

8

2024

كۆفارەكا رەوشەنبېرى گىشتى وەرزی يە

بادىپان

د. ھاشىم زىيارى

رېيا گەشەپېدائى و
رەھەندىن وى

جوان عزەت

فەلسەفە چىيە؟
- ھزر -

ھەجى جەعفەر

سەرقەلمەك ل دۆر
داستانىن كوردى

badipon

شووونوارپن خنس

خنس (خنوسا، خانوسا) شوونوارهك سهردهمئ ئاشوريبابه. ل دۆرتن 14 كيلومېتران ل باكوورئ رۆژهلاتئ باژيركئ ئيسقنئ به. بۇ جارا ئېكئ ل سالا 1850 ى ژ ئاليين شوونوارناس هنرى ليارد فە هاتيه ديتن. هندك ديرۆكنفيس ديرۆكا دانانا پرۆژئ ئافا خنس دبهنه بهرى سئ هزار سالان. گهلهك نهخشه و پەيكەر و ديمهئين ل سەر كهفر و بهران نكراندئ و ئاوسك ئئ ههنه.

پرۆژهيئ ئافدانئ يئ خنس يئ ل سەر رووبارى گۆمل هاتيه دانان. كهفنترين پرۆژهيئ ئافدانئ يه و ل سهردهمئ سهنحاريين شاهئ ئاشورى هاتيه چن كرن. نفيسينيئ بزمارى يئ سهردهمئ وى ل سەر كهفرين وى شوونوارى ههنه. وى شاهئ ب ريبا جويهكا ئافئ يا ب دهان كيلومېتران دريژ ئاف بۇ فەخوارن و ئافدانئ ژ وى رووبارى بريه نهينهفايا پايتهختئ خۆ.

بادینان

8

2024

مۇقارەكا رەوشەنبیری گشتی وەرزى پە

ناقەندا بادینان - بۇردى راگەھاندنى - مەكتەبا
راگەھاندن و ھوشيارى (ى.ن.ك) دەردئىختىت

خودانى ئىمتيازى

بلند شالى

سەرنقىسەر

صبيح محمد

sabih.3030@gmail.com

سكرتىرى نقىسىنى

صالح صوفى

salihsomy@gmail.com

رئىقەبەرى ھونەرى

عصام حى طاهر

isam.doski69@gmail.com

www.badinan.org

ناقونىشان: كوردستان - دەۋك - 57 - جادا سلىمانى (نزارى - تاخى رۇناھى)

badinan

چاپخانەيا ھاوار - دەۋك

ناقەرۇكا جادىيان

دېرۇك

- 04 محمد صالح طيب صادق
15 د. سلاج محمەد سەلىم مەحمود
21 د. ئەكرەم فەتاج
26 شىغان توفىق
30 رېدېر محمەد
- مېژوويا جەودەت (تارىخ جودت)
- رەنگقەدان رۇودانا شەشى ئېلۇنا 1930 ۋ ل سەلىمانىي...
- سابىئىن مەندائى ل عىراقنى پ2
- گەلىن دھۇكى كەفتىرىن كۇرانگەھا مىللى يا دھۇكيايى بوو
- پەيدابوونا بىروبووھەرىن ئايىنى ل عىراققا كەفن

ھىزىر

- 40 محسن ئۇسمان
50 جوان عزەت
63 ردوان گولى
- پىرۇسېسا دىرۇكى... پ1
- فەلسەفە چىيە؟
- بەرانى سىياسى

شەكۇلئىلئىن

- 68 ھەجى جەغفەر
72 جەمىل شىلازى
79 يوسف على صفار
87 عبدالخالق سلطان
- سەرقەلمەك ل دۇر داستانىن كوردى (مەم و زىن) ۋەك نمونە
- ھىما د ئەفسانەيا (بەختى ژنكا)دا
- چىرۇكا رۇمانا زىندانكرى يا ئەنۇەر محمەد تاھر...
- زمان و پىرۇسەيا ۋەرارى

ئەددەپ

چىرۇك

- 94 حسىن تاھا ھىزىرى
101 ھەكىم عەبدوللا
- فەگەر
- كولى

ھۇزان

- 103 د. عارف حىتۇ
109 قادر ھەسەن عىدۇ
112 بلند محمەد
- زۇمبى
- ۋەلاتىن مەن شەنگە ۋەلات
- ل بن دارا ھە

ھىجەر

- 118 جەگەر كەمال رېكانى
- مۇئەبەد تەيب: شەر ل نك مەن ژ ھەمى تىشتان گىرنگىرە

ئاپۇر

- 124 د. ھاشىم زىيارى
- رەھەندىن سىياسى و ئابۇرى ل پىشت دروستكرنا رېئا گەشەپىندانى

كاشىق

- 130 عبدالرحمن بامەرنى
138 دىاكۇ خاتوون
141 رىزىن ئەحمەد
- دىمۇكراسىيەتا ژ (داب و نەرىتان بۇ سۇشىيال مېدىيە)...
- رەنگ د جفاك و ئۇلېن كوردى دا
- توندوتىزىيا خىزانى د گەل زارۇكى

badnan

دېرۇك

- 04 مېژوويا جەودەت (تارىخ جودت)
..... **محمد صالح طيب صادق**
- 15 رەنگشەدانا روودانا شەشى ئىلۇنا 1930 ى ل سلىمانىيى
..... **د. سەلاخ محەمەد سەلىم مەحمود**
- 21 سابئىن مەندائى ل عىراقى/ ناف، باوهرى، رىپورەسم، پەرستىن/ پ2
..... **د. ئەكرەم فەتاح سەلىم**
- 26 گەلىن دھۆكى كەفنترىن كۆرانگەھا مىلى يا دھۆكىيان بوو
..... **ششان توفىق**
- 30 پەيدابوونا بىروبوهرىن ئايىنى ل عىراقا كەفن
..... **رېدىر محەمەد**

ميژوويا جهودهت (تاريخ جودت)*

بنه مالا دانهرى:

جهنابى وهزيرى دهولهتا نوسمانى نهحمهد
جهودهت پاشا كورئ نيسماعيل كورئ عهلى
كورئ نهحمهد كورئ نيسماعيل ل باژيركى لوفجه
ب دويراتيا 130 كيلوميتران ژ پايتهختى بولگارىيا
(سوفيا) كو گرئدايى ويلايهتا (الطونه)يه و نيك
بوو ژ ويلايهتتتن دهولهتا نوسمانى بين نهورويى ل
سالا 1832 ئ هاتيه سهر دنيايى (ل 13)، مالباتا
وى سهدهسالا 17 ئ ل وي ويلايهتنى ناكنجى ببوو،
باپيرى وي موفتبيهكى نافدار بوو و بابى وي
نهندامى جقاتا باژيركى لوفجه بوو.

نهحمهد جهودهت پاشا د ناف ژينگهههكا دينى
دا هاتيه پهروهرده كرن، وي ل سهر دهستى (حافظ
عمر افندي)يى موفتبيى لوفجه زمانى عهرهبى و
زانستين قورناتا پيروژ و فهر موودهيين پينغهمبهرى
خواندينه، د ژيى 17 ساليى دا چوويه نستانبول
سهنتهري زانين و زانستى يا وي سهردهمى، وي
ل زانكوييا سولتان (محمد الفاتح 1451-1481)⁽¹⁾
بهردهوامى ب خواندنا خوه دايه، نهو بو خواندن
ژ ههمى ههقالين خو زيرهكتر بوو، نهخاسمه د
بورئ زانستين دينى دا وي ل نستانبولى بىركارى
و زمانى فارسى خواندينه.

محمد صالح طيب صادق

زانكوييا دهوك

دیمه‌شقی، پشتی هنگی بوویه و مزیری داد، و مزیری پهروردی (المعارف)، و مزیری ناقحز، و مزیری نهوقافی، پشتی قان ههمی کاران ببوو میژوونقیسی فهرمییی دهولتا ئوسمانی (وقعه نوس — کاتب الوقائع) (ل ل 13-16).

پشتی چالاکیین وی بین کارگیری — سیاسی — زانستی، نهمدهت پاشا د ژیبی 72 سالییی دا (1823-1895ز) چوویه بهر دلوقانییا خودی.

میژوویا جهودت (تاریخ جودت):

نهف پهرتووکه ژ 12 بهرگ (مجلد)ان پیک دهیت، بابتهی پهرتووکئی میژوویا دهولتا ئوسمانییه و بهحسی وان رویدانین کریه بین ناقبهر 1774-1852 چئی بووین، وی پهرتووکا خوه ل دویف ریبارا کلاسیکی یا سالانه (Anals)، مینا میژوونقیسین موسلمانان طبری (4) (مرن: 922ز)، ابن الاثیر (5) (مرن: 1232ز)، دانایه، نهف پهرتووکه ل سهر داخوازا سولتان عبدالمجید 1 (1823-1861ز) (6) نفیسیه، لهوا سولتانی ریز لئ گرت و خهلات کر دهمی ب فهرمانا سولتانی ب فهرمی کریه میژوونقیسی دهولتهی (وقعه نوس — کاتب الوقائع)، پشتی قی کارئ بهرچاف نهو بو دهمی 30 سالان یی بهردهوام بوو ل سهر نفیسینا میژوویا دهولتا ئوسمانی، وی بهرگی ئیکئی ل سالا 1884 ئ چاپ کر و ل سالا 1891 ئ بو جارا دوئی هاته چاپ کرن، ژ بهر گرنگییا (تاریخ جودت) ب تاییهتی ژی بهرگی ئیکئی، هسردو روژهه لاتناسان هاملتون جیب و هارولد بوون مفا ژئ و هرگرتیه دهمی پهرتووکهک دهر باره ی جفاکی

پهرتووکا میژوویا جهودت (تاریخ جودت) ژ ۱۲ بهرگ (مجلد)ان پیک دهیت، بابتهی پهرتووکئی میژوویا دهولتا ئوسمانییه و بهحسی وان رویدانین کریه بین ناقبهر ۱۷۷۴-۱۸۵۲ چئی بووین

ل سهدسالا 19 ئ ل ژیر کارتیکرنا شارستانیا ئهوروپی گوهورینین رهوشه‌نبیری و زانستی ل ئستانبولی دهست پی کرن، لهوا ههفرکییهک ل ناقبهر هزر و بیرین کلاسیک بین وهلاتینین دهولتا ئوسمانی و رهوشه‌نبیرین نوی پهیدا بوو، نهمدهت پاشا ژ هزروبرین خو ژ زاناین موسلمانان مینا الحافظ الذهبی (مرن: 1347ز) (2)، ابن خلدون (مرن: 1406ز) (3) و هرگرتیه، د ههمان دم دا مفا ژ شارستانیا ئهوروپی و هرگرتیه، چونکی وی ژ بلی زمانین تورکی و عهره‌بی، زمانین فرهنسی و بولگاری باش دزانین (ل 14).

رهوشه‌نبیرییا وی هاریکارییا وی کر کو د وارین دادوهری و کارگیری و سیاسی بین خو دایئ سهرکهفتی بیت، وی پتر ژ 30 پهرتووکان داناینه، ژ بلی وان بیرمورییا نهوین وی نفیسین و بووینه ژیدهر بو میژوویا دهولتا ئوسمانی، پهرتووک ب زمانئ تورکی و عهره‌بی نفیسینه، لی پشکا پتر یا پهرتووکین وی ب زمانئ تورکی بووینه (ل ل 24-25).

نهمدهت پاشا هژمارهکا پوستین کارگیری و هرگرتیه، نهخاسمه نهو بوویه والی ل حله‌بی، والییی مرعش، والییی

ئیسلامی و روژئاڤا دانای (7).

کارتیکرنا بیرمەند (ابن خلدون) ل سەر شیوازئ نڤیسنا بەرگی ئیکئ (تاریخ جودت) یا دیارە، چونکی وی مفاژ خواندنا میژوویی و قوناغئ دەولەت تیدا دەرباز دبیت و کاودانئین دەولەتئین ئیسلامی تیرا دەرباز بووی بەری دامەزراندنا دەولەتا ئوسمانی وەرگرتیه.

د بەرگی ئیکئ دا میژوونڤیسی ل سەر رویدانئین دەولەتا ئوسمانی و قوناغئ تیرا دەرباز بووی نڤیسیه و پاشی ئاماژە کریه تیکچوونا دەولەتی ژ لاین کارگیری و سیاسی و عەسکەری ڤه و هەڤبەرکرنەک د ناڤبەرا رویدان و کاودانئین دەولەتئین ئەرۆپی و رویدان و کاودانئین ویلایەتئین ئوسمانی ل دەڤەرا کریمیا(قرم) و قەفقاسیا و بولگان(بلقان) — روژهلاتئ ئەرۆپا) و ویلایەتئین عەرەبی و ئیرانی دکەت (ل17).

بئ گومان بەرگی ئیکئ یئ (تاریخ جودت) گرنگییا خوه یا تاییەت هەیه، لەوا سەرۆکی دادگەها بازرگانی ل باژیرئ بەیروتنئ عبدالقادر افندی الدنال سالا 1890 ئ ئەڤ بەرگه ل دویڤ داخواز و حەزا والییئ سوریا راشد ناشد پاشا ژ زمانئ تورکی وەرگێرایه زمانئ عەرەبی (ل18).

معروضات احمد جودت پاشا (دەستڤیس — مخطوط):

وی ئەڤ دەستڤیسە بۆ سولتان عبدالحمید 2 (1876-1909) نڤیسیه وەک راپۆرت ل دویڤ داخوازا سولتانئ ل دەستڤیکا حوکمئ وی، چونکی سولتانئ دڤا چاڤئین خوه ل سەر وان رویدان و کاودانان ڤهکەت یئین دەولەتا ئوسمانی تیرا دەرباز بووی د ناڤبەرا سالئین (1839-1876ز) کو دبیزنئ سەردەمئ تەنزیماتان (تنظیمات) (8) ل (19).

ئەحمەد جەودەت پاشا 40 یاداشت(بیرهاتن) نڤیسینه کو دبنه پتر ژ هزار لاپەران و ب شیومیەکی میژوویی و ریکوینک کرینه، د ناڤ

ئەحمەد جەودەت پاشا دزانی جیاوازی د ناڤبەرا شارستانییا ئیسلامی و جیهانا نەصرانی(کریستیانان) هەیه. ل دویڤ بۆچوونا وی، چئ نابیت ژیان روژئاڤا(ئەرۆپا) بەهێتە کۆپی کرن، لئ یا فەرە مفاژ زانین و پیشەسازییا وان بەهێتە وەرگرتن.

ڤان بیرهاتنان دا شروڤهکرناکە باش بۆ کاودانئین سیاسی — ئابوری و جڤاکی د قوناغا (تنظیمات) ان دا کریه، د ناڤ ڤان بیرهاتنان دا فەرمانئین سولتانان و بەلگەنامەئین نەینی هەنە، د ڤی کاری دا ئەحمەد جەودەت پاشا هزر و بیرزین خوه یئین ئیسلامی دیار کرینه کو وی دڤا ل دویڤ بیروباوەرئین وی چاکسازی د ناڤ دەولەتا ئوسمانی دا بەهێتە پەیرەو کرن، ل دویڤ شەریعەتی ئیسلامی (ل ل 21-22).

وی دڤیا چاکسازی د ناڤ سازییین زانستی دا ل هەمی ویلایەتان بەهێتە کرن دگەل پاراستنا ناسنامەیا ئیسلامی یا جڤاکی، ئەحمەد جەودەت پاشا دزانی کو هەمی جڤاک د گوهرینئین بەردەوام دانە و چو دەولەت هەتا هەتایی نامین(ل 34)، وی دزانی جیاوازی د ناڤبەرا شارستانییا ئیسلامی و جیهانا نەصرانی(کریستیانان) هەیه، لەوا ل دویڤ بۆچوونا وی، چئ نابیت ژیان روژئاڤا(ئەرۆپا) بەهێتە کۆپی کرن، لئ یا فەرە مفاژ زانین و پیشەسازییا وان بەهێتە وەرگرتن(ل 35)، وی باوەری ب هزرا ئیکگرتنا موسلمانان هەبوو (الجامعة العربیة) مینا: ناحمد نعیم بابان، محمد عاکف، بدیع الزمان النورسی، ابو الهدی الصیادی، محمد رشید رضا، شکیب ارسلان، محمد عبده، مصطفی کامل و جمال الدین الافغانی(9) ل (36).

ژیدەرئین (تاریخ جودت):

لاپەرین 19-20).

هەروەسا فەکتۆلەرا تۆرک
امید مریچ یازان نامەیکە
دکتۆراییل سەر بیروبۆچوونین
ئەحمەد جەودەت پاشا دەربارە
دەولەتی و جفاکی نقیسیە:
(34)

Ümit Meriç Yazan,
Cevdet Paşa ve Dev-
let Görüşü, (Istanbul;
1992)

کورتییەك ل سەر نافەرۆکا
پەرتووکا (تاریخ جودت) -
بەرگی نیکی:

وهرزئ نیکی (الفصل الاول) (لاپەرین 79-
81): ئەحمەد جەودەت پاشا وهرزئ نیکی یی
پەرتووکا خوە تەرخان کریه بۆ گرنگییا میژووی
و چەوانییا مفاوەرگرتنی ژ زانییا میژووی
ل ژیرکارتیکرنا پەرتووکا (ابن خلدون) (II)
دەربارە دامەزراندن و گەشەکرنا دەولەتا پشتی
هنگی لاوازی و ژ ناچچوونا وان، ئەو دیار دکەت
کو دەولەت مینا مروقییه دەمی زارۆک مەزن
دبییت و دبیته سننیلە و ل دویف دا دبیته لاو(گەنج)،
دویف دا دبیته زەلام (میر)، پاشی زەلامەکی
ژیهاتی (رجل مکتمل النزوج) و پاشی پیر
دبییت، پشتی هنگی بەرەف دانعەمرییی (الکھولە)
قە دچیت و پاشی پیر دبییت (79).

ئەحمەد جەودەت پاشا د نائف پەرتووکا خوە
دا دیار کریه دەمی دبییت: چەوان ژیانا مروقی
بلندی و نزمی تیدا هەنە، هەر ب وی رەنگی
دەولەتی (کاودانین بلندی و نزمی تیدا هەنە،
بیکیهاتی دەولەتی مینا بیکیهاتی مروقییه: مەزنیوون
— خۆراگرتن — لاوازوون) (ل 41).
ئەحمەد جەودەت پاشا ل سالا 1853 یی دەست
ب نقیسینا پەرتووکا خوە دکەت، ژ سالا 1774

هەرچەندە ئەحمەد
جەودەت پاشا رینیازا کلاسیکی
بۆ نقیسینا رویدانین میژووی
ب کار ئینایه، لی وی مفا ژ
ژیدەرین تۆرکی — ئەوروپی
— عەرەبی ژی وەرگرتیه (ل
38)، وی مفا ژ بەلگەنامەیین
(ئەرشیفی) ئۆسمانی
وەرگرتیه ژ بلی مفاوەرگرتنی
ژ پەرتووکیین کاتب چەلمەبی —
حاجی خەلیفە (مرن: 1650ز)
(10) و میژوویا (نوری) و
میژوویا (واصف) و میژوویا
(عاصم).

ل قیرە خویا دبیت کو

پشکا پتر ژ میژوونقیسین تۆرک پەرتووکیین وان
ب نائف وانە، لەورا ئەحمەد جەودەت پاشا نائف
و نیشانین پەرتووکا خوە کریه (تاریخ جودت)،
چونکی ئەف دیار دە ل سەردەمی دەولەتا ئۆسمانی
بەری ئەحمەد جەودەت پاشا میژوویا خوە بنقیسیت
تشتەکی بەر بەلاف بوو، هەر بۆ نمونە، هەفالی
وی (لطفی افندی) بەردەوامی دا نقیسینا میژوویا
دەولەتان و نائف پەرتووکا خوە کره (تاریخ
لطفی) (ل 21)، ئەحمەد جەودەت پاشا کیمتر مفا
ژ ئەرشیفی ئۆسمانی مفا ژ ژیدەرین عەرەبی و
ئەوروپی وەرگرتیه.

دوو نامەیین ئەکادیمی ل سەر بەرەمی
ئەحمەد جەودەت پاشا هاتینە نقیسین:

ئیک: ماجدە صلاح مخلوف، معروضات
احمد جودت پاشا — دراسة وتحقیق و ترجمه
الی العربیة، رسالە دکتۆراه، غیر منشورە، کلیة
الاداب، جامعة عین شمس، (القاهره: 1983).
دوو: وفاء احمد قطب، فکرة الاصلاح فی تذاکر
احمد جودت پاشا، رسالە ماجستیر، غیر منشورە،
کلیة الاداب، جامعة عین شمس، (القاهره: 2015)

دا كريبه، د قى وهرزى دا پيزانين دووباره دبن و د ناقبىرا دويقچوويى(محقق) ئ پىرتووكى عبداللطيف بن محمد الحميد و دانىرى وئ ئىحممد جهودت پاشا (تەماشەى لاپەرىن 43- 44 بكه)، بى گومان وهرزى ئىكى وهرزى دووى گەلەك دكورتن.

وهرزى سىيى (86- 102):
ئەف وهرزه كورتيهكه دىبارەى ميژوويا ئىسلامى ھەر ژ دەستپىكا پەيدا بونا بىروباوهرين ئىسلامى ھەتا دامەزراندنا دەولەتا ئوسمانى ل چەرخى 14ز.

وهرزى چارى (103- 168): دانىرى ئەف وهرزه ل سەر دامەزراندنا دەولەتا ئوسمانى نقيسيه و ديار كريبه كا چىوان دەولەتا ئوسمانى دەولەتا رومى (رومىن بيزەنتى) ژ ناقبىريه، ھەروەسا ديار كريبه كا چىوا شەر و لىكدانين ل ناقبىرا دەولەتا ئوسمانى يا سوننە مەزھەب (المذھب الحنفي) و دەولەتا سەفەرى يا شيعە مەزھەب (المذھب الاثنا عشري) بۇ دەمەك گەلەك دريژ دىبەر دەوام بوون **وهرزى پىنجى (169 لاپەرىن 169- 208):**
ئىحممد جهودت پاشا ب دريژى ل سەر ئالوزىيا

سولتان عبدالحميد 1

ئ، چونكى وئ سالى و لاوازييا دەولەتا ئوسمانى ديار بوو دەمى سولتان عبدالحميد 1 (1773- 1789ز) نەچار بووى پەيمانانا كوتشك كونارچى(12)، دگەل قيسەرا روسى كاترينا دووى (1762- 1796ز) مؤر كرى پشتى لەشكەرى ئوسمانى ھەمبەر لەشكەرى روسىا قەيسەرى شكەستى، دەولەت ھاتە پلا چارى پشتى ئىنگلئەرا و فرەنسا و روسىا كو بەر ھنگى ل پلا ئىكى بوو(13). (ئەف وهرزه ب تئى سى لاپەرە).

وهرزى دووى (لاپەرىن 82- 85): ھاتىه تەرخان كرن بۇ ديار كرنا قوناغ و جورين دەولەتان و ئەگەرىن لاوازييا وان، ئەو قوناغين ژ ھىزى بەرەف پىرىيى تىدا دىرباز دبن، دگەل ھەقبەركرنا ژىيى دەولەتى ب قوناغين ژىيى مروقى، دانەر د قى وهرزى دا ديار دكەت و دىبىت: چى دىبىت ژىرى(الحكمة) و كارين دروست(حسن التدبير) ئاريشەيىن دەولەتى چاره بكن و ژىيى وئ دريژ بكت، ل دووماھىيا وهرزى دووى دانىرى ھەقبەركرنەك ل ناقبىرا كاودانين دەولەتا ئوسمانى و دەولەتتىن ئەوروىي

سولتان سليمان 1

سولتان عبد الحميد 2

سولتان محمد 2

وهرزئ دههئ (431-483): وهرزئ دووماهیئ ژ بهرگئ ئیکئ هاتیه ترخان کرن بو میژوویا وه لاتین عمره ب و فارسان، دانهری ل سهر بیروبوهر و میژوویا دروز و نوصهیریا نفیسه، دیسا ل سهر میژوویا عیراقئ و فارس نفیسه، ل وهرزئ دووماهیئ - بهرگئ ئیکئ - ئهحمده جهودت پاشا ئه سیاستا دهولتا ئوسمانی یا دهاته پهیره کرن ههمبر ویلایهتا مووسل و ویلایهتا بهغدا دیار کریه.

بهرگئ ئیکئ ژ (تاریخ جودت) نهه پاشکویان (9 ملاحق) وهك بهلگه (وثیقه) ب خوڤه دگریت (لاپهزین 484-517)، پاشکویا ژ ههمیان گرنگتر بهلگه نامهیا هژماره 9 (وثیقه رقم 9) ه، لاپهزین 502-517) یه چونکی تیکستی وی پیمانانا قینارچه (کوتشك کینارچه 1774) د ناقهرا دهولتا ئوسمانی و روسیا قهیسهری دا هاتیه به لاف کرن، ل دویف خالین قئ پهمانی، پینگههئ سولتانئ ئوسمانی ل روژهلالاتئ ئهورویا لاوز بوویه و روسیا قهیسهری وهك دهولتهکا زلهیزا سه دساللا 18 از هاته بهری دهولتا ئوسمانی، ئهغه ژ بلی ژ دهستانا دهقرا کریمیا (قرم) د ناف دهریا رهش دا ئهوا کهفتیه ژیر دهستههلالاتا روسیا.

بهرگین (2-12) بین (تاریخ جودت) بهحسئ میژوویا دهولتا ئوسمانی دکمن ل ناقهرا سالین 1774-1827ز (ل52).

میژوویا کورد و کوردستانئ د ناف بهرگئ ئیکئ دا:

ناقئ کورد و کوردستانئ چهند جارهکان د ناف بهرگئ ئیکئ بی (تاریخ جودت) دا هاتیه، بو نمونه:

ل (110): سولتان سلیم یاوز (1512-1520ز) (15) د شهرئ دا ب سهر شاه ئیسماعیلی سهفهوی (1501-1524) (16) سهرکهفت و چوو ناف گهلهك دهقهرین وهلاتان دا، چوو ناف ئیرانی،

ل وهرزئ دووماهیئ - بهرگئ ئیکئ - ئهحمده جهودت پاشا ئه سیاستا دهولتا ئوسمانی یا دهاته پهیره کرن ههمبر ویلایهتا مووسل و ویلایهتا بهغدا دیار کریه

یاسا و سیستههئ دهولتا ئوسمانی د بوارین لهشکهری (عسکری) و زانستی (علمی) دا نفیسه وهرزئ شهسئ (208-216): ئهف وهرزه بی کورته، دانهری ل سهر شیواز و تهکنیکین شهرئ د ناقهرا دهولتان دیار کریه و نامازه دایه چیکرنا چهکئ شهرئ.

وهرزئ چهفتئ (217-264): د قئ وهرزئ دا دانهری ب دریزئ ل سهر میژوویا دامهزراندنا هیزا دهریایی یا ئوسمانی (الاسطول العثمانی) نفیسه و دیار کریه کا چهوان دهولتا ئوسمانی شیایه دهریا سپی یا ناقهراست کونترول بکمت دهمئ ئه دهریا کهفتیه ژیر ههژموون (نفوذ) سولتانین ئوسمانی.

وهرزئ ههشتئ (265-375): وهرزهکئ دریزه دهریای میژوویا سوریا و ب دریزئ ل سهر سهردهمئ شهرین خاچههلگران (الحروب الصلیبیه) (1095-1291ز) (14).

وهرزئ نههئ (376-430): ئهف وهرزه بی هاتیه ترخان کرن بو میژوویا قهفقاسیا و کریمیا (گزیرتهئ قرم)، دانهری دیار کریه کا چهوان دهقرا قرم کهفتوو ژیر کونترولا سولتانئ ئوسمانی (محمد الفاتح)، وی نامازه کریه وه لاتین قهفقاسیا بین ل ناقهرا دهریا رهش و دهریا قهزوین کو پیک دهین ژ وه لاتین چهرکهسان و داغستان و جورجیا، نفیسینا وی دیار دکمت کا چهوان خهکئ قئ دهقهرئ بوینه لاپهنگرین ئوسمانیان، چونکی ئه د ههفسنوور بوون دگهل دهولتا سهفهوی یا شیعی ل باشوور و دهولتا روسیا قهیسهری ل باکوور.

چیاپی چوون دا خوه ژ ناژاومیان و شهرین گران بپاریزن، ئەو هەر ژ دەریا هورمز (نیزیکی کناری کەنداقی عەربیی) دەردۆرین شانشینییا شیرازی هەتا مەلاتییی و مەرەشی (مەرەش)، بەلکو نەخویندەواری و ژیا نا کۆچەر اتییی ل سەر وان زال بوو، لەورا وان رەگەز و ناقی بنەمالین خوه ژ بیر کرن، لی ژ بەر دابونەریتین وان بین هەقیشک ئەو بەرەف پیکهاتن و ئیکگرتتی برن، چونکی وان هزر دکر ئەو ئیک بەرەبان، ژ بەر قی چەندئ وان هاریکاریا ئیکودوو دکر و د هەوارا ئیک دچوون».

(481): ئەحمەد جەودەت پاشا دبیژیت: پستی کەفتنا دەولەتا نادر شاھ (1737-1747) (18) و تیکچوونا رهوشا ناخۆ یا ئیرانی، کەریم خان دەستەهلات وەرگرت (1750-1779) (19)، وی تیگەهشتەکا باش ل سەر کاودانین ئیرانی هەبوو و یئ شەهەزا بوو، لەورا مللەتین ئیرانی خۆ ملکەچی وی کر، (ژ بەر پیکهەگریدانا بابەتی، مە لاپەری 479 ئینا پستی لاپەری 480 و 481).

(479): ئەحمەد جەودەت پاشا دەربارە ی کەریم خان زەند دبیژیت: کەریم خان ریکا دادپەروریی و مەردینی گرتوو، لەوا خەلکی ئیرانی بوونە لایەنگر و پشەقانیی وی، روژ بو روژی پشەقانیی وی زیده دبوون و ل سەر هەقەریکین خوه سەرکەفت، دەستی خوه دانا سەر هەریما فارس و (عراق العجم) و پتیرییا هەریما خوراسانی، هەرچەندە هەریما ناژەربایجانی

خودانی پەرتووکا (تاریخ جودت) ب دریزی بەحسێ کوردین لورستان و بەختیاری و گۆران دکەت و دبیژیت: ملەتین (طوائف): لور، بەختیاری، گۆران، لەک و کورد رەگەزی وان ئیکە.

کوردستانی و گورجستانی (جورجیا)، چونکی وی هیرش کرە سەر وان دەقەران.

(173): ئەحمەد جەودەت پاشا بەحسێ ریکخستنا (تنظیم) لەشکەرئ سولتانی ئوسمانی دکەت و دناف لەشکەرئ ئوسمانی دا بەحسێ (... لەشکەرئ دیار بەکر و کوردستانی) هاتیه کرن.

(267): ئەحمەد جەودەت پاشا یان زی وەرگیرئ پەرتووکا وی بو زمانی عەربی کەفتینه د شاشیبیان دا دەمی دبیژیت: (.. کەمی خسرو دەولەتا کیانی دامەزراند و دیار دکەت کو کەمی خسرو دەستی خۆ دانیایە سەر ئەزمەربایجان و کوردستانی)، یا دروست، کورشی دووی (559-530) (17) بوو یئ دەولەتا هەخامەنشی (الدولة الهخامنشیة) دامەزراندی.

(320): دانەر دبیژیت: «ل دەردۆرین حەلەبی و کوردستانی مروّف تووشی کولکی (حبة) بووینه کو دەمی سالەکی کولک (ل سەر بیستی مروّقی دمیّنیت)، لەورا ناقی وی ببوو (کولکا سالی)».

(480): خودانی پەرتووکا (تاریخ جودت) ب دریزی بەحسێ کوردین لورستان و بەختیاری و گۆران دکەت و دبیژیت: «ملەتین (طوائف): لور، بەختیاری، گۆران، لەک و کورد رەگەزی وان ئیکە (من اصل واحد)، هەر ملەتەک (تیرەیهک) دابەش بوویه بو چەند بنەمالەیان (بطون)، هەرچەندە ئەو د کەفن دا هەقەلانیین ئیرانی نە، لی ئەو بەرەف دەقەرین

کەریم خان زەند دەستەهلاتدارەکی سەربخۆ بوو ل وەلاتی ئیرانی، وی تانجا شاھ ئیرانی ل سەر سەری خوه نەدانا و دکۆت: ئەو شاھ نینه، بەلکی ئەو بریکاری شاھ ئیرانییە.

دوژمنین دولهتی بشکینیت.

دوردورین سال 1748 ین کهریم خان بیوو رابهری (مرجع) ین ههمی هریمین ئیرانی و سهرخوهبوونا خوه راگه هاند، بهلکو ئهو درهگهز دا فارس نهوو (لیس من الاصلاح)، ئیرانی ژی رازی نه دبوون کهسهک ببیته شاهه ئیرانی نهگه ژ مالباتهکا ب نافودهنگ و مهزن نهبا. کهریم خان باش دزانی نهگه ئهو شانشینیا خوه رابگه هینیت سهرناکهفیت، چونکی بهری وی نادرشاهه قاجاری سهرنهکهفتوو، هرچهنده گهلهک یی ب شیان و ب هیز ژی بوو، وی بو خوه سهربور ژ نادر شاه وهرگرتن. کهریم خان دهست ژ تانجا شاهه ئیرانی بهردا و خوه وهک بریکاری شاهه دانیا سین، پشتی دهمهکی ئهو ب بریکاری ههمی خهلهکی ئیرانی (وکیل الشعب) هاته نیاسین، وی باژیری شیراز کره پایتهختی ئیرانی و کورین میر و مالمهزنان ئیناینه پایتهختی وهک بارمه (رهائن)، پشتی هنگی وی پوستین ریقه برنا دولهتی دانه وان و کرنه والی، ب فی رنگی وی حکومتا خوه ب هیز نیخست و ریخومش کر کو ئهو و بنهمالا وی 40 سالان ب نافه بنهمالا زهندی حوکی ل ئیرانی بکن.

نهمهد جهودت پاشا نامازهی دکهته خالهکا

راسته خوه نهکهفته ژیر کونترولا وی، لی میرین سهرخوهیین وی هریمه خوه ملکهچی کهریم خان کرن و دیاری بو هنارتن.

کهریم خانی زمند دهسته لاتارهکی سهرخوه بوو ل وهلاتی ئیرانی، وی تانجا شاهه ئیرانی ل سهر سهری خوه نه دانا و دگوت: ئهو شاهه نینه، بهلکی ئهو بریکاری شاهه ئیرانییه، بی گومان کهریم خانی زمند ژ هوزا (زهند) یا کوردی و سهر ب تیرهیا شیعیهیین ئیمامی بوو.

(ل 480): ههژی گوتنییه بیژین کو کهریم خان ژ وان کهسان بوو بین نادر شاهه ئهو ب خورتی د نافه هوزا زمند دا بریوو داکو خزمهتا وی (نادر شاهه) بکمت ل سال 1727 زل دهقرا شیرازی ل ئیرانی، ئهو نهچار بوو خزمهتا نادر شاهه بکمت، دیسا خزمهتا برایی وی (برازایی وی) عادل شاهه (1747-1748) ژی بکمت، چونکی ئهو شهرقانهکی لهشکری شاهه ئیرانی بوو، شاهه ئیرانی پلهیا ئونباشی (رئیس عشیره) دابوویی، لهوا کهریم خان پتر رولی خوه د نافه لهشکری دا دیت، پشتی هنگی ژی شاهه (نادر شاهه) پلهیا بیکباشی (سهرۆکی هزار شهرقاران) دایی.

سال 1741 ین دهلیفه بوچی بوو پشتی ناژاوهیا (تمرد) عجهمان ناسناقی (خان) ههلگرت و شیا

سولتان عبدالعزیز

سولتان عبدالمجید 1

سولتان سلیم 1

(ل 483): ئەحمەد جەودەت پاشا بەحسێ دامەزراندنا ئیمارەتا بابان (22) دکتە و دیار دکتە کا چەوان میرین بابانی دەستی خۆ دانابوو سەر پتیریا ویلايەتا شارەزوورئ دیسا ئامازە کریه وئ چەندئ کا چەوان دەستەهلاتا وان گەهشتییه کۆیی و هەریڕئ، ئەو بەحسێ ناکۆکین ل ناقبەرا میرین بابان و مایتیکرنا ئیرانی و والیی ئۆسمانی ل بەغدا دکتە و دیبژیت: هەردوو میر ئەحمەد پاشا و مەحمود پاشا ل ژیر هەژمونا والیی بەغدايي بوون، لئ برایی وان مەحمود پاشا لایهنگرئ ئیرانی بوو، پستی دەمەکی هەلوپستی وان ل دویف بەرژموندییین وان بەرۆقارێ لئ هاتن، وی ناڤئ گەلەک میرین بابان ئینابنە، وەکی: ئیبراهیم پاشا، خالد پاشا، ئۆسمان پاشا و عەبدلرحمان پاشا.

(ل 487): بەلگەنامەیا هژمارە 3 (وثیقە رقم 3): ناڤئ کوردستانی د وئ نامەیی دا هاتیە یا یا سولتان سلیمان القانوني (1520-1566) بۆ شاهي فرەنسا شاه فرانسوا (1515-1547) (23) هنارتی، سولتانی د نامەیا خوە دا نڤیسیه: ئەز سولتانی هەمی سولتانان مە.. سیبەرا خودئ ل سەر هەردوو ئەردا (ظل الله في الارضين)، سولتانی دەریا سپی یا نافەرست و دەریا رەش و ئەنادۆلی و رۆملی و قەرمان (الروم) و ویلايەتا (ذي القدر) و دیاربەکر و کوردستان و ئازەربایجان. بئ گومان (تاریخ جودت) گەلەک کیم

(تاریخ جودت) گەلەک کیم بەحسێ کورد و کوردستانی کریه، چونکی دەولەتا ئۆسمانی تەماشە کوردستانی ل ژیر دەستەهلاتدارییا خوە دکر وەک پشکەک ژ وەلاتئ خۆ و هەول ددا کو کورد بنه پشکەک ژ تورکیایا نوو.

ئەحمەد جەودەت پاشا دیبژیت: بلنډبوونا ستیرا کەریم خان پستی دەستەهلات ل ئیرانی وەرگرتی و خوە ل سەر هەمی ئیرانی سەپاندی ببوو، ئەگەرئ سەرئیشی و دلگرائیی بۆ بەرپرسین دەولەتا ئۆسمانی و ترس ل جەم وان پەیدا کر

گرنگ دەمی دیبژیت: بلنډبوونا ستیرا کەریم خان پستی دەستەهلات ل ئیرانی وەرگرتی و خوە ل سەر هەمی ئیرانی سەپاندی ببوو، ئەگەرئ سەرئیشی و دلگرائیی بۆ بەرپرسین دەولەتا ئۆسمانی و ترس ل جەم وان پەیدا کر، ژ بەر هندی، بەرپرسین ئۆسمانی ب فەر زانی دەستەهلاتا خوە پتر ل کوردستانی بچەسپینن و کۆنترۆلا خوە قاهیم بکەن، وان هزر دکر کو ئەو کوردستانی ل ژیر دەستەهلاتدارییا وان پیدڤی ب هیزەکا مەزنە، پاراستنا کوردستانی و ویلايەتا شارەزوورئ بەرپرسیارییا والیی بەغدا بوو، لئ حکومەتا والیی بەغدا یا لاواز بوو و کاروبارین وئ تیکچوووبوون، لەوا ئەو دەڤەرین ل ژیر بەرپرسیارییا والیی بەغدا کەفتنە د مەترسییی دا (ل 481).

دەولەتا ئۆسمانی دانپیدان (اعتراف) ب حکومەتا کەریم خانئ زەند کر، سولتان عبدالحمید 1 (1771-1789) (21) دەمی دەستەهلات ل ئستەنبۆلی وەرگرتی نوینەرئ خوە هنارته شیراز و نامەیک بۆ کەریم خان ژ لایی سولتانی بۆ بر بوو.

چو مەترسی ل سەر دەستەهلاتا کەریم خان ژ لایی دەولەتا ئۆسمان ڤە نەبوون، لئ پستی دەمەکی و بۆرینا چەند سالەکان ژ بەر بەرژموندییین خەلکی کوردستانی، سارییەک کەفتە پەيوەندییین ل ناقبەرا شیراز و ئستەنبۆلی (ل 481).

اللبناني، (بيروت: 1997).

3- ابن خلدون، عبدالرحمن بن محمد، مقدمة ابن خلدون، (ت: 1406) تقديم وتحقيق ايهاب محمد ابراهيم، مكتبة القرآن، (القاهرة: 2006)، ص ص 180- 182)، ص ص 303- 310.

4- الطبري، ابو جعفر محمد بن جرير، (ت: 922م)، تاريخ الطبري (تاريخ الرسل والملوك)، ط6، تحقيق محمد ابو الفضل ابراهيم، دار المعارف، (القاهرة: 1990).

5- ابن الاثير، عز الدين علي بن محمد ابن اثير الجزري، (ت: 1232م)، الكامل في التاريخ، حققه ابو الفداء عبدالله القاضي، دار الكتب العلمية، (بيروت: 2002).

6- بو پتر پيزانينان دمبرارهى سولتان عبدالمجيد I فى زيدمرى بينه: ابراهيم حسنين، ص ص 445- 465)

7- فان هردودو روژه لاتناسان پرتووكا خو ب زمانى ننگليزى نقيسيه:

H.A.R Gibb and Harold. A. Bowen, Is- - lamic society and the West, (Oxford, 1957) ژ بهر گرنگيا قى پرتووكى يا هاتيه ومرگيران بو زمانى عمره بى: هاملتون جيب و هارولد بوون، المجتمع الاسلامي والغرب، ترجمة احمد عبدالرحيم مصطفى، دار المعارف، (القاهرة: 1970).

8- سهردهمى (تەنزيمات)، دولهتا نوسمانى دقيا مفاى ژ سيستمى كارگيريا دولهتتين نهورويى ومرىگريت و گوهورينان د ناڤ دام ودمزگهين دولهتتى دا بکتهت، پؤل دؤمون، سهردهمى تەنزيمات، ومرگيرانى له فرەنسيمييه: نهجاتى عبدوللا، دهمزگاي نارس، (هولنر: 2008)، ل 11 و بين دويڤدا.

بهحسنى كورد و كوردستانى كرىه، چونكى دولهتا نوسمانى تهماشهى كوردستانا ل ژير دسته لاتدارياا خوه دكر وهك پشكهك ژ وه لاتى خو و ههول ددا كو كورد ببنه پشكهك ژ توركيايا نوى و د ناخۆ دا بههلينن (Assimilation)، ئەهف سياسهتا دولهتا نوسمانى هاته پيرمو كرن پشتى نامانا ئيمارەتتين كوردى ل نيڤا دووى يا هزارا نوزدئ، نهخاسمه ژى ل سهر دستى سولتان عبدالحميدى دووى، ئەوى هزارا (الجامعة الاسلامية) پيرمو كرى.

ههژيه بيژين كو ميژوونقيسى تورك ئەحمەد جهودت پاشا ئيك بوو ژ وان كهسين دقيا هزارا (الجامعة الاسلامية) بهيته بجه نينان.

ژيڤه و پەراويز:

* ميژوويا جهودت (تاريخ جودت)، دانانا: ئەحمەد جهودت پاشا، ومرگيران بو زمانى عمره بى: عبدالقادر افندي الدنا، دووڤوون (تحقيق): عبداللطيف بن محمد الحميد، الطبعة الثانية، مؤسسة الرسالة، (بيروت: 2003)

1- دمبرارهى سولتان محمد الفاتح تهماشهى فى ژيڤه بکه: ابراهيم حسنين، سلاطين الدولة العثمانية - عوامل النهوض واسباب السقوط، دار التعليم الجامعي، (الاسكندرية: 2014)، ص ص 105- 198.

2- الذهبي، الحافظ شمس الدين محمد بن احمد، (ت: 1347م)، تاريخ الاسلام ووفيات المشاهير والاعلام، تحقيق: محمد عمر عبدالسلام تدمري، دار الكاتب

او روضة الخفاء، نقله الى العربية موسى كاظم نورس، دار الوراق، (بيروت: 2008)، ص ص 164-166.

17- دربارہی داممزراندنا دولهتا هاخامهنشی بنیره: یزف فیز هوفر، فارس القديمة، ترجمة محمد جديد، شركة قدمس للنشر و التوزيع، (دمشق: 1909)، ص 25 وما بعدها، حسن پیرنیا، تاریخ ایران القديم، ترجمة محمد نورالدين و عبدالمنعم و السباعي محمد السباعي، المركز القومي للترجمة، (القاهرة: 2013)، ص 157 وما بعدها، امير خنجي، نشأة ایران، ترجمة سامي محمد المرسي، دار حوران، (دمشق: 2018)، ص 141 وما بعدها.

18- بؤ پتر پینزانینان دربارہی نادر شاهي نهفشاری، بنیره: عباس اقبال، تاریخ ایران بعد السلام من بداية الدولة الطاهرية حتى نهاية الدولة القاجارية، نقله عن الفارسية و قدم له و علق عليه محمد علاءالدين منصور، (القاهرة: 1990)، ص ص 695-722، ابراهيم خليل احمد و خليل علي مراد، ایران و ترکیا، دار الكتب للطباعة والنشر، (الموصل: 1992)، ص ص 52-56.

19- کمریم خانئ زمند رؤلہکئ گرننگ یئ گیرای و مک دستنه لاتداریئ نیکی ل نیرانی د ناڤهرا 1750-1777ئ دا، بؤ پتر پینزانینان بهری خؤ بدہ: علاء موسی کاظم نورس، العراق في العهد العثماني - دراسة في العلاقات السياسية 1700-1800، دار الرشيد للنشر، (بغداد/ 1979)، ص 316 وما بعدها، عباس اقبال، ص ص 726-739 .

20- عادل شاه برزایی نادر شاهي بوو، بنیره: ابراهيم خليل احمد و خليل علي مراد، ص 57.

21- دربارہی سولتان عبدالحمیدئ نیکی، بنیره: حسنین، ص ص 377-380، ارسلان، ص ص 255-257.

22- شہرفخانئ بہدلیسی بہحسئ نیمارهتا بابان دکہت، بنیره: شرفخان البدلیسی، شرفنامه، ترجمة: محمد جميل الملا احمد الروژبیانی، ط2، مؤسسة موکریانی للطباعة والنشر، مطبعة وزارة التربية، (اربیل: 2001) ص ص 473-484، بؤ پتر پینزانینان بنیره: نهوشیروان مستهفا نهمین، میرایهته بابان له نیوان بهرداشی روم و عمجہمدا، (سلیمانئ: 1998)، ل 83 و بین دوپقرا.

23- بؤ پتر پینزانینان دربارہی شاهي فرہنسی فرانسوایی نیکی، بنیره: عبدالعزیز محمد الشناوي، اوروبا مطلع العصور الحديثة، ط4، (القاهرة: 1982)، ص 222 وما بعدها.

9- الجامعة الاسلامية: دربارہی فی بابہتہ تہماشہی فی ژیدہری بکہ: عبدالفتاح حسن ابو علیہ، الدولة العثمانية و الوطن العربي الكبير، دار المرغ، (القاهرة: 2008)، ص ص 371-379.

10- دربارہی حاجی خلیفہ و ژيانا وی کہسایہتیبا وی و چالاکیبین وی بین زانستی، فی ژیدہری ببینہ: حاجی خلیفہ، فذلکة اقوال الاخبار في علم التاريخ و الاخبار، فذلکة التصاريح - تاریخ ال عثمان، حققہ و وقدم له و ترجم حواشیه سید محمد السید، جامعة جنوب الوادي، (انقره:) ص ص 20-69.

11- المقدمة (مقدمة ابن خلدون)، ص ص 180-182، 303-340.

12- دربارہی بہندین پیمانا کوتشک کونارچی تہماشہی فان ژیدہران بکہ: الامیر شکیب ارسلان، تاریخ الدولة العثمانية، جمع اصوله و حققہ و علق عليه حسن السماحي سويدان، دار ابن کثیر - دار التربية، (بيروت: 2011)، ص ص 377-380 .

13- الامیر شکیب ارسلان، ص 256.

14- سال 1291 ئ سولتانئ مہملوکی الاشرف خليل دهستئ خؤ دانا سہر بنگہہی دووماہیبئ یئ خاجہلمگران(صہلیبیان) و باژیرئ عہکا نیخستہ بن دستنه لاتداریبا خؤ، تہماشہی فی ژیدہری بکہ: عبدالمنعم ماجد، التأريخ السياسي لسلطين المماليك في مصر، دراسة تحليلية للازدهار والانحيار، (القاهرة: 1988)، ص 213.

15- بؤ پتر پینزانینان ل سہر سولتان سہلیم و شہرین وی دگہل دولهتا صہفہوی تہماشہی فان ژیدہران بکہ: شرفخان البدلیسی، شرفنامه، ترجمہ الى العربية، محمد علي عوني، دار احیاء الکتب العربیة، (القاهرة: 1962)، ج 2، ص ص 140-144، حسنین، ص ص 215-241.

16- بؤ پتر پینزانینان ل سہر اسماعیل صفوی بنیره: امیر حسین خونجی، شاہ نیسماعیلی صہفہوی و داممزراندنا دولهتا صہفہوی (خواندنهکا رهنہی)، وەرگیزان ژ فارسی نزار ابوب گلی، و شانا سہنتہری فمکولینین کوردی و پاراستنا بہلگنامان - زانکویا دہوک، (دہوک: 2008)، ل 48 و بین دوپقرا، طالب حسین الوائلي، الصوفیون من الطریقة الصوفیة الى تأسیس الدولة، رند للطباعة والنشر، (دمشق: 2011)، ص 121 وما بعدہان نظمی مرتضی افندی، کلشن خلفا

رهنگفهدانا رویدانا 6 ئیلونا سالا 1930 ل سلیمانیه

د روژنامه قانییا عیراقی دا

د. صلاح محمد سلیم محمود

پیشگوئن:

رویدانین سیاسی ل عیراقی و سیاسهتا بریتانیا بهرامبهر فان رویدانا کارتیکرنا خو ل سهر سهروبهری سیاسی ل کوردستانه ههبوو، قهریزا بریارین سیاسی و بین گریډای دهسته لاتداریا بریتانیا ل عیراقی هاتینه بجه نینان گه هشتبوون دهقهرین کوردی و رهنگفهدانین نه رینی ل پشت خو هیلابوون. کهسین سیاسین کوردی دژی دژی فان بریاران ههلویت ههبوو، ههتا خه لکی گشتی ژی بریارا بهرسفدانا فان بریاران دا بوو، بریکا خو پیشاندان ونهرازیبوونا ههرا خو ل بهرامبهر سیاسهتا بریتانیا و بریارین وئ دیار کرپوو. بهرسقا پهیماننا عیراقی - بریتانی یا سالا 1930 و نهبوونا چ بهندین گریډایی ب کوردان

قه، نه پشکداریکرنا خه لکی سلیمانیه د ههلبژارتین دهسپیکی بین جقاتا نوینه رین عیراقی بوو، پاشان ههلویتت هیرشکرنا بنگه هین دهنگدانن نه گهرین پهیدا بوونا رویدانا 6 نیلونا سالا 1930 بوون، کو نهف رویدانا ب روژا رهش هاتبوو نیاسین.

قی رویدانی رهنگفهدان دناف روژنامه قانییا عیراقی دا ههبوو، چونکه بههرا پتیریا فان روژنامه پالپشتین حکومهتا عیراقی بوون و نهف رویدانه نه ل دویف بهرژه وهندییا حکومهتی بوو، و وهزارهتا (نوری السعید) یا وی سهردهمی دقیان نهف ههلبژارتنه بهینه کرن و جقاتا نوینه ران بهینه پیکینان بهره ما دانا باوه رین بۆ پهیماننا عیراقی - بریتانی یا سالا 1930. روژنامه قانییا عیراقی ب ریکا شروقه کرنین سیاسی و قهگوهازتنا دهنگ و یاسین قی رویدانی بابته ل دور قی رویدانا 6 نیلونا سالا 1930 به لاقهرینه. نهف شروقه کرنه ژی ب دهستین دهسته کار روژنامه و کهسین نیزیکی حکومهتی هاتینه کرن، لهورا گهلهک جارن روژنامه بین لایه نییا خو ژ دهستدایه.

کورد و پهمانا عیراقی – بریتانی یا سالا 1930:

نیک ژ کارین سیاسین همری گرنگ بین حکومهتا ئیکئی یا نوری السعید (23 ئادار 1930 – چریا ئیکئی 1932) گریدان و ئیمزا کرنا پهمانا عیراقی – بریتانی یا سالا 1930 بوو، ئەوی دقیا ئەفی پهمانی همر زوی مۆربکەت، چونکه داخووزیا بریتانیا بوو، کو عیراق بەری ببیتە ئەندام د کۆنگرئ گەلان دال سالا 1932، بەرژموندین وئ بین سیاسی و لەشکری ل عیراقی بەینە پاراستن، لەورا ژ بو فی مەرمەئ ئەوی ل دەسپیکئی پالیشتیا (نوری السعید) کریه، دا کو ببیتە سەرۆک و مزیرو فی کاری بی گرفتاری دەرباز بکەت. نوری السعید ل نیسانا سالا 1930 دەست ب ریکارین بەرەفکرنا فی پهمانی کر، ل 9 تیرمەها سالا 1930 بریارا مەلکی ژ بو حەلکرنا جقاتا نوینەران دەرکر، و هەلبژارتنن نۆی بو دەستنیشانکرنا نوینەرین مللەتی بەینە کرن، نیک ژ کارین نۆی بین فی جقاتی پەسندکرنا پهمانا نۆی بیت. هەرچەندە نەرازیبوونەک دژی فی پهمانی و ئەنجامدانا هەلبژارتنا هەبوو، بەلی ل 16 چریا دووی سالا 1930 ل جقاتا نوینەران ئەف پهمانە هاتە پەسند کرن. (1)

کوردان نەرازیبوونەک بەرامبەر دانوستاندن و ئیمزاکرنا پهمانا عیراقی – بریتانی یا سالا 1930 هەبوو، چونکه فی پهمانی چ ئامازە ب مافین کوردان بین کۆنگرئ گەلان کرینە بریار پستی چارەسەرکرنا کیشیا مووسلی ل سالا 1926 و گریدانا کوردستانا باشوور ب عیراقی قە پئ نه کرپوون، همر چەند بریتانیا و عیراقی دووپات دکر، کو ئەف پهمانە بابەتەکی گریدایی دوو دەولەتایە و مافین کوردان بابەتەکی نافخۆیی عیراقی، بەلی کوردان همر دماوی دانوستاندنن فی پهمانیدا داخووزا بجه ئینانا بریارین کۆنگرئ گەلان بین گریدایی مافین کوردان دکر، دیسان چەند پەرلەمانتەرین کورد چەند یادداشتنامە

پیشکیشی مەندوبئ سامیئ بریتانی ل بەغدا و سەرۆک وەزیرین عیراقی کرینە و داخووزا بجه ئینانا مافین نەتەومیین کوردان و دامەزراندنا حوکمەکی ئوتونومی د چارچووئی عیراقی دا کریه. (2)

حکومهتا عیراقی بریاردا هەلبژارتن بو پیکینانا جقاتەکا نوینەران یا نۆی دنابقەرا 10 خزیرائی – 10 ئیلونا سالا 1930 دا بەینە ئەنجامدان، و بەرەفکین قان هەلبژارتنان هاتتە کرن، بەلی نەرازیبوون دژی هەلبژارتنا دەسپیکرن، ل هەولیرئ خۆپیشاندان پەیدا بوون و پاش گەشتن سلیمانی، ل 5 ئیلونی حکومهتی بریارا دەسپیکرنا هەلبژارتنن دەستەکا (تفتیشی) ل باژیرئ سلیمانی دەرتیخت، هەرچەندە گەلەک ژ کەسایەتیین کورد دژی هەلبژارتنا راوستیان بەلی حکومهتی بریار دا ل رۆژا 6 ئیلونی ئەف هەلبژارتنە بەینە کرن، دەمی کارمەندین تابیەت ب هەلبژارتنا ل گەل سەرۆکی باژیرقانی سلیمانی گەشتنە سەرایئ حکومهتی، نەرازیبوونا خەلکی سلیمانی دەسپیکر، پاشان ئەف نەرازیبوونە گەشتە رادیئ شەری دنابقەرا خەلکی باژیری و پولیسان دا و حکومهتی هیزمەکا لەشکری دژی خەلکی بکارینا و دەمی تەقە هاتیە کرن، کۆشتن و بریندار ژ خەلکی نەرازیبووی کەتن، پاشان حکومهتی دەست ب گرتن و دیقچوونا کەسایەتیین کورد کر. ئەف رۆژە ئانکو (6) ئیلونی ب رۆژا رەشا شەشی ئیلونی هاتە نیاسین . بەلی هەلبژارتن ل سلیمانی بو ماوی (10) رۆژان هاتتە گیرۆکرن، و ل رۆژا (15) ئیلونا سالا 1930 وب حازربوونا هیزمەکا مەزن و توندکرنا سەرۆبەری ئیمناهی هاتتە کرن. (3)

رۆژنامەقانییا عیراقی و رویدانا 6 ئیلونی ل سلیمانی:

رۆژنامەقانییا عیراقی گرنگی ب رویدانا بزاقا رزگاربخووزا کوردی و دەنگ و باسین کوردستانا

دور سەربخۆیا کارگیری بە لاقەریه. دیسان ل جەهەکی دی ژ فی بابەتی هاتیە: ژمارەکا بچویک ژ کوردان ل باکووری داخووزیا سەربخۆیی کرێه، کو ئەف سەربخۆیه هەیه، کارمەندین کوردان ل دەقەرین کوردی هاتیە دەستنیشانکرن و زمانی کوردی زمانی خواندنن یه و کەسایەتیین کورد جەین کارگیرین باش د عیراقی دا هەنە، ل گەل وئ چەندئ پارەکی باش بو رێک و بانا و پرۆژان ل کوردستانی دەیتە مەزاختن. رۆژنامی هەتا هەلووستی خۆ وەک هەلووستی حکومەتی دیار کرێه، وەکی دیارکری: ئەم دژی فی بزاقی یه، خودانین فی بزاقی ژمارەکا کێمن و بقان بزاقا دئ کارتیکرنی ل سەریکریزیا عیراقی کەن.

رۆژنامی دیسان گۆتیە: ئەف کۆما بچویکا فی داخووزیی دکەن ب پالپشتیا لایەنین ئیستعماری و بیانی فی بزاقی دکەن. ل دویماییا بابەتی ژ هاتیە: ئەف ژمارا کێما قان

کەسان و یین فی بزاقی ل سلیمانیی بریفەدبەن نوینەراتیا هەمی کوردان ناکەن، و دەمی مەلکی عیراقی سەرەدانا باکووری کری، هەمی کەسایەتیین کورد پالپشتیا خۆ بو سیاست و حوکمرانیا مەلکی دوپاتکرێه. دیسان حکومەتا عیراقی دئ هەمی شیانان مەزخیت ژ بو بەرژومەندیین عیراق و مللەتی کورد ژ. (4)

حکومەتا عیراقی و بریتانیا بو کێمکرنا نەرازییونا کوردان بەرامبەر نە بوونا بەندەکی تایبەت ب کوردان فە د پەیمانای عیراقی – بریتانی یا سالا 1930 دا هەندەک پینگاف هاتیینە وەکی

باشوور دایه، بەلی ل دویف بۆچوونا حکومەتا عیراقی هزر و بۆچوونا خۆ ل سەر قان رویدانا بەرچاقریە، دیسان ئەو وینە بو خواندەقانی دیارکرێه یئ ل دویف هزرا حکومەتی، ئانکو هزرەکا نە زەلال ل دور کوردان بو خواندەقانی فەگۆهاتیە.

فی رۆژنامی نە بنتی دەنگ و باسین رویدانا 6 نیلونی بە لاقەریه، بەلکو شروقهکرن ژ ی دایه فی رویدانی و هەلووستی کوردان ژ دەسپیکا دانوستانین عیراقی ل گەل بریتانیا بو مۆرکنا پەیمانای عیراقی – بریتانی یا سالا 1930، رۆژناما (العراق) ل تیرمەها سالا 1930 و ل دەمی ریفەچوونا دانوستاندیین حکومەتا عیراقی ل

گەل بریتانیا بو مۆرکنا پەیمانای سالا 1930، بابەتەک ل دور هەلووستی کوردان بەرامبەر فی پەیمانای بە لاقەریه، وەسا دیارە ئەف بابەتە شروقهکرن فی رۆژنامی بوو ل

دور هەلووستی کوردان ژ فی پەیمانای، رۆژنامی د لاپەری ئیکی دا ئەف بابەتە بە لاقەریه، ئەفە ژ ی گرنگییا رۆژنامی بقی بابەتی دیار دکەت، بابەت بناقی (الطارئ الجديد فی الشمال، أمسوقون الیه ام مخدعون ؟) بە لاقەریه، د فی بابەتی دا هاتیە: هیشتا دانوستاندنن پەیمانای 1930 ب دویمای نە هاتیە کۆمەک ژ کوردان و ژ وانا شیخ قادر ژ سلیمانیی داخووزیا سەربخۆیا کارگیری یان حوکمی لامەرکزی ل دویف بریارین کۆنگری گەلان دخووزن، و هەندەک هۆزین کوردی ژ وانا هۆزا پشدر و هەندەکین دی ژ ی دانەزانەک ل

کوردی بتایبەت کەرکوک و هەولێر و سلێمانیی جەهێ خۆ دناڤ لاپەرین روژنامەیین عیراڤی دا کرێه، وەک دەنگ و باسێ سەرەدانا شاندى و ئەندامین وئ هاتینە بەلاقەرن، کو ئەمف شانده دئ چیتە کەرکوکێ پاشان سەرەدانا هەولێر و سلێمانیی کەت، مەرەما سەرەدانا پرسا کوردی و زانینا داخووزین هەندەک کەسین کوردی یە.(6) قئ روژنامئ د بابەتەکئ دیدا ل دۆر سەرەدانا شاندى ناڤیری بو سلێمانیی دایە دیار

کرن: سەرەدانا شاندى حکوومی بو سلێمانیی بو خواندن هەلویست و زانینا ئەگەرین وئ بزاقا نەرەوا یا کوردان ل سلێمانیی ئەنجامدا، هەرچەندە حکوومەتئ ئەو مافین کارگیرین کۆنگرئ گەلان بو کوردان دیارکرین جەه ئینانە، بئ گۆمان ئەمف شاندى حکوومی، کو ژ چەند سیاسیز باش پیکهاتیه و دئ خواندنهکا باش بو قئ بزاقئ کەن و دئ بنگههکئ دورست بو چارەسەرکنا قئ بابەتئ دانن و د بەرژموندیا هەمی لایەنان بیت. حکوومەتا بریتانیا و پرسین وئ ل دەڤەئ تەکەزئ ل وئ یەکئ کرینە، کو حکوومەتا عیراڤی مافین کوردان بین د بریارین کۆنگرئ گەلان دا هاتین جەه ئینانە. ئەو بزاقا رویدایئ ژى هەندەک کەسان کرینە، ئانکو ژمارا وان یا کیمە و بریتانیا قئ بزاقئ رەد دکەت.(7) حکوومەتا عیراڤی ژبو کیمکرنا نەرازیبوونا

هەولدان بو ئەنجامدانا چاکسازیبان ل دەڤەئین کوردی، و دەست نیشانکرنا هەندەک کەسایەتین کورد ل جەهین کارگیری مینا دانانا تەوفیق وەهیبی وەک موتسەرفئ سلێمانیی ل نیسانا سالا 1930، بەلئ پینگاقین حکوومەتا عیراڤی و هەولین بریتانیا نەرازیبوونا کوردان کیم نەکر، لەورا بەرپرستین بریتانیا و عیراڤی بریاردا سەرەدانا دەڤەئین کورد بکەن، ژ وانا سەرەدانا شاندهکئ حکوومی، کو ژوہکلیئ مەندوبئ سامیی بریتانی (مستر یونگ) و وەکلیئ سەرۆک وەزیرین عیراڤی (جعفر العسکری) و وەزیرئ ناڤخوئ عیراڤی (جمیل المدفعی) و وەزیرئ عەدلیئ (جمال بابان) بو باژیرئ کەرکوک ل 8 تەباخا سالا 1930 کرێه و ل گەل کەسایەتین کورد کۆمبوونه و پاشئ ل روژا 9 تەباخئ ئانکو ل روژا دویفدا سەرەدانا هەولێرئ و پاشان ل روژا 10 تەباخئ سەرەدانا سلێمانیی کرێه، شاندى ناڤیری بو کەسایەتین کورد ل قان دەڤەئین کوردی دیار کرێه، حکوومەتا عیراڤی کۆمەکا یاساین گریدایئ زمانئ کوردی ئامادەکرینە ، کو ببیتە زمانئ رەسمى یئ دەڤەئین کوردی ، دیسان حکوومەتئ گەلەک بریارین دی دبواری رەوشنیری بو دەڤەئین کوردی جەه ئینانە، و شاندى ناڤیری دۆپاتی ل جەه ئینانا بریارین کۆنگرئ گەلان بین گریدایئ دەڤەئین کوردی کرینە. بریتانیا ل دژی وان داخووزیان راوستیایە بین داخووزیا سەربخوئەکا کوردی دکەن، هەتا بو کەسایەتین کورد دیارکرینە، بریتانیا ل دژی هەر بزاقەکا سەربخوئە دئ راوستیت، بەلئ ل دویمایئ دیار بو، سەرەدانا شاندى بریتانی و یئ حکوومەتا عیراڤی بو دەڤەئین کوردی نەرازیبوونا کوردان بدویمایئ نە ئینا، و کورد ژ بریارا دژی هەلبژارتنا دویر نەکرن، لەورا حکوومەتئ جارەکا دی تەفیق وەهیبی وەک موتسەرفئ سلێمانیی گرت و ژ کارئ وی لادا.(5) سەرەدانا شاندى حکوومی بو دەڤەئین

رویدانا 6 ئیلونا سالا 1930 و پیدابوونا نەرازیبوونا خەلکئ سلیمانیی و کۆشتنا چیبووی رەنگفەدان درۆژنامەقانیایا عیراقی دا هەبوو، وەک دەنگ و باس و وەک شروۆفەکرنا رویدانان ژى بەلاقبوویە، د رۆژنامەیا (الاقوات العراقیە)، (الاقوات البغدادیە) و (العراق) دەنگ و باسئ قان رویدانان بەلاق بوویە، د (الاقوات العراقیە) دا وەک بابەتەکی بەلاقبوویە و ئاماژە بقان رویدانا دابە: د هەلیژانتین (تفتیشی) دا ل سلیمانیی نەرازیبوون چیبوویە، و هیرش ل سەر جەئ دەنگدانئ هاتیە کرن، و د نەجامئ شەری دا هەندەک ژ پولیس و خەلکئ سلیمانیی هاتینە هنگافتن، بەلئ پشتی ماویەکی کیم رهوش ئارام بوویە.(10)

دیسان بەیانەکا حکومەتئ یا فەرمی ل دۆر قئ رویدانئ د رۆژنامەیا (الاقوات البغدادیە) بەلاقبوویە و تیدا هاتیە: ل سپیدھیارۆژا هەلیژارتنا پشتی حازربوونا چەند کەسایەتی و ئەشرافین باژیرئ سلیمانیی 50 قوتابیان خودان دوکانین بازارى نەچارکرن دوکانین خو بگرن و هیرشی سەرايا باژیری کرن، دەمئ پولیسان بەرسینگئ وان گرتی شەر پیدابوو و پاشان داخواز ژ لەشکری ژى هاتە کرن، و (100) لەشکر بو هاریکارییا پولیسان هاتنە دناف باژیری دا، بەلئ خەلکئ نەرازیبووی ب بەران هیرشی لەشکری کر و تەقە پیدابوو، لەورا کۆشتن و برینداربوون پیدابوو، ژ وانا ئیک لەشکر هاتە کۆشتن و دوو بریندار بوون، (9) پولیس بریندار بوون، (13) ژ خەلکئ سلیمانیی هاتنە کۆشتن و (22) بریندار بوون.(11) رۆژناما (العراق) شروۆفەکرنا ب ریکا بابەتەکی ل لاپەری ئیکئ دابە قئ بابەتی و ئاماژە ب بەیان حکومەتئ کریه دیار کریه: ئەو رویدانال سلیمانیی چیبووی هەفرکی دناقبەرا لایەنگرین ئیکگرتنا عیراقی و بین داخوارییا جودابوونئ دکن بوویە، بەلئ سلیمانیی نە بنگەهئ کەسین تیکدەرە و کەسین ئاقلمەند هەنە و دئ ل دژی قان بزاقا راوستن. دیسان دبابەتی دا

کوردان ل دژی پەیمانایا عیراقی – بریتانی هەندەک پینگاقین دی ژبلی سەردەنانا شاندى حکومى هافیتنە، ژ وانا چاپکرنا پرۆگرامئ خواندنئ ب زمانئ کوردی و مفتشەکئ کورد بو معارفا (پەروەردا) باکۆری دانایە، ئەو ژى نوری ئەفەندى بەرزنجى بوو.(8)

ئەنجامین سەردەنانا شاندى ویزاری بو دەقەرین کوردی د رۆژنامەیا عیراقی دا هاتیە بەحسکرنا، بو نمونە د بابەتەکی دا بناقئ (بەد

عودە الوفد وزارى من الشمال)، کو درۆژنامەیا (العراق) دا هاتیە بەلاقکرن هاتیە: هەرچەند حکومەتا عیراقی مژبلی پەیمانایا عیراقی – بریتانی و دانانا میزانیەکی یە بو عیراقی، بەلئ بزاقا سلیمانیی ژبیر نەکرە، و سیاسەتەکا باش بو خزمەتا عیراقی و دویرکرنا مەترسیان ل سەر ئیکریزییا عیراقی داریژتیە، کو هەندک مروۆقان هەولدايە خزمەتا دوژمنان بکن و ئارامییا عیراقی تیکدەن، دیسان بو شاندى ویزاری دیار بوویە، کو کەسایەتین کورد نە ل گەل قان رەنگە بزاقین تیکدەر بوون، و جارەکا دی رازمەندییا خو بو عیراقەکا ئیکگرتی دۆپاتکرە. حکومەتئ ژى رژدی ل سەر دانانا کارمەنن کوردل دەقەرین کوردی کریه، و هەمى شیانان دئ مەزخیت ژبو پیداکرنا ئارامی و نەهیلانا بزاقین تیکدەر ل عیراقی.(9)

ژندهر:

- (1) د. جودة جلال كامل، العراق بين معاهدي 1930-1948 دراسة تاريخية، مجلة جامعة تكريت للعلوم الانسانية، 26 ، (12) 2019، ص ص 355-356.
- (2) سبارمت فان يادداشتناما و نهرزيبونا كوردان بنيره، ا.د.غانم محمد الحفو و ا.د.عبد الفتاح البوتاني، الكورد و الاحداث الوطنييه في العراق خلال العهد الملكي (1921-1958)، (2008، دمشق)، ص ص 35-37.
- (3) د.سروه اسعد صابر، كوردستان الجنوبية 1926-1939، دراسة تاريخية سياسية، (السليمانية، 2006)، ص ص 153-165.
- (4) جريدة العراق، العدد 3131، 23 تموز 1930، ص 1.
- (5) د. عبدالرحمن ادريس صالح البياتي، سياسه بريطانيا تجاه كرد العراق 1914-1932، (السليمانية، 2010)، ص ص 357-361.
- (6) جريدة العراق، العدد 3144، 7 اب 1930، ص 2.
- (7) بنيره بابمئي الحركة الكردية بين تركيا والعراق، جريدة العراق، العدد 3145، 8 اب 1930، ص 1.
- (8) جريدة العراق، العدد 3147، 11 اب 1930، ص 2.
- (9) جريدة العراق، العدد 3150، 14 اب 1930، ص 1.
- (10) جريدة الاوقات العراقية، العدد 3978، 8 ايلول 1930، ص 1.
- (11) جريدة الاوقات البغدادية، العدد 5622، 22 ايلول 1930، ص 1.
- (12) جريدة العراق، العدد 3171، 8 ايلول 1930، ص 1.
- (13) جريدة العراق، العدد 3172، 9 ايلول 1930، ص 2؛ جريدة الاوقات البغدادية، العدد 5611، 9 ايلول 1930، ص 1؛ جريدة الاوقات العراقية، العدد 3978، 12 ايلول 1930، ص 1.
- (14) جريدة العراق، العدد 3179، 17 ايلول 1930، ص 2.

هاتيه: حكوممتا عيراقى سياسهتكا لهشكرى و سياسهتكا حكهيمانه بهرامبر فان رويدانا گرتيه بهر، حكوممتا برينانيا پالپشتيا خو بو حكوممتا عيراقى دهربريه. ديسان حكوممتى ياسايا خو ل دهقهرى بجه ئينايه و بقى ريكى سهروبه نراماكريه، هولنين وئ بو بنبركرنا فان رهنكه قايروساد بهردموامن.(12)

پشتى بدويمهاتنا رويدانا 6 ئيلونا سالا 1930 ل سلیمانى و مسا دياره رهوشا ئيمناهيى نرام بوويه،(13) بهلى حكوممتا عيراقى گلهك كهسايتين كورد ل سلیمانى گرتن و ل باژيرى كهركوكى هاتنه دادگههكرن و ئهو كهس زى ئهقه بوون: عزمى ئهفندى بابان، فائق ئهفندى بابان، رهمزى الحاج فهتاح، شيخ قادر شيخ سهعيد، محمد سعيد، مجيد ئهفندى، محمد عبد الرحممان وتهوفيق قهزاز.(14)

ژ بيداجوونا بابمئي رهنقهदानا رويدانا 6 ئيلونا سالا 1930 ل سلیمانى د روژنامهفانیا عيراقى دا ديار دبیت، كو روژنامهفانیا عيراقى گرنكى دايه رهنقهदानا كوردان ژ موركرنا پهيمانا عيراقى – برينانى و د روپهلين روژنامى دهنك و باس و شروفهكرن دايه فى بابمئي. ديسان فى روژنامى بنتى هملوبستى حكوممتى نيشان دايه، ئهف رهنقهदानه ب كارتىكرن ل سهر ئيكرىزيا عيراقى دايه نياسين، داخوازيين كوردان ژبو بجهئنانا بريارين كونگرى گهلان و بين تاييهت ب مافين كوردان فه ل دويف گوتنين روژنامهيين عيراقى هاتينه بجه ئينان و بنتى هندهك كهس نهگهرين هاندانا كوردانه ژبو دژايتيا دهولمتى و بريارين وئ. روژنامهفانیا عيراقى رويدانا 6 ئيلونى ب هوبرى فمگوهازتیه همتاژمارا كوشتيان ژ همدوو لايهمن دياركرينه، پينگافين حكوممتى و دووبار نهجمادانا هملبزارتتا و نرامكرنا سهروبهري سلیمانى دناف روژنامى دا هاتينه بهس كرينه. نانكو روژنامهفانیا عيراقى خوديكا فمگوهازتتا فان رويدانا بوو بهلى ب بوچوونا حكوممتى بوو.

سابئين مهندائى ل عيراقى ناف، باوهرى، ريوهرسم و پهرستن

گهلهك ژ فهكولهرين ناين و گروپان ل سهر ميژوو و پهيداوون و فهلسهفهيا ناينين جيهاين و جورى پهرستن و ريوهرسمين وان دنقيسن، لى گهلهك بهحسى نافهروكا پهرتووكين وان ناكهن، ههكه وان پهرتووك ههبن. دقن پشكى دا دى بهحسى نافهروكا پهرتووكا سابئين مهندائى كهين ژ بيروباوهر و ريوهرسمين وان.

پهرتووكا (كنز رهبا) ژ گرنگترين پهرتووكين صابئين مهندائيه و دبيژنى (پهرتووكا مهزن). ئەف پهرتووكه بهحسى بابهتين ئافراندا گهردوونى دكهت و ل وئ باوهرينه كو پهرتووكا (كنز رهبا) ئەو پهرتووكه يا خودئ بو ئادهمى (سلاڤ ل سهر بن) فرىكرى. پهرتووكا دوويى (دراشه ئيديهيا) يه، ئانكو فيركرن و ژياننامهيا يهحيائى (سلاڤ ل سهر بن) و هندهك پهرتووكين دى ژى ب زمانين نيزيكى سريانين. ئەو وهسا

د. اكرم فتاح سليم

ماموستاين زانكويا دهوكئ
Akram_duhoky@yahoo.com

وهريپران/ كوڤارا بادينان

پشكا دوويى

هزر دكهن كو ئادهم (سلاقيت خودئ ل سمر بن) ئىكهم پىغهمبهرئ وانه و يهحيا (سلاق ل سمر بن) دويماهيك پىغهمبهرئ وانه. ئهول باشوورئ روژهلالاتا عيراقى و

باشوورئ روژئاقايي ئيراني

دژين. باهرا پتر ل سمر

لئقن ئاقى دژين ئهوزى

ژبو ئهجامدانا

ريورهمسين خو

ومكى تافيلكرن و

دهستئقيرئين خو.

واتايا (كنز رهبا)

ئانكو كنزئ مهزن

كو پىكهاتيه ژ تيگهه

و ناخفتن و فيركرئين

خودئ بو مروقى. ئهف

پهرتووكه ل چ دهمين دياركرى

نهاتيه نفيسين، بهلكى ل گهلهگ

چهرخان هاتيه كۆمكرن و چندين چيروك و

پهند و فيركرئين پىغهمبهر و مامؤستايين مهندائى

تيدانه. يا دياره ژى كو پهيقا (كنز) ئانكو تشتى پر

بها و پاراستى. همر دقئ پهرتووكيدا ژيانهمهيا

پىغهمبهر و بابكالين ئىكى يى مهندائيان دهئته ديتن

ومكى (ئادهم و شيتهل و سام و يهحيا و يوهنا).

ههرومسا چيروكئين گريداى ب ئافراندا خودئ

بو جيهانئ و گهردوون و ئهردى و پيشبينين

ئافراندا گهردوونى و ب دويماهاتنا وى. ديسان

ياسايين خودايى و فيركرئين روحى و شيرهتئين

ئايى و ئهدبى يين ب كير مروقان دهين ل همى

دهمان كو ب گهلهك شىوازن هاتيه نفيسين ومكى

پهخشان و هوزان و ميژوو و چيروك وپهند و

گهف و فطلسهفه و سهرهاتى. پهرتووكا (كنز

رهبا) دهئته هژمارتن ژيدهرئ باوهريا مهندائى و

خارنا وان يا روحى.

ئهف پهرتووكه دببته دوو پشك:-

۱- كنز يهмина (كنزئ راستئ)، پىكهاتيه ژ

فيركرن و فسرمان و ئاگههداركرن و چيروكا ئافراندن و پهيداوونئ، ههرومسا چيروكئين ئادهم و دنانوخت و چيروكئين فريشتهيان.

۲- كنز سمالا (كنزئ

چهپئ) پىكهاتيه ژ كومهكا

سررود و چيروكئين

تاييهت و قهگه ريانا

رحئ بو جهئ

وئ يى رهسهن

يى كوژ وپيرئ

هاتى (مادنهورا -

جيهانا رووناھيئ)

و دبئژئى ژى

(كنزا ئيدھى) ئانكو

(كنزئ ژيانئ) و دبئژنه

پهرتووكاخانيا پهرتووكئين

ئايى (ببئت كنزئ). ئهف پهيقه دناف

عهرمبى و سريانى و عيبريى دا ههيه. دزمانى دا

ئانكو (گهلهك) و زاراقئ (كنزا) گهلهك و اتا ههنه

ومكى هزرئين نمونھيى، ريورهم و نقئژ و دوعا

و نهينبين خودايى و هندك جاران بو ميشكى

مروقى ژى دهئت چنكو ميشك كنزه.

ئهف پهرتووكه ب زاراقئ ئاراميئ

روژهلالاتيئ رهسهن هاتيه نفيسين كول نك وان

دبئژئى زمانئ مهندائى. نوكه ژى زمانئ ئارامى

ل گوندئين (جبعدين و سيدنايا و مهعلولا)

ههبوونهك ههيه.

خاندنا (كنز رهبا) ژيدهرئ خارنا روحيه بو

مهندائيا، ئانكو دقئت هزرئين شهيتانى و ماددى

ومنهكهن مروقى مهندائى ژ خاندنا وئ دوپر

بكهئن. دقئت خو هيكهت روژانه چاپتهرمكى ژى

بخوينيت، ههتا ل نك وى دببته تيتالهك. ههلبهت

خاندن ب تنئ نهبسهه بيئ تيگههشتنا دروست يا

گريداى كربيارئ و كاريئ ئهريئى. ئهف چهنده ژى

دئ وه ل مروقى كهت بببته خويندكارمكى دهستپاك

و دلسوز بۇ ژيانى. ئەفجا خۇراگريا وى د ژيانا زىندىي مەزن دا، دى ب رىيا خاندنا پەيف و فيرکرنين وئ بيت.

ئەف پەرتووكە بۇ جارا ئىكى ھاتىه وەرگىران بۇ زمانى ئەلمانى ل سەر دەستى (لیدزبارسكى). پاشى ژى بۇ زمانى عەرمى و ھندەك ژى بۇ زمانى ئنگلیزى. وەرگىران ل نك صابئيا نه قەدەغەمىه، بەلكى دىبژن ئەف كارە پىئىقە. ئەف پەرتووكە بۇ پىروژىي ل پلا ئىكى دەھت و بۇ برىارىن ئانى لئقەگەرا وانە و ھسا دبىنن كو مەزنىا قى پەرتووكى د خاندن و شروڤەكرن و بەلاقرنا وئ دایه، ئەو ژى دا خەلك دا واتايا خودى و بېھقاليا وى و پەيوەنديا وان ل گەل ژيانى و واتابىن خودابى و مروڤابەتتىن مەزن بىن د قى پەرتووكى دا بگەھن. نانكو ئەفە نه ناینەكى گرتیه، بەلكو بى قەكریه ل بەرامبەر خەلكى و ئەو د داخازكرینه ل ناڤ تەڤایا مللەتان بەلاف بکەن و بدەنه نياسىن. ئەفە ژى پارچەپەكە ژ (کنز رەبا):-

«مەزئىرىه ئەو رووناھیا بلند

ئەز ژ رووناھىي ھاتیمە چىكرن

ژ تە ھەى جەئ نورانى»

سابنەیان ژ بلى پەرتووكا سەرەكى (کنز

رەبا)، ھندەك پەرتووكىن دى ژى ھەنە، لئ ھە مى نه ناینى و پىروژ و خودابىنە. ھندەك میژوویى و زانستى و سروودن. زانابىن ناینىن مەزن وەكى (رىشمى و ناصورابى) نڤسىنە. ژ قان پەرتووكان ژى:
 ۱-دراشا نىد یهیا: ئەف پەرتووكە شىرەت و فيرکرنين پىنغەمبەر یحیا بن زكریانه.
 ۲-سىدرا نىد نىشماتا: ئەف پەرتووكە چىروكن ل دور ھاتنا گىانى بۇ ناڤ لەشى نادەمى ل گەل ھندەك سروودىن ئانى.
 ۳-حەران كوينا: بەحسى ھندەك خالىن گرنگ د میژوویا ئانى مەندائى دا كەت.
 ۴-قەلستا: ھندەك سروودىن ئابىنە ل رىورەسمىن ژئىنانى دەھنە گۆتن.
 ۵-ترسر ئەلف شەپالە: ژ حەفت پشكان پىكدەھت، بەحسى خەلەتتىن كەسىن ئانى دكەت و چارەسەركرنا وان و ھندەك ياسابىن مەندائى و ھندەك پرسىار و بەرسقین ل دور فەلسەفى تىدا ھەنە.
 ۶-نىانى نىد رەھمى: پەرتووكەكا تاپبەتە ب دوعا و نڤىژىن فەرمى و نەفەرمى.
 ۷-نىانى نىد مصبتا: ھندەك سروود و شروڤەكرننن خۇتافىلكرنى تىدا ھەنە.

۸- هندهك ديوان ههنه گرنگي ددهنه
 بابهتین مهندائی بین ههمه جور ومکی
 فلسفه و میتولوجیا مهندائی.

کهسین ناینی دقیت د لهسساخ و
 ههست دروست بن، ژن نینابیت و زاروک ههین
 و نهسوئنه تکرى بیت و د مهسهلین ناینی دا
 شاره زابیت. بۆ نمونه:

۱- حهلالی: و دبیزنی (شهماس) ل گهل تهرمین
 مریان دچیت و ریورسمین سهرزیکرنا قوربانان
 بریفهدهت، کچ نهیبت نائینیت و بهروقازی دئ
 پلا وی ژى هینه ستاندن یان دقیت نهو و ژنا خو
 ۳۶۰ جاران درویباری دا خو تافیل بکهن.

۲- تهرمیده: ههکه حهلالی د ههردوو
 پهرتووکین (سدره نئشماتا و نیانی) گههشت،
 نهو دئ حهفت روژان د ناڤا مهندی دا بیت بۆ
 تافیلکرنی، پاشی حهفت روژان دئ مینیه هشیار،
 د دویف دا دئ چیه د پلهیا تهرمیده دا.

۳- نهیسهقی: کارئ وی مههرکرنا بیژنایه و
 بلندتر لئناهیته.

۴- کهنزبرا: نهف نشتی بۆ قی چیدبیت
 بۆ کهسئ چینابیت، بۆ نمونه ههکه
 وی نیک کوشت ژ ناینی خو، نهو ناهیته
 سزادان، چنکو نهو شوینکارئ خوداییه ل
 سهر ناینی.

۵- ریش نیمه: ئانکو سهروکی مللهتی
 و خودانی پهیقا دویماهیئ، حهتا نوکه کهس
 نهگههشتیه قئ پلهیئ ل ناڤ سابینا، چنکو زانینهکا
 مهزن پی دقیت.

۶- رهباتی: ل دویف قئ ناینی کهس ژ بلی
 یحیا بن زهکهریای نهگههشتیه قئ پلئ، دیسان
 نابیت دوو کهس د نیک و مخت دا بگههنه قئ پلئ.
 نهف ئاینه دبیزیت کو خودئ چ ههقال نینن،
 لئ نهو دبیزن کو ناڤهرا مروقی و خودئ لایهینن
 هاریکار ههنه ومکی ستیر و نهختهران و نهو
 ۳۶۰ کهسان دهلبزیرن کو دشین ههمان کارین
 خودای بکهن و نهغه نهفریشته و خوداوئندن و ب
 راستی ژى نهغه نه وحدانیته، چنکو قورهشیان
 ژى باوهری ب خودییهکی مهزن ههبوو، لئ

دناقېرا وان و خودئ دا پوت هه بون.
هندهك دهق د ناڤ (كنز رهبا) دا هه نه
بهلگه نه بو هه بونا خودئ، وهكى:

خودايى من يى پاكه...

**خودايى هه مى جيهانايه، مه زناهى بو وييه
نهوئ چ تشت وهكى وى نيين.
رووناهايا پاڤژ و چاكيا گشتگير يا ب دويماهى
نه هيت.**

نهو و هسا هزر دكهن كو خودئ ب تنئ چاكين
چيدكهت و نابيت خرابيئ چيكهت. خو تافيلكرن
دقى ناينى دا پشنى ژننينان و ژدايكبوون و
خهله تيئت مهزن دهيت وهكى دزى و كوشنتئ.
و خو تافيلكرن ل روژين نيكشه ميبى و روژين
كه بيسه ميه كو پينج روژن د هه ساله كئ دا. خو
تافيلكرن دقبت د ناڤه كئ دا بيت كو بهردهوام
بچيت و دناڤين عومباركرى دا ناچيئيت. ژ بهر
هندي ژى سابيه هه رى ل بهر ليئين رويباران
و مه زنين وان ب تنئ ژ قئ ئاڤئ قه دخون يا
بهردهوام دچيت. و ب تنئ ژ خارنا دهستئ خو
دخون و بهر و قازى دئ پلهيا خو ژ دهست دهن.
راكرنا جهنا بهتئ ل نك وان دبيژنى (ته ماشه) و
دهستقبيژئ دبيژنى (ره ماشه). روژئ سئ نقبژان
دكهن. د ساليئا ٣٦ روژيان دگرن، بهلى نه ل
دويف نيك و وهكى روژيين مه سيحاننه. روژا
نيكشه ميبى يا پيروزه ل نك وان و باوه رى ب
قه گوهاستنا گيانان هه ميه (تناسخ الارواح). ژنكا
زناكه رشيت گونه ها خو ب تافيلكرنى ژيبهت.
وان باوه رى ب فره زنيئ ژى هه ميه و ليكفه كرنا
ميراتئ ب تنئ بو كورئ نه خريه.

ژيدهر:

- (١) الصابئة المندائون، العقيدة والتاريخ، محمد نمر المدني.
- (٢) المصباح المنير، أحمد بن محمد بن علي الفيومي، أبو العباس (ت ٧٧٠هـ)، ج ١.
- (٣) التحرير والتنوير (تحرير المعنى السديد وتنوير

العقل الجديد من تفسير الكتاب المجيد)، محمد الطاهر بن محمد بن عاشور (ت ١٣٩٣هـ)، دار التونسية للنشر - تونس، سنة النشر: ١٩٨٤ هـ، ج ١.

(٤) إغاثة اللفهان من مصادد الشيطان، أبو عبد الله محمد ابن قيم الجوزية (٦٩١ = ٧٥١هـ)، المحقق: محمد حامد الفقي، مكتبة المعارف، الرياض - المملكة العربية السعودية، ج ٢.

(٥) الموسوعة الميسرة في الأديان والمذاهب والأحزاب المعاصرة، الندوة العالمية للشباب الإسلامي، إشراف وتخطيط ومراجعة: د. مانع بن حماد الجهني، دارالندوة العالمية للطباعة والنشر والتوزيع، الطبعة الرابعة، ١٤٢٠ هـ، ج ٢.

(٦) موسوعة الأديان الميسرة، أحمد راتب عرموش وآخرون.

(٧) العقائد والأديان، عبد القادر صالح.

(٨) دقائق التفسير، تقي الدين أبو العباس الدمشقي (ت ٧٢٨هـ)، المحقق: د. محمد السيد الجليند، مؤسسة علوم القرآن - دمشق، الطبعة الثانية، ١٤٠٤ هـ، ج ٢.

(٩) مجموع الفتاوى، تقي الدين أبو العباس بن تيمية الحراني (ت ٧٢٨هـ) المحقق: عبد الرحمن بن محمد بن قاسم، مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف، المدينة النبوية - المملكة العربية السعودية، عام النشر: ١٤١٦ هـ = ١٩٩٥ م، ج ٣٥.

(١٠) فتح الباري، زين الدين عبد الرحمن بن أحمد، البغدادي الدمشقي، الحنبلي (ت ٧٩٥هـ)، مجموعة من المحققين، ج ٦.

(١١) معجم البلدان، ياقوت بن عبد الله الحموي، دار صادر - بيروت، الطبعة الثانية، ١٩٩٥ م، ج ٢.

(١٢) الحضارة والميتولوجيا في العراق القديم، ماجد عبد الله الشمس، دار علاء الدين للنشر والتوزيع والترجمة، الطبعة الأولى، ٢٠٠٣ م.

(١٣) التنجيم والمنجمون وحكم ذلك في الإسلام، عبد المجيد بن سالم المشعبي، أضواء السلف، الرياض - المملكة العربية السعودية، الطبعة الثانية، ١٤١٩ هـ = ١٩٩٨ م.

(١٤) موسوعة توحيد رب العبيد، محمد بن عبد الوهاب التميمي، دراسة وتحقيق: عبد العزيز بن عبد الرحمن السعيد وغيره، جامعة محمد بن سعود، الرياض - المملكة العربية السعودية، ج ١٤، ص ٢٠٢ م.

گهلیی دھوکی

کھنترین کورانگهها ملی یا دھوکیان بوو

چهندين جارن مه ژ زاردهفی قهکولهريين زانايين جيولوجي و نهو کهسين دويچوونا شينواران دکهن گوھ لي بوويه کاتي پھاندنا نھردی ب چ رھنگ ديار دبیت و فلقدانا گھليان ب چ شيواز دبیتھ جهن نافزنيان و ل چھندين جهان ناف لي پھيدا دبیت و مشه لي دھيت، نهقه ژ لايي زانستيفه.

ژ لايهکن ديفه، تشتهکن ديار و بهرچاڤ نهوه کو پترييا جارن دهرگهھين باژيران ژ گھليان دهستيندکھن و دنبه نيشان و جهن سھرنجراکيشان و گھشتوگوزاريا خھلکی، باژيري دھوکی ژي ب جوانيا گھليي خو و هھردوو کوپکين خو هاتيه نياسين و بوويه

شقان توفيق

دھوک

badinan

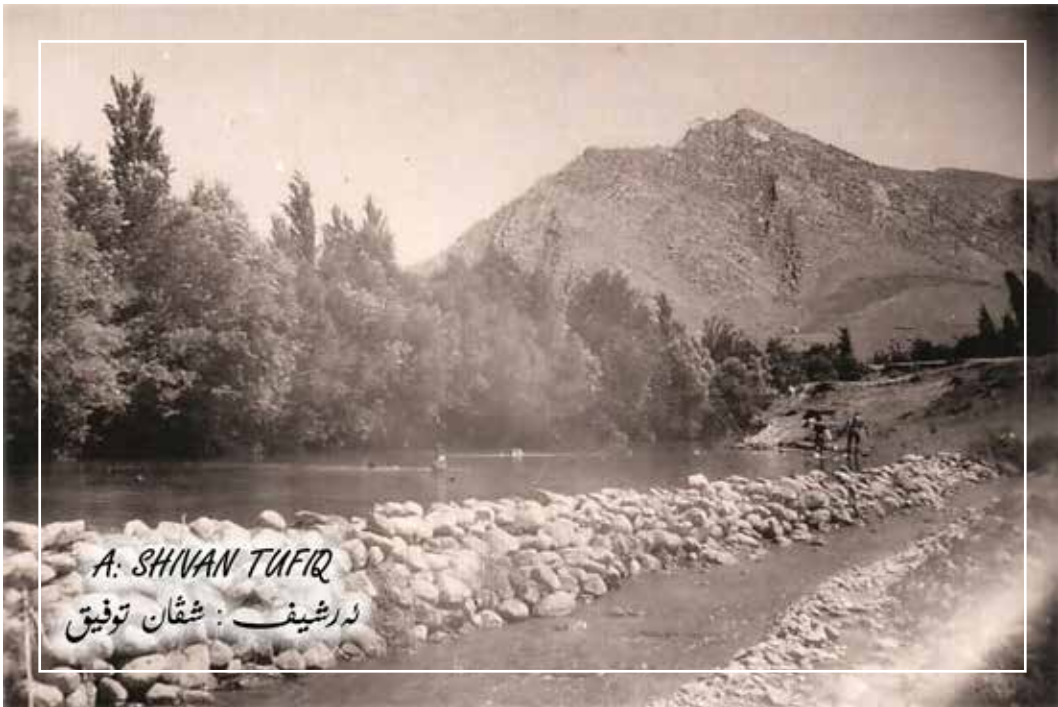
باژیری دھوکی ب چەندین گەلین دەردۆری خۆ ھاتیە نیاسین، وەك: (گەلین شکەفتا ب ئاف، گەلین سینا، گەلین دەریا خەجۆکی، گەلین زاوا، گەلین شکەفتا ھەلامەتا و گەلی کورتکی).

بەلگە ژێ چیاچی (بێخیزی) بە یێ دکەفیتە ھنداقی باژیری و گوندی گەفەرکی و باشترین نیشان ژێ پەیکەرین شکەفتا ھەلامەتانە.

لێ بەھرا پتر یا ھەژیکرنا خەلکی دھوکی بۆ وی گەلین نیزیکی وان بوو، ئەر گەلی بوو یێ ری و ریبار تیرا دەھاتن و دچوون و ببوو جەھئ سەیران و پیاسەیین وان، کو خەلکی دھوکی ژ نیزیکی پانزینخانەیا کەفتا دھوکی دەستپێ دکرن و دەھانتە چەپا مەزن و چەپا بچویک، ھەتا دگەھشتنە نیزیکی سکرێ دھوکی یێ نۆکە، ئەفە ھەمی ئەر بیر ھاتنن یین کو د مێشکی خەلکی دھوکی دا ماین و

جەھئ جوانیا دیمەنی باژیری و ژ کەفتا خەلکی باژیری دھوکی و گەلین دھوکی وەك تیکەلییەکا خیزانی د گەل نیک ھەیە و دەمین خۆش پیکفە بۆراندینە، چونکە گەلەك تشت ل سەر قی گەلی ھاتینە نفیسین و ھۆزانی شۆرشگیری یێ ھاتینە گۆتین و بوویە مەخەلا شیران و کەفتییە ئاف نەخشەیین لەشکەری دا.

ئەف باژیری بچویک ب چەندین گەلین دەردۆری خۆ ھاتیە نیاسین، وەك: (گەلین شکەفتا ب ئاف، گەلین سینا، گەلین دەریا خەجۆکی، گەلین زاوا، گەلین شکەفتا ھەلامەتا و گەلی کورتکی)، بەلێ ھاتن وچوونا ریبار و ریفینگان ژ کەفتا بۆ دەفەرا نامیدی د ئاف گەلین دھوکی رابوو و نفیسینی ھندەك گەرۆکان (رحالە) ژێ دیار دکەن کول سەردەمی ئاشوریان ل گری مالتایی ھەتا دگەھیتە دیرا کەفتا مالتایی و ھنداقی دۆلا گوندی گەفەرکی وەك دەرگەھەکی سەرەکی یێ باژیری دھوکی دەھاتە نیاسین، چونکە ئەف دەرگەھە ببوو جەھئ موکمرنا لەشکەری سەنحاریی و باشترین

A. SHIVAN TUFIQ
لەرشیف : شقان توفیق

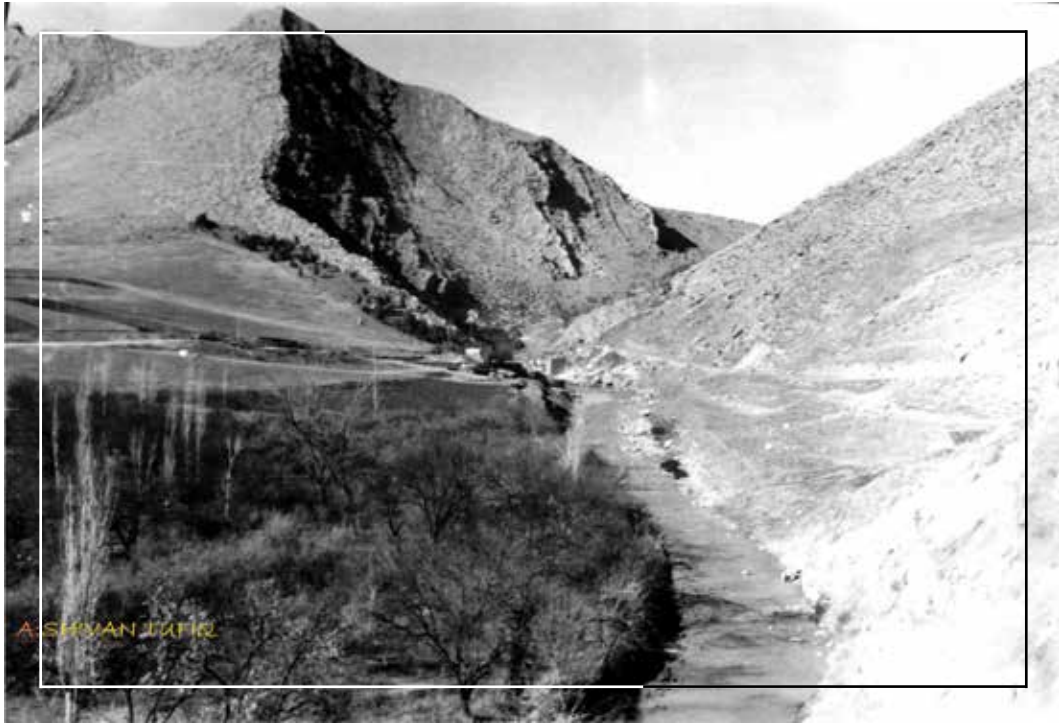

خهلكى ههژارى باژيري، ههمى قههجهمييان و
بينكه شيف دخوارن.

ههروسا نهو روژ ناهينه ژ بير كرن دهمى
قوتابيين باژيري دهوكى ب دهستين خو فهرش
ل ناقا ناغا گهليى دهوكى چى دكرن و دهمى
نهمونين نيقا سالى و دويماهيكا سالى ههمى
بو خواندن ل ويرى خرغه دبسون، نهف
نهدازيار و نوژدارين فى باژيري و ماموستايين
خاننشين، ههمى دهرچوووين سهر فهرش و
تهچكين ل سهر رويبارى ناغا گهليى دهوكى نه،
خوشيبا پشتا گهليى دهوكى نهو جهى بيهنفره هيبا
خهلكى بوو دهمى نهو ديمهين سروشتي و جوان
بين گوندين پشتا گهلى و چهمين جوان بين
(مهلا خدرى) نهوى پاسوانى تهجنيدا دهوكى
و بهرامبهرى وان چهمين (نهمهده دهوكى) ل
ويقهتر بوون، د سهردا چهمين جهلال دهوكى
بوو كو جوانى ههر نهو بوو، ل فى دويماهيبي
ژى هندهكان خو ل ناقدارترين شكهفتا باژيري
كره خودان كو نهو ژى شكهفتا (چارستين)ه كو

هندهك جارن ل پشتا قهسرا (شيخ نور محمهدى
بريفكى) و ل هنداقى (چهمكى عهلى گيزى) دبوو
جهى روينشتنا بيرهاتنا گهنجين دهوكى، بهرى
گهليى دهوكى و گهرا چهمكى عهلى گيزى جهى
مهلهمانيان بوون و دهوكيان قهست دكرنى و
حهز ژى دكرن، دگوتن ژى كومبينا ژنكان ل
سهر بركا مالا شيخي بوو و خهلكى فى باژيري
و پترييا وان نهوين نيزيكي قهسرى دچوونه ئاقى
بو قهخوارن و جلك شويشتنى، ههمى ئيقارييان ژ
بهر قهنجيبا مالا شيخي كو خيرو وخيرات ددانه

كومبينا ژنين دهوكى ل سهر بركا مالا
شيخ نور محمهد بريفكى بوو و پترييا
خهلكى فى باژيري بين نيزيكي قهسرا شيخي
دچوونه ئاقى بو قهخوارن و جلك شويشتنى

بدنه خهلكى، ل گهلى فهرش چى كرن و حيسيل دانانه سر وان فهرشان، خهلك ههتا درهنگى شهف د مانه ل وئ چايخانئ پاشى دزفرينه مال، ههفتيهكى ههتا دهه رۆژان فهكيشا و ل سالين ههفتيان چايخانا (بهديوئ بايئرى) ژى هاته فهكرن فهرش د نيقا رويبارى دانابوون و كورسيكئ ناسنى، سئيك ناسن بوون و ئيك دار بوو ب تئلا گرئدابوون دگوتئى (چايخانا گهليئ دهوكى يا سياحى).

بهلى مخابن ل قئى دوماهيكيئ ئهو بايئ هوينك ئهويئ ب سر باژئيرى من دا دهات ژئ هاته برين و ئهو كاژين ميژوويى بيئن قئى گهلى ههمنى هاتينه برين و ئهف سكرئ جوانئ باژئيرئ دهوكئ، خوزيكا خههكا مهزن ژئ هاتبا خوارن و چارمهسريبهك لئ هاتبا كرن و ربييهكا باش بو تزيكرنا سكرئ دهوكئ ب ئاقئ ههبا.

ئهفه ئهو بيرهاتن و سهرهاتين دهوكئ بوون ل گهل گهليئ دهوكئ كو كورانگهها مللى يا قئى باژئيره.

ههس ژ كهفتدا خهلكئ دهوكئ بيرهاتن دگهل دا ههمنه و ههمنى خهلكئ دهوكئ يئ كهفن ئهو جهه كربوونه جهين خرههبوونا خو و قولچا بهريئ يا (ئيمام عهلى) و ديوانكا وى جهئ ريزگرتنا خهلكئ باژئيرى بوون.

ل قئى ناخفتنا هاتيه بهرچاڤ كرن و ئهو بيرهاتين دگهل گهليئ دهوكئ، ههمنى سهرهاتئ وانهين رۆژانه بوون، بهلى ئاڤا قئى گهلى ههمنى ژ كانيا مهزن دهات ئهوا ل پشنا گهلى و ئهو كانين ب سر فان گوندين پشنا گهلى و هك گوندى باجلورئ و پيرومهرا و باخريڤ و ليناڤا، ههروسا يا مهزن سهروكانيا برجيني و پيرهفاتئ و بوئيا و زيويئ و.. هتد. بوون.

گهليئ دهوكئ جهئ روشنبيريئ بوو، دهمن چايخانا (ئهممهده عهربي) هاتيه بار كرن و بو گهليئ دهوكئ هاتيه فهگوهاستن، دگوتن نهخوشيبهك هاتيه دهوكئ دگوتئى (قهنزومنزيه) نانكو (نهفلومنزا)، قئجا چايخانه گرتن و رابوون چايخانا وى فهگوهاستنه گهلى دا ههناسهكى

پیزانین ل سەر پەیدا بوونا بیروباوهرین ناینی ل عیراقی د چەرخین کەفنی دا دکنین، چونکی نفیسن دوی دەمی دا نه هاتبوو دا هینان، نهو پیزانین گه هشتینه دەستی قه کوله ران ژ وان پاشماين شینواری وهک کهلوپهل و نه خشه و وینه و کهلوپهلین تهقنی وک جهرك دبنه ژیدەر ل سەر بیروباوهرین ناینی د چەرخین بهرینی دا. بیروباوهرین ناینی ل دەف مروقی کەفنی ل عیراقی ل وی دەمی دەستی کیه دەما مروقی ژ قوناغا کومکرنا خواری بهرهف قوناغا بهرهمینانی و ناکنجیوونی و چاندنی چووی بتایبەت چیکرنا خانی و گوندین بچویک. پتیا قه کوله ران دیار دکهن بیروباوهرین ناینی پەیدا بووینه ل (چەرخی بهریی نوی) چونکی دیار بوونا بیروباوهرین ناینی پیهه نديهکا ب هیز دگهل دەستی کا چاندنی هه بوو، بتایبەت په رستنا زیده هیی و دیاردین سروشتی ژ ترسا کیمیا بهرهمی و دیاردین سروشتی.

کەفتنرین شینواری عیراقی کو نامازە ب بیروباوهرین ناینی داین ل باکواری عیراقی بوویه، بو نمونه ل باکواری عیراقی هندەک پیزانین دەر باره ی لایه نی ناینی دیار بووینه، چونکی چەندین شینوار هاتینه دیتن بو هزارا هه شتی بهری زاینی تاکو هزارا سیی بهری زاینی دزقرن، وهک شکەفت و گوندین چاندنی مینا گوندی (چەرمو و نەمريک و زاوی چەمی). چەندین شینوار ل قان جهان هاتینه دیتن گریدای بیروباوهرین ناینی وهک خودا وهندا دایک و گورستانان کو دقان گورستانان دا مری ب شیوهی زارۆک دناف زکی دهیکا خودا دهاتنه قشارتن وهک گوندی نەمريک و چەرمو.

ههروهسان ل (تل صوان) (عبید) چەندین شینوار هاتینه دیتن دزقرن بو چەرخی بهریی نوی و چەندین پهیکه رین خودا وهندا دایک لی هاتینه دیتن و هاتینه چیکرن ب تهقنی، ههروهسان ل (تل حەسونه) چەندین گورستان هاتینه دیتن، دقان گورستانان دا زارۆک هاتینه قشارتن ب

پەیدا بوونا بیروباوهرین ناینی ل عیراقی

ریدیر محمد عبدالخالق

کارین کشتوکالی ژ هوکارین کاریگر بوون بۆ پیدابوونا بیروباوهرین ناینی ل روژ هه لاتا کهفن بتایبست ل میزوپوتامیا.

عیراقیین کهفن دهمی کهفن دهمی پهرستنا خوداوهندا دایک کره، چونکی هیمایی زیده بوونا بهرهم و مروقایه، ههروهسان پهرستنا سهری (گای) کره چونکی چهندين وینه و نهخش هاتینه دیتن لسه شپوهی ژنان و سهری گای، ههروهسان چهندين کهلو پهل دگورین مریان دا هاتینه دیتن وه کهل وپهلین جوانکاری. نهفه وئ چهندي دیار دکهت کو عیراقیین کهفن باوهری ب ژيانا پشتی مرنی ههبووه.

ههروهسان لسه دهمی چهرخین بهریین کهفن ل عیراقی وینی نازه لان نهخشاندن لسه شکفت و کهل و پهلین فخاری ل دویف باوهریا وان نهف نازمله هاریکاری وان دکهن بۆ کارین وان بین نیجیری.

دوما سومهریا نفیسینا بزماری داهینای قوناغا بیروباوهرین ناینی پیشکهفتهکا دیار ب خوفه دیت و چهندين تیکستین بزماری و پهرستگههین خوداوهندنان ل باشورری عیراقی هاتنه دیتن کو بۆ دهستپیکا داهینانا نفیسینا بزماری دزقرن.

ههروهسان نیکهم ملهتی کو میژویا عیراقی ژ وان دهستپیکهت سومهریه و نفیسینا بزماری ژ لایئ سومهریانفه هاتیه داهینان و چهندين تیکستین بزماری بهلگنه لسه بیروباوهرین ناینی لدهف سومهریان وهک چیروکا (توفانی). نهف چیروکه لسه سیمایهکی ناینی ژ لایئ سومهریان فه هاتیه نفیسین.

سالوخهتین بیروباوهرین ناینی ل عیراقا کهفن:

ل هزارا سیی بهری زاینی ژيانا مروقان بهرهف قوناغهکا دی یا میژویبی چوو نهو ژی پیدابوونا قوناغا نفیسین و ناکنجیوونی و سیستهمی سیاسی، نهف چهنده بۆ نهگهر کو بیروباوهرین ناینی

شپوهی هیکتی دزکی دایکی دا.

ژینگهها جوگرافیا عیراقی کارتیکرنهکا بهرچاف ههبووه لسه پیدابوونا بیروباوهرین ناینی ل عیراقا کهفن، چونکی جوگرافیا عیراقی ژ دهقههکی بو دهقههکا دی یا جودایه. بتایبست ل باشوری ههبوونا لافاوان و بلندیا پلا گهرمی وهگریه کو بهرف داهینانا چاندنی بچن و بهرگریا ژینگهها سهخت بکهن لهوما عیراقیین کهفن ترس ژ نهمانا بهرهمی ههبوو لهوما ژی پهرستنا زیدههی و دیاردین سروشتی کره. نیکهم ملهت ژی سومهری بوون بین کو ل باشورری عیراقی گوندین کشتوکالی و نیشتهجیوونی دروستکرین و هه ل دهستپیکتی روی ب روی دیاردین سروشتین سهخت بوینه بۆ پاراستنا بهرهمی خو بی نابوری و خو رزگارکرنی ژ مرنی. لهوما ژی هزر د ههبوونا هندهک ریکاندا کره بۆ زالوونی لسه سروشتی سهخت و دژوار و ژ وان ریکا پهرستنا دیاردین سروشتی.

ههژی گوتنیه جوگرافیا عیراقی کارتیکرن ههبووه کو ملهتین عیراقی پتر گرنگی ب ژيانا دونیایی بدن هه چهنده وان باوهری ب ژيانا پشتی مرنی ژی ههبوو، لی ژینگهها وان یا سهخت نهو نهچارکرن پتر گریدای ژيانا دونیایی بین بهروفاژی مسرا کهفن کو سروشتی وئ سروشتهکی ریکهستی و نارام بوو لهوما پتر گرنگی دایه ژيانا پشتی مرنی.

بیروباوهرین ناینی ل عیراقا کهفن ل وی دهمی ب شپوهیهکی روون و ناشکرا دیاردیبت دوما بهرهف قوناغا چاندن و ناکنجی بوونی فه چووین بتایبست د چهرخی بهرینی نوی دا ژ بهر زیدهبوونا مروقان و پیشکهفته چاندنی، وان هزر د ههبوونا گهردونی و کارتیکرنا دیاردین سروشتیدا وهک (ههیف، نهسمان، روژ، باران و با) کره، لهوما خوداوهند دروستکرن و سیفهت و سالوخهتین مروقی و گیانهوهران ب فان خوداوهندان داینه، لهوما ژی هیزین سروشتی و

دیاردیهکا سروشتی
خوداوندەکی دانن،
هەر باژیرەکی و هەر
مللەتەکی خوداوندین خو بین

تایبەت هەبوون، بەلێ ئاستی خوداوندان
ژ ئێک جودا بوویە. ھندەک خوداوند گرنگتر و
پیرۆز تر بوون ژ بین دی، بۆ نمونە خوداوند
(انو) ل دەف سومەریان ئاستەکی بلند هەبوو،
دیسان خوداوند ئانو خوداوندی ئسمانی بوو
سەرۆکاتیا چقاتا خوداوندان دکر، خوداوند
مردوخ) ل دەف بابلیان و خوداوند (ناشور) ل
دەف ئاشوریان ئاستەکی بلند و پیرۆز هەبوو.

۳- بنەمایێ وەکەفی و وەکی ئێک (التشبیہ)
بیرۆباوەرین روژەلاتا کەشن وەک عێراق و
عیلام هوسا هزر دکر کو خوداوند وەکی مروفانە
لەوما پەیکەرین خوداوندان ل سەر شیواز و
سیمایی مروفان دروستکرن، و لیدی هزر وان
خوداوند وەک مروفان خوارنێ دخون و ب رێفە
دچن و شەران دکەن و هەژنی پێک د ئین و
فەرمانان ددەن ئانکو هەمی سالوختین مروفان ل
دەف خوداوندان هەنە بنتی سالوختەکی جیاواز
دگەل مروفان هەبە ئەو ژێ خوداوند نامرن
بەلێ مروف دمرن، شەهین عێراقی ناسناقین
خوداوندان بکار دینان و دەاتتە هزمارتن
نینهرین خوداوندان.

**۴- بنەمایێ بەردەوام بوونا خوداوندان د
میژووین دا (الاستمراریة التاريخية)**

سالوختی بەردەوامبوونا میژووینی
هوسا دیاردکەت هەر ژ دەستیپیکا پەیدا بوونا
بیرۆباوەرین ئابنی ل عێراقی پیرۆزین وان بین
ئابنی هاتینە پاراستن بئی کو گوهرینین مەزن
د قان پیرۆزیا دا بەینە کرن، ناکنجین دولا دوو
ئاقان ب درێژیا میژووینی بیرۆباوەرین خو بین
ئابنی پاراستینە، سەرەرای ھندی عێراق تووشی
چەندین داگیرکاریا بوویە ژ لایێ ھیزین بیانی قە،
بەلێ بیرۆباوەرین وان هاتینە پاراستن و ریز ل

پێشکەفتنەکا دیار ب
خوڤە بگرن، مللەتین
روژەلاتا کەشن ب
گشتی پەرستنا گەلەگ

خوداوندان دکر و سیمایین پیرۆز دا بنە
خوداوندین خو، چونکی ل دویف هزر وان
ئەف خوداوندە کارتیکرنەکا مەزن ل ژیا نا وان
دکەن و ئەف خوداوندە گەردونی ب رێفە دین،
عێراقیین کەشن هوسا هزر دکر ھندەک ھیزین
بەرزە دناف سروشتی دا هەنە و کارتیکرنی ل
ژیا نا وان دکەن، لەوما هوسا هزر دکر بۆ هەر
دیاردەکا سروشتی خوداوندەکی دانن. یەکەم
دیاردەیا سروشتی کو عێراقیین کەشن خوداوند بۆ
دانای ئاسمان و هروبا و بریسی و ئەرد بوویە
زیدەباری هەیف و هەتاف و ستیران.

**ژ گرنگترین سالوختین بیرۆباوەرین ئابنی
ل میژووینا:**

۱- بنەمایێ چالاک و ھیزی (الحيوية)

عێراقیین کەشن هوسا هزر دکر هەر
دیاردەیا سروشتی ھیزەکا قەشارتی دناف دا
ھەبە ئەو ھیزا قەشارتی خوداوندن لەوما بوو
هەر دیاردەیا سروشتی خوداوندەکا دانا،
بتایبەت وەک (ئاف و هروبا و هەیف و ئاسمان و
ئەرد و روژ و ھند..).

ژ گرنگترین خوداوندان (ئانو) خوداوندی
ئسمانی، (ئەنلیل) خوداوندی هەوای، (ئەنکی)
خوداوندی ئەردی، (ننار) کو ئەکەدیان دگوتن
سین خوداوندی هەیفی بوو، (ئینانا) بابلیان
دگوتن عەشتار کو خوداوندی جوانی و شەر و
دەستەلاتی بوو.

۲- بنەمایێ گەلەک خوداوندان (الشرك)

مللەتین میژووینا پەرستنا گەلەگ
خوداوندان دکر، ئانکو د دویر بوون ژ پەرستنا
تاکە خوداوند (توحید) ، چونکی هزر کرنا وان
د دیاردەیین سروشتی دا ببوو ئەگەر بۆ هەر

۲- خوداوهند ئهنللی

ئهنللی خوداوهندی کەش و هه‌وای بوو
 ئه‌وئ ئه‌رد و ئه‌سمان ژ ئیک جوداکرین، ژ لایئ
 گرنگیئ قه‌ ب پلا دووئ دهات، دهاته نیاسین
 خوداوهندی دهسته‌لاتی، چونکی نوینه‌ری
 ئانوی بوو لسه‌ر ئه‌ردی و شاهاتی ددا شاهان،
 هه‌ر ژ به‌ر قئ چه‌ندئ هه‌ر شاهه‌کی دهسته‌لات
 وەرگرتبا دقیا‌با سه‌ردانا په‌رستگه‌ها ئهنللی کربا
 ل باژیرئ نه‌فه‌ر، چونکی په‌رستگه‌ها وی یا
 سه‌رکه‌ی ل باژیرئ نه‌فه‌ر (نیپور) بوو، هیمایی
 وی تاجه‌کا شاخدار بوو، به‌لئ پشتی ئهنللی هه‌می
 دهسته‌لات ژ ئانوی وەرگرتین هه‌فرکی دروست
 بوو دناقبه‌را وی و ئانوی دا، بۆ نمونه لسه‌ر ده‌می
 حاکه‌می باژیرئ له‌کەش، (ئهنننیمما) د تیکستین وی
 دا هاتیه کو ئهنللی بایئ هه‌می خوداوهندانه. ئه‌فه
 به‌لگه‌یه کو ئهنللی هه‌می دهسته‌لات ژ ئانوی
 وەرگرتینه، دیسان ئهنللی ماف هه‌بوو پاشایان و
 دهسته‌لاتداران سزا به‌دت.

ژبلی په‌روزی ئهنللی دمیژوویا عیراقی دا
 چه‌ندین تیکستین بزما‌ری و سه‌فا وی ب نه‌باشی
 دکهن چونکی بریارا جیبه‌جیکرنا رودانا توقانی ژ
 لایئ ئهنللی هاتبوو دان ژبو براندنا مروقان ژ به‌ر
 زیده‌بوونا خرابیئ لسه‌ر ئه‌ردی،
 هه‌ر چه‌نده خوداوهند عه‌شتار
 هه‌ولدا ریگرئی ل بریارا وی
 بکه‌ت چونکی د چیروکا توقانی دا
 لسه‌ر زاری خوداوهند عه‌شتار هاتیه
 ((هه‌وارا خو بگه‌هینن هه‌می
 خوداوهندان و قوربانیان بو بدن
 به‌لئ هه‌وارین خو نه‌گه‌هینن ئهنللی
 چونکی ئه‌وی بی هزرکر بریار
 دا خوشنقیین من لسه‌ر ئه‌ردی ژ
 نا‌ف به‌ت)).

هه‌روسا ژ به‌ر خرابیا قئ
 خوداوهندی خه‌لکی بابل هه‌ر
 ناریشه‌کا ب سه‌ری وان هاتبا

خوداوهندین وان هاتیه گرتن هه‌ر ژ هزارا سیئ تا
 هزارا ئیکئ به‌ری زاینی.

بۆ نمونه خوداوهندین سومه‌ریان دهاتنه
 په‌رستن ب دریژیا دیروکا عیراقی، ده‌ما ده‌وله‌تا
 ئه‌که‌دی هاتیه دامه‌زاندن ب هه‌مان بیروباوهرین
 سومه‌ریان ریوره‌سمین ئاینی ب ریقه‌ دهرن، ب
 تنئ گرنگیا خوداوهندان د هنده‌ک ده‌مان دا دهاتنه
 گوهرین ئه‌و ژ لویف هیزا سیاسی دما.

گرنترین خوداوهندین عیراقا که‌فن:

۱- خوداوهند (نانو)

ئانو دهاته هژمارتن خوداوهندی ئه‌سمانی و
 نوینه‌راتیا ئه‌سمانی دکر و دهسته‌لاتا گه‌ردونی د
 دهستی وی دا بوو، ژ لایئ گرنگیئ ب پلا ئیکئ
 دهات و دهاته هژمارتن بایئ هه‌می خوداوهندان
 و سه‌روکی چقاتا هه‌می خوداوهندان. په‌رستگه‌ها
 وی یا سه‌رکه‌ی ل باژیرئ (وه‌رکا) بوو، دهاته
 نیاسین ب په‌رستگه‌ها (ئای) ئانکو مالا ئاسمانی،
 لسه‌ر ده‌می ئاشوریان په‌رستگه‌هه‌کا تایبه‌ت ل
 باژیرئ ئاشور بوو و بۆ په‌رستنا ئانوی ئافاکر
 بوو، هیمایی وئ ستیره‌کا هه‌شت تیشکی بوو
 ب رامانا هندی ده‌یت کوو بی زاله لسه‌ر هه‌می
 گه‌ردونی.

هه‌ر وه‌سان هیمایین شاهاتیئ
 وەك تاج و سه‌وله‌جان و گوپال ل
 ده‌ف ئانوی بوون. قئ خوداوهندی
 بریارا شاهاتیئ ددا شاهان و
 خوداوهند (ئهنللی) ل ئه‌ردی
 بریارین وی جیبه‌جیدکرن، د
 ئه‌فسانا گلگامیش دا باس ل رولی
 ئانوی هاتیه کرن و دیار دکه‌ت
 ژ به‌ر زیده‌بوونا خرابیئ دنا‌ف
 خه‌لکی دا خوداوهند عه‌شتار)
 (ئهنانا) داخاز ژ ئانوی کر ترسی
 دنا‌ف خه‌لکی دا به‌لاف بکه‌ت داکو
 خرابی نه‌مینت لسه‌ر ئه‌ردی.

ناشوری (سهناریب) د تیکسته کی بزماری دا دیار دکمت دهما هیزشهک بریه سهر وهلاتی عیلامی گه هشته کهنارین نافی ل کهندافی و نه شیا دهر باز بیت تاکو بهلمهک و ماسیهکا زیری کریه قوربانی بو نهکی، لهوما نهکی هاریکاریا وی کر دا ژ نافی دهر باز بیت.

۴- خوداوهند سین (نانا)

ب خوداوهندی هیچی دهاته نیاسین و پهرستگهها وی یا سهرمی ل باژیری (نور) بوو، پهرستگهها مهن ههجو ل باژیری (حهران) ملهتین کهن وک نهاکرنا مهراسیمین ناینی سهره دان بو دکر، نه بنتی ل میزوپوتامیا یی به لاف بو بهلکول وهلاتی عیلام و ههمی ملهتین نیمچه گزیرتا عهرمی و ملهتین فینقی. دهستپیکا دهرکهفتنا وی بو سومهریان دزفریت. بابلیان ژی گرنگیهکا مهن پی دایه بتاییهت د کارین ستیرناسی دا، نهف خوداوهنده دگهل خوداوهندی ههتافی (شمش) بهشداری کارین دادورپی دبوو و زیدهباری کو دهاته بکارنیمان بو کارین سحری، چونکی فی خوداوندی پهیومندی دگهل ههمی ستیر وشهیتان و نهجان ههجو، سینی دهما روناھی ددا نهردی شهیتان و هیزین خراب ژناقدرن.

۵- خوداوهندی روژی (شمش)

لدویف بیروبوهرین بابلیان شمش کوری خوداوهند (سین)ه، ب خوداوهندی روژی دهاته نیاسین، نهو روژا روناھی و ژیان ددهته نهردی و دهاته نیاسین ب خوداوهندی یاسا و دادپهروهری، لدهف سومهریان ب (نوتو) دهاته نیاسین. هیمایی شمش بازنهیهک بوو د نیقهکا وی بازنی دا روژ دهاته نهخشاندن و تیشکین روژی ژ فی بازنی دهر دکمتن، لسهر دهمی حمورابی ب شیوی مروقی هاتیه نهخشاندن، دیسان ل سهردهمی شاهنشینا عهرمی ل باژیری (حضر) ل نیزیک باژیری میسل ل دوماهیا هزارا نیکی بهری زاینی مهنترین پهرستگه بو فی خوداوندی هاتبوو نفاکرن و نهف باژیره دهاته نیاسین ب

نهلیل گونههبار دکر بو نمونه دهما عیلامیان باژیری (نور) کافکری ب بوچوونا وان چونکی نهو لدویف بریارا نهلیل دچوون لهوما نهفه ب سهری باژیری هات.

دیسان د چیروکین عیراقا کهن دا هاتیه کو نهلیل تاوانباره ب تاوانا زناپی دگهل خوداوهند (سین) لهوما ههمی خوداوهندان بریار دا دهستگیر بکن و بریار دا د تاریکی دا بژیت.

۳- خوداوهند نهکی (نهیا)

نهکی خوداوهندی نهردی و نافی ژیرنهردی و زیدهبونا بهرههمی بوو، دیسان خوداوهندی ههمی کارین ژیری وپیشهزای و کشتوکالی بوو. نهو دشین دیاریکهین ههمی کاروبارین نابوری د دهستی نهکی دا بوون، د بیروبوهرین ملهتین کهن دا بتاییهت سومهریان نهف خوداونده ب خوداوندی خیرخاز و دوستی مروقان بوو و دهستهلات پی هاتیه دان ژلای نانووی و نهلیلی، پهرستگهها وی یا سهرمی ل باژیری (نهریدو) بوو، نافی فی خوداوندی دهاته بکارنیمان بو کارین سحری، چونکی ناهکا پیروز ل پهرستگهها وی ههجو دگوتنی نافی (نهسو) لهوما کاهنان نهو ناهه بکاردنیا بو کارین جادوگری و سحری.

ژ گرنکترین کارین وی سهرپهرشتی کارین کشتوکالی و روبار و بهرههمین چاندنی بوو، کارین نافی پی ریک دنیخستن و بهرههمی کشتوکالی ژ مهترسیا سروشتی دیاراست، نافی روباری دیجله و فوران پاقر دکمت و پر دکمت ژ ماسی و لهفنی، سهرپهرشیتیا کارین بیناسازی و نفاکرنی دکر، سومهریان پیروزیهکا مهن دایه فی خوداوندی چونکی بهرکهتی د نیخیته دههمی بهرههمین چاندنی و تهرش و کهوالی دا و ل ههمی ههریمان دگرپیئت دا کیماسین نهردی چارسه بکمت.

پیروزی فی خوداوندی لسهرانسهری میزوپوتامیا و عیلامی بهلاف بوویه، ناشوریان گرنگیهکا مهن ب نهکی دایه بو نمونه شاهی

رومکی و بهرهمی دهموزی (تهموز)، نیک ژ مراسمین ئاینی ل میزوپوتامیا ههڤزینا پیروز بوو ژ پیخههت بهرهمهکی نوی و ب پیتبونا رومکی و بهرهمی، بهلی سهر دهمی همورابی ئەف ههڤزینیه سنوردار کر چهندين یاسا دژی فی ههڤزینی دهرئخستن.

ژ گرنگترین خوداوهندین نهتهوهی ل میزوپوتامیا

۱- خوداوهند مهردوخ

لدهستپیکی خوداوهندمکی ساده بوو، ل بابل دهاته پهستن بهلی لسه دهمی همورابی کره خوداوهندی سهرهکی یی بابل، پهستگهها وی دهاته نیاسین ب (نیساکالا). مهردوخی چهندين هئما ههبون و وهك شیوهی ئازهلی دهاته نهخشانندن، كهڤترین وهسفا فی خوداوندی دزقریت بۆ یاساین همورابی کو د پشهکیا یاسایا خودا ئماژه دایه مهزنی و پیروزی مهردوخی، پیروزی فی خوداوندی بهردوام بوو تاكو دوماهیا سهردهمی کلدیان ل بابل.

۲- خوداوهند ناشور

خوداوندی شهری ونهتهوهی بوو لدهف ئاشوریان و ناڤی فی خوداوندی هاتیه دانان لسه ناڤی دهولتا ناشوری و دیسان پایتهخت ژی ب ناڤی خوداوندی ب ناڤکریه، كهڤترین تیکست کو ئماژه ب خوداوهند ئاشور دابیت تیکستین باژیری (ئهبیلا) نه کو دزقرن بۆ سالا (۲۵۰۰ پ.ز). بهلی لدهستپیکی وهك خوداوهند مهردوخ خوداوهندمکی ساده بوو و دهمی ئاشوریان ئیمبراتوریهت دامهزاندی پنگههئ ئاشور بلند کر و چهندين پهستگه ل ههریمین جودا جودا بۆ ئافاكرن، پهیکهري وی

باژیری روژی لهوما ههمی مللهتین عمرهبی ل روژههلاتا كهڤن سهرمانا فی پهستگههئ دکر وهك ئەداكرنا ئهركهکی ئاینی، ئەف خوداونده یی بهرنیاس بوو دناڤ مللهتین گزیرتا عمرهبیدا.

۶- خوداوهند (نابو)

خوداوندی زانست و زانینی و پینوس و نڤیسینی بوو، هیمایی وی پینوسی نڤیسینی بوو، پتیریا ژیدهران دیار دکهن پشتی سومریان نڤیسین داهینای ئەف خوداونده سهرپهشتی نڤیسینی بوو و دیار دکهن ناڤی (نابو) ژ ناڤی (نهپۆ) هاتیه کو کاهنهکی پله بهرز یی پهستگههئ بوویه، چونکی یهکهم کسین نڤیسین داهینایی کاهنین پهستگههئ بوویه، ههر ژ بهر فی چهندي ناڤی خوداوندی نڤیسینی ژ ناڤی فی کاهنی هاتیه. دیسان فی خوداوندی ل بابل ریزهکامهزن ههبوو، چونکی کوری مهردوخی بوو، بنهمالا کلدی ناسناڤی فی خوداوندی بکارئینایه وهك (نهبولاسهر- نهبوخهزنهصر).

۷- خوداوهند عهشتار (ئینانا)

ب خوداوندی جانی و ههزژیکرنی و شهری دهاته نیاسین ژ ههمی خوداوهندین دی بهربهلاف تر بوو ل سهرانسهری روژههلاتا كهڤن و یونانی و رومانیان ژی پهستناوی کریه ب تنی گوهرین دناڤی وئ دا کریه، سومریان دگوتنی ئینانا ب رامانا (خانما ئهسمانی)، ئەکهدی و ئاشوریان ب عهشتارناڤکریه، و پهستگهها وئ یا سهرمکی ل باژیری (ئورك) بوو، ئەف خوداونده بهلاف بوویه دناڤ مللهتین نیمچه گزیرتا عمرهبیدا بتاییهت شاهنشینین عمرهبان ل بهری ئیسلامی.

ژ گرنگترین ئهركین فی خوداوندی پیکئینانا ههڤزینا پیروز بوو دگهل خوداوندی پیتاندنا

ئەنلېل و شەمش، لى خوداوندى مەزن يى كاشيان خوداوند (كاش) بوويه كو خوداوندى شەرى و نەتەمىي يى كاشيان بوويه.

مللەتئى مىدى ل هزارائىكى دەستەھلاتا وان ل چەندىن دەقەرىن مىزوپوتاميا و فارس بەلاقىوو چەندىن خوداوند پەرسىنە وەك خوداوندىن ھندو ئەوروى (مىترا، ئاناھىتا)، ھەروەسان مىدىا پەرسىنا خوداوندىن مىزوپوتاميا كرىنە وەك عەشتار ھەرىمەكا دەولەتا مىدى دەھاتە نىاسىن ب مالا عەشتار.

دىسان مللەتئى مىدى بىنايى پەرسىنا ئاينەكى دى د مىژوويا ئىرانى دا چەسپاند ئەورى ئاينى ماد (مزدى) بوو ئەمى دەھتە نىاسىن ب ئاينى زەرەدەشتى ولسەر دەمى دەولەتا ھاخامەنشى ل نىقا هزارا ئىكى بەرى زاينى لىسەر دەمى (داریوس ۵۲۲-۴۸۶ ز.) دىبىتە ئاينى فەرمى يى دەولەتا ھاخامەنشى.

ھەقزىنيا پىروز (الزواج المقدس)

پتريا مىژوونقىسىن دىروكا مىزوپوتاميا لىسەر ھندى د رىكەفتىنە كو بەكەمىن پەرسىن د دىروكا عىراقا كەقن دا پەرسىنا زىدەھىنە، بتابىھت خوداوند (دايك) كو ھىمايى زىدەھىيى يە، دەما كو مروقى كەقن زانى ب رىكا ھەقزىنىي مروقى زىدە دىن ب جاقەكى پىروز تەماشىي ھەقزىنىي كرىە. قەكولەرىن مىژوويا سومەرىان دەنە دياركرن كو ئىكەم ھەقزىنيا پىروز ھاتىە نەنجام دان دناقبەرا خوداوند (دەموزى - عەشتار) دا بوو، خوداوند دەموزى خوداوندى خوراكى و ھەمى بەرھەمىن چاندنى بوو، خوداوند عەشتار (ئىنانا) خوداونا ھەزرىكرن و جانىي و دەستەھلاتى بوو، ئىك ژ گرىنگرىن رىورسەمىن ئاينى ل مىزوپوتاميا ھەقزىنيا پىروز بوو دناقبەرا خوداوند (دەموزى - عەشتار) دا.

برىارا ھەقزىنيا فان ھەردوو خوداوندان ب برىارا جقاتا بلند يا خوداوندان بوويه كو بەردەوام

لىسەر شىوھىي مروقى بوو. دوو چەنگ ھەبوون مىنا بالندان و تىركفانەك دەستى دابوو، چونكى شاھىن ناشورى ب نافتى قى خوداوندى ھەمى كارىن لەشكەرى ب رىقەدەرن.

ھەزرى گوتنىيە ھەندەك مللەتئىن دى ل مىزوپوتاميا ھەبوونە دەھنە نىاسىن ب مللەتئىن كوردستانا كەقن. ئەف مللەتە تا رادەھىكى د سەربەخو و نىمچە سەربەخو بوونە. د درىژيا مىژوويا عىراقىدا. و كارتىكرنا بىروباوهرىن عىراقى لىسەر وان ھەبوويه ب تى گۆھرىن د نافت و گرىنگيا خوداوندان دا كرىە، بوو نەموونە مللەتئىن گوتى و سوبارى و خورى پەرسىنا ھەيف

و روژ و ديارىن سروسى كرىە، مللەتئىن مىنانى و خورى پەرسىنا خوداوند (تىشوب) كرىە، ئەف خوداوندە ھەمبەر خوداوند ئەنلېل بوويه و خوداوندى نەتەمىي خورىان و مىتائىان بوو، ھەروەسان پەرسىنا خوداوند (شاوشكا) كرىە كو ھەمبەر خوداوند عەشتارە.

دىسان مللەتئىن ھندو ئەوروى دەما مشەختبوون عىراقى چەندىن بىروباوهرىن ھندو ئەوروى تىكەلى بىروباوهرىن ئاينىن عىراقى كرىنە وەك خوداوند (مىترا، فارونا، ئەندرا).

ئىك ژ مللەتئىن ھندو ئەوروى كاشى بوونە و داخبارى شارستانيا عىراقى بوونە وەك كاشيان دەما دەستەھلاتا بابل وەرگرتى رىز ل خوداوندىن بابل گرتىە و پەرسىنە وەك خوداوند مەردوخ و

لهقمنی ژ بوقی کریارا ههقزینی زیدهباری قهخارنا مهی ب قهسابین لهقمنی و ل قی جهی جوتیوون دهاته کرن دناقهرا وان کهنین دهاتنه ههلبزارتن و بارا پتیریا وان کهنین دهاتنه ههلبزارتن کاهن و دهستهلاتدارین سیاسی بوون، ئه کاهنا دهاته ههلبزارتن پتیریا جاران ژ بنهالا دهستهلاتدار بوویه، لسهر دهمی دولهتین باژیرین سومهری حاکمین باژیرا ب رولی دهموزی رادبوون بۆ کردارا جوتیوون. لسهر دهمی دولهتا ئهکهدی کچین شاهان ب قی رولی رادبوون، مهزنتری کاهناژن (نادیتوم) ب ئهرکی بویکی رادبوو دگهل رهگهزی نیر جوت بوون دکر، ئه زاروکین ژ قی

ههقزینی پهیادا دبوون دبوونه کورین خوداوهندان و پیروزیهکا مهزن ههبوو دناق خهکی دا و مافی دهستهلاتا سیاسی و نایینی ههبوو.

ههلبزارتن ههقزینیا پیروز ب چهندین ریکان بوون ژ وان د قیابا لسهر روباری (فورات) کو پیروزترین روباری عیراقی بوو و گوستیرکهکا مهزن هاتبوو دروستکرن ژ قامیش و لهقمنی ئه گوستیرک د روباری فرات دا بهردا ئه گوستیرک بهر پیت کیش ئافرهتی راوستیابا ئه دهاته ههلبزارتن بوو ههقزینیا پیروز، ریکا دووئ ئافرماتن خو ب ریز دکر و رهگهزی نیر بۆ خو ژنکهک دهستنیشان دکر.

ئه سرودا دهاته خاندن دق رپورهمی دا ئامازه ب زیدهبوونا بهرهمی و خیروبیرین

دقیت ئهف ههقزینیه بهیته نویکرن د رپورهمین تاییهت دا و خوداوهند (ئانو) بابی خوداوهندان بریار ددان و خوداوهند (ئهللیل) لسهر ئهردی بریارین چقاتی جیبهجیدکرن، ئهف ههقزینیه هر ژ سهردهمی سومهریان دهستپیکریه تا سهردهمی بابلی و ئاشوریان، بهلی ب بورینا دهمی گوهرین د یاسا و بنهمایین وان دا هاتیه کرن، تاییهت لسهر دهمی همورابی یاساین توند دژی قی ههقزینیه دهرکرن ئهف رپورهمه دهیته هژمارتن ئیکهم رپورهمین پیتاندنا پیروز کو توفی رهگهزی نیر دگههیهت رهگهزی می و د ئهجام دا بهرهمهکی نوی و سالهکا ب خیر و بیر دهستپیکهت.

د قان رپورهمان دا سرودهکا تاییهت دهیته خاندن کو د هیته نیاسین ب سرودا سرودان (نشید الاناشید). ئهفه سروده دهاته خاندن ژ لای کاهنان قه بهلی کس د قی سرودئ نه دگههشت ب تنی کاهن و دهستهلاتدار تیدگههشتن، ههروهمان د قی رپورهمی دا (ئاقا جهی یان مهی) دهاته بکارئینان، دیسان لهقمن ژی ئیک ژ کهرهستین دی بوو دهاته بکارئینان بوو خهملاندنا جهی رپورهمین ههقزینی.

ب شیویهکی گشتی ههقزینیا پیروز ژ چار ستونین سهرهکی پیک دهات:

۱. خاندنا سرودا سرودان.
۲. بکارئینانا ئاقا جهی (مهی).
۳. بکارئینانا چهقین لهقمنی.
۴. نامادهبوونا کاهنا ئافرمهت (نادیتوم)، و دهستهلاتدارمکی پایه بلند بۆ پیکئینانا ههقزینیا جهسهدی.

لدویف نفیسینین بزماری و تابلو و وینهیان هوسا دیار دبیت کو د قی ههقزینی دا نه ب تنی ههقزینیا روحی بوویه بهلکو ئهف ههقزینیه ههقزینیهکا جهسهدی بوویه، دوو کس دهاتنه دهستنیشان کرن بوقی کاری.

جههکی تاییهت دهاته نامادهکرن ب چهقین

- الثاني، (الموصل: ٢٠٢١)، ص ١١٠-١١٢.
- (٧) باقر، تهها، سمرتايبك بو ميژوو، ل ١٦٥-١٦٧.
- (٨) Yenne 2010، صفحة 159، p. 1.
- (٩) باقر، تهها، سمرتايبك بو ميژوو، ل ١٧٤-١٧٢.
- (١٠) نهمحمد نهمين سليم، ميژوو كوني ميسر و عيراق، ومرگيران: فميسل خليل، (هولنر: ٢٠١٤)، ل ٤١١.
- (١١) عامر سليمان واحمد مالك الفتان، محاضرات في التاريخ القديم، (بغداد: ١٩٧٨)، ص ٢٠. (١٢) باقر، تهها، سمرتايبك بو ميژوو، ل ٣٤٤.
- (١٣) سليم، احمد، ميژوو كون، ل ٤١٢-٤١٩.
- (١٤) فاضل عبد الواحد علي، المعتقدات الدينية، موسوعة الموصل الحضارية، (الموصل: ١٩٩١)، مج ١، ص ٣٠٥.
- (١٥) المصدر نفسه، ص ٣٠٥.
- (١٦) زيباري، ماي، بيروباويرين نايني، ل ٧٨.
- (١٧) همان زيدير، ل ٧٩.
- (١٨) سليم، احمد، ميژوو كون، ٤٢١؛ برهان دلو، حضارة مصر والعراق، (بيروت: ١٩٨٩)، ص ٣٨٠.
- (١٩) سامي سعيد احمد، المعتقدات الدينية في العراق القديم، (بيروت: ٢٠١٣)، ص ٢١-٢٤. سليم احمد، ميژوو كون، ل ٤٢٠-٤٢٤.
- (٢٠) سليم، احمد، ميژوو كون، ل ٤٢٤-٤٢٨.
- (٢١) همان زيدير، ٤٣٠-٤٣٥.
- (٢٢) احمد، سامي، المعتقدات الدينية، ص ٢٩.
- (٢٣) المصدر نفسه، ص ٣٠. سليم، احمد، ميژوو كون، ل ٤٣٧.
- (٢٤) احمد، سامي، المعتقدات الدينية، ص ٣٦.
- (٢٥) سليم، احمد، ميژوو كون، ل ٤٣٨-٤٣٩.
- (٢٦) همان زيدير، ل ٤٤١-٤٤٢.
- (٢٧) احمد سليم، المعتقدات الدينية، ص ٣٨-٣٩.
- (٢٨) محمد صالح زيباري، ريبس ماي، ميژوويا كورستاني يا كهفن كورتيةك ل ميژوويا سياسي، (دهوك: ٢٠٢١)، ل ١٢٢.
- (٢٩) <https://almadapaper.net/view.php?cat=231690>
- (٣٠) <https://almadapaper.net/view.php?cat=231690>
- (٣١) الملكية ونظرية الزواج المقدس في العراق القديم 1595 - 2800 ق.م. Kingship and The Theory of Sacred Marriage in Mesopotamia 2800 - 1595B.C

كشتوكالي و به لاقبوننا خوشي و ناراميي دكر دناف وهلاتي دا. سرودهكا ههقرينيا بيروز ب في شيوهي نامازي ددمت:

((داکو شفاني مه دگهل مه بيت و زهقين مه بهرهمدار بکمت و چاندنهکا ب بهرهم پيدا بيت، و داکو ژمارا مه زيده بکمت و روبار پربين ژ نافي و دناف زهقيان دا به لاف ببيت و دهنگي ماسيان د روباري دا بلند ببيت و هزژيكرن و خوشي دناف مهدا پيدا بيت، دمل و دان گهشه بکن و بالنده دناف دا ب نازادي ژ دايک بن، و قاميش گهشي بکمت و بلند بيت و گيانههر زيده بين و خودوند هنگيني و مهی بو مه زيده بکمت و ئهدی چاندنی بو مه زيده بکمت، دناف شاهنشيني دا نارامي و هزژيكرن زيده بيت.))

هر و هسان د پهرتووكا نشاة السومهرية، الشواق، ص ١٤٢، ديار دكمت دهما ئهف ههقرينيه دهاته كرن ئافرمتي دگوته زهلامی خو پشتی تو بوويه ههقريني من خوداوند دي هيزمكا مزن دمه ته و دي ته بيروز كهت دناف خلكي دا و خوداوند ناهيليت دهستي دوژمن و نهياريين ته بگههيه دهسهلالت و كوچكان.

مفا ژ فان زيدهران هاتيه وهرگرتن:

- (١) تهها باقر، سمرتايبك بو ميژوو شارستانيه ديرينهكان، و لاتي نيوان دوو روبار، وهرگيران: عوسمان عزيز عهلاف، نهفراسياب رهشيد، بهرگي يهكهم (سليماني: ٢٠٢٢)، ل ١٧٨.
- (٢) باقر، تهها، همان زيدير، ل ٧٨-١٨٢.
- (٣) طه باقر، وفواد سفر، المرشد الى موطن الاثار والحضارة، الرحلة الخامسة، (بغداد: ١٩٦٦)، ص ٢٦، ٢٣.
- (٤) محمد صالح زيباري، ريبس ماي، بيروباويرين نايني ل كورستاني هر ژ چرخين بهري بين كهفن همتا هاتنا نيسلامي، (دهوك: ٢٠٢١)، ل ٥٦-٥٧.
- (٥) انظر: فاروق اسماعيل، مراسلات العمارنه الدولية وثائق مسمارية من القرن ١٤ ق.م، (دمشق: ٢٠١٠)، ص ١١ و ما بعدها.
- (٦) عامر سليمان، العراق في التاريخ القديم، الجزء

ھزر

40	- پرۇسىسا دېرۆكى... پشكا (1)
50 محسن ئۆسمان - فەلسەفە چىيە؟
63 جوان عزت - بەرانبى سىياسى
 ردوان گولى

پروسیسا دیرۆکی

ژانین گیانی و دیرۆکی / ئەز د نافبەرا ئۆریگینالی و سەختەکاری دا

پشکا (I)

دیرۆک ژ چیرۆکی تالۆزیک

راستە سۆکرات دبیژیت: «ئەو ژیا نا ئەم نەنخینە ژیر هزر، هەژێ ژیا نەنخ، بەلی پا بەرسقا خواندەکاری وی ژ، دبیژیت: «ژیا نا ئەم تیدا نەژین، نەهەژیه بیخینە ژیر هزر!» شین و شادیین پیقاژویا مروڤاهیئ خواستیه، خوه دەربرین ب ئاوا و فورمین جودا، یەك ژ وان ئالاقان ژێ قەگنیران ب رەنگی گوتتی/ نقیسینی بوویه. ئەقئ پرۆسیس، گاقین باش هاقینن و مروڤاهی ژێ هیدی - هیدی ژ ئاستەنگان دەرزابوو، تاكو بنگههئ تەکنۆلۆژیایی خورتبووی، كو ب گاقین خوه دەربرینی ب ئاواپئ فوتوگراف و پاش دەرزابی هێلا کامیرا قیدیویی بوویه، ئانكو ژانین مروڤاهیئ نکاری ب دەنگ و نقیسینی خوه دەربرین، بەلكو ئیدی رەنگ سەردەستبوویه. ئەق سەر هەقیئا ئەزموونا مروڤاهیئ، تەقئ خوهل پراکتیکی نەکره خومدان، بەلكو ژ هێلا تیوری ژێ قە دەولەمەند بوویه.

محسن نۆسمان

راستیا خوه ناس بکمت، بهلی ل روژ هلاتا ناڤین سهردهری دگهل دیرۆکی مینا «پهسن، فهگپران و چیرۆک» ئی، پتر ژ زانستی دهیته کرن. دیرۆک ب خوه فلسفهیه و ریکا تیهرز کرنا گهلانه، بهلی دیرۆک ل نک مه فهگپران چیرۆکانه. گرنکیا دیرۆکی نه ژ بهر بوویه و فهگپرانانه، بهلکو دیرۆک بۆ مه ناشکرانرا راستیا مروقاها مه یا وهک «ناسنامه و کاریکتر» بهرچاڤ دکمت. ئەگهر مروڤ ل گور نیرینین هینگیل ل رهوشی بنیریت، ناقبری رمت دکمت، کو دیرۆک ژ ههروه و بیهودهی هاتبیت.

چاخ مروڤ، دیرۆکی دکمه مژارا پرسیار، هنگی مروڤ پرسیارا چارنقیسی خوه دکمت، چونکو پرسیارا ل سهر دیرۆکی ب خوه، پرسیارا کریارا مروقاھییه. ئیدی بهرسقین ناریشین مه بین جفاکی، ژ دهرقهی دورهیلی مهنه، لهورا نکارن تهمنی خوه د کاریکترهئ مه دا دریز بکن. تهفگهرا ریالیزما دیرۆکی ب خوه، لوزیکا دیرۆکییه. لهورا دقیت ههرتم دیرۆک بهیته نفیسین، چونکو دیرۆکفان وینهیین بوویهزین دیرۆکی تومار دکهن. دیرۆک دگهوههئ خوه دا، زانینا ب سایا دۆکومینتانه، لی فهگپران دیرۆکی دهر بازبوونا ژ دۆکومینتانه، چونکو دۆکومینت نه فهگوتنا بوویهرانه، بهلکو فهگپران ب خوهیه. لهورا گینیت / Genette دبیزیت: «دیرۆک رومان ل سهر زاری دیرۆکفانییه» (2). ب قی واتهیی، دیرۆک زارۆکا بیردانکانه، لی بهلی دیرۆکی پشتی هیرۆدوت واتهیا خوه یا «سیاسی و لهشکری» ژ وهرگرت. هینگیلی پنگولا نهفلکرنا دیرۆکی کر و

ئیدی ل ههمبهر تهکنولوزیایی وهک پرۆسیسهکا پیشهسازی، ریچ و ریباژین جودا ژ خوه را دانان، چونکو ومهرا تهکنولوزیایی ب خوه ژ، جورهکی گوهرینا نالاقین ژیانی نه.

مروڤ دکاریت پرسیارا ئیدوارد کار – Ed- ward Carr «دیرۆک چیه؟» (1) بکمت. راسته دیرۆکی گهلهک پیناسه و تیگههشتن ههنه، بهلی هینگیل دیرۆکا گشتی ب پیناژویا نازادیی ب ناڤ دکمت، توکفیل – Toc- queville دیرۆکا ههفچهرخ، ب چیرۆکا سهرکهنه دیموکراتی دزانیت و کونت Comte – دیرۆکا نوو، ب تهفگهرا سیکولاری پیناسه دکمت.

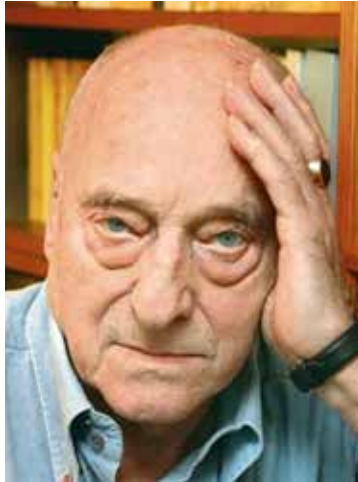
ئهری ئەم سهردهههئ دگهل دیرۆکی وهک فهگپرانهکا ئەدهبی یان مینا زانستهک تهقلی پرۆسیسا هزری دبیت، دکهین؟ مروڤ دکاریت دبیزیت، دیرۆکفان خواندهفای بوویهرانه، چونکو دیرۆک ب

ئاویهکی گشتی فهگپران بوویهرانه. لهورا نهفرۆ دیرۆکی واته و ئهرکین جفاکی ب خوهفه گرتینه، بهلی هیشتا دیرۆک ل نک مه وهک چیرۆک دهیته فهگپران. دیرۆک نه فهگپران چیرۆکانه، بهلکو دۆکومینت و لوزیکه. لهورا دقیت پیناچوونئ ب دیرۆکا خوه دا بکهین، چهند مه و دژمنان زیده و کیمکریه. راسته دیرۆک ب خوه، ئەوه مروڤ

هیشتا دیرۆک ل نک مه وهک چیرۆک دهیته فهگپران، دیرۆک نه فهگپران چیرۆکانه، بهلکو دۆکومینت و لوزیکه

ئەزمون و خالین بالكیش تیدا نینن، مروّف بو ئیرو بکەتە بنگەھ و شوپ! لەورا فامکرنا دیرۆکی، ژ دیرۆکی ب خوە گرینگەرە، ئەگەر فامکرنا هەقەش بو دیرۆکی نەبیت، چ مفا د دیرۆکی ب خوە ژى دا نابیت. ل گور سەرپنەھاتیا جیھانی، ریتمین بەهیزین تەفگەر و شورشین مەزن، بیی گاقین مەزنین هزری و دیرۆکی نەھاتینە ھاقتین.

گەلو دئ چەوا ئەف دیرۆکا شەپرزە و دژوار، ب ئالاف و نیرینین سادە ھیتە تیر کرن؟ راستە گەلەك كیم، دیرۆکی کاریە بوویەرین گەلئ مە تیرا دەر بازبووی ب خوە را ببینیت، لئ ئەو بوویەرین کیم ژى، ئەم ب ئالاقین کلاسیک سەردەریی دگەل دکەین. لەورا تەف بوویەر ب هشمەندیا دیرۆکی نەھاتینە تیرکرن/ تومارکرن. بوویەر و خواندنین دیرۆکا مە، ب ریکا دوست/ دژمان

ھاتینەکرن. ب ئەنجام، بوویەرین دیرۆکی بین ئەرینی، مروّفی ژ قووناغەکی بو یەکا باشتر دەر باز دکەن، ھەروھا ژ رەوشەکا کماخ بەر ب یا باشترقە دەبن. گەلو ئەم ب چ کیشان و پیقان، دکارین قئ دیرۆکا بریندار ناس بکەین؟ دیارە گوھەرینین دیرۆکی، بیی پینشکەتتا تەفگەرین هزری، فەلسەفی و پروسئسا مۆدیرنیزمئ پینشدا ناچن، بەلئ یا بوویەرین مەزنین دیرۆکا گەلان، گەلەك کیمن و ب قەتلازی کەسین کەنکەنە و ھزرمەند د دیرۆکی دا پەیدا دبن. مە نکاری ب کورراتیا دیرۆکی دیمەنین تەفگەرین کوردی ھەلسەنگینین، لەورا مە نکاری ژى بەرسقا پرسین بوویەرین کونتیستین دیرۆکیا دەقەری و جیھانی بدەین.

ئەقل کرە د دیرۆکی دا. ئەقل خوە د دیرۆکی دا دبینیت، وەکو چەوا دیرۆک ب ریکا ئەقلی و ب ھیلین لۆژیکی دەر باز دبیت، ھینگیل واتەیکە دا دیرۆکی و تەفگەر دا ئەقلی. ئەھال قیرئ، ھزر د ئەقلی دا دەسپیکەکە بو چەمکین جودایین دیرۆکی، چونکو دیرۆک بەرھەمئ ئەقلیە.

ئەری ھزر و شیانین مە، دکارن دگەل ریتما دیرۆکی بگونجن؟ راستە دیرۆک بیی ھزرا دیرۆکی ناھیتە فامکرن، بەلئ ل نك مە نفیسین ل سەر دیرۆکی دکونتیستین دەر قەھى دیرۆکی دا دەھیتەکرن. ئەو گەلین خوە ژ سەھم و ئەفسانەیا سروشتی رزگار نەکرین، نکارن تەقلی پروسئسا دیرۆکی ببین. ئیدی ل ئالیئ مە دیرۆک و ئەفسانە تیکەلبووینە، چونکو ئەم بەشەکین ژ سروشتی، لئ ئەم ھیشتا نەبووینە بەشەك ژ دیرۆکی. ب قئ یەكئ، ئەف گەلین قەمایین مینا کوردان، پتر دکەفنه ژیر باندورا

سروشتی ژ یا دیرۆکی، لەورا ئەم نکارین ژ ناستئ دلینی، دەر بازى یئ لۆژیکی و ئەقلی ببین. ل سەر قئ ئاخئ، تەفگەرا دیرۆکی و ئەقلئ مە یئ سیاسى، نکاریە یەك گاق ژى بچیتە پینش. پرسگریکا مەزن یا دیرۆکا گەلئ کورد، ھند

گەلین قەمایین مینا کوردان، پتر دکەفنه ژیر باندورا سروشتی ژ یا دیرۆکی، لەورا ئەم نکارین ژ ناستئ دلینی، دەر بازى یئ لۆژیکی و ئەقلی ببین

**دوما پرنسیپ نمان، هیدی - هیدی هر
تشت «بیروباومر، پیگیری، نتهوهبوون،
مؤرال، سیاست و رهوشت»
دهلوه ریئت.**

ئهفه ژى وەك چەكى، فامكرنا هشمەندیا
دیرۆكا «جفاك و سیاسەتی یه». دوما د گەلەكى
دا هەست و رەهەندین دیرۆكى نەین، وى دەمی
پینگیری ژى نامینیت. ل نك مە، پتر هەستین
میکانیکی و سەختەیین دیرۆكى هەنە. بئیره
«دیرۆكفان دبیژن ئیتالیا د سەرکیشیا پاناقا
زانستی دا خوه دۆراند، چونكو كەنیسی تەفگەرا
رئفورمی خەماند بوو»⁽³⁾. دوما پرنسیپ نمان،
هیدی - هیدی هەر تشت «بیروباومر، پیگیری،
نەتەوهبوون، مؤرال، سیاست و رهوشت»
دهلوه ریئت یان ئەگەر مرۆف پیرسیت، گەلو مە
پروسیسەك هەیه بیته دیار دەكا جفاکی؟
«ئەگەر هشیاری راستیا مرۆفی بیت/
درایدا»، پا دیاره ژ بەر هەندئ هشیاریا دیرۆکی
کەتە هوندرئ فەلسەفین زانکویین ئوروی. ئیدی
وەك دەربرین ژ وینه و وەرارا گرینگیندانا
ئەکا دیمی، چونكو نه تەنى دیرۆكا زانستان
بیردانکن، بەلكو لابلورەكا ئیپستیمۆلۆگیە.
ئەفه وەدکەت، مرۆف دوباره دیرۆكا خوه ب
ئاواپەکی رەخنەیی بخوینتەفه، چونكو ئیرۆ
پرانیا زانستان، تەفلی تەفگەرا دیرۆکی بووینە.
پرسگرێکا مەزن د دیرۆکا مە دا برین درست
نەبووینە، وەك چەوا ل ئورویا برین مەزن
د دیرۆکا وان «رینیسانسی، سیکولاریزمی و
رئفورم» دا درستیوینە، بەلی ل نك مە هەموو
تشت نیقەرۆ مایه یان ژى کار تیکهل هاتینە کرن.
هەفرکیا مە ل هەمبەر یی دی درست نەبووینە،
بەلكو ترس و دوودلیی هەموو دەمارین مە
دابۆشینە.

مەبەست ژ دیرۆکی، ئەوا د هشمەندی و
بیردانکن مە یین ئیرۆ دا زیندی، ئەو دیرۆکا
دبیتە خواندنگەهەکا مۆرالی و سیاسی. لەورا
هەندەك جارن تیکههئ گەلین بئ دیرۆك، بۆ وان
ملەتین هشیاریا دیرۆکی نەین، دەیتە بکار ئینان.
ئەگەر دیرۆك رۆلی تەفگەرا کوورکنا هشیاریا
ب دیرۆکی بگیریت، پا گەلو ما دبیت پینقاژویا
بوویەران، جودایی پینقاژویا مرۆفان بیت، چونكو
ریالیست تەفگەرەکا قەدەری هشیاریا مرۆفی
نینە؟ ئیدی ئەگەر دیرۆك، هشیاریا ب ئەزموون و
گوهرین بیت، پا دیرۆك «زانستی زانستان»ە.
لەورا دیرۆكا بئ هشیاری، ئەفسانەیا ب سەری
خوہیە. دیرۆك ئانكو ئیرۆ، چونكو مرۆف
سەرپۆرین دوہی ب خوہ را دئینتە ئەقرو، لەورا
دیرۆك نەیا دوہیە، بەلكو یا گرینگ «دیرۆكا
ئیرۆیە/ فوکو».

ئیرۆ ئەرکی شروقه کرنا دیرۆکی ژى هاتیه
گوهرین، دیرۆك تیکهلی «فەلسەفە، جفاك،
سایکۆلۆژی و ئەفلی» بوویە. ئیدی دیرۆك ب
خوه پروسیسا مرۆفی بەر هەمدارە، تیکههئ
وەراری ژى تەنى د پاناقا بەر هەمی دا دەیتە پیش
و قەدژ مینتە سەر پینقاژویا رهوشەنبیری و هزری
ژى. «دیرۆك بئی قوربانى، یەك گاف ناچیتە
پیش/ هیگیل»، واتەیا دیرۆکی ل ژیر سببەرا
ئەفلی دەیتە کرن، لی دیسان دقیت مرۆف فیلین
دیرۆکی ژى فام بکەت. دیرۆكفان ل تیکههئ
دیرۆکی ب تەف پیکهاتین خوہه دنیریت، چونكو
تیکههئ هەموو ئەلمینتین هزری قەدگریت.
ب راستی، ئەم نکارین حەزین خوہ بلندی
سەر دیرۆکی بکەین، چونكو دیرۆك پروسیسەکا
دیالکتیکیا سەر هەفا بوویەرین ژیانیه. لەورا
دیرۆك د نیرینا مە یا ئیرۆ و سوبە دا نە یا
بەر هەفه، ئەفه ژى گریدیای هەزاریا مە یا
«تیکههئ دیرۆکی یه». کیماسیا مە ژى هەستین
دیرۆکی نە، مە هشیاریا دیرۆکی ب خوہ نینە،
لەورا هنگی مافی دیرۆکی ژى ناھیتەدان.

یهکه ژی ریکا «مرنا دیرۆکی» بهرین دکهن، چونکو مه نکاریه گیان و ریمهکا نوو بدهینه تهفگهرا دیرۆکا خوه. لها ئەهفی بیهقیبوونی، ریکا مرئی خوهشکریه. تیگههشتنا دیرۆکی ژ دهرقهی لۆژیکا دیرۆکی، گوهداریا چیفانوکانه، لهورا یی ل دیرۆکا مه بنیریت، دئ تراژیدین مهزن بینیت، چونکو چیروکین تراژیدیا مه، ب ئاوایهکی لۆژیکی نههاتینه رستن. دیاره ئەهفه ژی، پرۆسیسا دیرۆکا مه دئیخیته کراسی سئویبوونی. ئەهگه مه دوهیا خوه، ب تهف پیکهات فه هاقیت بیته د کووفکی دیرۆکی دا، دئ چارمنقیسی سوبههی ژی هه ل ویدهری بیت!

دقیق سهر ژ نوو دیرۆکا مه بهیته خواندن، داکو خولکی گشتیی جفاکا کوردی بهیته

داکو ئەم دیرۆکی باش فام بکهین، دقیت ئەم دگهل دیرۆکی بژین/ لاکروا. ئەهفه ژی، ریکا «ژ دایکبوونا ههستین دیرۆکی» دهشت دکهت.

خویاکرن. گهلۆ مرۆف دکاریت دیرۆکی فام بکهت و خوه/ رهوشی فام نهکهت؟ لهورا تهف ئەهف تیگههشتنه، درۆقین خومیین میتودی ژ دهستددهن، چونکو زانستین ههست و تیگههشتنی دهینه لکرن. ئیدی داکو ئەم دیرۆکی باش فام بکهین، دقیت ئەم دگهل دیرۆکی بژین/ لاکروا. ئەهفه ژی، ریکا «ژ دایکبوونا ههستین دیرۆکی» دهشت دکهت.

فهلسهفه و دیرۆک

سلافل گیانی زارادهشتی کال!

ئهگه نیشته ب «فیلولسوفی ههستین

ئهم چهوا دکارین رهوشهنبیریا خوه ب ریکا هزر و فهلسهفی نوو بکهین، گهلۆ مه فهگههیرانا دیرۆکا خوه کریه؟ ههروها مه کۆنترۆلا پرسین بهرسفادی و نه بهرسفادی کریه؟ ئهری مه رافهکرنا بهرسفین خوه کریه؟ گهلۆ پرس تیر بهرسف بوینه؟ تشتی لۆژیکی ئهوه، مرۆف ناشکراکرن و تیگههشتنا قانونین بابتهی بین دیرۆکی بزانیته، هنگی مرۆف دکاریت ئەهلمینت و میکانیزمین دیرۆکی بیخیته بهر میکروسکوپا – Mikroskop شروفهکرئی.

ئهگه فهلسهفه شیوازی تیهزرکرن، رافهکرنا و جوداخوازی بیت، پا فهلسهفه هزران د وان کهسان دا دکهت، ئهوه هزر نهکهن. د قئ هیلئ دا، مه کیشین میتود و ریکین تیهزرکرنی ههته. لۆژیک ب واتهیا خوه یا بهرفرهه ژی، «ئهفل و تیهزرکرن». ئەهفه ژی، فهگههیرته گیرۆبوونا تهفگهرا دیرۆکی. ب قئ بهردهوامبوونی، دئ «مرنا دیرۆکی» هیته هلدیران. دیرۆکا مه، نه ومک زنجیرمک ب سهرنیکه هاتیه گریدان، بهلکو ومک خهلمکان دوبارهبوویه. ئەهف یهکه ژی، دبیته سهدهمی گیرۆبوونا پرۆسیسا رهوشهنبیری ژی. دهما رهوشهنبیری ژ جفاکی دهیته دابیرین، ههز و پرین گههاندنی نامینن، بهلکو تهنی بارین رابردوی ل خوه کرینه و ئیرو و سوبه ژی ژ بیرکرینه.

ئهگه ژ دهرقهی قئ تیگههشتنی مه دیرۆکهک ههبیت، دئ یا ژ دهرقهی تیگههشتنا دیرۆکی بیت. ژ بیرکرنا دیرۆکی ژی، ژ بیرکرنا بوونییه/ هایدیگه. ئیدی ئەگه ملهتهک ل هیللا ژ دهرقهی زانستی شانازی ب جوگرافیا ههبوونا خوه بکهت، هنگی تراژیدیا/ کومیدیا رهشا ئەهفلئ ملهتهکی بهرچاقت دبیت. هزرکرن د زانستی ب هزرین نه زانستی دا و هزرکرن د تهکنۆلۆژیایی ب هزرین ئەفسونی دا، تراژیدیهکا ب سهری خومهیه.

مخابن مه هیشتا دیرۆک فامنهکریه، ئەهف

فلسه‌فې، وینه‌کې ته‌فأف و گله‌مپه‌رئ ل سهر چهواتیا وهرارا دیرؤکا مرو‌فاهیی پینشکیش دکه‌ت، چونکو «هزر ل هممه‌بر دیرؤکی هشمه‌ندیه، به‌لی بویه‌ر ب خوه مزارین فی هشمه‌ندی‌نه. ب گشتی، مرو‌ف/ جفأک ب ریکا بیرمه‌ند و دیرؤکی هزر دکه‌ت، چونکو ههر ژ په‌یدابوونا فلسه‌فی تا نوکه، وهک ریکا تیهرزکرنی هاتیه بکارناتین، فلسه‌فه پی‌کولی دکه‌ت خوه‌یاتی‌فام بکه‌ت، چونکو بیی فامکرنا خوه‌یاتی‌ف، نوکه ژی ناهینه فامکرن. نهو پی‌فهنه‌دین د ناقه‌هرا هشمه‌ندی و مزارئ دا دهینه‌کرن، ب خوه هه‌لوه‌ستین فیه‌برین دیرؤکی‌نه»⁽⁶⁾.

مرو‌ف نکاریت ل سهر هیگیل بنفیسیت، نه‌گهر دکهل وی هزر نه‌که‌ت، هیگیل دیرؤک کره د شانویا تیهرزکرن فلسه‌فی دا، کوب فلسه‌فا دیرؤکی بنا‌فکر. د فی هیلی دا، نه‌قل رولی ناقه‌بری «دیرؤک و لوژیک» ئ دینیت، ژ بهر هندئ هیگیل پتر گرینگی ب لوژیکا دیرؤکی ژ یا ناقه‌رؤکی ددا. ب فی ناوایی، ناقه‌بری دیرؤک ئیخسته ژیر لوژیکا دیالکتیکی. هوسا پی‌فازویا دیرؤکی، سالو‌خدانا هشیاریا نه‌قلیه. هیگیل ب ریکا دیرؤکی مانیفیسیتین – Manifest، ستراتیژیا گشتیا بهر هه‌قبوونا نه‌قلی، د بۆرینا ده‌میا جیهانی دا نیاسین. مزارا سهره‌کیا فلسه‌فی «زالبوونا نه‌قلیا ل سهر گهر دوونیه»، چونکو هزرا نه‌قلی د فلسه‌فا هیگیل دا، جهه‌کی ناقه‌ندی قه‌گر تیه. راسته نه‌قل دکاریت سروشتی بناسیت، به‌لی دقیت بهرا هنگی نه‌قل خوه بناسیت، دا مرو‌فه‌کی هافی درست نه‌بیت. ئیدی فلسه‌فه ب ته‌ف به‌شین خوه‌یین دیالکتیکی‌فه، ته‌نی فه‌کولینا

دیرؤکی» بهینه بنا‌فکرن، پا هیگیل وهک «بابی دیرؤکا فلسه‌فی» دهینه هژمارتن، کو نه‌فه ب «گهرناسین نه‌قلی» دهینه بنا‌فکرن. خواندنا هیگیل یا فلسه‌فا یونانی، به‌شه‌کی خواندنا ته‌فاییا دیرؤکا جیهانی بوو، دیرؤکا جیهانی ژی، نوونه‌راتیا سرتا نه‌قلی دکه‌ت. هیگیل یه‌که‌م کهسه، دیرؤکا فلسه‌فی ب پرسا فلسه‌فی نه یا دیرؤکی ناسکری. سهرباری هیگیل دبیژیت، دیرؤکا فلسه‌فی، ب خوه دیرؤکا نه‌قلیه. له‌ورا هیگیل یه‌که‌م کهسه، دیرؤکا فلسه‌فا فلسه‌فی دانای. ئیدی نه‌گهر نه‌م پیناسا هیگیل یا دیرؤکی قه‌بول بکه‌ین: «دیرؤک ب خوه، گوهرینا مرو‌فی یا ژینگه‌هی‌یه و نه‌گهر گوهرین نه‌بیت، پا دیرؤک ژی نابیت»⁽⁴⁾. راسته دیرؤکا فلسه‌فی ب خوه، نه کۆمکرنا خواندنگه‌ه و تیورین فلسه‌فیه، به‌لکو شرو‌فه‌کرن دیرؤکا فان خواندنگه‌ه و تیورانه. راسته نه‌قل ناقه‌رؤکا دیرؤکی‌یه، به‌لی دیرؤک/ نه‌قل

ل نک هیگیل نه چانته‌کی نووچه، مه‌مه‌که‌ت و پاشانه، به‌لکو دیرؤک ب سی مینتودین سهره‌کین «دیرؤکا خوه‌ری، دیرؤکا تیوری و دیرؤکا فلسه‌فی»، دهینه خواندن. یا داوایی ژی، دیرؤکا مه‌به‌ست و درسته، چونکو دیرؤکا فلسه‌فی ب خوه، فه‌کولینا «دیرؤکا ب سایا هزرئ‌یه»⁽⁵⁾. تیهرزکرنین دیرؤکی ب خوه ژی هزره‌کا سادها نه‌قلیه، کو نه‌قل ده‌سه‌لاتی ل جیهانی دکه‌ت. ب فی یه‌کی، نه‌وی بقیت، گرینگی ب نه‌قلی بده‌ت، دقیت گرینگی ب فلسه‌فی بده‌ت. هه‌بوونا هوندریا سروشتی هزره، لی بیی هشمه‌ندیا مرو‌فی ناهینه نافراندن. دیرؤکا

دهیته پیناسه کرن. ئەف بیردۆز و تیهرزکرنه، پرسین سیاسی ب هشمهندی دیار دکهن. لهورا تاکو سیاسهتی ژی، پیدی ب بنگههکی فلسهفیه، چونکو ههقدژیا دگهل رههندن فلسهفی ب خوه ژی، میتودهکی نفیسینا دیرۆکییه. مرۆف دکاریت بیژیت، فلسهفه سیستهمهکی هزریی شروقهکرنا دیرۆکییه. مههسته ژ دیرۆکی، ههموو قانونین دهسلاتی ل سهر وهرارا بوونی دکهن، چونکو «دیرۆک ئافراندن و ئەزمونن/ ئەنگلس». دیرۆک مینا خوهدیکانه، ههموو سهپرینهاتی تیدا دهینه تۆمارکرن، لهورا گهل خوه تیرا دبیین و دخوینن، دیرۆک نه وهک دوهی، بهلکو وهک ئیرۆ و سوبه.

ب فی گرینگیی، گهنجهکی سامواری ل سالتین شینستان ژ سهدی نۆزدی، هاوارکر و گۆتی: «چ دیرۆکین رابردو نینن، بهلکو دیرۆکا مه ژ ئیرۆ دهسپیدکهت» (9). ئیدی «فلسهفا دیرۆکی، ژ بلی فهکولینا دیرۆکیا ب ریکا هزری، چ واتهیین دی نینن» (10). پرنسیپین فلسهفا دیرۆکی ب خوه ژی، پینشکتهنا هشمهندی ب نازادییه. ئیدی دیرۆک ب خوه گهریانا ل نازادییه، لهورا دیرۆک هند گرینگیی نادهته کهسین ساده، بهلکو گرینگیی ددهته تاکین گهردوونی، چونکو ههر کهسی گیان و ههستین دیرۆکی نینن. دیرۆک دبیزیت د سهر ههموو شهر و تراژیدیان دا، بهلی دیسان ئەز بو پیشقه دچم، چونکو دیرۆک خوهیی ئارمانج و مههسته. دقیت ئەو ژی بهیته گۆتن، راسته دیرۆک ههر دچیتهپیش، لی هندهک جارن

ههردهه دیرۆک، بوویهران پهیدا دکهت و واتهیین نوو ددهته تیگههان و پرۆسیسا تهفگهرا ژیان، دئخیته بهر ئاسۆیهکا دی.

دبیت مرۆف ماتماتیک و فیزیایی بی دیرۆکا وان بزانیته، بهل پا مرۆف نکاریت فلسهفی، بی دیرۆکا فلسهفی ناس بکهت

ئەفلی د بیاقین جودا دا دکهت، کو ئەفلی پاک د لۆژیکی دایه و ئەفلی هافی ژی د سروشتی دایه. ب فی ئاوی، ئەفل گهوهری دیرۆکییه و فلسهفه ژی فهکولینا دیرۆکی، ژ ئالی ئەفلی دهسلاتی ل دیرۆکی دکهته.

ئەفل ب خوه، وینهکی بلندئ تهفگهرا ئەفلی هشیاره. ئیدی سروشتی دیرۆکی، ل نک هینگیل ب خوه سروشتهکی هزریی، قوناغین پینشکتهنا ئەفلی نیشان ددهته. ئەفلی دیرۆکی هینگیل، خوه د ناقهرا ههفرکیا بهردهوما ژ بو تیگههشتنا تشتی ههیی و پینکها تین وئ ل گور راستیا فامکری، دبیینت. ئیدی ئەفل ب خوه، هیزا دیرۆکییه و د دیرۆکی دا وهک پرۆسیسهکا جیهانا جهدهمی دهیته بجهنیا و ل داوی دبیته دیرۆکا گشتیا گهردوونی.

«فلسهفه بنواشی خوه، ژ دیرۆکا فلسهفی وهردگریت و بهروپشت ژی، فلسهفه و دیرۆکا فلسهفی وینین ههفن/ هینگیل» (7). دبیت مرۆف ماتماتیک و فیزیایی بی دیرۆکا وان بزانیته، بهلی پا مرۆف نکاریت فلسهفی، بی دیرۆکا فلسهفی ناس بکهت. ل سهر فی بنگههی، شتراوس دگوت: «نهگهر فیلسوفی بقیت وهک فیلسوف بمینیت، دقیت دیرۆکفانهکی باش یی فلسهفی بیت» (8).

ب فی نیرینی، تیگههشتنا فلسهفی، ژ دهرقهی دیرۆکا فلسهفی واتهیهک نینه، چونکو چ زانست ژ دهرقهی زانستین دیرۆکی نینن. فلسهفه ژی نابیته زانستهک، تاکو مهرجین دیرۆکی تیدا نهبن، چونکو دیرۆک ب «زانستی زانستان/ مارکس»

ددهته ټیگه‌هان و پروسټیسا ته‌فگرا ژبانی، دنیخیته بهر ناسویه‌کا دی.

نورکي سهرمکي دیروکی، هووربینیادراستیا دیروکی دایه، چونکو ټیگه‌هی دیروکی و فلسفه‌ی ب هه‌فرا دهیته‌گریدان. ب فی ناوایی، د ناقبیرا هزر، فلسفه‌ی و دیروکی دا هیرمینوتیک ریکا فامکرنی خوش دکمت، چونکو «ته‌نی دیروکیان دکاریت ل سهر کاغزئ بنفیسیت، وه‌ک چه‌ا دیروکی ل سهر لاشان دهیته

نقیسین» (12). ب فی یه‌کی،

ههرتم فلسفه‌ی ب زانه‌بوون بهر ب داهاتی قه‌دبیت، چونکو هزره، به‌لی دیروکی بویه‌را هزرئ‌یه. بنیره فلسفه‌ی دیروکی، هسر ژ دیکارت و تا هینگیل دبیتیت، هزرا هلوشاندن/ رزگارکرنی، دهردی گوهرین‌یه. فلسفه‌ی دیروکی د ژبانی دا دهیته زیندانکرن، ټیگه‌هی دیروکی ژی گری‌دایی «جفاک»، سیاست و ده‌وله‌تی» به،

به‌لی پا نوری دیروکی مه ب چ واته و نارمانج دهر باز دبیت؟ نه‌فه ژی شروفه‌کرنین دیروکی دنیخیته بهر فره‌ټیگه‌هشتان. له‌ورا چ تشته‌ک ژ نییستیم‌ولوگیا دیروکی گرینگتر نینه، یاکو قولتیر وه‌ک یه‌کم کس/ 1756، ب «فلسفه‌ی دیروکی» (13) بناقوری. دیاره مه‌به‌ستا قولتیر

قه‌دگهریت، داکو بو دهمه‌کی بیه‌نا خوه قه‌دهت، بارئ خوه سفک بکمت و حسابی دگهل خوه بکمت. له‌ورا نه نه‌قل د دیروکی دا دهیته‌خپاندن و نه ژی دیروکی د نه‌قلی دا دهیته مه‌لساندن. راسته چه‌ا دیروکی ژ مروقی ده‌سپیکریه، وسا ژی مروف دیروکی درست دکمت و دکه‌فیته ژیر باندورا دیروکی.

نوری قه‌کولینا دیروکی، نوژهنکرننا ژبانا

مروقه‌هی‌یه؟ نهرستو دبیت

«فلسفه‌ی قه‌کولینا پرنسپین

گشتی دکمت، به‌لی دیروکی

قه‌کولینا بویه‌رین تاکانه

دکمت» (11). ل سهر فی

ناخی فلسفه‌ی تیهزری،

نه‌گهر نه‌قل خوه‌یی گوه‌هر

و بهر پرسیاریه‌کا جفاکی بیت،

پا دقت فلسفه‌ی ل سهر فی

بنواشی پتر ټیکه‌لیان دگهل

دیروکی بکمت. ب تاییه‌تی

ژی، هینگیل نه‌ف بیافه د

ناقبیرا دیروکی و فلسفه‌ی

دا نیزیکی هه‌فکر. دیاره

له‌وله‌شگهریا دیروکی و فلسفه‌ی دخوازیته ټیکوشینه‌کا مهن، کول نوروپا نیزیکی سی – چوار سده‌یان بهر ده‌وامبوو، نه‌ف وهرچرخانین مهنین دیروکی، بوونه نه‌گهرین دیاربوونا «جفاکانو» ل نوروپا. له‌ورا قه‌کولینا دیروکی، مینا خوه‌دیکي پیکول و سهرده‌مین مروقه‌هی بهرچاف دکمت. دیروکی جه و واته‌یا کومه‌کا مروقان خویا دکمت، دیروکی مینا واته ده‌سنیشانا ناسویا پروسټیس و ژبانا جفاکان دکمت. راسته دیروکی وه‌ک نژنین و زانست دارټرتنا بویه‌رین دیروکی دکمت، به‌لی پا دیروکی بی هه‌بوونا به‌ایین نوو ناهیته گوه‌هرین، چونکو دیروکی سهره‌فیا به‌ایین مروقه‌هی‌یه. دیاره ههردهم دیروکی، بویه‌ران په‌یدا دکمت و واته‌یین نوو

تاکو فلسفه‌ی دیروکی، نه‌بیته بنواشی کاریکته‌ری فی ده‌فهری، مروقه‌کی خوه‌دان بریار و ده‌سپیشخهر په‌یدا نابیت، نه‌گهر ب هزر و هشمه‌ندی نه‌بیت.

خوباکرنا نافتیشانن تهقگرا دیروکئی، کول
سمر واته و نهزمونان نافتا دبیت.
گهلو کی دیروکئی درست دکمت یان بیژین
دیروک بمرهمئی تهق جفاکئی یه یان ژی
سمردهست و دهسلات، درست دکمت؟

ب نهجام، ل جهئی نه
دیروکئی بکینه هیزهک بو
پیشکتهتا گهلئ خوه، نه
ناریشین خوه د پاخلین
دیروکئی دا زیندان دکمین
و ل شوونا چارهسمرکرنئ
ژی، نه کسهکئی پیروز
دئافرینن. ژ بهر هندئ، هر
ومرچرخانهکا دیروکئی،
دخوازیته پیداجوونهکا نوویا
پروسیس و هزران، چونکو
دیروکئی پیروز، پاشمروژها
لاواز بهرهم دئینیت.
سمرباری ل شوونا نه تیکهلی

زانستی بین، مه تیکهلین وههمی درستکینه!
لهورا نهق رهوشا ئیرو نه تیرا دمر باز دبین،
دخوازیته خواندنن ب ههستین هزری و دیروکئی.
ب قئ تیگههشتنئ، قهکولینن مه بین هزری
و فلسهفی، نکارینه «تاکئ نازدئ سروشتی»
بهرهم بینن. دقئت تیهرکرننن فلسهفی د
چارچوقئین دیروکئی دا بن، دا نیرینن مروقی
شاش دمرنهکهن و تیهرکرنن ل سمر نهقل
و لوژیکهکا دوگما – Dogma نههینه نافتاکرن،
کول داوبئ ژی راستی هلوشیانئ بهین. دیروک
دبیته دهسپیکا باشا راقهکرنا رهوشئ، کور رهوشئ
دیروکئی بهیته دهسپیکانکر، نهگمر نه دئ
قهگهرینه خالا دهسپیکئ، مینا د بازنهکا قالا دا
زفرین و پرسان دوباره و سنباره کهن.

نهگمر نیتشه «ههستین دیروکئی»، ب
«ههستین شهشئ» ب نافت بکمت، پا گهلو نه
دکارین «ههستین دیروکئی بین هند» قهگهرینن؟

ژ قئ تیگههی، نهک داکو بهشهکئ قهکولینن
فلسهفی یان دیروکئی درست بکمت، بهلکو
پتر ژ بو دیروکفانان داکو لوژیکا فلسهفی ژ
بو قهکولینن دیروکئی بکاربینن. هر وها نهق
خهباتا قولتیر ژی، ههست ب کیماسین ریکین

فامکرنا دیروکئی یه. ئیدی
پهیدابونا دیروکا فلسهفی،
ژ بو هاریکاریا دیروکفانان
ژ پیخههستی نارمانجین
بهربارن. سمرباری، فلسهفا
دیروکئی، بهشهکئ زانستین
مروقهاییه، یاکو پیکولی
دکمت، دیروکئی ل گور
میتودین نهقلی و زانستی فام
بکمت. لهورا نیتشه دبیزیت،
دیروکفانن دوهی دا هند
بن و روو سوبههی نهکمن،
نهو دکهفته خانا «نهساختیا
دیروکئی» (14). لهورا قولتیر

دبیزیت: «دقئت ژ دهرقهی فیلسوفان، کس
دیروکئ نهنفسیت» (15).

دقئت نه میتودین خومین قهکولینا فلسهفا
دیروکئی نوو بکمن، داکو ل ناستئ خواندن
رهوشئ بن. لهورا تاکو فلسهفا دیروکئی، نههیته
بنواشئ کاریکتهرئ قئ دهقهرئ، مروقهکئ
خوهدان بریار و دهسپیشخر پهیدا نابیت.
نهگمر ب هزر و ههمنهندی نههیت، نه نکارین
وینهکئ دوورهیلی بدینه واتهیا دیروکئی،
چونکو دیروک تهقلی گهلک تیگههان «گیانی
دیروکئی، ههمنهیدیا دیروکئی، ههستین دیروکئی،
نهساختین دیروکئی و فلسهفا دیروکئی» دبیت.
ئیدی نهگمر نه خوه ب تیگههشتننن هزری/
فلسهفی چهکدار نهکمن، نکارین ب ناوایهکئ
تهندرسست سمردهریئ دگهل قئ تهقگرا
دیروکئی/ رهوش و پیشهاتان بکمن، چونکو
فلسهفا دیروکئی نه قهگهریانا دیروکئی یه، بهلکو

«هشمهندی ب خوه، دیرۆکه و نههشی ب خوه ژى، قهدهره» (17). ئەز دخوازم ب گوتتهکا نیتشهى، قى نئیسینی ب داوی بینم: «ژیان تراژیدیايه بو کەسین هەست دکەن و کۆمیدیايه بو کەسین هزر دکەن» (18).

ئەگەر مرۆف ل دیرۆکا خوه نهیته خودمان، دئ كهفیتە بەر تۆلقهكرنا دیرۆكى. ب هزرا من، ژ بەر نهیونا ههستین دیرۆكى و گریدانا خهلكى ب ئەقلی رابردوڤه، لهورا ههمرتم ل نك مه «دیرۆك خوه دوباره دکهت!»

گهلو دوباره بوونا تراژیدیین مه، ژ ئەنجامی خوه دوباره كرننا دیرۆكیه یان ژى دوباره كرننا هزرین كهفئاره؟ دقیت ئەم پینداچوونى ب دیرۆكا خوه دا بكهین، دا بزانین كانى، گهلو ئاستهنگین دیرۆكا مه چنه؟ ئەف رموشا ئالوز و مهترسیدار، برینهكا كورر ئیخستینه وژدانا گهلى كورد. لهورا ل دم و دمهرفهتین دژوار قهلس و لاوازبووینه، چونكو قان تهفگهرا ن پشئا خوه، ب پاشخانهیین دیرۆكى گهرم نهكربوو. دیاره كهسى ژ دیرۆكى نهترسیت، دیرۆك دلوقانیی پئ نابهت، چونكو دیرۆك هلگرئ ببردانكین زیندیه.

ئەگەر ل پهی گرامشى، دیرۆك ب تهفایا خوه، دیدهقانیال سهر ئیرو بیت، پا رموشا مه یا نوکه بهرهمى سهرهفیا دیرۆكا مه یا پر ئالوز و دوودله. لهورا ئەگەر مرۆف دیرۆك بیت، پا دیرۆكا خوهمالی بیی دیرۆكا جیهانى، نكاریت هیز و ژیانى بدهته ههبوونا خوه. ئەهال قان دهلیقان، مرۆقى پیدقى ب راوستگههین دیرۆكى دبیت، بهلى یا تا نوکه مه نكاریه ژقانهكى دگهل قووناغین دیرۆكا خوه بكهین.

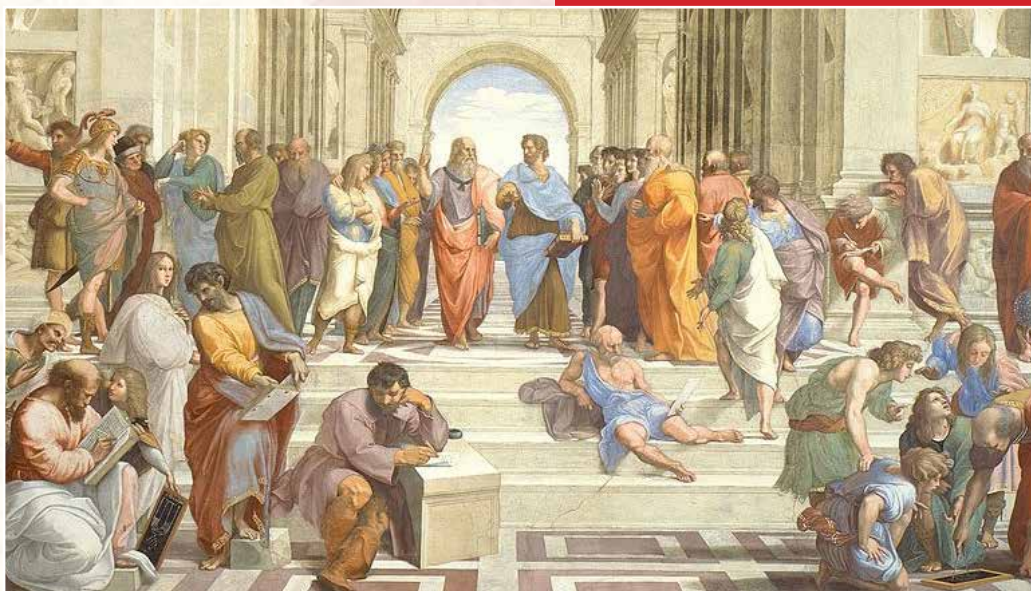
ئەرى مه هیلین هندایین دیرۆكى کرینه خهمین خوه؟ چونكو «نهگەر هندابوون نهبا، دیرۆك ژى درست نهذبوو/ هایدیگەر» (16). راسته مرۆف ئەنجامی پیکهات و قووناغین دیرۆكیه، بهلى ئەم چهوا ههستین دیرۆكى ل بهرچاف بگرین.

گهلو مه هزر د مینتۆدهكى دى بی دهستفهدانا دیرۆكا خوه دا کریه؟ دقیت هزر د دیرۆكا خوه یا ژ بیرکری دا بکهین، بهلى پا دیاره وژدانین وهستیای، نكارن تهقلی ئافاكرنا دیرۆكى بین. کاریکتهرى مرۆقى كورد/ رۆژهلات، د ناههرا دوهیهكا ساده/ ههزار و ئیرو و سوبهیهكا ئالوز و سهرههف دا راستی ئاستهنگان هاتیه. دیرۆكا مه ب تراژیدى و بیدادیا خوه ناخهكا ب زاخا

گهنگهشه ورافهكرنیه، چونكو خهمین دیرۆكى گرینگترن، ژ چیرۆکین دیرۆكى. ئەف دیرۆکه، وهك پرۆسئسا ئارکبۆلوگی دخوازیته هلكۆلینى، ئەفه ژى گریدایى خواندنین فیلولوگینه، كو بكارن چههنگین تیکست و ئارگومینتین دیرۆكا مه پئ فهکن. سهردهمى مه، گریدایى کوژیی ئیرینا چاخین بۆریه. بیدهنگیا بیولوگی واتهیا مرنى ددهت، لهورا ریکور – Ricœur دبیزیت:

گهلو دوباره بوونا تراژیدیین مه، ژ ئەنجامی خوه دوباره كرننا دیرۆكیه یان ژى دوباره كرننا هزرین كهفئاره؟ دقیت ئەم پینداچوونى ب دیرۆكا خوه دا بكهین، دا بزانین كانى، گهلو ئاستهنگین دیرۆكا مه چنه؟

فەلسەفە چىيە؟

نەگەر نە خەندقین، فەلسەفە نابیتە ناما
هوشیارکرن و رزگارکرن.

بۆچی هزرکرن فەلسەفی یا گرنگه؟

فەلسەفە، وەك پیناسە، زور پیناسەیان
هەلدگریت و دەرگههکئ ریبازی یئ بەردوامە
بۆ ژیانئ و گشت ژیان مژوولی فەلسەفەکاریئ یه،
چۆنکو فەلسەفە دگەل دروستبوونا گەردوونی هەر
هەیه و یا هەبووی. بەلئ پینش هەر تیرامانەکی،
فەلسەفە چالاکیەکا پینویستە. هەموو دەمان د
بازنەیا گۆهەرینئ دایە. فەلسەفە کۆچەرەکا
گەریدەیه فەلسەفەکاریئ دکەت، نەکو کاری
دیروکا فەلسەفی دکەت! نانکو فەلسەفە خۆلقاندنا
کەلتوور و سیستەمایە. پەیوەندیا فەلسەفی ب نەها
قە یا گرنیدایە، نەکو رابردوو و داهااتوو! فەلسەفە

جووان عەزت

نهری فلسفه ب خوه ترس و بی بهرهمی یه، یان ژی جفاک و مساب ترساندن ل همبهری مزار و واتهین فلسفه هاتیه زمان؟!.

مللهتین روحانی ب گشتی زانین و هزکرن بو خواندن و دویچوونا فلسفه و مکو وینهیهکی مروقی نینه، بهلی و مکو وینهیهکی رههایی بو ب روحانی بوونی ههیه؟ گهلؤ نهفه ژ چ جوره نهقل دهیت؟ نهو نهقلی ل سهر داگیرکاری خوه پیچای؟ یان ژی نهو نهقلی ل سهر هیزین لاوازی و نهریتی کولهتی هاتیه بیقان و رههاکرن؟ نهگهر هزرا فلسفه ل وان مللهت و جفاکان هه بیبت ژی، هزر دکم کو ریژههیه. د قئ کیمترخه میی دا، نهز دهرزم، کو فلسفه نه راوهستاندن و بی نهملاکیا دم و جه و قالاهیا، بهلکو فلسفه وهک زانستی هوشیاری سهرنترالیا هوشمندی و هزر و گوهرینا دم و جه و ناراستهیی داگرتنا وان قالاهیا، نهوین مروقی، جفاک و دهولتان ل جههکی ب تنی نه راوهستینت و هیز و ئیرادها پرسیار و خه ما دیاردهیان نیشان ددهت. ب کورتی، فلسفه دامهزراندنا تشتی نه هاتیه ب هاتنا تشتهکی هاتی و نووخواز.

د سهرهقی قئ شروقیهیی دا، پرسیارهک خوه بههم دینیت، نهو ژی نهفهیه: گهلؤ نهگهر فلسفه بو مللهتهکی داگیرکری و بندهست نه بیته جهوهری تیوریزه کرنی، نهو وی دهمی یا نامادهیه د چه مکی پراکتیکی دا ب بیته "نیتیک - نهخلاق" کارا کرنی؟! دیاره نهو جفاکین ل سهر هیز و هوشمندی لاواز خوه دینچن دگه نه خالا نه نیاسینا نیتیک - نهخلاق، ناکو نهخلاق د وان جفاکان دا هچ پیناسیهک و مکو فلسفه و زانست نینه. ههتا کو نه م د فلسفه تیوری و پراکتیکی بگه هین، پیویسته شروقه سازی ل سهر روشنت و رهفتاری کومه لایهتی بکهن! روشنت و رهفتاری کومه لایهتی راسته د ههر جوگرافیهکی دا خوه دان یاسا و تاییه مندی خوه یا جیاوازه، بهلی د ناخ فهرهنگ و کلهتوری کوردی دا نهف روشنته

بو نها دبیته هیزا ناسکهراکرنا واقعین ساخته و بو رابردو دبیته دیروکا فلسفه و بو داهاتووی ژی دبیته سهرهقی دامهزراندنا فلسفه دیروکی. فلسفه، ل سهردم و قوناغین جوذا جوذا شکاندا تابوو و پهیکه زین مهژی یه و ههولدهت ل گور پرنسپین نوو تابووین هزری بشکینیت و ستاتیکهکا تازه یا هزری دامهزرینیت. فلسفه نه ب تنی دروستکرنا نهقلی باژیر و گومان و پرسیار و رمخنه سازی یه. بهلکو دامهزراندنا هونه و ستاتیک/ جواناسیا تیگهه و بنگه هین ژیان و هوشمندی جفاک و مللهتیه. فلسفه مروقهکی دروست دکمت، کو خوه دان وژدان و بهرپرسیاری بیت. فلسفه هیزه بو سازکرنا نازیامتی و بویری. فلسفه تاکهکی خوه راگر و خوه دان نهک بهرهم دینیت، کو بهردهوام پشتگیری راستین واقعی بکمت و خوه ژ سیبهرای ئیدیولوژی رزگار بکمت. فلسفه بهرهمی چیکرنا تاکهکی یاخی یه، کو بهرامبه ههر زولم و ستمهکا دهیته نهجام دان نهو نازادی و ویرمکیه هه بیبت، بیژیت: "نهخیز ههتا قیری بهسه! کامو". فلسفه دامهزراندن و داهینانا چه مکایه و هه موو دهمان کار ل سهر نالتهر ناتیقین نوو دکمت. نهگهر زانستهکی رمان و بههایی خوه هه بیبت میتودهکی فلسفه ل پشت ههیه. ب گشتی فلسفه سهرکارا ههر سامانهکی یه. پرسیار ب بیتراند راسل دهیته کرن، دیژیت: فلسفه چییه؟ راسل بهر سقی ددهت و دیژیت: "فلسفه دهولمه مندرکنا واتیهیی یه ژ وان تشتین هیشتا تسلیمی مه عریفا زانستی نه بووی، چونکو زانست نهو تشته نهوئ کو نه م دبیین، بهلی فلسفه نهو تشته نهوئ کو نه م نابیین". هندهک مللهت ل سهر خواندن و ناقاهین فلسفه ژیان بهردهوام دکهن، بهلی هندهکین دی ههنه ژیان بی خواندن و ناقاهین فلسفه سهردهم دکهن، نه مازه نهگهر مللهتهکی هیچ ویرمکیهک نه بیبت خوه نیزیکی جیهانا فلسفه بکمت، وی دهمی فلسفه دهیته چ واتیه، گهلؤ؟

”نهخلاقى پراکتيکى (کريارى)“، گريدايى
 فلسفها موريالى يه نهف جوره نهخلاقه ب رهفتار و
 هملويست و تيگههستن و بهرپرسيارهتيا تاکهکس
 بو جفاکى يي پابهنده. نهخلاقى پراکتيکى ژ کريارا
 تاييبت بو کريارا گشتى دچيت. پاشى دابش ديبته
 سر چند بهشان مينا نهخلاقى کومهلايى،
 جفاکى، سياسى، ياسايى، نابوورى، هونبرى،
 پزيشکى و... هند. ياکو جهوهريى فلسفهى ب
 تيوريزمکرنا کريارى فه ناراستهکمت، نهخلاقى
 رهاگهري يي پراکتيکى يه. پندقيه نهف نهخلاق
 ، نييکه، ل سر بنهما و پيقهريى دست نيشانکرنا
 مهعريفا ”بوون - زات و نهفل“ بيت. ههروهها
 مادهم کو مروف دژينگهه دا دژيت، پيدقيه و هکو
 کريار ب نهکى خوه يي نهخلاقى رايبت و هه
 تشنى کو ههيه و هکو ههيه نهخوينيت، بهلکو هزر
 و ههلسنگاندنى تيادا بکمت و واقيعى وى بناست!
 نهگه هه نيک ژ مه وه تاکهکس ب
 وژدانهکا پاک سرمدريى دگل تيگههين کريارى
 بکمت، نهز باوهرم هينگى دى کاريهگريهکا
 زور ل سر نهک، رهفتار و نهخلاقى پراکتيکى
 ژى کمت، بهلى نهگه مه بنهماين نهخلاقى ب
 کوملهکا بابيتن نزم فه وهک، ”چاوانيا رهفتاکرنا
 يي دى، عورفين کومهلايى، نهفل و فاکتريين
 کلاسيک و...“ هند فه گريدان ل وى دمى واتيهکا
 دى ههيه، کو مه بنهماين فلسفهى و هکو لورتيک،
 فيکر، نهخلاق و مرنهگرتينه و ژ خوه را نهکرينه
 سهنته و پيقهريى زانست و پاراستنى. دقى
 مللى دا فلسفه دهيت و اتها پيشليکرنا نهک و
 مافان، پيشليکرنا نهک و مافان واتها پيشليکرنا
 نهخلاق و کريار و دياردهيى جفاکى يه. نهمازه
 د نهزموون و ژيدمريى نهخلاقى دا پندقيه مروف
 هه تشنى ب جوانى هيزايى ههبوونى ب بينيت،
 ههتا وى رادمي نههيت نهيى جفاکى کلهکه
 بين و واقيعى ساخته ب واقيعى نا ساخته بهيت
 ناراستهکرن. گريمان دمى زاروک رووهريى
 رهفتار و سرمدريهکا خهلت دهيت، هينگى

يى گريدايه ب زيده تر بابيتى غمريزهين رهگهري
 فه، وهکو ناموسا ژن و پهيوهدين خيزانى و
 دهرقهى خيزانى! ل قيرى رهوشت و نهخلاق
 دوو چهکين جودانه! رهوشت، گريدايى باشى و
 خرابيا کارمايا مروفى وهکو تاکهکس ژ تاييبت
 بو گشتى يه، بهلى نهخلاق وهکو نييک/ فلسفه
 و زانست، گريدايى کارمايا رهفتار و هملويست
 و تيگههستن و بهرپرسياريا کسى بو کسى يه
 و دهربازي خانه و ناقهندا تهاوا شوپولين جفاکى
 ل سر ناستى مهعريفى ديبت، ب تاييبتى سازين
 خوه پهروهردهکرنا سياسى، نايى، نابوورى،
 کومهلايى. دياره مه نييک/ نهخلاق وهکو
 هزر و خواندنين فلسهفيانه و مرنهگرتيه، لهورا
 نه بوو دوو بهشين سرهکى دزفريين، نهو ژى
 ”نهخلاقى فيزيکى“، کو نه هه تشتهکى ل گور
 سنورى دياردهين زاهيرى و فيزيکى ديبين و ب
 غمريزهين فيزيکى فه پابهند دکهين. ”نهخلاقى
 دهستورى“، نهو ژى نهوه، يي کو پهيوهندى ب
 نهريى کهلتورى و سياسى و رهفتار و ياسايين
 گرتى بين جفاکى فه هه و پابهند، کو بهايى
 هه تشتهکى بههايکى فرمانى يه! نهو فرمانه
 ب ياسايين قدهعهکرى فه گريداينه و ل سر
 هزر و بيرين تاك و جفاکى دهينه جى به جىکر.
 ههتا قى جورى رهوشتى کاريهگريى ل سر
 بنگهه هزر و فلسهفا مالباتى ژى کريه، کو بو
 هه فرمانهکى پيوسيته باب دهستورى بدهت و ژ
 بنهمالى ناغا برياردهر بيت و خوندينگهه ريقهبر
 برياردهر بيت، ههناژ پارتى و ناقهدين دهسلاتى و
 دادگهه ژى سردار برياردهر بيت. نهفه ب خوه
 ب خوه دروستکرنا سيستم و مورالى توندوتريى
 و هملوشاندنا ياسايين نييکى قهبولکرنا جياوازي
 و رهنگ و ريبازين نوو و هزرين فلسفه ناسى و
 بنهماين زانين و دامهزراندنا جفاکين مهدهنى يه،
 چونکو کسى بندهست ههردم سردارى دکمه
 سهروريى خوه و دخوازيى جهوهريى خوه ب
 داگيرکرنى ب پنيچيت.

نمو زاروك ئىكسەر ھەست ب كىماسيا نەبوونىي دكەت، ئانكو د نە ئاگەھى يى وى دا نىگەتئىقى رۆلى خوە دبىنيت، بۆچى؟ ژبەرکو د سيستمى پەروەردا خىزانى دا پەروەردىا فەلسەفى نىنە، كو زارۆكى فېر بكت ناكوكيا خەلمتى يى دروستكرنە ب نياسينا واقىعى راست. ھەروەھا بەرامبەر نارەزووين زاروكى جورەكى كىماسيكرنا ئەخلاقى ھەيە، ژ بەركو ئەخلاق د كەلتوورئ پەروەردىا خىزانى دا پېقەرەكە گرئدايى كار و پىكھاتەيىن ژيانا دەرەكى يە، نە گرئدايى تايبەتمەندىا كەسى يە! لەورا ھەتا سەردەرىا ماموستايى دگەل قوتايى، سەردەرىا دەرگەھى دگەل پەيوەندىين ناخويى، سەردەرىا رېفەبىرى دگەل كارمەندى و سەردەرىا سەركردەى دگەل ھاوہلاتى و جفاكى، سەردەرىا نفيسكار و روشنبىرى دگەل سيستم و تەكنىكا بياقئىن برئفەبرن و ئاھايى كەسى و... ھتد، سەردەرىا ھزركرنا فەلسەفە زاتى بۆ فەلسەفا رەھايى نەبىت، ھەلبەت دئ كەلتوورئ ترس و سەپاندنى خوە سەردەست و زال كەت. ئەگەر بەيئە سەر خالا دور ھىل و ژىنگەھا، كو ئەم تئيدا ژىن سەپاندن و ئاراستەكرنا ھندەك خالين نەرىتى و لادان و ترساندنا بنگەھى فېكر و فەلسەفى ھەيە، گەلۇ بۆچى ئەف تاوانبارى يە يا بەردەوامە كو تاكەكەس ب ھزركرنن خوە سەربەست نەبن؟ گرنگە دگەل ھزرين كۆمى ژيانا خوە سەردەر بكن!، ھزرا كۆمى وى دەمى يا گرنگە دەمى دگەل ھزرا زاتى تاكەكەسى يەكبوونا ناكوكيان دروست دكەت. ھەردەمى ناكوكى د نافبەرا تاكەكەس و جفاكى سەرھلدا و يەكبوونا وئ پەيدانەبوو، ھەلبەت دئ لىكدانا توندوتىژى و دابران و دەروون نەساخى جەئ وئ گرىت، ئەفە ب خوە ب خوە نە ھزركرنا فەلسەفەكارى يە، بەلكو كوشتن و مراندنا فەلسەفى ب واتەيا مەعرفى يە. ژ لايەكى دى قە، خزمەت گەھاندنە ب مراندنا كەلتوورئ پرسیارى و فەلسەفا تىكدانى. ئەف ھزرا كو رىكئ ل بەر پراكتيكا نازادىي دگرىت، رىگرىە ل ھەمبەر

مەژى و دەروونين نازادا! مرن ب دوو شىوازان ھەيە، مرنەك دەمى مروّف د راوستيانا دەم و جەھ و پراكتيكا خوە دا دەمرىت، ھىچ و ھەست و داھىنانەك بۆ سازكرنا ژيان و رزگاريا مروّف و مروّفايەتىي نەبىت و نەبىتە بوونەورەكى د ناخوەيا خوە دا خوەدان دىرۆك و سەرىنھاتيا زىندىبوون و رزگارىي. مرنا دى ژى، دەمى دگەل دەم و جەھى ب قالاھى دبىتە مېھقانئى گەردوونى. ل قىرئى كارئ فەلسەفى ئەوە مروّفەكى زىندى بەرھەم بىنيت، لەورا ”سۆكرات“، ژ مېژە دەربارەى ديالىتيكا ژيان و مرنئ گوتىە، ”مرنا كەسئىن دمرن كىشە نىنە، بەلكو مرنا كەسئىن قالا دەمىن ساخ كىشەيە“. ئانكو، مرن ب واتەيا فەلسەفى گەھشتە ب ھوشمەندىا نازاد و ھوشمەندىا نازاد گەھشتە ب پاراستنا تىگەھشتنن ئەقلى، چونكو ئەقل نازادىي بەرھەم دئىنيت و نازادى ژى ئەقلى ژ ھەموو وان سىبەر، كود، سنۆر و تابووين خوە كوشتنن رزگار دكەت. ل گورە ھزرا سۆكراتى، ديارە كەسئىن قالا دمرن، بار و كىشەيىن خوە بۆ كەسئىن ساخ دەنلن، بەلى دەمى ئەو كەس ژى وەرارئ د ژيانى دا نەكەن، پرسیار ئەو گەلۇ ھىنگئى كى ھەيە، ببىتە ئەنجامئ تىگەھاندن و ل باركرنا جىھانا فەلسەفى يا وى جفاكى و وى مللەتى؟!.

فەلسەفە، زمانەكى جىاوازە، بەرى فەلسەفە ژ پرسیاركرن و ھزركرنئ دەست پئى كەت، چالاكەھا ھزرى يە. ئەرشىفە بۆ توماركرنا بەھايىن لۆژىكى. زمانئى فەلسەفى زمانئى لىكدان و دروستكرنا رەخنئى يە. رەخنە ب خوە ژى رايئانكرنا رەفتارا يە مە فېردكەت كا چاوان ھزر بکەين و پرسیار بکەين، ئەرئى كا فەلسەفە ب خوە چىە؟ چاوان فەلسەفى د ژيانا خوە يا روژانە دا پراكتيك بکەين؟ ھەروەھا بەھايى جواپيا فەلسەفى د چ دايە؟ ھەروەھا فەلسەفە ل سەر چ ئاقا دبىت؟ بۆچى جىھان ھەموو مژىلى ئاشكەرنا نەبىنن فەلسەفى يە؟ ژ لايەكى دى قە، ئەرئى مروّفى ئەو بەھا و زانىنە ھەيە، كو دناف جفاكەكى

جفاکي کوردي، بهر دموام د ناف جو گرافيهکا مان و نهمانې دا ژبايه و دهر فتهکا ته اندروست نه بوويه، ههولا دامزراندنا تهکتیکا فلسفه بدمت. لهورا د نهجامدانا نړک و بزاقين خوه بين نيشتماني ژي دا نه شيايه سرمدريهکا فلسفه فکاري دگمل پلان و پيفرين خوه بين دهلنداري و زرگاري بکمت. سرمدري فې ههژاري و مولداري ژي، زور بهيا جاران بوويه قورباني وان تيگه ه و سالوختهين پيوهندي ب بيرکرنا فلسفه فې ه نهبيت.

نهگسر خواندنهکي بو دور بکمين چ جفاکان هندي جفاکي يوناني کاريگري ل سر روشنگريا فلسفه نه کريه و نه بوويه. فلسفه يوناني نهاري ههمان بيرو مهبيتين وي دفرنه ناف جيهانا فيلوسوفان دا ب تاييه تي پستي قوناغا موديرنيزمي، نيدی تاکي روژناقا همتا راديهکي فيري به او پرمسپين فلسفه بو ب ساياشکاندنا گهلمک تابوو و سينوران تاکي روژناقا گهسته زيدهتر ناستي نهخلاق و هزرکرنا فلسفه. هزرکرنا فلسفه دهر نهجامي کيشهين جفاکي، فرهنگ و پراکتیکا فلسفه يه. ب تاييه تي ل سالا 1823 دهمي تيگه هي موديرنيزمي د فلسفه “هنگل و کانت و مارکس و قیبر و ... دا سرهداي”، فلسفه فیهکا دی يا تازه ژ نوو فه هاته دامزراندن. تيگه هي موديرنيزمي دناقبرا سرمدمي کلاسيک و سرمدمي ناقين دا گرنگيهکا زور دا بهرفره هه بوونا جهمسري تهکتیکا پراکتیکی دهممو بوار و بياقین ژياني دا. همتا نهف دارستانين ژ بو پاراستنا ساخلميا گيانومر و سروشتي ژينگه هي ژي هاتينه دروستکر، پيوهندي ب سالوخت و تيگه هشتنا فلسفه جفاکي فه هه بوون، چونکو جفاکين مژولي کاري فلسفه کريارا نهخلاق ب پاراستنا ژينگه هي و پاراستنا جه هري مروفي فه گریدان. لهورا هتا نهفرو ژي د جه هري کسيين فلسفه ناس دا دوو بنه مابين گرنگ هه، مروف تيذا نيزيکي شهنگستي خوه يي خو بووني دبیت، نيك: “بوونا

نسه قامگير دا و مک مروف بريت؟ يان ژي مروفي ناگه هژ چ بنه مابين فلسفه و نهخلاق نهبيت و خوزي و کسيرا مروفي بهر دموام پراکتیکا وي بيت؟ دزمانه فلسفه دا گرنگ نينه کا چ دژيانا مروفي يا روژانه دا رویددهت، بهلي يا گرنگ هزرکر و پرسيارکرنا مروفي بو وي بوويهري يان وي واقيعي يه، نهوي روويهري ههست و دموون هزرکرنا مروفي يا روژانه دبیت!

نهف بهرجهسته کرنه بو پتر زانياريوون ل سر کومقه کرنا پرسيارکر و خوه زانه بوونا مژارين کوور بين فلسفه کاريگري ناسان نينه، ژبه رکو فلسفه ناهيليت مروف ب نه زانين و نه زانه بووني ژياني بخوينيت. نه رستوتاليس ژ کهن گوتيه، “فلسفه زانينا نهگرا يه.” نه پيکورس ژي ب پينگافهک دی چويه پيش و گوتيه، “نه سه قامگيريا جفاکي، نهگره بو سرهدانا فلسفه.” نانکو، دهمي تيکدان و راسيزم و نالوزي و نه نارامي د ناف جفاکان دروست دبن، فلسفه رولي نهگسر و پرسيارني سر ناقا دکمت و هزرين جوذا دهينه پيش، ژ بهرهدني نه راستيا پراکتیکا نهخلاق ديار دکمت راستيا فلسفه يه. بهلي تشتي خوه د فرهنگ جفاکي کوردي و نهف جفاکان دا نه بينيت، مخابن نه باوه رپيکرنا فلسفه و کيم رولي و نه تيگه هشتنا زانستي فلسفه نهخلاق يه. چونکو، په رومرده نه بوويه نه بنگه هي کو هونري ژياني فيري تاکه کسي بکمت. ههروه

دهمي تيکدان و راسيزم و نالوزي و نه نارامي د ناف جفاکان دروست دبن، فلسفه رولي نهگسر و پرسيارني سر ناقا دکمت و هزرين جوذا دهينه پيش

نهرکئ بهر پرسياریې و دگهل خوه بیژیت، گهلو کی بهر پرسياره ژ چکرنا پرهنسیپ و سالوختین نهخلاقئ بین مروقی و جقاکئ؟ دیسان کارئ یاسا و نهریتین کومه لایهتی یه، بهر ههقیبا سیسته مین مروقی بکن، یان ژی کار و نهرکئ مروقیاه وان یاسا و نهریتان ل سهر بنهمایی فلسهفا نهخلاقئ/ نیټیکئ و مهعریفئ ناڤا بکن؟

بؤچی فلسهفه؟

ههر رمخنه یهکا هه بیټ پندقی ب نهقلئ رمخنه یی هه یه، داکو ستراتیژیا ژیانئ د بیاقئ رمخنئ دا خوه بهر هم بینیت، دهمئ هم ژیانئ ب گرفتا هزری نهخوینین، ټیکستین وئ ژی نابنه میکانیزمین بهر هه مینانا هزر کرنئ، چونکو دیروکا ژیانئ دیروکا همزکرن و چاقدیری و لینگه ریان و ههفرکیئ یه. فلسهفه ب خوه ژی د ههفرکیا فئ دیروکئ دا، پیکولهکا گردایئ نهقلئ دیروکئ یه.

نهقلئ رمخنه یی ژسوکرات ههتا دگه هیته بونا کانت ”رمخنه یی سینور و شیانین زانینئ“ یه وهک لینگه ریان ل بوون و رمخنه یهکا نوو

مروقی وهکو نهرک و ماف، دوو: “کارکرن ل سهر پیغمزین چکرنا مروقهکئ نیټیک ناس”. دهولته تین بنگه هین فلسهفئ بنیاسن ل سهر میتودین نیټیکئ/ نهخلاقئ ریغه بهری دگهل هر قوناغهکا ژیانئ دا دکهن، ب تاییه تی پسروریا زانستئ نهخلاقئ، یاسایی و هزری دگه شهکرنا نهدهبا مروقی دا دههلسه نگین، ههروهها ناڤاکرنا شارمزیان ب ریکا خواندنین فلسهفئ د رهوانیژیا بوویه رین کومه لایه تی، جقاکئ و سیاسی دا، نهف فلسهفه شیا ههتا ناستهکئ بنهماین جوانی د رفتارا مروقین کاراکتر ناس و فلسهفه ناس دا بخولقینیت. دیزانئ فلسهفئ، نهو هوشمندیه دروست کر، کو تاییه تمه ندین نهخلاقئ په یوهندی ب رفتارئ کهلتووری هه نینه، بهلکو په یوهندیا نهخلاقئ په یوهندیه که گردایئ رفتار و ب کهلتوورکرنا مهعریفا ”زاتئ مروقی بؤ بابه تی مروقی“ هه هه یه. نهفه تیرا هندئ کهت، کو مروق وان دیارده بین زیان و ټیکدانا پرسین فلسهفئ و فلسهفا دیروکئ دکهن، ب هوور و کووری بخوینیت و پرسیارین گرنگ د مهژی خوه دا بنارینیت و بگه هیته

کهسڼ کوهله «د جهوهري، خوه دا دهولمه ندرترينه، چونکو دگهل کارکرنا خوه لفين/ جوولهيا گوههرينا جيهانئ دروست دکهت، بهلئ خوه دانئ کوولهين دجهوهري، خوه دا ههژارترينه، چونکو ب تنئ خاوهنداري و بهرخوهري و تمبهليين دروست دکهت و سرؤشتئ وي لفين/ جوولهيا گوههرينا جيهانئ دروست ناکهت.

ئهلئ، يا گوماني پشت بهستئ ب راستيا واقعي ناکهت و واقعي ب سبيهر گومان دبنييت، يا ناگههمه نديا خه ميار، مرؤف و ښهئ خوه دايئ ژ هميه کيئ بو هنده کيئ دکيشيت. ئهغه يه وه دکهت کو ديالکتیکا ”سردار و کوله“، ”ههژار و دهولمه مند“، ”سردست و ژير دهست“، ”باش و خراب“، ”جوان و ناشيرين“، ”سته مليکري و سته مکار“ و... هند بهردوم بيت. ئهغئ خواندئ کاروانئ بوچی فلسفه بهردوم کر، ههتا دانپندان ب گهرميا هزرا شيلينگ، ماکس فيبر ”هزرکرنا ياساين زانست“، چندين فلسهفين دي نوو مينا هوسيريل و هايدیگر و... هند شيا پيکنيانا هوشيارئ و هيزا هزري و و مرارا هزري د بيافي ژيانئ دا ببهته پيش. پرسيارا کو ناراسته دبیت ئهوه، گهلؤ مه ژيان ل سر چ فلسفه بهر هم نينا يه؟ بوچی فلسفه مه نه بوو فلسفه ژيانئ؟ بوچی بوو فلسفه ويرانکر و خوه روونکرنا ژيانئ؟ ئهري ئهغ ويرانکر و دژه فلسفه ژ کيغه هات و چاوان پهيدا بوو؟

ئهغ پرسين هره گرنگ ماف ل سر هر تاکه کهکی خوه دان ئهرك و بهر پرسيار هيه کو بهرسقان ژ مهژيئ خوه و مربرگريت. دهمئ ئه مکو تاك و جفاك هموو پيکهاته، بوار، بنهما، بها و پرهنسپين خوه بين زانستئ ژيانئ رادهستي

سردست بوو، ”ئهل و نازادي“ ژ دهستپيکرنا ديروکا ديالکتیکا هينگي سردست بوو، نهمازه ديالکتیکا ”سردار و کوله“ د خواندنا هينگي دا کهفته بهروکا هوشيارئ، کو کوله ”کوله“ کهسيکه ترس ژ ژيانئ هيه، ويرهکی نينه خوه دهربازي راستهفينه بوونئ بکهت، کوله دخوازيت تهسلمي غمريزه بين ژيانئ ب بيت و دانپندان و گهورمبونئ ب خوه دانئ خوه سردار ”حاکم“ ي بدهت. دهمئ کوله دکهفته ژير دانپندان و سردار بوونا دسه لاتا خوه دانئ خوه، هوسا ههست پئ دکهت کو يئ رزگار بووي، بهلئ ترس و زالبوونا غمريزه بين وي وه دکهن ئهو دريژيئ ب کاروانئ خوه دانئ خوه بدهت. هينگ دبنييت ”جهوهري کووله يي جهوهري کارکرني يه و جهوهري خوه دانئ کووله يي“ سردار ”ئ کووله يي جهوهري مشهخوري يه“ کوله دهمئ کار دکهت زيهن و ئهلئ وي فيري زانينئ دبیت، کوله ب واته کارکر و هزرکر و دسته نينا زانينئ د فلسفه هينگ دا، دبیت ههگري دروستکرنا شارستانيت و دياره ب في پيپانئ سرؤشتئ کوله ب سرؤشتئ گوههرينا جيهانئ يه. د هزرا هينگ دا کهسي کوله “د جهوهري خوه دا دهولمه ندرترينه، چونکو دگهل کارکرنا خوه لفين/ جوولهيا گوههرينا جيهانئ دروست دکهت، بهلئ خوه دانئ کووله يي دجهوهري خوه دا ههژارترينه، چونکو ب تنئ خاوهنداري و بهرخوهري و تمبهليين دروست دکهت و سرؤشتئ وي لفين/ جوولهيا گوههرينا جيهانئ دروست ناکهت“. کوله ههتا فيري دزانيت و هوشيار دبیت، کو يئ بندهسته و بي دسه لاتا، بهلئ ل گور ”فلسفه هينگ“، ئهو بهردوم خوه ب بههانميان رازي دکهت و بو هر پينگاههکا رزگار يئ بههانميان ئيديولؤژيئ دبنييت، و هکو ”ئيديولؤژيا لوگوسي، ئيديولؤژيا گوماني، ئيديولؤژيا ناگههمه نديا خه ميار“. يا لوگوسي پشت به سنتئ ب وهما ئهلئ دکهت نهکو ههقيغه تا

ژ دایکبوونا فەلسەفە ئی دایکبوونا
 مروفەکی هوشیاره. هوشیاریا مروفی
 وەک سەنتەرئ داهینان و مودیرنبوون
 یه. مروف، د خواندنا سۆسیۆلۆژین جیهانی
 دا ب واتەیا سەردەمە تازە یی دیرۆکا
 مودیرنبوون دهاته پێش و هەتا نھا ئی
 هەمان رەنگ و میتۆد و شارستانیەت د
 ناف دیرۆکا فەلسەفا مروفایەتی دا هەیه.

کەفەن و رۆمایى و... هەند، چۆنکو ل وی چاخی
 جۆگرافیی کەفەن ب کەلتورئ قەبولکران و
 جیاوازی هزران و سیستەمکرنا جفاکین مروفی فە
 مژوولبوون، کو گرنەگە واتە بۆ فەلسەفا مروفی
 هەبیت. ب کورتی، ژ دایکبوونا فەلسەفە ئی
 دایکبوونا مروفەکی هوشیاره. هوشیاریا مروفی
 وەک سەنتەرئ داهینان و مودیرنبوون یه.
 مروف، د خواندنا سۆسیۆلۆژین جیهانی دا ب
 واتەیا سەردەمە تازە یی دیرۆکا مودیرنبوون
 دهاته پێش و هەتا نھا ئی هەمان رەنگ و میتۆد
 و شارستانیەت د ناف دیرۆکا فەلسەفا مروفایەتی
 دا هەیه. ئەو چەمکی کۆ، مەعریفە بەرەف قوناغا
 پێشکەفتنی بری پەیوەندیا جفاکین گشتوکالی
 بۆ قوناغا سازکرنا پێشەیا جفاکین پێشەسازیی
 و گەهشتن ب ئابوورئ دەولەتی بووینە. ئەفە
 بەرەمداریا دروستکرنا باژیری ب واتەیا
 سیستەم و ریکخستن و مەدەنیەت دکەت.

• **باژیر وەک زمانەکی مەعریفی**

پرسیار ل قیرئ ئەوه، گەلو دئ چاوان زانین
 کۆ باژیر نیشانەکه ژ تیوریزمکرنا مودیرنبوونئ؟
 وی چاخی کۆ باژیر بوو بەشەک ژ تیوریزمکرنا
 دیارده و بوویەرین ژیانئ و ژ دایکبوونا
 زورترین بەها و پرنسیپین مروفی، هینگئ یا
 رەوایه، کو مروف د واتەیین خوه یین ژیانئ

مەژیین بچوویک و هزر و کەسین بچوویک دکەین،
 هەلبەت وی دەمی هزر رولئ ئەکتیفی ژیانئ دئ
 دابەشی دوو خالین سەرەکی یین نه کاراکری
 بیت، ئەو ژئ ئیک: “ئەو تەستین د مەژیین مەزن دا
 پتویستی ب گوهرینا ژیانئ هەب ب ریکا مەژیین
 بچوویک دئ خراب و ساخته و هەلوەشایی بن.”
 دوو: “ئەو هزر و هەستین پاک ب ریکا هزر و
 هەستین نه پاک و لاواز دئ کەفەن بەر تاوانباریا
 دادگەه و قوناغین دژوارین زانست و فەلسەفی.”
 وی دەمی ژیان ئی دپرسین خوه یین بوونئ دا
 بەرامبەر وان مەژیین ساقا دئ بەرەف دورەیلەکی
 بی سەر و سیما و قالاها گرتین هزرئ و فەلسەفا
 دیرۆکی چیت. بەلئ یا ژ وی گرنکتر ئەوه هەتا
 بزانی و ئەگەر و بەرسقان وەربگرین کا بۆچی
 فەلسەفا مە نه بوو فەلسەفا ژیانئ؟ پێدقییه هەر
 کەسەک ژ مە قئ پرسئ ل خوه بکەت و بیژیت،
 ئەرئ چاوان و ب چ ریک ئەم دئ شین قان گرتین
 کو ئەقلی نەفەلسەفی و قالا پێشکینشی مە کرین،
 چارەسەرکەین و هەولا دامەزراندنا فەلسەفەکا
 نوو بۆ قئ ژیان نه بەرەم هاتی دەین؟

بەری کو باژیرئ ئەسینا بیته بنگەه و
 سەنتەرالی فەلسەفی، پێدقییه ئەم وەک جفاکین
 رۆژەلاتی ئەگەرینە دەرکەفتنا دیرۆکا فەلسەفی.
 کو سەد سالا بەری نھا “سولتان جەلالەدین مەلک
 شاھ” دگەل دوو کاریکتەر یین دی ل سەر دەمی
 خەلیفا ئەباسی ناوەندەکا خواندنئ ئافا دکەن،
 هەولدهن ل باژیرئ بەغدايي وان پەرتووکیان
 گریدای هزرا فەلسەفی ب تاییەتی فەلسەفا وان
 حەکیمین یونانی دگەل فەلسەفا “سوکرات،
 پلاتۆ، ئەرسطو” وەرگیرن سەر زمانی عەرەبی.
 وی دەمی دیالۆگین فەلسەفی ل باژیرئ بەغدا
 پەیدا بوون. ئانکۆ پرسیارا بۆچی فەلسەفه گرنەگە؟
 فەدگەریتە سەردەمی میراتی درۆستبوونا
 پرسیارین بوونگەرایئ/ ئەسلی بوونئ، زانستین
 سروشتی گەهشتن ب زانستین مروفی ل سەر
 دەمی هیلا چیايي زاگروسی بۆ نافەندا گریکا

و بهرهمهینانا کریارین فلسفه‌کاری بیت. هردهم فلسفه و زمانی دیاوگنی هه‌بوو، وی چاخی جیاوازی و قه‌بوولکرنا یی دی ژی دی بیته نیشانه‌ک ژ نیشانین سازکرنا به‌هایین باژیرفانیی.

• داگیرکرنا فلسفه‌فی

هه‌لبت فلسفه‌فی نه ب تتی ژینده‌ری خوه ل ناوچه‌یین روژئاڤا و ئه‌سینا و ئاسایایی وهرگرتینه، به‌لکو فلسفه‌فی پینش هه‌زاران سالا ژ زارده‌شتی کال و میژو‌پوتامیایی سه‌رووکانیه‌کا ده‌لمه‌م‌ند بوویه. نه‌گه‌ر بنیرین د ناف ناهه‌روکا نه‌ده‌بیاتا دیرو‌کا کوردان ژی دا که‌سین خه‌مخور مینا “خانی و جزیری و نالی و قانع، حاجی قادری کویی و... هند ئه‌فان زور گرنگی ب خواندنا فلسفه‌فی و تیورین فیلسوفان دایه و د دامه‌زراندنا تیکستین خوه دا شیاینه بینه به‌شه‌کی سه‌ره‌کی بو دروستیون ب که‌لتورکرنا نه‌ده‌بیاتا کوردی ل سه‌ر هیلا زمانی فلسفه‌فی نه‌ده‌بی. هه‌تا د بیایی دیرو‌کی دا وه‌سا دیاردیبت “سوه‌ره‌دی” نه‌و کاریکته‌ری کورد بوو شیا فلسفه‌فی که‌زکی د زوربه‌یا بواران دا بخو‌لقینیت. نه‌گه‌ر بیژین بوچی فلسفه‌فی وی بناقی فلسفه‌فی نور/ ئیشراق ده‌یته بناقکرن؟ ژ به‌ره‌کو “سوه‌ره‌دی” زور گرنگی دایه بیایی فلسفه‌فی تا‌ک، جئا‌ک، سیاست و حکمه‌ت هه‌تا شیوازی فلسفه‌فی وی ل سه‌ر بنگه‌هی بریقه‌برنی ده‌یته به‌ره‌م و د گرنگیا فلسفه‌فی وی دا نه‌و پیکه‌اتی بوویه مه‌رجی سه‌ره‌کی نه‌و بوویه، کو وه‌ک هه‌را پلاتونی، شاه‌په‌یدا بن و گرنگه‌شاه‌د پیکه‌اتا جئاکی دا وه‌کو فیلسوف ریقه‌به‌ری بکن. هه‌ر بو‌نمونه، ده‌وله‌تا ئیرانی بنگه‌هی خوه یی شاهین شاه‌ی ژ فی تیژی وهرگرتیه، به‌لی ریقه‌به‌ریا وی دوری به‌ها و پرهنسپین فیلسوفی و فلسفه‌فی‌کاری یه، به‌لکول سه‌ر پیئانا بنگه‌هی سته‌م و سته‌م‌کاری یه هه‌ولا نه‌وله‌کاریا جئاکی دکه‌ت. ل قیری نه‌ گۆنه‌ها که‌سین فلسفه‌فی‌کاری یه، کو فلسفه‌فی وان بکه‌فیته خه‌مه‌تا داگیرکاری و توندروه‌ی و زمانی

دا ئاراسته‌بیبت. چونکو، باژیری په‌یوه‌ندی ب هه‌رکرن و ره‌فتار و تازمه‌بوونا هوشمه‌ندی مرؤفی قه‌هه‌یه. باژیر ل سه‌ر دروست بوونا بنه‌ما و پیقه‌ری نیتیکی - فلسفه‌فی - دیرو‌کی، به‌ره‌می دروستکرنا شارستانیه‌ت و دامه‌زراندنا پیسه‌یا نازادی، مه‌ده‌نی و مافه‌روه‌ری، دادپه‌روه‌ری، دیموکراسی، روشنگه‌ری، زانست، هونه‌ر و نه‌ده‌بیات، هوشیاریا نه‌ته‌وه‌ی، جئاکی، سیاسی، ئابووری، خو‌شه‌گوزهرانی، تیگه‌هشتنا بنه‌مایین سیکولاریزم، به‌ها و پرهنسیپ و فلسفه‌فی ژیا‌نی ب گشتی قه‌هه‌یه. ئیک ژ به‌ره‌مین گرنگین باژیری نه‌وه “تاکه‌که‌سی نازاد ل دایک بیبت.” هه‌روه‌ها “زمانه‌کی ره‌سن و رووناک ژ دایک

هه‌رده‌م فلسفه‌فی و زمانی دیاوگنی هه‌بوو، وی چاخی جیاوازی و قه‌بوولکرنا یی دی ژی دی بیته نیشانه‌ک ژ نیشانین سازکرنا به‌هایین باژیرفانیی

بیبت” ژ به‌ره‌کو په‌یف و زمان سنورین جیهانه‌کا باژیربوونی یه. کا چاوان وینگشتاین گۆتی، “گرنگه‌په‌یف و زمان هه‌موو ده‌مان بار هه‌لگرین راسته‌قینه‌بوونا بوویه‌ران بن.” وه‌سا گرنگه‌ باژیر ژی بینه سه‌نته‌ر و ئالاقین گۆه‌رینا زمانه‌کی پاک و روشنی‌ر و ره‌سه‌نی. دیسان “پیسه‌یا پیسه‌سازیی ژ دایک بیبت” ژ به‌ره‌کو رۆل و سه‌ره‌به‌خوه‌بوونا تاکه‌که‌سی ژ دروستبوونا داها‌ت و ژیا‌نه‌کا سه‌ره‌به‌خوه‌ به‌ره‌م ده‌یته دفی ملی دا پیسه‌سازیی ده‌زگه‌هه‌کی نۆی یی مودیربوونا فیکر و ره‌فتار و هه‌لو‌یست و به‌رپرسیاریا نه‌رک و مافین تاکه‌که‌سی یه. باژیر گرنگه‌ ب هه‌موو‌اته‌یه‌کی قه‌، وه‌ک پرۆسه‌یا سازکرنا ره‌خنه و دیاوگ و دروستکر

یہ، بہلے ٹول ژیدمړئ ومحی یئ نہ". ئین سینا، ژی ب ہزرہکا دی گوت، "فلسفہ نہ دژی ٹولی یہ، بہلو ئہوا راستیا واقعی ٹولی دگہینیتہ مه فلسفہ یہ". ہر ٹیک ژ وان ب ہزرا خوه شیا تیکستین فلسفہی دامہزینن. بہلے ئہو تشتی کو بویہ پیگیر ب سیدارہدانا فلسفہی ل فان دہقران ہیشتا ژ تیکستی غزالی زربار نہ بویہ، ئہوئ فلسفہی دکہت زندہق و کافرہ! پرسیار ئہو ب کیژان لژیک زندہق و کافرہ! ومکر کو ہر تشت نہا ل فان دہقران راستمړئ تاوانباری و سیدارہدان و ویرانکرنا فلسفہی بہیت.

کیشہ ئہو، کو ہمتا نہا جفاکین روژہلاتئ و ب تابیہتی جفاکی مه کاریکترہکی مینا فان کاریکترا ب گرنگی ناسنہکریہ و نہخواندنه. ئم ہزر دکمین، فلسفہ تہنہا بہرہمی جفاکین روژناقا یہ، بہلے ہزر ناکمین فلسفہ بہرہمی ہر ہزرہک، ہر زمانہک، ہر کلتورہک و ہر جفاکہک و ہر مللہتہکی یہ. کا چاوان مافی وان ہمیہ پرسیارین خوه دہربارہ ژیانئ بکن و جیہانا خوه بنیاسن، وسان مافی مه ژی ہمیہ پرسیارین خوه بکن و جیہانا خوه بنیاسین! نمونہ، ئہگہر ئہقرؤ تاکہکی ئلمانی شیانین وئ چہندئ ہین ب زمانئ ئلمانی فلسفہی بخونیت و بنفیسیت و ہزرہکت، گہلو بچی تاکہکی کوردی ژی شیانین وئ چہندئ نابن ب زمانئ کوردی فلسفہی بخونیت و بنفیسیت و ب فلسفہیانہ ہزر بکت! مادہم فیلسوف د گہاندنا فلسفہی دا بو مروؤف و مروؤقیہتی بویہ ژیدمړین ہرین بلند، دیارہ مروؤف بہرہمی ہر تشتی یہ و بہرپرسیارہ ژ چییونا وی تشتی ہمی و وی بارؤدوخی رویددہت!، بہلے د بہرپرسیارین خوه دا، پیدقیبہ بہشداری پرس و ناقاہین فلسفہی ب بیت و خوه ژ وان ترس و بیاقین ہاتینہ داناندن کو خزمہتا وی وکو مروؤف نہکت دور بگریٹ! دا ئم بزفرینہ پرسیارا خوه فہ بچی فلسفہی؟ ئہگہر فلسفہ ہبیت، واتہ زیہنیت و زانین

ستہمکاری دا، بہلو گونہہا ئفل و تیگہہشتنا گوتارین سیاسی و سیستہمی حوکمرانیا سیاسی یا دولہتداری یہ. دہما کو خواندنین فلسفہی د بہرژوندین خوه بین تابیہت دا بکاردینن و دریزہمی ب کاروانی خوه ددہن!. ئیک ژ میناکین بلندیین شارکارین فلسفہی د ناق فہرہنگا فلسفہ کوردی دا، سوہرہمردی بویہ، بہلے گہلو بچی مه سوہرہمردی نہخواند و فلسفہا وی ژ خوه را نہکرہ بہرہم و شاکارہکی زیندی یئ ژیانئ؟ ہمتا نہا فلسفہا سوہرہمردی دناق فہرہنگا فارسی دا بوونا خوه ہمیہ، نیزیکی سد بیست پرتوکین وی ل سہر مزارین فلسفہی بین جودا جودا ہنہ. گہلہک گرنگی ب فلسفہا

روناکی و معریفی دا یہ د تیکستہکا خوه دا دبیزیت: "مروؤف ب معریفا تیوری تنئ ناگہیتہ ہفیفہتا معریفی، بہلو پیوستی ب ئہزمونا مہژی و گہہشتن ب پراکتیکا ناقہروکی ہمیہ". ہر وہال سہر ناستی موعتہزلی ژی فیلسوفین جودا ہبوونہ، ئانکو نہ ب تنئ فان کسان فلسفہ ب پرہکا معریفی د ناقہرا مروؤف و جفاک و دولہتی دا چیکر، بہلو بہری ئیدیولژیین ٹولی عہرمی پیدابیت، فلسفہ ب ریکا فارابی و ئین سینا و گہلہکین دی تر ب بزاف و میتودین خوه بین فلسفہی، تیکہلی جیہانا روژہلاتئ بوو. ہر بو نمونہ، فارابی دگوت، "فلسفہ سہرکارا ٹولا یہ، چونکو فلسفہ ژیدمړئ فیکری

فلسفه دوو بنگه‌هین زیندین جفاکانه. ژبلی قی چندی فلسفه ب خوه ژی ومکو نورگانهکی زیندی په‌یونډیه‌کا راسته‌قینه دگهل جفاک بؤ جفاکی همیه. ژلایه‌کی دی قه، هندی ژیان همیه گوهرین ژی دئی همبیت، ل سهر وی گوهرینی فلسفه ژی پرس و په‌یونډیه‌کا گریډایی بوون و ناستی مرو‌قاهیئی یه. مرو‌ف د بنگه‌هی فلسفه‌ی دا راستی گومان و پرسیران دهیت، دهمی ئم ومکو تاك و جفاک ل سالیڼ چووی دزفرین و هزر د بهرهمین سالیڼ نها و نوو دا دکمین دبیت بؤ مه کومله‌کا پرسیران په‌یدابیت، گهلؤ نه‌ف روشا نها ئم تیدا دژین، بهرهمی چ جوره نه‌قله‌کی بوویه؟ یان بهرهمی چ جوره سیاست و فلسفه‌کی بوویه؟ چیدبیت هزرا دوهی ومکو یا نه‌فرو نه‌بیت، بملی ل گور تیگه‌هشتنا هزرا فلسفه‌ی یا باش نینه، نه‌گهر نه‌فرو ههمان نه‌جامی نه‌قلی دوهی بیت!

ل سهر قی باوه‌ریی فلسفه هزرا نازاد دخوازیت، بملی هس کس و هس کهلتور و جفاکه‌کی د قوناغین نه‌قلی سهر به‌ست و نازاد دا نه‌بوری بیت، هزر و ژیان سهر به‌ست ناخوازیت. سارتهر ئم فیلسوف بوو یی کو باوه‌ری ب فلسفه‌ا نازادی همیه، د پرتووکا ویره/ نه‌دب چیه؟ دا دبیزیت: “پنډقیه قلم د خزمه‌تا هزری دا بیت و هزر ژی د خزمه‌تا مرو‌قی دا بیت”. کا چوان ئم و هسا دبیزیت، ئم ژی ب قی تیکستی هه‌فدنگا هزرا وی مه و دبیزم، گرنکه فلسفه‌ی ژی د خزمه‌تا هزر و تیگه‌هشتننن تاکی مرو‌ف دا بیت و هزر و تیگه‌هشتن ژی د خزمه‌تا ژیان و جفاک و مرو‌قاهیئی دا بن.

دا بزفرینه پرسیرا خوه ژ بهر چ فلسفه؟ ژ بهر نه‌مانه‌تپاریژیا زانین و یاسایی ل همبهر پاراستنا‌هرک و مافین مرو‌قی. ژ بهر ناشکر اکرنا هیزا نه‌پاک بهر امبهر هیزا پاک. ژ بهر دامه‌زراندنا سه‌قامگیریا جفاکی، ژ بهر نه‌هیلانا هزرین توندوتیژ و سته‌مکار. ژ بهر نیاسینا ناکوکین

ژیک جوو دا نابن، و پیشکفتن د هس بوار و بیافه‌کی ژیانې دا همیه و اسپارده‌یا ده‌رگه‌هین پرسیرا و فه‌کولینی دکت، داکورمه‌سنبوونا تاك و جفاکی رولی خوه یی روناکبیری ب دانوستاندنان/ دیالوگان بینین و بگه‌هنه بهر فره‌هیا نیاسینا هموو ره‌هند و بنه‌ما و پرمنسپین ژیانې. نه‌گهر فلسفه‌ی نه‌بیت واته هندهک تشننن نه‌کارا ومکو “خه‌تین سور، تابوو، په‌یکه‌رین پیروز، سته‌مکاریا پیروز، نه‌جوانیا جفاکی، بهر خوه‌ریا نه‌ز ب تنی بؤ خوه دژیم و ژ بهر خوه دژیم” ب گله‌ک رامانین دی بین گرتی و باز نه‌گری هه‌نه و رولی خوه دبینین، داکو

نه‌گهر نه‌فرو تاکه‌کی نه‌لمانی شیانین وئ چندی هه‌بن ب زمانې نه‌لمانی فلسفه‌ی بخوینیت و بنفیسیت و هزر بکته، گهلؤ بوچی تاکه‌کی کوردی ژو شیانین وئ چندی نابن ب زمانې کوردی فلسفه‌ی بخوینیت و بنفیسیت و ب فلسفه‌یانه هزر بکته

هوش و هزرا مرو‌قی بهر وکا ویرانکاریا جفاکی بگریت و ومکو تاکی مرو‌ف، هس نه‌هوشیار بمینیت و ب تنی خزمه‌تا مه‌سب و ئیدیولوژین سیاسی و نه‌کاراگری بکته. ل قیری پرسیرا هک خوه بهرهم دبینیت، گهلؤ ما سیسته‌مین مه بین سیاسی، نابووری و جفاکی شیاننه ببنه سیسته‌مین فلسفه‌کاریی، هه‌تا کو ئم ومکو تاك و جفاک و ده‌لمت ژی بشین ژیده‌رین هزری بکار بینین!.

ژ بهر چ فلسفه‌ه؟

نه‌ف پرسیرین سارته‌ری “نفیسین چیه؟ بوچی دنفیسین؟ بوکی دنفیسین؟” د هس دهمه‌کی دا ئم دشین مفایی ژی و مر بگرین و بگه‌هینه بهر سفین خوه بین دروست، چکو نفیسین و

بكهفته بهر دادگه‌ها رمخنی "ئه‌گهر فلسفه‌ه ژى نه‌شیا وان ئیدیولۆژیین ژيانی بگوهریت، پندقییه فلسفه‌ه ب خوه رمخنی ل خوه بکهت، ژبه‌رکو فلسفه‌ه نه ب تنی تیگه‌هه‌کى زاتى یه، به‌لکو ئه‌و بۆ مه‌ مروڤان، وه‌کو ئاستی دیرۆکی، مه‌ده‌نى و شارشنانی پندقییه‌کا سه‌ره‌کى ره‌هاگه‌ریی یه. نمونه‌/ ئه‌گهر فلسفه‌ه نه‌بییت و وجودا وئ چ به‌رهمین خوه‌ بین هزر و پیشكه‌فتنی نابن. دیسان د رووی پراکتیکی دا پینگاڤا خوه یا کارکرن و به‌رهمداریی نابییت! ئه‌ری ما ئه‌م وه‌کو تاك و جفاك بی نه‌نیاسینا فلسفه‌ی دشین رمخه‌یا دیارده و دۆره‌ئلی کو هه‌یه بکه‌ین و بۆ هه‌ر کیشه‌یه‌کا هه‌بییت هه‌ولا نازاندنا په‌رساران به‌دین؟ ملله‌ت ب بنگه‌هین فلسفه‌ی ده‌ینه پیش و دینه خوه‌دان فه‌ره‌نگین خوه‌ی نازاد و سه‌ره‌خوه. ملله‌تی کو ل سه‌ر بنگه‌هین فلسفه‌ی ئاڤا نه‌بییت، په‌یوه‌ندیین وی ملله‌تی موکم نابن. ئیدیولۆژیین وی ملله‌تی ژى ته‌نه‌ا دئ د فیزیکی بن و به‌ری کو د تیگه‌هین دی بگه‌هن دئ هه‌ولده‌ن ئه‌و تیگه‌هین گریدای هزر، بوون، فلسفه‌ه، زمان و هونه‌ری مرین و کۆژن، داكو دگهل گوهرین و دیارده‌یین نوو و سه‌رده‌م ئه‌ف تیگه‌هه‌ دووباره‌ خه‌له‌ت ژ داك ببن. له‌ورا ماده‌م هوسا یه پندقییه‌ هه‌ر تیگه‌هه‌ك د ئاستی خوه‌ دا به‌یته‌ ژيانی و نازاد به‌یته‌ رمخه‌کرن و بکه‌فتی خزه‌تا جفاك و تاکی مروڤ دا. چۆنکو فلسفه‌ه به‌هایی مروڤی به‌رهم دئینیت و هه‌ر مروڤه‌ هه‌ولا دروستکرنا به‌هایی فلسفه‌ی دده‌ت و دئینته‌ زمان. له‌ورا دهرباره‌ی فلسفه‌فا دیرۆکی، هینگل ژى ل سه‌ر وئ چه‌ندئ یی کۆك بوو، کو ئه‌وا مروڤی ژ ئاستی گیانه‌وه‌ری جۆدا دکه‌ت، دیالکتیکا دیرۆکا فلسفه‌ی یه. هزرکرنی په‌یوه‌ندی ب هه‌ر تشتی ژيانی فه‌ هه‌یه. ب تاییه‌تی ئه‌و بوویه‌رین د ناڤ جفاك و ژینگه‌ه‌ی دا درۆست دبن، راسته‌وخۆ په‌یوه‌ندی ب بریارین مروڤ و وئ ژینگه‌ها تیدا دژیت فه‌ هه‌یه. وان بریاران ژى په‌یوه‌ندی ب بوونا مروڤی وه‌ك چالاکیه‌کا

دوره‌یلان. ژ به‌ر رزگاریا تاکی ل هه‌مه‌به‌ر تارى و زۆلماتا ژيانی. ژ به‌ر نازادیا تاکه‌که‌سی وه‌مک مروڤه‌کى سه‌ره‌به‌ست و به‌ر په‌رسیار. ژ به‌ر خواندنین ئیتیکی و وژدانی بین مروڤی ل هه‌مه‌به‌ر مافین مروڤ و جفاك و مروڤایه‌تی. ژ به‌ر دامه‌زراندنا دادپه‌روه‌ری، دیمۆکراسیا هه‌کیم. ژ به‌ر نه‌هیلانا قریژین سیاسی و ده‌سه‌لاتدارین بی زانست و دووری په‌ره‌نسیپ و به‌هایین بنگه‌هین. ژ به‌ر شکاندنا تابوون ئیدیولۆژی، ره‌گه‌زی و زاگۆنن تنگ و توند بین کۆمه‌لایه‌تی و... هه‌ند. فلسفه‌ه بیافه‌کى ب تنی ناوه‌رگریت، فلسفه‌ه گه‌هاندنا هه‌موو بیاف و زانست ل سه‌ر به‌نمایی باوه‌ریکرنا زاته‌کى بلند، ئه‌زموون و ئه‌قلی یه. زانست ژى ب هاریکاریا فلسفه‌ی دگه‌هه‌ته قوناغا گوهرینا شارستانیه‌تی، نانکو فلسفه‌ه بی زانست و زانست بی فلسفه‌ه نه‌شیت هه‌بییت. هزریکه، ده‌ما هینگل: فلسفه‌ه کریه "لوژیکی دیالکتیکی"، مارکس: ب هزرکرنه‌کا دی هات فلسفه‌ه کره "بنگه‌ه‌ی چالاکیین شوهره‌شگیریا کارکرنی" پاشی هایدیگه‌ر: "بیافى فلسفه‌ی" د "بوون و زمانى" دا ئینا پیش و به‌ری وان ژى کانت: "ب بنگه‌ه‌ی" رمخه‌کرنه‌ ئه‌قلی پراکتیکی " ئاڤاهه‌ی وئ دا ئاڤاکرن، وی ده‌می ئه‌ف میتوده بوونه‌ ده‌رگه‌ه و ریکین مه‌عریفی بۆ دامه‌زراندنا هزر و فلسفه‌ی، هزر و فلسفه‌ه ژى پیکه‌ه بوونه به‌نماییین گوهرین و ئاڤاکرنه‌ قوناغین ژيانی. هه‌ر هینگى ب هاریکاریا ڤان میتودان ئه‌قل و هزرین شکه‌ستی و دیرۆکین دووباره‌ کری، که‌هفته‌ به‌ر بیژه‌نگا رمخه‌ و راقه‌کرنین هزری و ژییاتی یی، ئه‌ز ئینکار ناکه‌م، کو مه‌ ژیده‌رین فلسفه‌ی نه‌بن، به‌لی ئینکار دکه‌م، کو مه‌ خوه ل فلسفه‌ی نه‌کریه خودان و فلسفه‌ه نه‌ کریه سه‌نته‌ری بکارئینانا وه‌رارا ژيانی، له‌ورا ده‌می دبیین ئیدیولۆژیین مه‌ توشی شکه‌ستن و ره‌ڤینی ده‌ین، گرنه‌گه‌ فه‌گه‌رینه‌ فلسفه‌فا رمخنی ئه‌وا کانت ده‌ست نیشانکری، کو "پندقییه‌ هه‌موو تشت

بى ىو بىكەڧىتە ناڧ وەھمىن خوەشباومرى و نەتېگەھشتىن خەيالى دا. ھەر ژ بەرھندى، سۆكرات پەيۋەندىا ھزر كرنى ب ھزرا مروڧى ڧە گرېدا يە، داكو ھزر و جېھان ل سەر نېھنبا نياسىنى وەك دەستورەكى ژيانى ھەرو ھەر بەردەوام بېت، و ڧەلسەڧە ژى بەردەوام كارى خوە بىكەت و پاراستنى ل ھوشيارىا مروڧ و جېھانى بىكەت. ب كورتى، ڧەلسەڧە ل سەر ھەر دياردەبەكا ژيانى دا ھەى چاڧدېرەكا دلوقانە و ئىدراكا وى گرېداى رۇناھىي و زانىنا كۆدېن ژيانى يە، ژيان ب خوە ژى بەرھەمى نياسىن و لىگەريان و كۆدېن ڧەلسەڧە يە.

مفا وەرگرتنا ژېدەران:-

- ئەلبېر كامۆ، مروڧى ياخى، وەرگېران: نازاد بەرزنجى، چ1، بلاوكسەروە: كىتېخانەى ئەندىشە - سلىمانى، 2012.
- ما هي الفلسفة - برتراند راسل <https://www.youtube.com/watch?v=ydLc-Pptqrs>
- ئەڧلاتون، كۆمار، وەرگېرانى لە ئىنگلىزىمە:- د. محەمەد كەمال / 2008.
- ڧەلسەڧەى ھىگل، د. محەمەد كەمال، لىكولىنەوہ - چاپى بەكەم.
- ھىگل، ڧەلسەڧە و مودېرنىزم، لىكولىنەوہ يەكى ڧەلسەڧى، نووسىن: رېبىن رسول ئىسماعىل - چاپى دووم، چاپخانەى رەنج، 2004.
- معرفت - شەباب الدىن سەروردى <https://www.youtube.com/watch?v=iIlk6rB8EPE>
- المدينة الفاضلة وأدلة وجود الله عند أبو نصر الفارابي | قصة الفلسفة في العالم الاسلامي | الجزء الرابع، <https://www.youtube.com/watch?v=iIlk6rB8EPE>
- چان پۇل سارتر، ما الادب؟ ترجمة و تقديم وتعليق: الدكتور محمد غنيمي هلال، الطباعة و النشر والتوزيع - الفجالة - القاهرة.

تېبىنى/ مافى بەلاڧكرنا ڧى گۇتارى بۇ جھەكى دى، بۇ ناگەھدارىا نڧىسكارى دزڧرىت و ژ لايى وى و گۇڧارى ڧە يى پاراستىە.

ھزرى، قانونى، بەايىن ئەخلاقى، كەلتورى و سىياسى ڧە ھەيە. د ڧى ھەڧكىشى دا مروڧ ب خوە ژى ل سەر درۆستكرنا ھزر و ئىدېولوژىا سىياسى و نەسىياسى، رۇشنىبرى و نە رۇشنىبرى، دادپەرومى و بېدادى، نازادى و بىدەستىي و...، ھندىي بەشدارە. لەورا جۆن راولز، ل سەر وى چەندى يى كوك بو، "كو دادپەرومى، پىدڧىبە ل سەر ھزرا نازاد و نازادىي بەرھەم بەيت".

د ڧى ھاوكىشەيى دا ژيان پروسەيەكا بى واتە نىنە، بەلكۆ پروسەيەكا بەردەوامە د دروستكرنا چەمكىن گۇھەرىنى دا. كا چاوان سرۆشتەك ھەيە بۇ گۇھەرىنا وەرارەكا بەردەوام، وەسا ئەو تىشى مروڧ ژى دىكەت و دگۇھەرىت ھزركرن و دېرۆك ل سەر درۆست دىبىت گۇھەرىنا سرۆشتى مروڧى بۇ گۇھەرىنا سرۆشتى جېھانى يە. ھەر ئەو تىشتە دىگەل درۆست بوونا دېرۆكى ژى دا ژ داپك دىبىت و دىمرىت و ب دۆماھىك دەيت. ژ بەركو مروڧ بونەومەكى خوەدان برىارە ناكنجىي دناڧ كۆمەلەكا كىشەيا نە. ئەو كىشە ل بەردەم ھزركرن و برىار و ھەلوپىستىن وى وەكو تاكەكەس سنۆردار و رىگرن. بەلى ئەو سنۆرداركرنە يا نەچاركرىي نىنە، بەلكو دەست نەگەھشتەل بەردەم ھندەك نامرازىن دياركرى. تىشى كو ڧى وىنەكرن و تىگەھشتى ب ڧۆرمەكى تڑى يى دونىايى ڧە گرېدەت، ھزر و مەعرفەيە. مروڧ چەند بەرەڧ خالىن رەشپىن و بى ئومىدى و لاوازىي ڧە بچن، دەرگەھل بەر ئەگەرىن گۇھەرىن و نووخوازىا مروڧى دا ڧەكرىنە، چونكو ئەو ڧۆرمىن، گۇھەرىنى ددەنە ژيان و دونىايى ھەر ھزر و تىگەھشتىن مروڧى ب خوە نە و ھەر مروڧ ب خوە دىشىن ھەلبۇارتىن خوە بىكەن و ل سەر نووبوونىن خوە بەردەوام بن. بۇ نمونە سەردەمى ئەڧرۆ سەردەمى پۆستمۆدېرنى يە. پۆستمۆدېرن دىگەل چەمكى ھزركرنا مروڧان ل سەر بېرۆباومرا تەكنۆلوژىايى ڧۆرمى خوە ناراستە دىكەت،

(مرياع) نانكو
 (بهران)، نهو پهيڤ
 پهيڤهكا عه ره بيه و
 رهه و ريشالين وي
 دزقرن بو كهلتور و
 دابونه ريتين عه ره بي،
 ب تايبه تي زي بو
 خهلكي گوندان و كه سين
 تهرش و كه والي (پهز
 و بز) خودان دكهن، نهڤ

پروسيته زور يا بز هه مه ته، هه ر ژ بهر هندي
 زي بهران ل بازار ي گيانه وهران گهلهك ب بها
 و نرخن، و نهڤ ك رياره ل وي ده مي ده ستي
 دكهت، پشتي پهز دزيت و بهر خي نير دنييت،
 خوداني پهزي نهوي بهر خي، هه ر ژ روژا نيكي
 يا زانا وي ژ ماكي دوير دنيخت و ب شيري
 ماكهري فرشك دكهت، ندي نهڤ بهر خي نير
 ماكا خوه نابييت و ل نك ماكهري و ب شيري
 وي مهزن دبييت، هه تا وه سا ته خمين دكهت كو
 نهڤه ده يكا وييه، هه ره وه سا پشتي سالهك دبوري
 و مهزن دبييت ده نيته خه ساندن و مووي وي نه
 دبيري هه تا ببيت خودان روومهت و جهن ترسي
 و توقاندني، شاخين وي مهزن و ستوير دهن،
 كو نهڤه زي نيشانا مهزناهي و سهركيشييه و
 زهنگهكا دهنگخوش دنيخن ستوي وي، نهگه
 بهراني خه ساندني چوه هه مي پهز ب دويڤ
 دكهفن و هزر دكهن بين ل دويڤ سهركرده يكي
 مهزن دچن! هه ر پينجي سهري پهزي نيك بهران
 پيوسته.

بهلي نهڤ بهرانه ل پيشيا گوهدري زي
 ناچيت! بهلكي هه ردم ب دويڤ را دچيت
 مينا سهربازهكي گوهدار و پينگيري ل دويڤ
 نهفسهري خوه دچيت، نهڤ بهرانه نيچار ژ
 سهي ناترسييت و پميوه ندييهكا موكم و خوه رستي
 دگهل هه يه، هه ردوو پينگه خه مه تا پهزي و
 خوداني، نانكو شفاني پهزي دكهن. چهوا هه فالييني

بهراني سياسي (المرياع السياسي) چيه؟!

ردوان گولي

سوید

يان سرکرديه، نهفه هندهک جار ان ب شيوهيهکي نهريني وهکي ئيديهمهکي سياسي دهئته ب کار ئينان، همر وهکي بؤ دهقهرهکا جوگرافي بکار بهيني، ژ لايئ سياسيفه سيخوري و دويقه لانکيئي بؤ دهقهرهکا دي يان وه لاتهکي دي بکمت.

ههلويستي دووي: دهمي بهران سرکيشيا پەزي دکمت و دچيت دهقهرهکا ئاسي و دگههيت هندافي گهليهکي کوپر، دهلنگقيت و ل بني گهلي رادومستيت و ئیکسر دمريت، کهري پەزي ژي ههمي خوه دهاقئيت و دمرن.

ل سالا (2005) ل گوندهکي باکووري کوردستاني، ل سر چيايهکي بلند بهراني خوه هاقئيت، دويقدا نيزيکي (1500) پەز و بزنان خوه هاقئيتن، وهکي چاقليکرن و بوونه قورباني، چونکه بين ل سر في بنياتي فير بووين و هاتينه سيستم کرن، مينا بورغيهکي دناف کارگهههکي دا، نهف بيردوزه، د زانستي دهروني دا، دهئته نياسين ب رهفتارا جهلهبي (سلوك القطيع Herd Behaviour).

ههلويستي سيئي: پەزي پانورج (-Pa nurse)، نفيسکاري فرمنسي (فرانسو رابليئي) چيروکا زهلامهکي ب نافي پانورج قهگوهيزيت: نهف زهلامه ل نافي گهشتهکا دهريايي و ل سر پاپورهکي بوو، ل سر ههمان پاپور بازارگانهکي

و دوستايهتي ل ناقهرا بهراني و سهيي دروست دبيت؟! نيک ژ وان گوشخوره و يئ دي گياخوره، دبيت ئه گرکا همدوکان بيگفه گري ددمت، گوهداريکنا شقاني و گوهدريژي بيت، دوو جورين بهرانان همنه: بهراني شقاني نانکو ئهوي ل دويق شقاني دچيت و بهراني گوهدريژي ئهوي ل دويق گوهدريژي دچيت، همر دهمي ئهوي چوو، پەز و بزنان ههمي ب دويق دکهفن. نهگهر سي ههلويستان بهحس بکهين دي پتر بابعت ل نک خواندهقاني هيژا ناشکرا بيت:

ههلويستي نيکي: دهمي تو ديبني کومهکا پەز و بهرخان بين دهئنه رهوانهکرن بؤ نک سربري و هيچ نيک ژ وان بزافي ناکهن برهفن و ههمي يئ ل دويق بهرانهکي دچن کو شقاني ئهوي بين ل سرسرئ وان دهستنيشانکري، ههمي دهين سرژيکرن، ب تنئ بهران نهبيت و دزقريته کوتاني ل دهق کهري پەزي.

نهف زاراف و ئيديهمه دناف گهلهک زمان و کلتورين جيهاني دا ههميه، د زمانئ ئينگليزي دا دبيژني (Judas Goat) بزنا پههوزاي، چونکه ل دويق بير و باوهرين وان، ئهوي بوويه هوکاري ب دارقهکرنا مهسيح پيغمبهري سلاق ل سر بن، پشتي رادهستي روماناکري، ههمو هساناقهکي دي ژي دبيژني کو ئهوي ژي (Bell-wether) بهران

يا دروست ئهوه مرؤف بوّ خوه ژيرى و
سهربور و رهوش و ههر تشتهكى باش و
ب مفا وهريگرت، دقيت مرؤف خودان بنهما
و پرهنسيپ بيت، دهست ژ دابونهريت و
تيتالين خوه يين رهسهن بهرنهدت.

ههتا رادهيهكى د باشن، لى دهمى گههشتن ئورؤپا
نيكسهر دى بينى (180) پلهيان هاته گهؤرين
بهرف چاقلئىكرنا كوره و شاش دچن مينا دانانا
گوهارك و تاتو و مؤديلا پرچا سهرى و جلكين
نيمچه درهاى و فروتن و ب كارئينانا مادهمين
هشبه، كورت و كرمانج دبيت كهسهكى ئورؤپى
و رؤژئاقايى ب رهفتار و رهوشتين كريت و
نهرينى، بهرؤفاژى مفاى ژ سيستم و ئازادى
و داهينان و پيشهسازى و شارستانى و پاؤزى..
هتد. يا دروست ئهوه مرؤف بوّ خوه ژيرى و
سهربور و رهوش و ههر تشتهكى باش و ب مفا
وهربرگرت، دقيت مرؤف خودان بنهما و پرهنسيپ
بيت، دهست ژ دابونهريت و تيتالين خوه يين
رهسهن بهرنهدت، ههمى ملهتتين جيهانئى كلتور
و تيتالين خوه ههنه و شانازيى پى دبن وهكى
ناسنامهيا نهتهومبى دپاريژن.

تورهفانئى يهمننى موحهمهد موستهفا
ئلهومراني د پهرتووكا خوه دا (نحن والحمير في
المنعطف الخطير) بهحسى ئيش و گرفتتين گوندئى
خوه دكهت، سهبارت فهگوهاستنا ئاقا فهخوارنى
ژ كانبيى، و دقيا وان ريكهكا ئىكجار ناسى و
مترسى گرتبا ههتا گههشتبان سهر كانبيى و ل
هنداقى نهالهكا كوير و تارى دهرباز بيان، ئهفئى
ريكى گهلهك زاروك كرنا قوربانى دهمى دگهل
گوهدريژان دكهتن خوارى و دچوون بنئى نهالا
كوير و تارى، پشتى بؤرينا دهمهكى دريژ كهسين
رهسپى و ماقويلين گوندى ل خانبيى ئيك ژ وان
كؤمبون و دانوستاندن و گفتوگول سهر مترسپيا

پهزى ههبوو، ب ناڤئى (دندونو) و كهسهكى پهزى
دگهل بوو كو بوّ فروتئى دهاته فهگوهاستن،
(دندونو) بازارگانهكى قهلس و دهستگرتى
بوو، و هيج رامانهكا دلوقانيى ل دهف نهبوو،
شهردهقهك ل ناڤهرا پانورج بازارگانى ب ناڤئى
دندونو ل ناڤ پاپورئى دروست بوو، ههر ژ
ئهگهريى فئى چهندئى پانورجى پيلانا تولفهكرنى
دارشت دژى بازارگانى قهلس، ئهوى بيريادا پهزا
ژ ههميان مهزنتر ب پارمكى باش ژئى بگرت،
گهلهك كهيفا بازارگانى ب فئى ئيكى هات، د ناڤ
ديمهنهكى بالكيش دا، پانورجى پهزا مهزن گرت
و كيشا و پاشى ل سهر ليئا پاپورئى هافئته ناڤ
دهريايى، پاشى كهريى پهزى ههمى ئيك ئيك ل
دويڤ چوون و خوه هافئته ناڤ دهريايى.

ئهف ديمهنه ل دهف بازارگانى گهلهك يى دلئيش
و گران بوو، وى بزاف كر وان راهوستينت، ههتا
خوه نههافئژن ئاڤئى، بهلى چ مفا و قازانج تيدا
نهبوو، (دندونو) وهكى كهسين شيت لى هات و
ههولدا دووماهيك پهز بگرت، بهلى نهشيا چونكه
پهزى باومرى ب بهرانئى مهزن ههبوو، لهوما
خوه هافئته دهريايى.

ئهف چيروكا پهزئى پانورجى (Moutons
de Panurge) يا بوويه دهربرينهكا بهربهلاف،
د زمانئى فرهنسى دا و ب رامانا چوونا كومهكى
بئى هشارى يان ل دويڤچوونا هزر و كيرارين
خهلكى دى ب شيوهيهكى چاقئاندى و كوره.

**دشئين فئى بيردؤزئى ل سهر چهند بوارين
ژيانئى پراكتيزه بكهين:**

1- د بواريى جفاكى دا: چاقلئىكرن نه تشتهكى
نوى و تازهيه د ژيانا مرؤفاتبيى دا، ئهف پرؤسپسا
چاقلئىكرنى نقش بو نقشئى دئى بهردهوام بيت، بهلى
دقيت مرؤف ومك تاك يان خيزان و مالبات و
جفاك، ههردم بهريى خوه بدهت تشئين نوى و تازه
و داهينانئى و چاقلئىكرنا باش و ب قازانج، بهلى
جهئى داخيهبه ئهفرؤكه ژمارمكا زور ژ گهنج و
لاوين كورد دهينه ئورؤپا و هندى ل كوردستانئى

ریکا وان دچن بی هزر کرن و تیگه هشتن، هر و مکی دئی بیژی ناقل و ژیرییا وان بی ل بیهنقه دانی و زانایین مدخه لیلیان بیین ل شوینا وی هزر دکهن و وهلی نهمر پینش همیانقه هزر دکهن!

3- د بوارئ سیاسی دا: وهکی یا روهن و ئاشکرایه، د ناف کارئ سیاسی دا، هیچ تشتهک مهحال نینه و کار و گوتن وکریارین رهوا و نهرهوا بو و هرگرتنا دسته لاتئ دروستن و ههمی ریک و شیواز قهکرینه، وه لاتئین خودان سهنگ یان زلهیزین جیهانی وهکی نهمریکا، روسیا، فرمنا و تورکیا، ههمان پرؤسیسا خودانکرنا بهرخی نیر ل دهف عمره بان ب کار دئینن همتا بیبت بهران و سمرکیشیا ملله تئین نفستی و بهنجری بکن، کارئ وان بی سهرمکی خزمه تکرنا داگیرکهران بیبت و د ناف فلهکا وان دا بزقرن و نمونه ل دهفمه را مه زورن، سهرؤک و کورین وان ل دهفم رین گرنگ ل جیهانی مینا روژ هه لاتا ناغین. نوکه د ژینا روژانه دا، نهم گهلهک بهران و شقانان دبیین، هزر دکهن نهفه سهرکرده و سهرکیشن، ژهر بهژن و بالا وان، یان گوتن و دوریشمین زیقزیقوک بیین ب خه لکی دفرؤشن، بهلی د راستیدا، نهفه ب تنی نوکهر و کریگر تئیین خه لکی بیانینه و توره قانی مهزن رابلیی (Rab-elais) وهسفا قئ نیکی دکهن و دبیزیت: (نهفه بیسترین تشته د قئ چهرخی دا، نهو ژئ نه بوونا مروقاتییه).

ژیده:

- 1- العقیة والسیاسة الوهابیة وآل سعود مثالا/ ا. فؤاد ابراهیم.
- 2- فقهاء النفط رایة الإسلام أم رایة آل سعود/ صالح الوردانی.
- 3- نحن والحمیر فی المنعطف الخطیر/ محمد مصطفی العمرانی.
- 4- العبودیة المختارة / ایتان دو لا بویسی. ترجمه الی العربیة مصطفی صفوان.

ریکا کانییی کرن کا دئی چهوا چاره سهرییی بو گرفتئ ببین، دهمی توره قانی پرسیار ژ وان کری چونکه نهو پتر ژ جارمکی که تیه خواری ب ریکا که هنیا ناغیقه، دهمی نهو زارؤک و د گهل گوهر ریژی دچوو سهر کانییی، نهری هوین بوچی ب ریکهکا دی ناچنه سهر کانییی؟ نهوان که سین رهسپی بهرسفهکا دلنیش و کوژه دا، دهمی گوتین مانی نهم ل دویف گوهر ریژان دچین!

2- د بوارئ نایینی دا: پیتولئ نهمانی فریدریک ویلهام نیچه (1844 - 1900) دبیزت: (نایین شورشا بهندانه)، ههروهسا کارل مارکس نابوریناس و دیرؤکفان و کوملناسی نهمانی (1818 - 1883) دبیزت: (نایین نافیونئ گهلانه). ل دویف تیگه هشتتا جفاکانسی عیراق بی نافدار دکتور عملی نهموردی نهف ههردوو گوتنه یان بیردوزه راستن و دروستن، چونکه نایین ل دویف حمز و قیانا که سین خودان دهسته لاتار و دراف ب دریزا هییا دیرؤکی دهیته ب کارهینان.

نهگهر ل دویف تیگه هشتتا ریچکا سهله فیان (مدخه لیلیان) بیبت کو دقیت مروقی مسلمان ل ژیر سیبهرا حاکی دهرنه که قیت و دژی وی نهراوستیت و پشته قانی و هاریکاریا وی بکهت، بلا نهف حاکیه ب تنی بناف مسلمان ژئ بیبت و هیچ نهرکهکی نیسلامی نهکهت، نهف مدخه لیلیه نامازمی ب فهرمووده یهکا پیغمبری (س.خ) دکهن (وان جلد ظهرک و أخذ مالک) نانکو پندقییه ل سهر کهسی مسلمان گوهداریا حاکی بکهت خوه نهگهر پشنا وی جهله بدهت و بقوتت و مالی وی ژئ بستینت، نهف گوتنه زانایین فهرمووده میان ههمی ل سهر ریکنه که قیتینه کو سهد ژ سهدئ یا دروسته، یان رمانهکا دی یا ههی.

نهگهر شروقه کرنا نیسلامئ ل دویف هزرا مدخه لیلیان بیبت، ل وی دهمی گوتنا کارل مارکس دئی راستن دهرکه قیت، کو نایین نافیونا گهلانه و خه لکی بی هس دکهن و ژیرییا خوه بکار ناهینن و ب تنی گوهداریا هندهک کهسان دکهن و ل دویف

قەكۆلپن

- 68 - سەرقەلمەك ل دۆر داستانپن كوردى (مەم و زىن) وەك نمونە
..... **جەجى جەغەر**
- 72 - هپما د ئەفسانەيا (بەختى ژنكا)دا
..... **جەمىل شىلازى**
- 79 - چىرۆكا رۇمانا زىندانكرى يا ئەنوەر محەمەد تاهر...
..... **يوسف على صفار**
- 87 - زمان و پرۇسەيا وەررئ
..... **عبدالخالق سلطان**

سەرقەلەمەك ل دۆر داستانیت كوردی

(مەم و زین)
وەك نموونە

میژووا داستانا كوردی:

ل گەل ھندی کو ھندەك ژ داستانیت جیھانی، میژووا نافراندنا خو ھەنە، وەکو داستانیت یۆناتی، (نلیادە و نۆدیس) کو میژووا وان دزفریتە چەرخی (8 و 9 پ. ز)، ھەرۆسە داستانیت ھندی، (مەھابھارتا) و (رامیان) کو میژووا وان دزفریتە چەرخی (5 پ. ز)، لی میژووا داستانیت كوردی یا رۆن و ناشکەرا نینە - ژبلی مەم و زینا خانە - رۆجەر لیسکو، داستانا مەمە نالان ل گەل داستانەکا چەرخی (5 پ. ز) ھەقبەر دکەت (کۆقارا ریمان، ژمارە، 233، ل 141 د. زرار سدیق)، لی نەقە ھندی ناگە ھینیت کو داستانا مەمە نالان بۆ ھەمان میژوو دزفریت دەربارا داستانا مەم و زینا ئەحمەدی خانە، یا دیارە کو سالال 1694 ز یا ھاتیە قەھاندن، چونکی خانە ب خو دبیزیت :

نیسال گە ھشتە چل و چاران
وی پیشرەوی گونە ھکاران

ئانکو دژیی (44) سالیی دا مەم و زین یا قەھاندی، باری ھنگی ژی گۆتیبوو :
لەورا کو دەما ژ غەیبی فەك بوو

حەجی جەغەر

یان :

باغەك وه هەبوو نەمیر زیندین

باغی نیرەمەن دچوو ب مزگین

ب - ره‌وشت و تیتالیت کورده‌واری :

داستانا کوردی نینه هه‌که لسه‌ر چه‌ند ره‌وشت و تیتالیت کورده‌واری نه ئاخفت بیت، وه‌کو: مێرینییی ، پووشمانیییی، سه‌یران و گه‌ریانا، شوپکرن و ژنه‌ینانی، خوازگینیا فه‌گوه‌ازتتا بووکی، پرچ برین و برازافاو سه‌رسپیی.. هتد. خانی دبیزیت :

فه‌سلا بگرن ل گه‌شت و سه‌یران

نیچیر بکه‌ن ژ وه‌حش و ته‌یران

تاریخ هزار و شینست و یه‌ك بوو

نانکو خانی سالایا 1061 ك ژدایك بوویه، كو دبیته 1650 ز، قیجا $1650 + 44 = 1694$ ز، كو دبیته میژووا فه‌هاندنا مه‌م و زینا خانی، هه‌ژی گوتنی یه بیژین داستانا مه‌م و زینا پیش مه‌لایی جزیری 1567-1640 ز هه‌بوو، چونکی جزیری دبیزیت :

موویهکی نه‌ز ژ ته‌ نادهم ب دوو سه‌د زین و شرینان
چ دبیت گه‌ر تو حسیب کی مه‌ ب فه‌ره‌اد و مه‌می

داستانه‌ك دن ژی مه‌ هه‌یه كو (كه‌لا دمدم)ه، دكتور عزه‌دین دبیزیت :

(داستانه‌ك دی ژی مه‌ هه‌یه، یا تژی بابیتیت میژوویی و فولکلورییه، نه‌و ژی داستانا (كه‌لا دمدم)ه، یاكو ناقدار ب نافونیشانیت (دمدم یان خانی له‌بیزیرین)، نه‌ف داستانه‌ خه‌بات و بزافا خانی له‌بیزیرین دژی شاه‌ عه‌باسی ئیکی د سالتیت 1608 - 1610 دا فه‌دگیریت .)

ئوسكارمان سالایا 1906 تیکستا قی داستانی ب زارافی سورانی به‌لا فکر .

ژ بلی فان پیزانینان، مه‌ چ پیزانینیت دی لسه‌ر میژوویا داستانی کوردی وه‌کو (زه‌مبیلفرۆش، خه‌ج و سیابه‌ند، سیفا حاجی.. هتد.) نین .

2 - خاسیه‌تیت داستانا کوردی :

بیگومان داستانا کوردی خاسیه‌تیت خو بییت تاییه‌ت هه‌نه، كو جودا دکه‌ن ژ داستانی بیانی، نه‌و ژی نه‌فه‌نه:

أ - سروشتی کوردستانی :

هه‌موو داستانی کوردی وه‌سفا جوانیا سروشتی کوردستانی دکه‌ن، وه‌سفا به‌ار و هه‌افین و زه‌ستان و پاییزا دکه‌ن، چیا و دۆل و نه‌الا دکه‌ن، رووبارو جوک و کانییا دکه‌ن، ته‌یروته‌والان دکه‌ن، ب ره‌نگه‌کی دله‌که‌رو به‌یقه‌که‌ر، خانی دبیزیت :

خه‌رگوش و غه‌زال و گور و ناھو

نه‌ف قازو قولینك و كه‌بک و ته‌یه‌و

هەندەك ژماران واتاییت خۆ هەنە، ئەو ژمارە
بیت کو خودان هینما و واتا، دمەم و زینا خانیدا
هاتینە، وەکو:

ئەو (واحدئ) بئ شریك و یەكتا
وہی واجدئ بئ تەزیر و ہەمتا
یان:

نەف قەسرە کو (هەشت) تەبەق عەیان
(یەك) یا منە و (حەفت) دوان
ہ - نافیٹ پەهلەوانان:

پتريا نافیٹ پەهلەوانیت داستانیٹ کورمانجی
کوردینە، وەکو:
خانئ لەپز پیرین، مەم و زین، چەکو، گورگین،
بەکو، دمەم.. هتد.

3 - دراما د داستانیٹ کوریدیا:

مەم و زینئ جەهکئ بەرفرەه دایە دراما
کوردی، وەکو:
خۆشپیرن، مالخولیانی، تشتئ نە بەرناقل،
ناگاھ، سەرسورمان، هەفركی، گوهورین.. هتد.
وەك فان نموونەیان:

تەبەعیەتی وان گەر چی عارە
ئەو عارە ل خەلقئ نامدارە
نامووسە ل حاکم و نەمیران
تاوان چیه شاعر و فەقیران
یان:

تاجدین فکری کو بەزەمە بوشە
پیر زەوق و سەفا و عیش و نوشە
مەم زیدە بوغسە و مەلالە
چوو پالڤه گو برا چە حالە

پتريا نافیٹ پەهلەوانیت داستانیٹ
کورمانجی کوردینە، وەکو: خانئ لەپز پیرین،
مەم و زین، چەکو، گورگین، بەکو،
دمەم.. هتد.

یان:

حازر نەبیتن کەسەك د صەیدئ
ئەو دئ بمریت د بەندو قەیدئ
یان:

باوەر بکە تو ب صدق و نیمان
بوو مە ل تە و مەمی پەشیمان
یان بو نەورۆزئ دبیژیت:

گو عادەتی پیشیئ زەمانان
ئەف بوو ل هەمی جە و مەکانان

رۆژا کو دبوویە عیدی نەورۆز
تەعزیم ژ بو دەما دل نەفروژ
ج - ئۆلی کەفن:

رەهیت کەفتئ ئۆلی ئیزدیاتیئ د داستانیٹ
کوریدیا خویا دکەت، ئەف خالە ژئ داستانیٹ
کوردی ژ بیت بیانی جودا دکەت، د مەم و زینا
خانیدا گەلەك کەفتەباو ریت کوردان هاتینە وەکو،
برایئ ناخرەتی، چلرۆزی، دوەجی، تووک،
پیرۆزیبا دەرازیکی.. هتد.

نەمما وی ژجوملە خاس و عامان
ژ ئەو چەند برا و باب و مامان
لاوەك کربوو برا ژ بو خوە
نئ نەز خەلەتم چرا ژ بو خوە
هەرچەندە (برایئ ناخرەتی) بوو
تە دگو کو دنئ و ناخرەت بوو

د - هینما ژمارئ:

(داستانیت مه ییت ئەقینى و چىروك و سەرھاتىنیت مه ییت فولکلورى پرن ژ وینەینیت داستان و فولکلورئ روژھەلاتى، خاسیەتیت هەقیشك د ناڤهرا واندا هەنە) .

قادر فتاح قازى ل پینشیا داستانا (مهر و وفا) دا، د تیکستا فارسی دا دبیژیت :

(ئەم د زمانى فارسی و کوردیدا داستانیت ومکەشەف دبینین، ژ لایى ناڤیت پەهلەوانا و روودانیت تید هاتین، ومکو لەیلا و مەجنون، خسرو شیرین ..)

ژ بەر جەهئ بلندئ مەم و زینى د ناڤ ئەدەبیاتیت روژھەلاتیدا، دئ بینین بۆ گەلەك زمانان یا هاتیه وەرگیران:

1- ل-سالا 1962 رو دینکۆئ وەرگیرایه سەر زمانى رۆسى و ل مۆسکۆ بەلاڤ کریه .

2- ل-سالا 2008 بۆ جارا دوویئ محمد سعید رەمەزان بۆتانی کریه عەرەبى و ل دیمشقى بەلاڤ کریه .

3- ل-سالا 1968 محمد ئەمین بۆزئەرسەلان کریه تورکی و ل ستەنبول بەلاڤ کریه .

4- ل-سالا 2007 ساندین ئەلیکس و عاکف حسن کریه فرەنسى و ل پاريس بەلاڤ کریه .

5- ل-سالا 2008 سەلاح سەعدوللاى کریه ئینگلیزى و ل ستەنبۆل بەلاڤ کریه .

6- ل-سالا 2009 عزیز گەردى کریه ئینگلیزى و ل سلیمانیه بەلاڤ کریه .

ژیدەر:

1- دراسة في ادب الفولكلور الكردي، د. عزالدین مصطفى رسول، ط2، اربیل 2011 .

2- مەم و زین، تەحسین ابراهیم دۆسكى، دهوك 2008 .

3- مەم و زین، گبوی موکریانی، هەولێر، 1968 .

4- چەند فەكۆلین ل دۆر مەم و زینا خانى، حەجى جەعفر، چاپا دوو، هەولێر 2009 .

5- فەرھەنگى مەم و زینى خانى، عزیز گەردى، هەولێر 2016 .

یان گاڤا بەکۆ ل بەهەشتى بەرسفا چاکى خودئ دەت :

نەز موشتەرەكى مەمى و زینم

لەو لیرەهە ناستان نشینم

یان :

شینخى وەکو پینجە حەج پڑارى

دین کرتە ژبۆ کچا کفارى

یان :

گاڤا حەزەبون دوو گوستیرکیت زین و ستیا د تلئیت مەمى و تاجدیندا دبینیت.

4- جەن داستانا کوردى د ناڤ داستانیت

روژھەلاتیدا :

ئۆربیلی ئەکادیمی سوڤیەتا بەرئ، جەهك پر هیزا بۆ داستانا کوردى د ناڤ داستانیت روژھەلاتیدا کریه، گاڤا دبیژیت :

(دەما ئەم دبیژین، فلان هەلبەستخان یان نفیسەر یئ نیزیکی خەلکى خویە و یئ ب مللەتى خۆه گریدايه، فەرە ئیکسەر هزرا سى هەلبەستخانان بکەین: فردهوسى یئ ئیرانى، روستاقیلی یئ جۆرجى و ئەحمەدئ خانى یئ کورد). ل قیرە ئۆربیلی برەنگەکئ ناراستەموخۆ ئیشارەتئ دەتە مەم و زینا ئەحمەدئ خانى و ل گەل شاھنامەیا فردهوسى هەقیەر دکەت، ل جەهك دى دکتور عزالدین مستەفا رەسول دبیژیت :

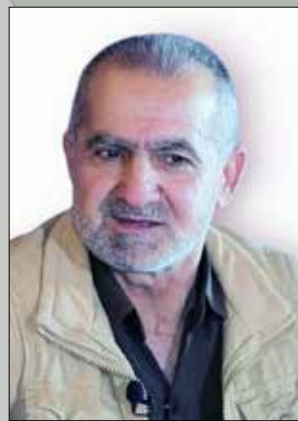
هېما د ئەفسانەيا (بەختى ژنكا) دا

ئەفسانەيا (بەختى ژنكا):

ئەفە نىك ژ وان چىرۆكىن ئەفسانەيا يە،
ئەوين د نائف فولكلورى كوردیدا دەيتە قەگىران،
ئەف ئەفسانە د پەرتووكا (حەجى جەغەر)ى
دا يا ب نائف (چىرۆك و چىقانوگ)، چاپا نىكى،
ژ وەشانين (ئەنستىتوتيا كەلەپوورى كوردى –
دەوگ)، زنجیره (219). ل ساللا (2017)ى، ل
چاپخانەيا (كارو) ل باژىرى سلیمانىيى ھاتىيە
چاپ كرن، قى ئەفسانەيا ل بن نائف (بەختى
ژنكا) د لاپەرىن (288 – 295)دا جەھى خۇ د
نافدا گرتىيە.

كورتىيا نافرۆكا ئەفسانەيا:

ئەفسانە ژ لايى نافرۆكىفە ژ دوو چىرۆكىن
جودا جودا پىك دەيت، ئەو ژى پىشتى كۆ (شركاك
و كوتر) دچنە نك (حاکم و قازى) دادگەھى، كۆ
شركاك دىژىت: (كوتر ژنا مە!)، بەلى كوتر
دىژىت: (ئەز ژنا تە نىنم!)، قىجا ھەر نىك ژ
وان چىرۆكەكى بۇ حاکم و قازى قەدگىرىت، كۆ
چىرۆكەك ژ لايى (شركاك)قە دەيتە قەگىران بۇ
قازى، كۆ تىدا بەحس ل بىبەختى و خرابارىين
ژنى دكەت، كا چاواژنا حاكىمى خىبانەتلى ل زەلامى
خۇ (حاکم)ى دكەت و ھەز ژ جوھى دكەت، ھەنا
حاكىمى دكوژىت و شوى ب جوھى دكەت، دىسان
رەقىنا ھەردوو كورىن وئ ژ بەر دەيكا خۇ زىرابى
خۇ (جوھى)، ئەو دزانن دئ جوھى وانا ژى دەتە
كوشتن و ھەر جار جار شركاك دىژىتە قازى:
(قىجا قازى ئەفەندى بەختى ژنكا ئەقىيە!)، پىشتى
(شركاكى) ئەف ئاخفتنە ھەمى بۇ حاكىمى كرىن
و گوتىن و كرىنە نمونە بۇ ژنكىن خراب ئىناين.
چىرۆكا دى دىسان ژ لايى (كوترك)ى بۇ قازى
دەيتە قەگىران، ئەو ژى تىدا بەحسى زىرەكى و
شەھەزايىيا ژنى دكەت، كا چاوان (كچا مىرى
ئەجنا) ھەز ژ گەنجەكى ھەزار دكەت و پىشتى
حاکم دزانىت، بزاقى دكەت كۆ وى گەنجى بدەت
كوشتن، دا ئەو كچك بۇ حاكىمى بمىنىت، بەلى

جەمىل شىلازى

ناقى (تەيرى) ھۆم) دەھىتە، نىياسىن، ۋەك ھاتىيە: ((تەيرى ھوما: ب فارسى (ھما) ۋ دەھىتە گۆتن (ھوما)، ب ئاقىستايى: (Homāio) ئەو تەيرەكى ئەفسانەيى ۋ

چىقانوڭى يى فارسىيە ۋ ۋەك ھزرەك ھەقىشك د شعر ۋ ئەدەبىياتا فارسىدا ما بەردەوام. سەرەرايى كۆ چەندىن ئەفسانە ھەنە ل دوور قى تەيرى... ژ سەخلەتتىن قى تەيرى ئەو نافرېت، چونكە ھەكەر فرى ۋ سىيەرا ۋى كەفتە سەر ئىكى، يان د سەر وانرا فرى، ئەقە ۋىگافى مافى پاشايەتتېيى دا ۋى. د ئەدەبىي ئىرانىدا كارتى دانا پاشايەتتېيى ژ لايى تەيرى ھوما قە دەھتە بجهننان، پاشى ئەق دەياردە ل ئاف چىرۆكىن ھندى ل سەردەمى مەغولى پەيداۋو، ئەو تېدا ھاتى، دەمى كۆ سىيەرا تەيرى ھوما كەفتە سەر سەرى كەسەكى يان ملئ ۋى، ئەقە ۋىگافى مافى پاشايەتتېيى پى ھاتە دان) (ھوما/ ar.m.wikipedia.org/wiki/). (جىماز) دەربارەيى بلندكرنا تەيرى دەولەتتى ۋ دانانا حاكەمكى نوى دېئىت: ((باز ھەلەدان، لەبەر ئەو مى مروف زور ھەلسوكەوتى لەگەل سروسشت ۋ پەلمەر (تەير) ۋ تواردا ھەبو ئەمەش لە ئايىن ۋ ئەفسانە كۆنەكانىدا بەرچاۋ دەكەوتى راگرتتى باز شتىكى ھەروا ئاسايى نەبوۋە، بەلكۆ بە تايىەتى پەروەردەكراۋە بۇ پادشا ھەلەبژاردن كە سى جار لە سەر ھەر كەسنىك بىشىياۋە دەكرا بە پاشا، گەر پاشا بەردىا ۋ وچاڭ كۆيىرە، تواناى بەرئوبەردنى كاروبارى پادشاىەتى نەمابا سەر لە نوى خەلكى كۆدەبوۋنەۋە ۋ باز ھەلەدەدا ۋ

كچك ھەمى ئەو مەرچىن حاكم ددانىتە بەر كوركى ب ھارىكارىيا برايتىن خۆ (كورىن مىرى ئەجنا) بۆ جىيەجى دكەت، حاكم نەشيت چ ل كوركى بكت، ھەتا

دويمايىيى حاكم ب دەستى كورى مىرى ئەجنا (براىي كچكى) دەھىتە كوشتن، كوركى ل شوينا ۋى دكەنە حاكم، لەوما بەردەوام د ئاف قەگىرانا چىرۆكىدا ھەر جار جار دېئىت: (قىجا حاكىم خۆش بېت، ژن ژى ھەنە، ژنكۆك ژى ھەنە).

ھىمايىن ئەفسانەيى:

د خواندنا مەدا بۆ دەق قى چىرۆكا ئەفسانەيى، چەندىن ھىما ۋ ئالاف ۋ كەسايەتتېن ئەفسانەيى د ئاف رويدائىن ئەفسانەيىدا ۋەكە مۆتېف ۋ فورمىن گەلەك گىرنگ، رۆلى خۆ دگىرىن دەھىنە دېتن، لەوما دەستنىشانكرنا وان ھەمى ھىما ۋ شروفەكرنا وان، گىرنگىيا خۆ ھەيە بۇ دياركرنا ھىزا ئافاكرنا قى ئەفسانەيى ل سەر بناغەيەكى موكوم ۋ بەيژ، كا چەند مەرچىن ئەفسانەيى شىايە خۆ د ئاف دا پەيرەو بكن ۋ ل سەر بناغەيەكى موكوم ئەفسانە ھاتىيە دارشتن ۋ ئافاكرن؟ ئەفسانەيا كوردى شىايە خۆ ل بازىن ئەفسانەيا جىھانى بەھاقىزىت يان نە؟ ئەفسانەيا كوردى چەندا زەنگىنە د كەرەستىن پىكەھاتەيا ئافاكرنا خۇدا؟ كۆ ئەو ھىمايىن ئەفسانەيى ژ كەرەستە ۋ ئالاف ۋ كەسايەتتېن رۆلى خۆ د قى ئەفسانەيىدا دېين، دەھىنە بەرچاڭ، ئەو ژى ئەقەنە:

- تەيرى دەولەتتى:

ئەوئى ل دەق مە ب ناقى (تەيرى دەولەتتى) دەھىتە نىياسىن، د ئاف ئەدەبىياتا ۋەلاتتىن بيانىدا ب

دوو میلاکیت تەیری، دلئ وی یئ ل سەر میزا جوھی، ھەما ھەردووکا دەستپنکر، نیکی دل خوار، یئ دی میلاک خوار، وەختی برای مەزن دل خواری زانی کۆ چەند تەیرئ دەولەتی پەلاقین، دئ ل سەر سەرئ وی راوەستیت... بپ/ (289)).

پشتی کۆ ھەردوو برا بۆ خۆ ژ وی باژیری ژ بەر جوھی و دەیکا خۆ درەفن و دچنە باژیرەکی دی، دیارە ل ویرئ حاکمی وان یئ مری و دئ تەیرئ دەولەتی ھەلاقیژن: ((ھەتا رۆژەکی حاکمی باژیری مر، دەلال رابوون، ل باژیری دەنگ دیرا، کۆ سوپاهی دئ تەیرئ دەولەتی ھەلاقیژن، قیجا کەس ژمال نەچیت، دا حاکمەکی بۆ باژیری ھەلاقیژیت. رۆژا پاشتر خەلک دەرکەفت ژ مالیت خۆ، چوونە مەیدانی، تەیرئ دەولەتی سئ جارا بلند کرن، ھەرسئ جارا دانا سەر سەرئ کوری حاکمی، خەلکی گۆت: دیارە ئەقە یئ باشە، کرە حاکم ل باژیری... بپ/ (289)).

- تەیر و ھیکین زیری:

ھەر ژ وان ھیمایین ئەفسانەیی، ئەو ژی (ئەوئ دلئ تەیرئ دەولەتی بخۆت، دئ ھیکین زیری ل بن بالیفکا خۆ بینیت!!)، دەما کۆ ھەردوو برا دل و میلاکین تەیرئ دەولەتی خوارین: ((برای بچویک میلاک خوار، زانی کۆ ھەرۆ سپیدئ دئ ھیکەکا زیری، ل سەر جەھت خۆ بینیت... رابوون ھەردوو پیکفە ژ بەر دەیکا خۆ و جوھی رەقین و ژ باژیری دەرکەفتن و قەستا باژیرەکی دی کرن، برای بچویک، ئەوئ میلاک خواری ھەرۆ سپیدئ وەختی ژ خەو رادبیت، ھیکەکا زیری ل سەر جەھت خۆ دبینیت، دبەتە سویکی دفرۆشیت، ب پارەکی باش.... بپ/ (289)).

- فێقیی جادوویی:

د ئەفسانەیییدا ھندەک جۆرین فیقی دەینە دیتن ئەو ژی (تری، سیف و حولیک)، کۆ د جادوویی نە، ئەو ژی وەک ھیکین زیری یین ئەفسانەیی دەینە بکارئینان، پشتی کۆ برای بچویک رادبیت ژ وی باژیری ژی بەرەف باژیرەک دی دچیت، و ل ناڤ

ئەوئ ل دەف مە ب ناڤئ (تەیرئ دەولەتی) دەیتە نیاسین، د ناڤ ئەدەبیاتا وەلاتین بیانیدا ب ناڤئ (تەیرئ ھۆم) دەیتە نیاسین

ھەموو خۆزگەیی ئەو میان دەخواست کە بازەکە بەسەریانەوہ بنیشیتەوہ و بین بە پادشا ئەوہش دیار دەیتکی چاک بووہ بۆ ھەلبژاردنی سەرکردە بە شێوہیکی ئاشکرا و بە بەشداربوویی خەلک)) (1986: 168).

ئیک ژ وان ھیمایین ئەفسانەیی، جۆرەکی تەیریە دبیزنئ (تەیرئ دەولەتی)، کۆ ئەف تەیرئ ھە رۆئ وی یئ سەرەکی د ناڤ ئەفسانە و چیفانۆکاندا، ل دەمئ مرنا حاکمی یان دانانا حاکمەکی نو، تەیرئ دەولەتی دەیتە بلندکرن، ل سەر سەرئ کئ دانا ئەو دئ بیتە حاکم، ئیکەم ھیمایئ ئەفسانەیی د ئەفسانەیا (بەختی ژنکا) دا ھاتی، ئەو ژی تەیرئ دەولەتی، وەکی تیدا ھاتی: ((پشتی جوھی چووہ سەر مالا حاکمی و روینشتیە سەر تەختی وی و بوویە حاکمی باژیری، رۆژەکی جوھی گۆتە ژنکی رابە (تەیرئ دەولەتی) سەرژیکە و دل و میلاکیت وی بۆ من بریژە دا بخۆم قەمی کەس پشتی من نەبیتە حاکم [چونکی دبیزن، ھەچبیین گۆشتی تەیرئ دەولەتی بخۆت، پشتی ھینگن چەند تەیرئ دەولەتی بلند کەن، دئ ھەر ھیتە سەر سەرئ وی دانیت. ژنک رابوو سەرئ تەیری ژیکرو دل و میلاکیت وی بۆ جوھی بژارتن و کرنە دسینیکەکیدا و دانا سەر وئ میزئ ئەوا خوارن ل سەر دخوار،.. حاکمی بەرئ دوو کور ھەبوون، وەختی کور ژ ناڤ ھەفالا ھاتینە مال، دبرسی بوون، وان دزانی کۆ دەیکا وان تەیرئ دەولەتی یئ بۆ جوھی سەرژیکری، ھەردوو پیکفە چوونە د نۆدا خوارنیفە، دیت کۆ

- شىركاڭ و كۆترىك:

ئەف دوو تەيرە وەك دوو ھىمايىن ئەفسانەيى،
رۆلى خۇ دىگىرىن، وەكى دوو تەيرىن سىروشتى
رۆلى خۇ دىگىرىن، بەلى ديارە شىركاڭ ھىمايە بۇ
(زەلام) ى و كۆترىك ھىمايە بۇ (ژن) ى، چۈنكە
ھەردوول كوچكا حاكىمى و قازى چىرۆكان ل
سەر بەخت و بى بەختىيا ژنان قەدىگىر، تىدا
شىركاڭ ژنى ب بىبەختى و سەف دكەتن، و كۆتر
و سە ددەتە خۇياكرن، كۆ (ژن ھەنە و ژنكۆك
ژى ھەنە!): (شىركاڭ ھەر بىن دىبىژىت: قازى
ئەفەندى بەختى ژنكا نەفەيە! پىشتى شىركاڭى
ئەف ناخفتنە ھەمى بۇ حاكىمى كرىن و گۆتىن و
كرىنە نەمۇنە بۇ ژنكىت خراب نىناين. حاكىمى
گۆتە كۆترىك: پا چەوا تو ژنا وى نىنى، تو يا نە

شىركاڭ و كۆترىك وەك دوو تەيرىن
سىروشتى رۆلى خۇ دىگىرىن. شىركاڭ
ھىمايە بۇ (ژەلام) ى و كۆترىك ھىمايە بۇ
(ژن) ى.

ھەقى؟! كۆترى ژنوى دەست ب ناخفتنا خۇ كر
و گۆت: ئەف قەسەت شىركاڭى بى بەخت كرىن،
ھەمى راستن، بەلى مانى مەزن دىبىژن: (ژن ژى
ھەنە، ژنكۆك ژى ھەنە). كۆترى گۆتە قازى:
گوھى خۇ بدە قى چىرۆكى... بپ/ (290 و 291)).
پىشتى كۆترىك چىرۆك بۇ حاكىمى و قازى گۆتى،
و سە ديارە كۆترىك دەرکەت ھەقتەر ژ شىركاڭى،
لەر حاكىمى گۆتى: ((ئىنا حاكىمى گۆتە (شىركاڭ)
ى: ھەرە كۆتر ژنا تە نىنە... بپ/ (295)).

- كىقژالە و كچا مىرىن نەجنا:

ئىك دى ژ وان ھىمايىن ئەفسانەيى ئەمۇين د قى
ئەفسانەيىدا دەينە دىتن و قەگىران، ئەر ژى (كچا
مىرى نەجنايە بەلى خۇ دكەتە كىقژالە!)، ھەر
وەكى كۆترىك وى چىرۆكى بۇ حاكىمى قەدىگىرىت،

باخچەيەكى ھندەك فىقىيان دخۆت: ((كورك چۆ،
و سە چى بوو، د نەف رەز و باخەكى ھەلبوو،
بەرى خۇ ددەتن، رەز و باخ گەلەك ب خەملە،
ھەمى رەنگىت فىقى تىدا ھەنە. كورك ل نەف
گەرىيا وىشىيەكى تىرى كر و دوو تلى ژى خوارن،
ئىشەك ب سەردا ھات، لەشى وى ھەمى بۇ كرم و
كىز، گۆشتى وى ھەلاند!! كورك ب سەر چەنگە،
خۇ گەھاندە سىقەكى كر و خوار، بۇ ھىستەرەك،
فىشىن ژ كورىا وى ھات!! كوركى گۆت: يا خۇدى
پانى نەفە ژى شۆلى تەيە، بەلكى خۇدانى قى رەز
و باخى، من بىبەت و شۆلى بۇ خۇ ب من بکەت.
كورك ب كەلەخىقە ھىستەرە و ب ناقلیقە مرقە.
چوول نەف وى رەز و باغى گەرىيا، جارەكى بئەكا
حولىكى دىت، كتەكا حولىكى ژى خوار، جارەكا
دى وەكى بەرى بۇ مرقۇف. نىنا ھزرىت خۇ
كرن، گۆت: نەز دى رابم وىشىيەكى تىرى بۇ كچا
حاكىمى بەم، بەلكى ئەف نىشە بگرىت، پاشى دى
وئ ساخكەم بەلكى شوى ب من بکەت. كوركى
وئىشىيەكى تىرى كر و برە مالا پىرى. گۆتى: پىرى
ئەف وىشىيىن تىرى من بۇ كچا حاكىمى بىن نىنايى،
من دقىت تو بىبە و بخۆت، بەلى كەسنى دى
نەخۆت... سىپىدى پىرى وىشى برە مالا حاكىمى
و قەسنا نۇدا كچا حاكىمى كر و گۆتى: من ئەف
ترييە بىن بۇ تە نىنايى. كچكى دوو تلى خوارن،
ئىشەكى ھاقىتە كچكى و كرما بەردايى، لەشى وئ
ھەلىا!! حاكىمى چ دختور نەھىلان، چ دەرمان بۇ
نەدىتن... كورك رابوو چوو نەف وى باخچەيى،
ھندەك حولىك و سىقە كر و ھاتە مالا حاكىمى...
كوركى سىقەك دا كچكى و كچك بۇ ھىستەر. كوركى
ھەفسارى وئ گرت و زوى گۆتە حاكىمى نەفە
من بۇ خۇ ھىستەرەك بر و نەز چووم. كوركى
پىت خۇ سىقەكرن و ھىستەر نىنا و ھات نك براين
خۇ... ھەتا مەغرىب، رابوو حولىكەك دا ھىستەر
جارەكا دى ھىستەر وەكى بەرى بۇ كچكەكا جوان
و ژىھاتى، ژنوى بۇ كرە دەوات... بپ/ 289 و
(290 و 291)).

دېئىزىت: ((يا حاكىمى
خۇش بېت، ھەكە
ھەيڧەكئى و ھەكە
بېست سالا. شۆلى
كۆركى بۆ ئەفە.
كۆركى شۆكا خۇ
بەردا بنى بەحرئ،
ھندەك ھىلا و كىشا
ژدەرڧە، كۆركى
بەرىخۇدايىن، كۆ
(كىڧزالە) يەك
ب شۆكىڧە ھات،

كەرىبىت كۆركى گەلەك ڧەبوون و كىڧزالە ھافىتە
دەرئ و گۆت: يا ھەيوانى خودئ، ژ ھەمى نشتا
تو بوويە ېزقى من؟! مانى كەس تە ناكربت.
كۆرك ب سلى و دل نەخۇش زڧرى، ھندەك
ھات، جارەكا دى گۆت: بخودئ دى زڧرمەڧە وى
كىڧزالە ھىي نىنم بەردەمە ئاف خانى. كۆرك زڧرى
پىن كىڧزالە ھىي گرت و نىنا مال... كىڧزالە كچا
مىرئ ئەجنايە، يا ب سىحرا خۇ كرىيە كىڧزالە،
دلئ وئ كەتتوو كۆركى ڧەڧىر، بەلى خۇ ديار
نەكر كۆ كچكە، وەختى كۆرك و دەبكا خۇ نڧستىن،
نىڧەكا شەڧى كىڧزالە ھىي خۇ كرە كچك و ھاتە ئاف
خانى و ب سىحرا خوارنەكا گەلەك لاو دروست
كر، جارەكا دى خۇ كرە كىڧزالە.. شەڧەكئى پىرئ
گۆت: ب خودئ نەز دى گۆھدارىيا ل كۆرئ خۇ
كەم، كا نەو ڧى خوارنئ ژكىرئ ددزىت!! وئ
شەڧى پىرئ خۇ ژ ڧەستا دخەو بر، گۆھئ وئ
مال رەپ رەپا كۆركى، كا دى كەنگى ژ خەو
رابىت، دا بچىتە دزىا، دەمەكئى شەڧى پىرئ دىت،
كو خانى روون بوو، شەڧى شەوق دا، پىرئ دىن
چاقاڧە بەرىخۇدايىن، كۆ نەو كىڧزالە بۆ كچكەكا
جوان و خشكۆك، پىرئ خۇ بىن دەنگ كر، كچك
ب پىرئ ناھەسئىت، كچكى دەست ب زادى كر و
حازر كر وەك ھەر شەڧ، زادئ خۇ حازر كر و
كرە قازانى، پاشى ڧەستا پىستى كىڧزالە ھىي كر دا

خۇ بکەتە كىڧزالە، پىرئ خۇ لىدا و گرت، وەختى
پىرئ گرتى، سىحرا وئ بەتالكر، ما كچك... كۆركى
پسىارا كچكى كر، تو چ كەسى؟ كچكى راستى بۆ
كۆركى گۆت، گۆتى: نەز كچا مىرئ ئەجنا مە و
نەز ل تە ناشق بووم، من تو دڧىيى... بپ/ 291
و 292 و 293)).

- كۆرئىن مىرئ ئەجنا:

ھەر ژ وان ھىمايىن جادوويى و ئەڧسانەيى
كۆرئىن مىرئ ئەجنان و تریيى جادوويى، ئەوئىن
وەك مۆتىڧەك دووبارە دىن، دەما كۆ حاكم ھندەك
ترى ژ ئەحمەدى دخوازىت، كۆ دڧىت تریيەكئى
وہسا بېت ھندى ژئ بخۆن ھەر وەكى خۇ بېت و
كیم نەبىت! ((حاكىم گۆتە ئەحمەدى: من ژ تە
دڧىت، تو ویشىيەكئى تری بىنى، ھندى نەم بخۆن
خلاس نەبىت، ھەكە تە نە نىنا، دى سەرئ تە برم
و چوار رۆژ بۆ تە مەجال! ئەحمەد زڧرى مال،
گەلەكئى ب خەم. ژنا وى گۆتى: تە خىرە، تو يى ب
خەم؟ گۆتى: (حال و مەسەلئىت حاكىم ئەڧەنە...)
ڧىجا نەز ژ كویڧە دى ویشىيەكئى تری بۆ نىنم، ھەر
بخۆت خلاس نەبىت! ژنا وى گۆتى: نەو عەردئ
تە نەز لى گرتىم وەختى نەز كىڧزالە، تو دزانى؟
نەحمەدى گۆتى: نە. گۆتى: ھەرە وىرئ، بىژە
سلاڧ ل سەر ھەوہ بن گەلى خزما، نەو دى سلاڧا
تە ڧەدەن و دى پسىارا من ژ تە كەن. تو بىژئ:
خەدىجايى [خەدىجا ئافى كچا مىرئ ئەجنايە نەوا
خۇ ب سىحرا كرىيە كىڧزالە] يا گۆتى: ویشىيەكئى
ترى ژ مئوا مەيا ئاف ھەوشئ نەز يا ژئ خەرىب
بوویم. دەنەڧ تە و تو بىنە و وەرە. ئەحمەد رابوو
بەز چوو سەر لىڧا بەحرئ، كچكى چ گۆتىيى وەكر.
وان ژى ویشىيەكئى تری بۆ نىنا دافى زڧرى ھاتە
مال. خەدىجايى تىر ژئ خوار، ھەچى تلىيا ژىڧە
دكر، تلىيەكا دى پىڧە دەھات. ئەحمەدى ویشىيى
خۇ برە دىوانا حاكىم، دانا بەر دىوانى ھەمىا تىر
خوار، ژ وى ویشىيى تری، جارەكا دى وەكى خۇ
لى ھاتەڧە!! حاكىم گۆتى: تە شەرئى من راكر،
ھەرە مالا خۇ... بپ/ 293 – 294)).

نەناخقى، دى
سەرئ تە بىرم،
ھندەك پىسار ژئ
كەرن، جابا خۆ
دا و شەرتى وى
راكر. نينا حاكىمى
گۆتى: ھەرە مال،
ئەز سەرئ ھەوہ
نابىرم... بپ/
294)).

- بلوئىلا
جادوئىي:

ھەر ژ وان ھىماين ئەفسانەئىي، ئەمىن د ناڤ
رودانن ئەفسانەئىدا دەئتە دىتن، وەك مەرجهكى
حاكىمى، ھەكەر ئەحمەد (بلوئىلا جادوئىي) بۇ
حاكىمى نەئىنيت، دى سەرئ وى بىرئت، دگەل
قى ئالاقى جادوئىي چوار ئالاقىن دى ژئ دەئتە
ب كار ئىنان، ئەو ژئ (ھەسپ، شە، قودىك و
سابون)ن، كۆ ئەف ھەر پىنج ئالاقىن جادوئىي
و ئەفسانەئىي نە، دناڤ رودانن ئەفسانەئىدا دەئتە
بكار ئىنان: ((نينا خولامەكى گۆتى: قى جارئ
قەرىكە (بلوئىلا سىحرا). نينا گۆتە نەحمەدى: دقئت
تو بۇ من (بلوئىلا سىحرا) ھەتا چوار رۆژئت
دى بىنى، ھەكە دى سەرئ تە بىرم! دىسان
خەجىجائى گۆتى: ئەز ھەر بۇ تە بووم، خودئ
بەختى دەيكا تە خراب كەت.... بلوئىلا سىحرا يال
دەف پىرەكى... بپ/ 294)).

- ھەسپى جادوئىي:

د گەلمەك ئەفسانەئىاندا، ھەسپ وەك ئالاقەك
جادوئىي دەئتە بكار ئىنان، جا چ ھەسپى ئاقى
بىت، ھەسپى بروئىسىيىت بىت، ھەسپى ئاگرى،
ھەسپى جەمەدى بىت، ئەو ھەمى وەك ئالاقەك
جادوئىي دەئتە دىتن. و داکو بچىت وئ بلوئىلا
جادوئىي بىنيت، خەدىجا دىئىزئتە نەحمەدى:
ھەرە نك بابى من، بلا ھەسپى من بەدەتەف تە دا
بى بچىيە بلوئىلا جادوئىي: ((خەجىجائى گۆتى:

- زارۆكى د چلکا دا و ناخفتن:

ئىكە دى ژ وان ھىماين ئەفسانەئىي، ئەو
ژئ ناخفتنا بچوئكى ژ نوى ژ دايكا خۆ بوئىي،
كۆ ئەفە تئى ل سەر دەمى ھندەك پىغەمبەران
قەومىيە، ژ وان ژئ ((عسائى مەسئح (س) دەما
ژ دايكبوئىي، دگەل مللەتئى خۆ ناخفتئىيە: ((قَالَ
إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا)) (مەريەم/
30). ئانكو: (([عيسائى] گۆت: ئەز بەندەئىي
خودئىمە، ئنجىلا دايىبە من، و ئەز بىي كرىمە
پىغەمبەر [ئانكو خودئى يا بۇ من نقىسى، ئنجىلى
بەتە من و من بكتە پىغەمبەر]) (سگىرى،
2002: 307). ھەروەسا ئەو بچوئكى شەھدەئىي
بۇ يوسف پىغەمبەرى (س) دايى: ((قَالَ هِيَ
رَأَوْدَتِي عَنِ نَفْسِي ۚ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا
إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قَبْلِ فَصَدَّقَتْ وَهُوَ مِنْ
الْكَاذِبِينَ)) (يوسف / 26). ئانكو: (([يوسف]
گۆت: وئ ب خورتئ ئەز داخواز كرمە دەف خۆ
[ئەز ژ بەر وئ رەفئىم دا دەر كەفم، تو ھاتئىيە د
دەرگەھىدا] و دوى ومختئىدا شەھدەكى ژ مالا
وئ شادەئىي دا [و گۆت]: ئەگەر قەمىسى وى
[بىي يوسفى] ژ بەر قە درىابىت، ژنا تە راست
دبئزئت، و ئەو [يوسف] ژ درەمىنە))
(سگىرى، 2002: 237).

حاكم ژئ د قى ئەفسانەئىدا مەرجهكى وەسا
دەئتە بەر ئەحمەدى، كۆ دقئت بچىت بچوئكەكى
ژ نوى ژ دايكبوئىي بىنيت و باخفت: ((جارەكا
دى ئەحمەد نينا ديوانا حاكىمى و شەرتەكى دى
ھافئتە بەر، گۆتى: تو نەچى، بۇ من بچوئكەكى
ژ نوى ژ دەيكا خۆ بوئىي بۇ من بىنى و باخفت،
دى سەرئ تە بىرم! جارەكا دى ژنكا وى
خەجىجائى گۆتى: ھەرە جەئ جارا دى، وەكى
بەرى ھىنگى سلافەكى بكة وان و بئزئ: ئەزئ
ھاتىم براين خەجىجائى بەم، يا گۆتى دا بىنم،
ئەوئ ژ نوئكا بوئىي. وان ژئ كورك داقى و
نينا، كورك برە نك حاكىمى، گۆتە كوركى دى
باخفە. كورك نەناخفت، گۆتى ھەكە جارا سىين

یە كۆ دبیته كوری میری ئەجنا) وەك كەسایەتییی هاریكار پۆلێ وی دەهتته دیتن: ((نەحمەدی نەفە هەمی كرن و ژ حاکمی خلاس بوو. دویمایهیی برایی خەدیجایی حاکم كوشت و نەحمەد كره حاکم شوینا وی، بپ/ 295).

نەجنام:

د شەرۆفەكرنا رویدان و كەسایەتی و ئالافین د ئەفسانەیییدا هاتینه دیتن و ب كار ئینان، ئەف هیمایین ئەفسانەیی تیدا پۆلێ خۆ دیتن: ((تەیری دەولهتی، فیقییی جادویی، شراكا و كۆترک، كیفزاله (كچا میری ئەجنا)، كورین میری ئەجنا (وەك كەسایەتییی هاریكار)، كورن میری ئەجنا (زارۆکی د چلكادا) و ناخفتن، بلویلا جادویی، هەسپی جادویی، پیرا جادووگەر، شەیی داری، قودیکا رۆناهییی، سابوین، كورن میری ئەجنا)). دیتنا فان هەمی ئالاف و كەسایەتییی جادویی و ئەفسانەیی و پۆلێ وان د بەردەوامبوونا رویدانین ئەفسانەیی دا، ب سەرکەفتیترین ئەفسانە دەهتته دیتن، چونكه بكارئینان و دیتنا (15) ئالاف و كەسایەتییی ئەفسانەیی وەكو هیمای پۆلێ خۆ د قی ئەفسانەیییدا دیتن، رەنگه گەلەك كیم ئەفسانە هەبن، هنده هیمایین ئەفسانەیی تیدا بەهتته دیتن و ب كار ئینان، لەوا ئەفسانەیهكا گەلەكا سەرکەفتی بوویه.

ژێدەر:

- 1- قورنانا پیرۆز.
- 2- سگیری، اسماعیل (2002)، تەفسیرا ژیان، چاپا ئیكی، قم - ئیران.
- 3- جعفر، حسی (2017)، جیرۆك و چیفانوك، چاپا ئیكی، نەسنیتویا كەلەپووری كوردی - دەوك.
- 4- جمباز، طارق (1986)، هەقایەتی كوردی و مۆتیفەكانی لیدوان و چەند هەقایەتیك، گۆفاری (رۆشنیری نوێ)، ژماره (110)، لاپەرەكانی (161-182).
- 5- (هوما - ar.m.wikipedia.org/wiki)، سەردان: ئیكشەمی، 8/ 9/ 2024، (1:15).

هەرە وی عەردی تە ئەز ژێ نینام، وەختی ئەز كیفزاله تو وەکی جارا بەری بیژە بابی من: هەسپی من بەدەتەف تە و سواربە هەرە بلویلا سیحری... بپ/ 294)).

- پیرا جادووگەر:

پیرا جادووگەر، ئیك ژ وان كەسایەتییی ئەفسانەیی یە، ئەوین گەلەك جار وەك كەسایەتییی هاریكار یان خرابكار پۆلێ خۆ د ئاف ئەفسانە و چیفانوكاندا دیتن، وەسا خویایە د قی ئەفسانەیییدا دیسان پۆلێ خۆ دیتن، ئەو بلویلا جادویی ل دەف و نیه: ((نەف بلویلا سیحری، یا دەستی پیرەكیدا، تو هەرە دی چیه نیزیکی پیری، ئەو دی بلویلی بیژیت، خۆ نیزیك بكه، وەختەکی دەستی خۆ لی بدە و پرهقه... بپ/ 294 - 295)).

- شەیی داری، قودیکا رۆناهییی و سابوین:

داكو ئەحمەد بشیت خۆ ژ پیرا جادووگەر قورتالیکەت، خەجیجا هەندەك ئالافین دی یین جادویی دەتەف نەحمەدی ئەو ژ: (شەیی داری، قودیکا رۆناهییی و سابوین) كۆ ئەف هەرسێ ئالافە ژ دیسان یین جادویی نە: ((نەفە بۆ تە قی شەیی داری دگەل قی قودیکا رۆناهییی و دگەل قی كەری سابوینی. تو ژبەر پیری خلاس نابی، ساحره قیجا هەكە نیزیکی تە بوو، قی شەیی پافیزه پيشيا ویدا، دی بیتە دەحلهکی مەزن د ریکا ویدا، هەكە دەرباز بوو، ژ وی دەحلی، تو قودیکا رۆناهییی پافیزه پيشيا وئی، دی بیتە بەحرەكا نافی، هەكە ژ بەحری دەرباز بوو، تو قی كەری سابوینی پافی د ریکا ویدا، دی بیتە كەفرەکی حولی د ریکا ویدا. هەتا ژ فان هەمی دەرباز دیتت، تو دی نیزیکی مال بی، هەكە هاتە مال قیری ئەز دی وئی كۆرم.... بپ/ 295)).

- كۆری میری ئەجنا:

دویمایهك هیمای ئەفسانەیی پۆلێ خۆ د ئاف ئەفسانەیییدا دیتن، ئەو ژ (برایی خەجیجایی

چیرۆکا رۇمانا زیندانکری یا ئەنوەر محەمەد تاهر د ھەمبیزا فنیومنیۆلۆژیاییدا

بەراھی:

دەمی بەحس ل تیورا وەرگرتنی دەیتەکرن
گریدانا جوانیا وەرگری ب دیاردەیییا
فنیومنیۆلۆژیایفە توکمەیی دەیتە دی، نانکو
ئەف دیاردە ھەبوونەکا کریارا تیگەشتنی
ریزدکەت، کەواتە رمان پۆختەیی تیگەشتنا
تاکەکەسییە. فنیومنیۆلۆژیا ژ دیارترین سەمتین
ھزرییە د چەرخ ۲۰یدا کو گرنگیەکا رەھا ب
دۆزیین فەلسەفی ئەویین گریدایی ژیانا مروفی
سەردەمفە دایە.

چەمک و پیناسیین فنیومنیۆلۆژیایین:

ژبەرکو کریارا فنیومنیۆلۆژیی
سەردەریی ل گەل کاکلکا تیگەشتنی دکەت
خۆیادیبیت(فنیومنیۆلۆژیا ئەجمامی دوماھیی یی
کارلیکەریا د ناقبەرا کارئ ئەدەبی و کریارا
تیگەشتنییادیە، ئەف دیاردە ب دوو کەتوران
دروستدبیت: ئیک بناغەیی جیگر کو ب بناغەیی
تیگەشتنی دەیتە ل قەلمدان و دوو بناغەیی

یوسف علی صفار

badinan

تىگەھەك بۇ دېتتا جوانىي و دەرئەنجام گەھشتن ب بەرھەمەنناھەك ھونەرى ب دەستدكەقېت.
 دجارچووقى پېنناسىدا دەھىتە
 خۇياركرن(فنىومنىۋلۇژيا زانستەكى بۇ زانىنا
 مروقى سەرتاسەرىيە)،(الەرىفى، ۲۰۲۳،
 ۳۱۹).. ھەروەسان (فنىومنىۋلۇژيا ب واتەيا
 بەر فرەھ دەھىتە نياسىن، سەمتەكا فەلسەفيا ۋەسقىا
 ئەزمونگەرىيە)،(محمەد، ۱۹۷۳، ۹۵).ھوسان
 دياردېيت كو ئەف سەمتا تېورا ۋەرگرتنى لايەنى
 سەرتاسەرىي و گشتى بىخۇقە دگرېت، زىدەبارى
 ھندى ئەو بەشەكە نە دابرىيە ژ مروقى و كار
 و كرىارىيىن مروقى خانەدكەت، لەوران دشىاندایە
 بەھتە گوتن كو فنىومنىۋلۇژيا كوزىكى بەر فرەھىي
 تېورا ۋەرگرتنىيە.

بىردانكىن فنىومنىۋلۇژيايى:

ل سەر ھەبونا فنىومنىۋلۇژيايى بوچونىن
 جودا رىزىدىن ۋەكو بىردانك، جاران ھەستكرن

گۆھور، ھەردو پېشكە بناغەيى كارى ئەدەيى
 پىكەدھىنن)،(خضر، ب.س، ۷۵). ديسان د ھەمان
 بياقدا(كارلىكەريا د ئاقبەرا بناغەيى جىگرو لىقوك
 د فنىومنىۋلۇژيايىدا رمانى دئافرىنىت، لىگەريان ل
 رمانىژى سالۇخەتتىن ئاقوكى يىن گرېدايى خۇدئ
 مروفايەتتېقە دەھىتە زمان، ھوسان رانا بابەتى
 دروستدېيت دەمى فنىومنىۋلۇژيا رانا ھەستېكرنى
 ل سەر لايەنى ژ دەرقەيى مادى بەرسقا ھەستا
 ئاقوكى دەت)،(صالح، ۲۰۰۱، ۳۴).

ل دوويق ئەقان ھەردو راناان ژ تىگەھشتنى
 خۇدى ۋەھستا مەبەست دروست دېيت، ئانكو
 دەمى ۋەرگ سەردەرىي ل گەل تىكستى دكەت،
 ھەردو لايەنن نقىسەر و خۇاندەقان دكەقە
 د خانەكا تاممكەريا ھەقدوودا، ھوسان كرىارا
 تىگەھشتنى بۇ ھەر تىكستەكى ئەدەبىي پىدقى ب
 تىگەھشتنەكا ھويرو كويرو ھەيەداكو كرىاراساخلەم
 ب دروستى پىكەھىت. ئانكو فنىومنىۋلۇژيا دېيتە

دیسان وەكو بېردانك لۆژیکی فنیومنیۆلۆژیا وەكو بەردەوامی د نەرازیبونا گوهرینیدا بەرچاقدیبیت(هەبوونا فنیومنیۆلۆژیایی وەكو دیتنەکا لۆژیکی د دوو پیکهاتاندا بەرجسته دبیت) ۱. نیشاندانا بابەتیین ژیر دیتان د دیتنیین خۆدیدا،

۲. گریدان ب هندهک هزر و باومرینن تاییەت ل دور بابەتیین دیارکری، ئانکو سەرنج بەرهف بابەتی بوونا مەبەستان). (هەربرت، ب، س، ۹). دیسان وەكو لۆژیک دیاردبیت(هەبوونەک بۆ جارەسەرییا میژووگەریی ب ریکا ئەزموونگەریا ژیری و ئەزموونگەریا ژیواری ل سەر سئ پیفەران فنیومنیۆلۆژیا دابەش دبیت:

۱. رۆهنکرنا رامانی، مەبەست ژئ رافەکرنا ئەگەر و هیز و بهاییە هەتا دگەهیتە ئەنجامی مەبەستدار.

۲. هەلاویستی باومرین، مەبەست ژئ سەرکەفتنا دەمەکییە هەتا دگەهیتە گەهشتنی ب باومر یا راستگۆیانە.

۳. ئەنجامدەریا فنیومنیۆلۆژیایی، ئەفەزی قوناغادوماهی یا هەستیکرنا ناییە، ئانکو (دەربیرین ژ رامانیین پاقر د جارچووقی فنیومنیۆلۆژیایییدا ساخلەم دبیت و وەكو کار و بابەت و هەبوونا کەسایەتیا زلەپز بەرجسته دبیت). (هەمان ژیدەر، ۱۰. ۱۱). دئەقی مزارا لۆژیکیدا فنیومنیۆلۆژیا دەربیرینیین بابەتی ل گەل رویدان و ئەنجامان د کۆژیین خورستییدا د نخیقییت، هوسان دشیاندایە بیژین کو لۆژیک وەكو گەهشتەک بۆ سەمتا فنیومنیۆلۆژیایییدا ئاورک گەهانیدیە و بۆ بوویە ئالافی گەهشتنا پیدقی بۆ بابەتەکی دیارکری.

بەنەمایین فنیومنیۆلۆژیایی

فنیومنیۆلۆژیا وەكو کەتوارەکی کارکرنی ل سەر بنەمای (۱. رامانا هیرمنوتیکایی، ئەف بنەمایە ژ هەبوویین گرنگە دجارچووقی فنیومنیۆلۆژیایییدا، هەر وەكو دیاردیین رامانا رافەکران، ناماژە بۆ بەلگەیان، ئانکو خۆدئ ژیان

ب ئەقی دیاردەیی پیدقی ب بکارهینانا هەستانە، د ئەقی بیافیدا (هوسری) دیاردکەت(مروّف دکریارا فنیومنیۆلۆژییدا ب دوو هەبوونان، نافخویی و دەرفە کارتیکەربیت، ئەف هەردوو هەبوونە ب زانینا دەستنیشانکری دەهینە زانین، فەلسەفا بنەرتی لایەنی مژاوی سادەدکەت. د ئەنجامدا ریزەوین هزریکرنی بەر هەمدەهیت، فنیومنیۆلۆژیا د ئەقی کەتواریدا هەمی تشتیین مروّفی ژ هزر و رویدانان ب خۆقەدگرن). (محمد، ۲۰۲۳، ۳۱۸). د هەمان بیافدا (سەید توفیق) دیاردکەت(فنیومنیۆلۆژیا نە ریبازە نەژی ئەو فەلسەفەکا دیارکرییە، بەلکو ئەو سەمتەکا دامەزراوییا بابەتییە، داکو ئەو تییگەهین فەرە د گەنگەشکرنا وئ بگەهین نەمازە ئەوا ل سەر دەستی هوسرل بەدستقەهاتی). (هەمان ژیدەر، ۳۱۹). هەروەسان و هەر وەكو بېردانک(الحقی) دەربارەیی ئەقی چەندئ دیاردکەت(فنیومنیۆلۆژیا زانستەکە هشیاریا بابەتی وەكو فەکولین دەستپیدکەت، یا باشتر ئەو ئەم هزرا خۆ د چاوانیا دروستبوونا رویدانیدا بکەین، ل سەر هەولانیین بێردوزەیی و پیتشکشکران و شروّفەکرانان ب راوستین، ئەو کاری ل سەر لینگەریانی ل دیتنا فەلسەفی و دروستکرنا فەلسەفی ل سەر زانستی فەلسەفی دکەت). (هەمان ژیدەر، ۳۱۹). ل سەر ئەقان هەردوو بېردانکان د خانا فنیومنیۆلۆژیایییدا ئەم دشین بیژین کو فنیومنیۆلۆژیا سەمتەکا فەکرییە ئەو هەبوون و گەشەکرنا خۆ ل سەر بەردەوامی دبیافین هونەری و زمانیدا خانەدکەت، ئانکو هەبوونا وئ نە فەلسەفیە بەلکو ناراستەکە بەرهف فەلسەفی نەمازە دەمی مروّف هەول دەت تییگەهشتنی ل هندهک بیافین دیارکریدا بکەت. ژ لایەکیفە هەبوونا پەیدا بوونا وئ ژ هوسرلی بوویە، ژ لایەکی دیترفە ئەو بوویە بناغە و خاندنگەهەکا بابەتی بۆ رفیشت و فەکوپیین دوویف خۆدا نەخاسەمە د خانا تییگەهشتن و کاریگەریین نافخویی و ژدەر قەدا وەكو دیتنەکا جوانی، قیچا چ ئەف دیتنە هزر و روشەنبیرییبیت، یانژی شروّفەکرانیین جودا و جودا بن.

وگریدانا وان ب ههستانفه). (الزهراء، ۲۰۲۱، ۶۷). ژ لایهکیدیقه وەکو بنەما هەرسێ سەمتین کارکرنی (۱. سەمتا سایکۆلۆژی: هەبوونەکا زیق و بەرھەمدار بناغەیی فنیومنیۆلۆژیایدا هەبە وەکی، سایکۆلۆژی ژ یواری، شروڤەکرنا سایکۆلۆژی، ئەزموونگەری، هەمبیز، هەفرکی و زگارپوون، خەون، هەفرکیا شیانان، ناستی چیژی.

۲. کریتی و جوانی: ئەف بنەماییه کاریگەریەکا تیکستییه خانەیین ئەدیبیانان ژ لایەنی هەقژ و کاریگەر مینا باشی و خرابی، بەها، چاکی و رەوشت.

۳. خانە بنەماییه جیگر و لڤۆک: ئەف بابەتە بۆ تیکگەهشتنا بابەتییه، لڤۆکی و جگیری بەرستەدکەت، کاریگەریی و تیکگەهشتنی هەمبیزدکەن). (محمد، ب.س، ۳۲۸، ۳۲۹). هوسان کەتواری بنەمایان دئ هەبوونەکا دیتەر دەتە تیکستی، نەخاسەمە ئەگەر وەکو سایکۆلۆژی ببیتە هەبوونەکا بابەتی.

پراکتیزەکرنا فنیومنیۆلۆژیایی:

فنیومنیۆلۆژی د کەفلۆزانکی پراکتیزیدا ل سەر چیرۆکا رۆمانا زیندەکاری یا چیرۆکنڤیس ئەنومەر محەمەد تاھر ئەوا د گۆفارا پەیف یا ژمارە ۹۵یدا بە لاقەبووی، دئ هەولەمین وەکو لایەنی فنیومنیۆلۆژی نەمازە د خانە سایکۆلۆژی بابەتیدا ئیخینە ژیر قەکولینی ل بەراھیی ژ ی دئ سەمتا هوسان دابەشکەین:

سەمتا سایکۆلۆژی ئەزموونگەری:

چیرۆکنڤیس د ئەفی بیافیدا دبێژیت: ((دشەفەکا زەلال دا، تاقە هەیفی شولما خۆ دریزتە خواری، بابەکی سار دەت، بەلی وان هەست پینەدکر. رۆناھیا ئەلکتریکین کۆچکا کۆماری رۆناھی ددا ئاڤی و ماسیان تیدا سەمادکر. جەھدان دەنگی هۆرینا ترمبیلان و چەپلە قوتانان سەرخوشا پایتەختی تژی کربوو)). (تاھر، گۆفارا پەیف ۲۰۲۴، ۷۴). ئەگەر ژکوژیی سەمتا

سایکۆلۆژی ئەزموونگەری بەری خۆ بەدینە قی پارچە گوتتی دئ بینن کو هەست و نەست تیکەلی هەقووبووبینە، هەستین هەستینکرنی شەرنیخی لگەل هەستین بەرھەفکری و دەلالی دکەن، ئاوریین ئەزموونگەریا خۆرستی ل قەلەم دەیتە دان، ئەو ئەزموونگەریا لێرچاقان دکەشیت و چاڤ و گۆھان هەبوونا وان لیکدگۆریت؟ ئانکو هەر کەسەکی ل وی سەردەمی ژیاپیت و ئەو رویدان دیتین دئ ل دەف وی ئاسایی بیت، چونکی دەمی دگوت کۆچکا کۆماری ئاڤ راوستیا، نابیت کەسەک دبەرا بەیت و بچیت، نابیت رۆناھی لی ئاقابیت، نابیت کەسەک تیر بەری خۆبەدەتی، نابیت ستوین مروڤان لێرامبەر وی بلندبین، ئاھا هۆسان بۆ مە خۆیادبیت کو لایەنی فنیومنیۆلۆژی سایکۆلۆژی ئەزموونگەری د ئەفی نمونیدا زیقەبیت، ئەفە ژ لایەکیفە و ژ لایەکی دیفە هەمی کەس و گیانەمەر و دار و بەر فەرە خزمەتا ئەفی کۆچکی بکەن، چونکی کۆچکا کۆمارییە.

سەمتا سایکۆلۆژی هەمبیزان:

ئەف سەمتە ژ سەمتین فنیومنیۆلۆژیین بەرھەمدارە، ئەو هەبوونەکا جودا خانەدکەت. چیرۆکنڤیس دبێژیت ((هەمیان خۆشی و کەیفاخۆ بۆ هاتنا سالا نوی دەر دبری. هەر پینچ ریکەفتن کو هەر ئیک سێ شوشەبەرمان راکەت و سێ داخازان بی شەرم و بی پەردە بۆ سالا نوی بکەت، و بی ئازادە ددلی خۆدا بیژیت یان ئاشکرا بکەت و ب دەنگەکی بلند بیژیت)). (هەمان ژیدەر، ۷۴). فنیومنیۆلۆژی ئەفی سەمتی دەرگەهەکی دیترا دەیتە ژورفە، ئەگەر ئەم د وی جارچووقەیدا بەرئخۆبەدینە قی گوتتی دئ بینن کو هەمبیز رۆلەکی ئیکجار مەزن و دیار و خۆرستی و سەرنجراکیش هەبە، قیچا ئەف هەمبیزە چ داخازی بیت، یان نارمانجیبت، یانژی خەون بیت. کەواتە چارچووقەکی بابەتی د مژارەکا سەختا ریزکرییە، ژ لایەکیفە کەیف و خۆشی ب زنجیرە ل هەقووبووبینە داکو خزمەتا نوپاتیەکی

وان نەخشە بۆ دانای. دئی چەوا ئیک و دوو بین،
 ھەر ئیک بەرھەف باژیرەکی دچیت. چەوا سال
 ھوسا زوی بۆرین، ھەردوو مانە بیدەنگ، کەس
 ژوان نەئاخفت، کەسە نەزانی چەوا بابەتی فەکەت
 و ژکیرئ دەستبێیکەت، ھەر ئیک ل دەرھەتەکی
 دگەریا، ترسا وی ئەو بەگەھتە رێیەکا گرتی و نە
 دەرکەفیت، ئەفچا دئی ئەنجام چ بیت؟). (ھەمان
 ژیدەر، ۷۵). ئەگەر دجار چووقەکی بەرھەدا ل
 ئەفقی گۆتئی بنیرین، دئی بین کو چەندین بابەت،
 رویدان، پرسیار، ناماژە تیدا ھەنە، بەلئی دئی ئەم ژ
 لایئ جوانیا کریننێفە بەرئ خۆدەینی وەکو کار بۆ
 فنیومنیۆلۆژیا سایکۆلۆژی، د ھەبوونەکیدا ژفانی
 دیتنا ھەقدوو ئاریشە و چونکی سەردەمەکە
 ئالاقین پەموەندیکرئی د کپن، ئەفمژی لایەنی بەھایی
 مروفایەتی بەرچاقدکەت کو ژبنەماین جوانیا
 کرینتینە دناف تیکستیدا، دیسان ھەبوونا چەندین
 چەوایان ناماژەکا دیتەر بۆ دیارکر و نەدیارکرنا
 دەمەکی دیار و گونجایی ب دیدارێفە، ئەفمژی
 ب خۆ جوانیەکا کرینە کو خزمەتا فنیومنیۆلۆژیا
 سایکۆلۆژیئ کریت، ھەروەسان پەیفین(باژیر،
 بیدەنگ، نەئاخفتن، دەستبێیک، دەرھەت) ھەبوونین
 جوانیا پەیفینە دخانا تیکستیدا، بەلئی دەمئ بکار ھاتن
 پتر د لایەنی کریت دا بیت دەرھەت بۆ رویدانی
 دچیت. دیسان ژ پەیف ترس دیاردبیت کو جوانیا
 کریتئی ل قیرە ب ھیز ھەبوویە.

سەمەتا شروفاکەرنی:

خانەکا ھەبوونا خزمەتی پێشکیشدکەت و د
 ئەفقی خزمەتیدا وەکو خۆباوون، چیرۆکنفیس
 خۆیادکەت((ھەر چەند روژان دا بیژن شانەکی ژ
 کوردستانی ھاتیە پایتەختی وی دانوستاندان دگەل
 حکومەتی دکەت، دگۆتن کاودان بەرھەف باشتر
 دچن و دانوستاندن بەرھەف ئاسۆیەکی گەش دچن
 و دئی گەھنە ریکەفتئی)). (ھەمان ژیدەر، ۷۵).
 ل قیرە شروفاکەرن داخازا بابەتی، چیرۆکنفیس
 بابەتکی دناز نیت، پندفی ب شروفاکەرنی، پیدفی
 ب ھندئ ھەیە کو سەر راوستیان بۆ ھەبیت، ئانکو

بکەت، ژ لایەکی دیتەرھە ریکەفتن، بەر، شەرم،
 نازاد، داخاز، دەنگ ھەفرکیئ ل گەل ھەف دکەن،
 کانئ دئی کیژک بەری گەھیت، کانئ کیژک دئی
 پتر خزمەتی کەت، کانئ کیژک ھیفییە و کیژک
 ئارمانجە، دیسان وەکو سایکۆلۆژیا خەونئ ب
 خوژی ھەبوونەکا دیتەرە دەھتەزمان. کو ئەوژی
 ھەلاویستەکە کار بۆ دەھتەکرن.

سەمەتا سایکۆلۆژیا ژیواریا دەمی:

دەفقی بیافیدا چیرۆکنفیس دبیژیت((بۆ فەگنرا
 چەوا ھەر ئیکی سئ بەر پیکفە ھافیتنە ئافی
 وداخازا خۆکر

ئئ تە چ داخاز بۆ سالانوی کر؟

مە ھەمیان پیکفە ئیک داخازکر و ب
 دەنگەگی بلند گۆتی، ھەچکو کۆرسەک سترانەکی
 فەگنریت، کوردستانەکا نازاد و رزگارکری!!).
 (ھەمان ژیدەر، ۷۴). ئەگەر ژ کوزیئ ژیواریفە
 بەریخۆدەینە ئەفقی گۆتئی، ئارمانج د سینگی
 ھەبوونەکا دوزیدا یی زیفە، بلا پێشومخت
 ریکەفتن ل سەر نەھاتیئە کرن، بلا پلانژی بۆ
 نەھاتیئە داریتن، بەلکو ژیوار بۆ بەرھەفیان
 دکەت و کرینە، ھەر دەمەکی رویدان و ئالاقین خۆ
 ھەنە، دوی دەمیدا ئارمانجا ھەرە سەرەکی و خالا
 فەشارتیا ب دەستفەھینانی نازادبوو، بەلئی دبیت
 نوکە ئەو ئارمانج بەروفاژی بوویە، ئەو دیتنن
 بەرئ بکیر نوکە ناھین، لەوراژی فنیومنیۆلۆژیا
 ژیواریا ل دوپف ژیواریا سایکۆلۆژی ریزبوویە،
 ئەفە و ھەبوونا دیالۆکی کارناسانی پتر بۆ ئەفقی
 جوورئ سایکۆلۆژیئ کرییە. دیسان د ھەمان
 دەمدا ژیواریکە دیتەر یا رەھا کو ئەوژی نازادی
 و سەرەخویی و رزگاریکرنە، ھوسان ئەف
 فنیومنیۆلۆژیا سایکۆلۆژیا ژیواری، نەخاسە
 ژیواریا دەمی ھەمبیزکرییە.

سەمەتا جونی کریت:

ئەفقی سەمەتی کاریکەریەکا ئیکسەر
 ل سەر فنیومنیۆلۆژیئ ھەیە، چیرۆکنفیس
 دبیژیت((چەندین ناخفتن نامادەکرینە ل سەر پرۆژی

دېقە، لایەنئ سیمپولۆژیی رۆلەکی دیتەر ل قېرە خانەکرپیە، ئەوژی بکارهینانا ئاماژەکا هینامی هەمیان سەررێژدکەت. کو ئەوژی گرنژین و ئەو ددانین زوی ب زوی دەرئەکەفن، دیسان سینیاتیا دانا کو ئاماژەکا ئاشتیخوآزاییا خوآزەبیە بو خزمەتا سیمپولۆژیایی هەمبیزبوویە.

سەمەتا سایکولۆژیا رزگاری و هەفرکی:

سەمەتەکا هەبوونیاکار کرنا بابەتییه ژ جارچووقئ فنیومنیولۆژیایی، د ئەفی دەرگەهیدا چیرۆکنفیس دبیزیت ((ژمارا گرتیا زیدمتر بوو، بین رهفین و خو بەرزەکرین، وەکی تۆکین لبری داین هەر نیک بو خو چوو، یی خو گەهاننیه دەقەرا رزگارگری چوو، یان یی خو بەرزەگری کا کاروان بەرهف کیه دچن)). (هەمان ژیدەر، ۷۵). دەمی سەرئەکا دینتی ئەم ل ئەفی گوتتی بەکەین، خوآبوونەکا بابەتی بەری یا هزری بیردانکا مە تزی دکەت ئەو ژئ ئەنجامئ هەر بویرەکا کارفەدانگری بو کاردانەفەیهکا دیتەر، ئانکو ئەم دشین بیژین دەمی بەرهم خزمەتا سەرئەجئ دکەت دئ رزگاربوون ژئ پەیدا بیت. ئەفە و هەبوونا لایەنی کەتواری و خزمەتا تیکستی د جارچووقەکی دیتەر دنخفیت، هوسان دەقەر دبنە ئارمانجین رزگاربوونئ، ئەو دەقەرە ژئ د ژینگرتی و دەستنیشانکرپنە، کەواتە فنیومنیولۆژیا رزگارکرنئ د ئەفی بیافیدا دوو جەمسەران توماردکەت، یا نیکئ: دەمی جام پردبیت دئ دەسەراچیت، یا دوویئ: دەمی هەدەک جەین تاییەت هەبن کو وەکی فەحەواندەنگەهەکی بن داکو سەر تیدا د پاراستین.

سەمەتا ناستئ چیرئ:

ئەف سەمەتە دناف فنیومنیولۆژیاییدا کارکرنەکا وینەیی و هونەری ریزدکەت، هەر وەکی چیرۆکنفیس دبیزیت ((سیخورین رژیمی وەک پولیسان بیهنا هەمی کەس و جەهان دکەن تا ئەرد و دیواران. چاقین وان دا بیژی دئ ژ کلۆخی وان دەرکەفن، هندی قان قوتابیان دەمیزینن. هەچکو ئەف بەردا رەش یا بەرتەنگ و بەرتەنگر

شروقهکرن بو هەبیت، ئەفمژئ لایەنەکی دەمی جارچووقەدکەت دەسەردەمەکیدا هیقی و ئارمانج وچاف ل سەر رویدانەکی بوون، ل سەر دەرئەتەکی بوون کو ئارمانجەک ژئ بەکەفیت، چونکی نە ب تئئ کەسەک یان لایەنەک، یانژی ریبازەکل هیقی بوو، بەلکو خەلکی کوردستانی ب هەمی تەخ و چینین خو فە ل هیقیا وئ روژئ بوون. روژەک بیت ئارامی ب کەفیتە دل و هناقان، کەیف هزر و هوشان داگیربکەت، چاف ل دیدار و دانوستاندان بوون، نەخاسەمە د ناقبەرا شوڕەشی و حکومەتیدا خانان باشی و خرابئ مێشکی تاکئ کورد نخافتبوو، هوسان لایەنی سەمەتا سایکولۆژیا شروقهکرنئ بو بابەتی د جارچووقئ فنیومنیولۆژیاییدا بەرجستە دبیت، ئەو گەهشتنە ب هەندەک ئارمانج و حەزین ریزخایەن کو سالان کار بو هاتبوو کەرن.

سەمەتا بکارهینانا هەستان:

هەستین مروقی رۆل دیدارکرنا تشتاندا هەنە، ل سەر ئەفی چەندئ چیرۆکنفیس دیاردکەت)) نەشیا لناف هەمیان چ بیژیتئ، تئئ ئیشارەتەک دایئ زوی وەرگرت و تیگەهشت. گرنژینەک کەتە سەر لبقان و حەفت ددانین وی بین سپی دەرکەتن)). (هەمان ژیدەر، ۷۵). لقرە هەست رۆلەکی دیار و بەرچاف و بەرچافکرنا بابەتەکی گرنگ دگێرن، نەخاسەمە دەمی ئەف هەستە ل هەقدوو دچەمبێن، دەمی خزمەتا هەقدوو دکەن و دریزیدا خزمەتا سایکولۆژیا فنیومنیولۆژیایی وەکو سەمەتەکا گرنگاتبورا وەرگرتئ ب ستوخو فە دگریت، دەمی هەرو دینتان ل ئەفی گوتتی خر فە دکەین، دئ بو مە دیاربیت کو هەستان رۆلەکی سەرنجراکیش ل سەر بابەتان هەیه، هەر چەندە ب ئاشکرایئ هەستەکی دیارگری بکارنەهاتیه، بەلئ ژ لایەکیفە سەرئەجەک تومارکرپیە دەمی پەقین (ئیشارەتەک دایئ، تیگەهشت، گرنژینەک، دەرکەتن). ئەف پەیفە هەمی ژ ئەنجامئ بکارهینانا هەستان بەرپابووینە، دیسان ئەف پەیفە هەمی ئاماژەبێن هەبوونەکی دبازنەکیدانە. ژ لایەکی

ژ ئ دەرکەفەن، ل قیرە ب ئاستەکی هەفرکی هەبوونا فنیومنیۆلۆژیایی هاتییه تومارکر، نەخاسە دەمی هەفرکیا زمانی کوردی ل گەل یی عمرەمی دەیتەکرن. ئانکو رەوشەنبریا کوردی ل گەل رەوشەنبریا عمرەمی دەیتەکرن، کو د سەر دەمەکیدا هەمی رەوشەنبیری و خواندن ب عمرەمی بوون، ب ئەگەرئ فشارا زۆلمی، لەورا ژ ی هاندان بو هەفرکیی داکو زمانئ دایکئ بیته ئالاقئ هەبوونەکا خورستی، ئەقەژی لایەنی هەفرکیا ئیجابی تومارکەت، د هەمان دەمدا هەفرکیەکا دیتەرژ ی ب دەستفەدەیت، نەخاسە دەمی مەوق هەفرکیی ل گەل زانستی، پەرتووکی، بهایی دکەت، ئەقەژی ئیجابیهکا دیتەر، چونکی ب هەمی هیز و شیانان زانست دیتە پینگەهی کارکرئی، قنچا چ ب هزری و میسکی بیت، یانژی ب زەبلەک و ملان بیت. دناق هەفرکییدا لایەنی دانوستاندنن شیان پیشچاقدکەفەن، نەمازە دەمی دانوستاندن ل سەر خواندنئ و خەموریا خواندنئ و ژانرئ رۆمانئ بیت، چونکی رۆمان ب پیفەرین خۆقە د تژینە، پر پەیفەن، لەورا هەفرکیا مەوقئ ل گەل دەمی لایەنەکی دیتەر بەرجستەکرێبە، نەخاسە دەمی ژیر خزمەتا دانوستاندنئ دکەفیت. هوسان دشیان دایە بیژین کو هەبوونا سەمەتا هەفرکیا شیانان د ناخی فنیومنیۆلۆژیاییدا هەبوونەکا کارا و دیتنا ئیجابی ل سەر لایەنی سلبی هەمی، ئەقەژی زیدەباری کەتواری خۆازەمی، کەتواری مەوقایەتی و ئاینی ژ ی وەکو هەفرکی دەیتە تومارکر.

-سەمەتا هەقەر:

ژ سەمتین بەرەلەقە د فنیومنیۆلۆژیاییدا ل سەر ئەقی بابەتی چیرۆکنقیس دبیژیت ((من نەزانی رۆمانا وی چەند خەمال بوو چەند راستەقینەبوو. قارەمانئ وی کەسەکی جودا ژ پیرانیا قوتابیان، نزانم هەر ل وی گەرم و گۆریئ ما، چ ئیشارەت تیدا هەنە کو یی بەردەوام بوو)). (هەمان ژیدەر، ۷۶-۷۷). ل قیرە سەمەتا دیتەر دیار بوویە، لایەنی هەقەر ژ ریزبوویە، ئەق هەقەرێه

دبیت)). (هەمان ژیدەر، ۷۵). ل قیرە دەمی ئەم ئەقی پارچە گوتئ د خۆنین هەدەک وینە، دیمەن، هەبوون کاریگەری دەیتە پیشچاقتین مە، هیز و کەتواری هیزئ زیق دبیت، پەیف یاریان ب پەیفان دکەن، کەتواری کوردی گوتنن مەزان ئەوا چەندین جارن دەیتە گوتن و قەگیران ل هزری دبیتە مەیفان دەمی دەیتە گوتن (دیوار بگوون)، دەهەمان دەمدا ئەو وینەیین وان بو درنەدایەتیا خۆ دروستکری و دروستکەن دپەیفان را بەرچاقتین، ئەقەژی ژ لایەکیفە چیرۆ پەیفان ریزکری دەیتە وەرگرتن، چونکی ریزکرەکا زەلال و سەر نجر اکیش بەر هەم دەیتە، ژ لایەکی دیفە هەمی ئەو دەستەواژە و رستین د ئەقی گوتن دا هاتین دناخی خۆدا چیرۆ هەمبیز دکەن، مینا (چاقتین وان دا بیژی دئ ژ کلۆخی وان دەرکەفەن، هندی قان قوتابیان دەمیزین، بیهنا هەمی کەس و جەهان دکەن)، ئانکو پەیف و دەستەواژە و رستین ئەقی گوتن د چیرۆ بەخشن لەورا ئەم دشتین بیژین ب ویرەکانە سەمەتا فنیومنیۆلۆژیا سایکۆلۆژیا چیرۆ لئ تەرخاندبیت، ئەقە و هەبوونا لایەنی کەتواری پەلیا بالا ژ ئاستەکی بو ئیکی دیتەر دبەت، مینا (بەرتەنگ و بەرتەنگر)، زیدەباری دووبارەکرنا پەیفان کو چیرۆ بەخشترە، ئانکو چیرۆ ژ فریکرنا ناستی بەر هەمەکی دیتەر هەمبیز دکەت -سەمەتا هەفرکیا شیانان:

د ئەقی بیافیدا چیرۆکنقیس دبیژیت ((توژی قان هەمی رۆمانین بیانی دخوینی، ئەقا کوردی ژ ی بخوینە. راستە تو خوایندهقانهکی باشی. هەمی دەمال کۆژین پەرتوو کخانانی و پەرتوو ک ل بەر ملی تەنە. پستی رۆمان خواندی گوتی:

-تە رۆمان خواند؟

-بەلی.

-چ زوی؟

-من جارئ خواند، دئ کەمە دو جار و تییینین خۆه بو تە بیژم)). (هەمان ژیدەر، ۷۶). دەمی بەحسی هەفرکیی دکەن، لایەنین سلبی و ئیجابی

ئەنجام

پشتى مه ئەف فەكۆلینە ئەنجام دای ئەف خالین ل خوارئ وەكو ئەنجام ب دەستكەقتن:

۱- فنیومنیۆلۆژیا وەكو ئالاقەكی كاری یی تیورا وەرگرتنی هەبوونەكا بەیز دناف تیکستیدا دروستكەت.

۲- فنیومنیۆلۆژیا سەمتەكا تیورا وەرگرتنی یا گشتگیره.

۳- چیرۆكا رۆمانا زیندانكری پتیریا سەمتین فنیومنیۆلۆژیایی بخۆفەگر تینە.

۴- چیرۆكفیس ژلایی بابەتی و هەستانفە یی سەرکەفتیبویە، نەمازە د درێژکرا بابەتیدا وەكو بپەسری هەبوونی.

۵- فنیومنیۆلۆژیا هەمبیزا ژبواریا بابەتی چیرۆكی بۆ هاتیە نەیسین.

لیستای ژێدەران:

۱- پەرتووك
- خضر، عوده ناظم (ب.س)، الاصول المعرفیه
لنظریه التلقي.

- صالح، موسی بشری (۲۰۲۱)، نظریه التلقي اصول
و تطبیقات، المركز الثقافي العربي، المغرب.

- محمد، سماح سماح رافع (۱۹۷۳). المذاهب الفلسفیه
المعاصرة، مدبولی، مصر. القاہرہ.

۲- گۆفار
- تاہر، ئەنومر محەمەد (۲۰۲۴). رۆمانا زیندانكری،
گۆفارا پەیف، ژ: ۹۵. دەوك.

- محمد، عباد، خضیر الزہراء (۲۰۲۱). الملتي
الفرنسي للفنیومنیولوجیا، مجلة وهران، مجلد ۱۰، ع:
۱۶. تونس.

- بن ناصر، تہانی بنت محمد (۲۰۲۳).
الفنیومنیولوجیا بوصفها منہجا لرؤیة جمالیات القبح في
تصمیمات الفن المعاصر، المجلة الاكاديمية. ع: ۱۱۰

ژ لایەکیفە خزمەتا چیرۆکی وەكو تیکست
دکەت، ژ لایەکی دیترفە هەبوونا فنیومنیۆلۆژیا
بابەتی بەرجستەدکەت. نەمازە دەمی لایەنەکی
بەرەفدکەت داكو دزایەتیا لایەنەکی دی پی
بکەت. کارتیکرنی دکەت. هەماهەنگی دروست
دکەت، نانکو مەبەست ژ لایەنی ئاشۆپ و
راستەقینی تەوژم دکەت. چیرۆ بابەتی بەرەف
مان و نەمانی دەت، کەواتە هەفدزی ژ بەا ژ
دوو لایەنە ریزدکەت، ژ لایەکیفە بابەت گریدایی
ناخی هەبوونا تیکستی دبیت کو رۆمانە، ژ لایەکی
دیترفە سەمتا فنیومنیۆلۆژیا هەفدژ بەرپادبیت.

سەمتا لۆک و جیگر:

ئەفدزی سەمتەكا زیقا فنیومنیۆلۆژیاییە، د
ئەفی بیافیدا چیرۆكفیس دبیزیت: ((رەفدەكا دی
هات ژۆرپشکین، هەمی جل و بەرگ و کونج
و قولاج ب سەرنێکدا هینانە خاری. هەر چ
پەرتووک و دەفتەرا هەمی هەلگرتن و برن.
یا گرنگ ل با وان نە رۆمان بوو! یا گرنگ سەری
خودانی رۆمانی بوو)). (هەمان ژێدەر، ۷۷). لقیه
دوو جەمسەر هەشکین ل گەل هەفدوو دکەن، یان
سەنتەربوون دئ رۆلی کاریگەر و سەرکەقتنی
گیری، یانژی پەراویز دئ ریکەکی ئاشکراکەت
داكو پی سەرکەقتی دبیت. دوو سەمت دیاردین،
نیک: جیگر، کو ئەوژی مەبەست پی کەسەکە
هەدەک لقیان دکەت بوویە جەنی دلنەرحەتیا
دەستەهلاتی و کارین دژ دەستەهلاتی ب فەشارتی
ئەنجامدەت، مەبەست ئەو هەو کەس بەیتە گرتن
و ژانفەرن، ئەوژی خودانی رۆمانیە. دوو سەمتا
لۆک: چەندین بەا و بپەسرین دیارکری، قیچا چ
ئەف بەا، رۆمان بیت، یان فەلسەفە بیت، یانژی
نایدلۆژیەکا دیارکری بیت. نانکو کومەکا بابەتان د
لۆکیەکا بەردەوام دانە، لایەنی پەراویزی لی دەیتە
دان، هوسان دشیاندایە بیژین کو سەمتا لۆک و
جیگر هەبوونەکا توکمه یا فنیومنیۆلۆژیایی د ناخی
تیکستیدا تومار دکەن، نەخاسەمە د ئەفی چیرۆکیدا
یا ئەم پرتپرتکەمین.

1- بېشەكى

زمان وەكو بونەوەرەكەى زىندى دەئىتە ھەژماتن، ژبەرکو مینا زىندىەكى قوناغىن بوونى و وەرارى وگەشى وپىربوونى و مرنى ژى ھەنە، دقان قوناغان دا زمان چەندىن نالاقان بكاردننىت تا بشىت بەرگرىن بکەت و خو ژ بوهرىنى ب پارىزىت، دەھمان دەمدا گەشى بکەت وپەردەوام د وەرارىدا بىت، ئەف نالاقىن ھە بەردەوام د زىدەبوونى وگوهرىنیدانە، لەورا فەرە نەو كەساتىن ب ھەر زمانەكى دناخفن بىن ھایدار بن لسەر ئەقان نالاقان، و كار بکەن مفای ژى وەرېگرن، دا بەردەوام زمانى وان بى زىندى بىت و مینا ب سەدەھان زمانىن جىھانى نەھىتە ژنافىرن، كۆ د سەردەمىن بۆرىدا رۆلەكى مەزن د جفاكىن خودا د گىرا، مینا زمانى لاتىنى و سەنسكرىتى و سومەرى و ..ھتد.

ئەف فەكۆلینە ھەولەكە بۆ دەستىشانكرنا نەوان نالاق ورنىكىن زمان پەنایى بۆ دپەن ژ بۆ پاراستنا خو، نەخاسمە زمان رۆلەكى ھەرە گرنك ومەترسىدار دژيانا رۆژانە يا ھەر كەسەكىدا دبىنىت و زمان د ئەقى سەردەمىدا بۆيە نىك ژبەمىن ھەرە گرنك بىن ناسنامەيا كەسان و جفاك ونەتەوہيان، ئەفجا فەكۆلینىن لسەر چەمكى زمانى دەئىنە نەنجامدان گرنگيا خو ھەيە و پرائيا ناقەندىن زانستى و خواندىن مرقايەتى تەكەزىي لسەر خواندنا زمانان دكەن، ھەول ددەن پتر و كويرتر بچنە د ناق قولچك وكوژبىن بەرزە بىن ئەقى بىبافى، ژبەرکو راستەوخو كارتىكرنى لسەر مرقوف و جفاكان دكەت.

2- وەرار وەك دياردەيەكا زمانى:

وەرار چەندىن رامانان بخوفە دگرىت وەكى پىنگەشتن و پىشكەفتن و گوهرىن و خوگونجاندىن دگەل دورھىل وكتەوارىن خو، ئەفجا چەندىن پىناسە بۆ پرۆسەيا وەرارى ھاتىنە دەسنىشانكرن، “وەرار گوهرىنەكا ھىدى ھىدىيە د بنىات و رموشتى

زمان و پرۆسەيا وەرارى

عبدالخالق سلطان

badinan

زمانان ب رهنگهكى دهئته نهجامدان كو ژ سهنتهري دوير كهفیت ، ژبهركو ئاراستهئى زمانى دهئته گوهرين ل دویف گوهارتنا دهمى و جهى. (باي، 1998، ل71)

ستيفن ئولمان ژ لايى خوڤه دياردكست كو زمان بشيوهكى هوپر و نهرم دهئنه گوهرين و پرؤسهيا ومرارى هئدى تندا دهئته نهجامدان، و پرانيا لايهئنين زمانى ب خوڤه دگريت، ههر ژ دهنگان و ياسايين ريزمانى و دارشتنا پهيقان و رستهيان، ئەف پرؤسهيه ل وى دهمى دياردببیت دهمى بهراوهردیهك دناقبهرا ههمان زمان دال دوو سهردهمين جیوازدا دهئته کرن، ل وى دهمى دئ بينين گهلهگ گورانكارى بسهر زمانيدا هاتينه بيى ئاگههيا نهوئين پى دناخفن. (أولمان، 1997، ل178)

3- نهگهرين وهرارا زمانان:

ههر كرىارهكا دهئته نهجامدان نهگهرين خو ههنه، نهخاسمه كرىارهكا وهكى وهرارا زمانان كو چهندين نهگهر ل پشت دراوهستن، لى گرنكترين نهگهرين ژ لايى زمانقانان هاتينه دهستنيشانكرين نهفین ل خوارينه:

1- خهلهتیین زمانى: گهلهك جارن گوهرين دناڤ زمانيدا پهيدا دين ژبههر هندهك نهگهرين گرىداى وان كهسانه نهوئين زمانى بكاردينين، مينا ب كارئيانا خهلمت بو هندهك پهيقان، ژنهجامى نهبوونا رهوشهئبيرى وشههر مزايهكا باش د بياقى نهوى زمانيدا ل جهم وان كهستين پى د ناخفن، و نهبوونا راستقهكرنى ژى دببته نهگهر كو نهو خهلمتى ل پاشهروژئ سهبرگريت و بهردهوام كار پى بهئته کرن، ديسان گهلهك جارن گوهرين لسهر ئاستى دهنگان دهئنه کرن وهندهك دهنگ دهئنه گوهرين يان سفكرن ژ لايى هندهك كهسان قه نهخاسمه نهگهر نهو كهس نه خودانين وى زمانى بن ئانكو بيانى بن" (الاحمدي، 2016، ل161) نهو دهنگ دهئنه گوهرين ژبهركو گوتتا نهوان دهنگان يا بزحمهته بو وان كهسان، مينا گوهرينا دهنكى بيتا (ط) د زمانى كوريدا بو دهنكى

بو نهوهرين زيندى دا پهيدا دببیت، ههروهسا دببیزنه گوهرينين هئدى نهوئين بسهر پنگهاته و پهيوهندين جفاكيدا دهين". (مصطفى، 1989، 3/ 570) ژ لايى خوڤه ئبيراھيم سامهرائى دببیزيت: "نهو گوهرينين نهوئين بسهر لايهئنى سهرفه يى زمانى پهيدا دين ژ روئى شيوازى و واتايى قه" (السامرائى، 1983، ل27)، ههروهسا ومرار هاتيه دياركرن وهكو پرؤسهيهكا پيندقى، ژبهركو يا گرىداى نهوان نوياتپانه نهوئين ههمى لايين ژيانى بخوڤه دگرن، ئانكو پرؤسهيهكه فاكتهرين ب گوهرينى رادين دياردكست، دنهجامدا نوياتيهك پهيدادببیت، ژبهركو كهتوار بهردهوام دگوهرينان دايه. (لوشن، 2008، ل193).

پرؤسهيا ومرارى د زمانيدا بشيوهكى گهلهك هئدى ونهرم هاتيه نهجامدان، بهردهوام ب نهفى شيوهوى رويددهت، تا وئ رادميئ نهو كهسانين پى د پهيقن پى ئاگههدار نابن، بهلگو پشتى بورينا چهند بهربايان ئەف پرؤسه دياردببیت، دهمى هندهك زمان پارچهپارچه دين و دبنه چهندين دهفوكين جودا، ژدهفهر مكي بو دهفهر مكي جيوازى تندا ديار دين، و ئەف جيوازى و گوهرينه پرانيا لايهئنين زمانى بخوڤه دگرن مينا: دهنگ، ريزمان، رمان، شيوازى بكارئيانى، ئەف پرؤسهيه نهكو لدويڤ حمز و فيانا هندهك كهس ولايهنان دهئته نهجامدان، بهلگو پرؤسهيهكا سروشتيه و بهردهوام دهئته کرن، ئانكو ياسايهكه ژ ياسايين ژيانى و هيچ لايين نهشين بهرگريا وئ بكن، تنى دقيت خو دگهل ب گونجين نهگهر دئ هئنه ژناقبرن و ژبيركرن مينا گهلهك زمانين هاتينه بهرزموكرن ونهيمان.

پرؤسهيا ومرارى دوو سهمتان بخوڤه دگريت، يان دئ بهرف بلنديى و پيشقهچوونى چيت يان ژى دئ بهرف داکهتنى چيت، ئانكو يا گرىداى ئاستى رهوشهئبيرى و زانستى و شارستانيه يى وان كهستين پى د پهيقن، ههر د قى بياقيدا ماريو باى دبببیت: شيوازى سروشتى يى ومراربوونا

گوهرين د زماناندا پەيدابین، هەر زمانەك چەندین دەفوكۆین جودا بخۆفە دگريت، مەلەنای دناقبەرا ئەقان دەفوكان دا پەيدا دبیت ژبو بكارناینای، ئەف مەلەنە دبیتە ئەگەر هەر دەمەكی دەفوكەك رولای خۆ ببینیت، نەخاسە دەمە دەفوكەك دبیتە زمانی فەرمی یی دەولەتی و جفاکی، مینا زاری قورەمیش كۆ بوویە زاری سەرمەكی یی زمانی عەرمی و كارتیكرنەكا هەره مەزن لەسەر هیلایە، بەلكو ریزمەیهكا هەره مەزن یا پەشقان و دەنگان یین زمانی عەرمی (مەرم پئ عەرمیا پەتیە) ل دویف زاری قورەمیش هاتیه دارشتن، ژبەرکو زاری قورەمیش ل وی سەرمەمە بوویە زاری بازرگانیی ئابینی ئیسلامی و قورنایا پیروز پی هاتیه خوارئ. (حماد، 1983، ل 162) هەروەسا زاری سورانی ل هەرمیا كوردستانای تارادەمەكی مەزن كارتیكرنا خۆ لەسەر زمانی كوردی كریه ل لەسەر ئاستی هەرمی، ژبەرکو تارادەمەكی بوویە زمانی فەرمی یی دەستەهەلاتا كوردی دسالین دوماهیدای.

هـ فاكتهرین كومه‌لایهتی و سیاسی: زمان
 دەربرینی ژ هەمی لایەنن كومه‌لاتی یین ئەوی جفاکی دكەت ئەوی ب كاردننیت، لەورا هەر جفاكەك د پپاژویا وەرارا خۆدا هەول ددەت بریكا زمانی ئەزمون و بسپوریا خۆ بو بەرمباین د دویفدا فەگوهیزیت، لەورا زمان بەردەوام دەیتە گوهرین داکو بشیت دەربرینی ژ ئیش و نازارین جفاکی خۆ بکەت، بو نمونە دەمی جفاكەك توشی داگیرکرنی دبیت، داگیرکەر هەول ددەت زمانی خۆ لەسەر وی جفاکی ب سەپنیت، د ئەنجامدا زمانی وی جفاکی یی رەسەن دكەفیتە ل ژیر فشارا زمانی داگیرکەری و كارتیكرنی لەسەر وەرارا زمانی وی دكەت و گوهرینا تیدا پەیدا دكەت، مینا زاری بادینی ل دەفەرا دەوكی ل سالین هەشتیان ژ چەرخ بیستی، كۆ پتر یی داخبار بوو ب زمانی عەرمی، گەلەك پەیفین عەرمی تیدا دەاتنە بكارناین، و تا نوکە ژ ب دروستی ژ ئەفی چەندئ قورتال نەبوویە، سەرەرای كۆ ئەفە

(ت) ژلایە هندەك كەسان فە، ژبەرکو دەفی وان نە كەفتیه لەسەر گوتنا وئ، ئەفجا (طاهر) دبیتە (تاهر). و دبیت پشتی چەندین بەرمبابان دەنگی (ت) جەئ دەنگی (ط) بگريت، نەخاسە ئەگەر بەردەوام هاتە بكارناین.

ب - بكارناینانا بەردەوام: زمان دبنەكوکا خودا
 وەكو نالاف هاتیه هەبوونی دا خاست و پندفین مەروغان دابین كەت و ب بیتە پرەك دناقبەرا واندا، دا ب شین نامەیین خۆ بەفەرا ب گەهینن، لەورا زمان بەردەوام د بروستسا ب كاردننای دایە، (انیس، 1948، ل 135) نانكو زمان نە كەفالهکی جوانە و دئ ب دیواریفە هیتە هەلاویستن و بەرمبابەك بو یی دویف خۆدا دئ فەگوهیزیت، بەلكو زمان بەردەوام خاست و پندفین مەروغان بجه دبیت، لەورا بەردەوام دەیتە گوهرین و وەراری دكەت، دا بشیت پندفین جفاکی و مەروغان دابین بکەت. (خەقانی، 2016، ل 170).

ج- وەرگرتنا پەیفین بیانی: هەمی زمان
 ژبەر ئەگەرئ تیکەلبوونی دگەل زمانین جودا هندەك گوهرین تیدا پەیدا دبەن، د ئەنجامدا كومه‌كا پەیف و دەستەواژەیین كورت یین بیانی وەردگريت و بكارننیت، لەورا هەول د دەت ئەوان پەشقان وەكی خۆ بكاربیت، یان ژ ب كراسەكی دی بكاربیت، یان ژ ب پەیفەكی ل جەئ وئ دروستكەت، ئەف پروسە یا بەردەوامە دەمی زمانان دا، نەخاسە دەمی گوهرینن شارستانی یین بەرفرەه لەسەر ئاستی جیهانی ئەنجام ددەن، كۆ زمان خۆ نەچار دبینن خۆ دگەل زاراف و تیگەهین نوی ب گونجینن، لەورا هەمی زمانن جیهانی بخۆ مفا ژ ئەفی كریاری وەرگرتیه بو پاراستنا خۆ و بەردەوامی دایە ب كاردننای وان پەیفین بیانی، مینا زمانی ئنگلیزی و فرەنسی و كوردی و عەرمی و فارسی (حماد، 1983، ل 90).

د- جیوازی د ناقبەرا زارین زمانیدا: هەبونا
 گەلەك دەفوكان دناف نیک زماندا بوویە ئەگەرەك

پتر ژ سیه سالانه ئەف دەقەرە د سەربەخویەکا ئەمام دا د ژیت، هەروەسا زمانی عەرەبی یی وەلاتی جەزائر یی پرە ژ پەیقین فرەنسی ژبەرکو دەمەکی درێژ ژیر دەستەهلاتا فرەنسیاندا بوو .

و- فاکتەرین نابۆری: پێشداچونین نابۆری کارتیکرنا خۆیا مەزن هەیه لاسەر وەرارا زمانان، ئەخاسە دەمی جفاک دبنە تەخین جودا و هەر تەخەک ئاستەکی زمانی بخو دروستدکەت و پی دپەیقیت، یین دەولەمەند هەندەک زاراغان بکار دئینن و یین هەزار هەر رامانا وان نزانن، هەر وەسا یین هەزار ژ ی لایی خۆفە هەندەک رستە و دەستەواژەیان دروستدکەن و

دناقبەرا خودا بکار دئینن، زیدەباری کو هەر جفاکەک ل دویف پێشکەفتنا خۆیا نابۆری زمانی خو دگۆهریت، تا نوکە هەندەک مللەت هەنە ژمارەکا دەستنیشانکری یا ژمارەیان بکار دئینن، ئەخاسە ئەو هوزین تا نوکە پێشکەفتن نەگەهشتی، بەروقازی ئەوان وەلات و مللەتین ناستی نابۆری تیدا گەهشتیە لوتکین بلند، کو ژمارە بشیوہکی مەزن دەینە بکارئینان، زیدەباری کو پەیقین مینا ژمیریار، وکومپیوتەر و خشتە و نافین

ژ مارەیین مەزن دناف زمانین وان دا دەینە دینن. (السعران، 1962، ل 60)

4- شیواژین وەرارا زمانان:

زمانزانان شیواژین وەراربونا زمانان لاسەر چەند ناستان دەستنیشانکرینە ئەو ژ ی ئەقین ل خوارینە:

أ- ناستی دەنگان: مەرەم پی نە ئەو دەنگ پێدگەهن و دبنە تئشتەکی دی، بەلکو مەرەم پی

ئەو هەمی دەنگ ل هەمی جەهان و دەمان ناهینە ب کارئینان، ب گوتتەکا دی دەنگ ژینگەها خو دگۆهریت و قەلوی ونازکیا خو ژ دەست دەمت ژ دەمەکی و جەهکی بو دەم و جەین دی، ئەف کریارە ل وی دەمی پەیدا دبیت دەمی دوو دەنگین ژ هەمان جەتی دەرکەتتا دەنگی دەرکەفن، یان ژ ی جەین دەرکەتتا وان یین نیزیکی ئیک بن وەکی دەنگی (ح)، (ق) (ص،ط) و هەردەمی دوو دەنگین ژ هەمان جەتی دەرکەتتی گەهشتە ئیک، ئیک ژ وان دقیت کارتیکرنی لاسەر یی دی بکەت، ب فی چەندی دەنگەک هەندەک ژ ساخلەتین خو ژ دەست دەمت، و ب بورینا دەمی ئەو گۆهرینە

دبیتە ئیک ژ ساخلەتین هەرە گرنگ یین ئەوی دەنگی، بو نمونە دزمانی عەرەبیدا دەنگی پینا (ج) ب چەند شیوازان جودا دەینە گوتن مینا (گ، ژ، ج، ی، د). ئەف جورئ گۆهرینی بشیوہکی ئوتوماتیکی دەینە ئەنجامدان، ئانکو مروقان دەستکاری تیدا نینە بەلکو بشیوہکی سروشتی دەمەکی و جەهکی دیاردا دەینە ئەنجامدان. (عبدالتاب، 1997، ل 27)

ئەف وەرارا لاسەر ئەفی ناستی دەینتە ئەنجامدان بشیوہکی کوم دناف جفاکیدا پشتهفانی لیدەینتەکرن، بەروقازی گۆهرینین بشیوہکی تاک دەینە کرن کو دبنە جورەک ژ دەنگین ئەناسایی (نەشاز) ئەوین نەهینە وەرگرتن ژ لایی جەماویریفە. (وافی، 1982، ل 53)

دیسان هەر گۆهرینەکا بەسەر دەنگان دا دەینتە کرن ئەو گۆهرین لاسەر وی دەنگی دەمین دەمی پەیقان دا و هەمی کومەلگەه پێگیری پێدکەت، ژبەرکو پارانیا گۆهرینان ئەوین د ئەفی ناستیدا

رسته‌پانه ئەوین د زمانیدا دەینه بکارئینان، دبیت هندەك جار ان گرنگی برسته‌یین درێژ بهینه دان، نه‌خاسمه لسره‌دمین بهری نوکه کو رسته گه‌له‌ك د درێژ بوون، به‌روقاژی نوکه کو پرانیا زمانان به‌ره‌ف بکارئینانا رسته‌یین کورت و پر مانا دچن، دیسان ئەو وهرارا لسره‌ ئەفی ئاستی دهینه کرن جهین په‌یقان دناقا رسته‌ییدا ب خوقه‌دگریت، ئانکو دبیت رسته‌ دزمانی عه‌ره‌بیدا ناف (بکه‌ر) بهینه به‌ری کاری، هه‌ر و هه‌سا کونتیکیسی زمانی روله‌کی به‌رز ئیناتیه بو په‌یدابوونا گوهرینین ریزمانی، کو بریکا کونتیکیسی مروف دشیت پینش وپاشی ب په‌یقان دناق رسته‌ییدا بکه‌ت. ئەف جورئ وهرارئ بشیوه‌کی هیدی وخاف دهینه ئەنجامدان و زوی دیار ناکه‌ت.

د- ناستی په‌یقان: گوهرین بشیوه‌کی به‌رچاف دئەفی ئاستیدا دیار دبن، بتاییه‌ت ده‌می گوهرینین شارستانی یین مه‌زن ده‌قه‌ر مکی شه‌دگرن، یان لسره‌ ئاستی جیهانی په‌یدادبن، پرانیا زمانان هه‌ولده‌ن ده‌برینی ژ ئەقان شه‌پولین شارستانییه‌تی بکه‌ن، له‌ورا گه‌له‌ك ژ په‌یقین خو ب هندەك واتایین نوی باردکه‌ن و بکارئینن، یان ژ ی هندەك په‌یقین نوی و دروست هندەك واتایین سه‌رده‌م دده‌تی، مینا په‌یقا(حاسوب) دزمانی عه‌ره‌بیدا به‌رامبه‌ر په‌یقا (کومپیوتر) یا ئینگلیزی.

هه‌ر زمانه‌ك هه‌ول دده‌ت په‌یقین خو بریکا چیکرنا فه‌ره‌نگین به‌رفه‌ر هه‌ ژ مرئی و ژ ده‌ستدانی قورتال بکه‌ت، ئەف فه‌ره‌نگه‌ ب هزاران په‌یقین جودا دزکین خودا هه‌مبیز دکه‌ن، هه‌ر ده‌می پیدقی بوون دشین بکاربینن، لی ئەگه‌ر خوانده‌کی بو فه‌ره‌نگان بکه‌ین و به‌راوه‌رد بکه‌ین دگه‌ل فه‌ره‌نگین به‌ری سه‌د سالان، دئ دیار بیت کو گه‌له‌ك په‌یقین نوی هاتینه هه‌بوونی، هه‌روه‌سا گه‌له‌ك په‌یقان واتایین نوی بخوقه‌ گر تینه، و گه‌له‌ك په‌یف مرینه تنی ماینه‌ کله‌جه‌ك مری دناق ئەوان فه‌ره‌نگان دا. ئەفه‌ هه‌می دیار دکه‌ت کو گوهرین و وهرار بشیوه‌کی مه‌زن و دیار لسره‌ ئەفی ئاستی

دهینه ئەنجامدان گریدای ئالافی ده‌نگینه، له‌ورا دهینه پینشینیکنر کو بشیوه‌کی کوم ئەفی گوهرینی وهرگرن، ئەگه‌ر چ فاکته‌رین ژده‌رفه‌ کارتیکنر لسره‌ نه‌کر مینا فاکته‌رئ زانین وخواندنئ.

ب- ناستی واتایی: گوهرین و وهرار بشیوه‌کی مه‌زن و به‌رچاف دئاستی واتایی دا دهینه ئەنجامدان، و ئەفی ئاستی پتر پیتهدان پنه‌اتیه‌ کرن ژ لای خوانده‌فانین زمانی و تاییه‌تمه‌دانه‌ و پرانیا ئەو فه‌کولینین د ئەفی بیاییدا هاتینه ئەنجامدان د کوکن لسره‌ وئ چه‌ندئ کو گوهرینین واتایی ب دوو فاکته‌ران دهینه ئەنجامدان ئەوژی: بکارئینان و پیدقی، ئەف هه‌ردوو فاکته‌ره‌ دبنه ئەگه‌ر گوهرین لسره‌ ئاستی واتایان دروست دبیت، و بشیوه‌کی سه‌روشتی ده‌می زماناندا و له‌می جهان په‌یدا دبن، و زوی پئ ناگه‌ه‌ نابن، به‌لکو دیاردبن ده‌می به‌راوه‌ردی دهینه کرن دناقه‌ه‌را سه‌رده‌مین جودا یین زمانی (انیس، 1948، ل 134). گه‌له‌ك بکارئینانا په‌یقان لسره‌ زارئ چقاکی دبیته ئەگه‌ر کو گوهرین و وهرار تیدا په‌یدابن.

ب گه‌له‌ك شیوازان ئەف جورئ وهرارئ دروست دبیت وه‌کی: تاییه‌مه‌ندی ئانکو به‌رته‌نگرنا واتایی ژ واتایه‌کا به‌رفه‌ه‌تر، هه‌روه‌سا گشتاندن ئانکو واتایی ژ بیاهه‌کی به‌رته‌نگ به‌ره‌ف بیاهه‌کی به‌رفه‌ه‌تر دبه‌ت، به‌رز کرن ئانکو واتا ژ ئاسته‌کی نزم وشکه‌ستی یی بکارئینانی به‌ره‌ف ئاسته‌کی بلند و به‌رز دچیت، نزمبوونا واتایی ئانکو بو کارمکی به‌رز و به‌ها ده‌اته بکارئینان پاش هاتیه بکارئینان بو کارمکی ئاست نزم، دیسان فه‌گوه‌ه‌استنا واتایی ئیکه ژ شیواژین گوهرینا زمانی بریکا واتایی، کو په‌یف ژ بیاهه‌کی دچیه‌ه‌ه‌کی دیدا و رامانا واتایه‌کا نوی دده‌ت(عبدالتواب، 1997، ل 192) وه‌کی په‌یقا (ریز) کول ده‌سپنکی بو ریزین داران ده‌اته ب کارئینان، پاش ده‌می په‌رتووک و نفیسین په‌یدابوون هاته فه‌گوه‌ه‌استن بو بکارئینانا ریزکین نفیسینی ژ ی

ج- ناستی ریزمانی: پرانیا گوهرینین لسره‌ ئەفی ئاستی دهینه ئەنجامدان گریدای ئەوان

دهیته مكرن. (شتیج، 2009، ل 87)

5- گرنگییا وەرارا زمانان:

پروسهیا وەراری بشیوه مکی سروشتی هه می لایه نین ژیانن بخوڤه دگریت و زمان و مک بونه مرمک گریدای جفاکی و مروقان بهردموام دهیته گوهرین و وەراری بخوڤه دبیینت، (جمیل صلیبا، 1994، ل 236). لئ دهمی ئەم دبیزین وەرارا مەرم پئ نه ئەوه زمان ژ ناسته مکی نزم بهرمف ناسته مکی بلند بچیت، بهلکو مەرم پئ ئەوه هەر گوهرینه کا د زمانیدا پهیدا دبیت، ئەفجا هه می لئینن زمانی دهیته هژمارتن و مک وەرارا و هەر فەگوهاسنتا د رهوشا زمانیدا پهیدا دبیت ئەم دشین بیژین وەرارا، ئەفه لدویف بوچونین نوی بۆ پروسهیا وەراری. (مجمع اللغة العربية، 1983، ل 47)

تایه تهمەدین زمانی گرنگییا پروسیسا وەرارا زمانان فەدگهرین بۆ هه فکریا دنایهرا دوو فاکتەر اندا، ئەم ژ فاکتەر (پاریزی) و فاکتەر (گوهرین)، فاکتەر پاریزی پهیدا دبیت دهمی ناخفتن کرین هەر زمانه مکی ههول ددهن زمانی خو ژ هەر گوهرینه مکی ب پاریزن، دا نههیته داگیرکرن ژ لاین زمانین دیفه، ئانکو کار دکهن زمانی خو ب هیز بیخن، ناهیلن بهیته بوهراندن وحه لاندن دچار چو فیهی زمانه مکی دیدایان زار مکی ژ زارین وی، ژ لایه مکی دیفه فاکتەر (گوهرین) دبیته نیک ژ فاکتەرین هه ره گرنک کو زمان بهیز و شیان بمینت، نه خاسه دهمی خو دگونجینت دگهل هەر پشکه فتنه کا لسه ناستی جیهانی پهیدا دبیت، ئانکو گوهرین نه بشیوه مکی بهره لا و هه مە مکی دهیته ئەنجامدان، بهلکو بشیوه مکی گوهرین دهیته ئەنجامدان داکو پیدیه کا جفاکی تیرکهت، چونکی بهردموام گوهرین دهه می بیافاندا رویدهن، ودقیت زمانی شیانتین دهر برینن ژ وان گوهرینان هه بن، ئەفجا پروسهیا وەرارا زمانان هه ولدهت به لانسه مکی دنایهرا هه ردوو فاکتەرین (پاریزی) و (گوهرین) دا پهیدا بکهت، بشیوه مکی زمان ناسنامهیا خو ژ دهست نهدهت،

د هه مان دهه دا بشیت دهر برینن ژ پیدایه ستین جفاکی و شارستانی بکهت، لهه ورا ئەف پروسیسه یا هیدی و سه رخویه (بشر، 1998، ل 255).

6- ژیدهر:

1. الاحمدی، ظافر بن محمد، اسباب التطور الدلالي ومظاهره في اللغة العربية، مجله كلية التربية جامعة الأزهر، 2016.
2. انيس، ابراهيم، دلالة الالفاظ، مكتبة الانجلو المصريه، 1948.
3. أولمان، ستيفن، دور الكلمة في اللغة، ت: كمال بشر، دار غريب للطباعة والنشر، القاهرة، 1997.
4. باي، ماريو، اسس علم اللغة، ت: احمد مختار، عالم الكتب، مصر، 1998.
5. بشر، كمال، دراسات في علم اللغة، دار غريب للطباعة والنشر، مصر، 1998.
6. حماد، احمد عبدالرحمن، عوامل التطور اللغوي، دار الاندلس للطباعة والنشر، لبنان، 1983.
7. خمقاني، مباركة، التطور اللغوي، مجلة الاثر، عدد 24، جامعة قاصدي مرباح، الجزائر، 2016.
8. السامرائي، ابراهيم، التطور اللغوي، دار الاندلس، لبنان، 1983.
9. السعران، محمود، اللغة والمجتمع، دار المعارف، الاسكندرية، 1962.
10. شتيح، بن يوسف، ظاهرة التطور اللغوي عند يوهان فيك من خلال كتابة العربية، ناميه ماسته رن، زانكوبيا زيان عاشور، الجزائر، 2009.
11. صليبا، جميل، المعجم الفلسفي، الشركة العالمية للكتاب، بيروت، 1994.
12. عبدالنواب، رمضان، التطور اللغوي. مطبعة الخانجي، مصر، 1997.
13. لوشن، نورالهدى، مباحث في علم اللغة ومناهج البحث اللغوي، 2008، المكتب الجامعي الجديد.
14. مجمع اللغة العربية، المعجم الفلسفي، القاهرة، 1983.
15. مصطفى، ابراهيم، المعجم الوسيط، دار الدعوة استانبول، 1989.
16. وافي، علي عبدالواحد، علم اللغة، دار النهضة، القاهرة، 1982.

ئەدەب

ھۆزان

- 103 - زۇمبى
د. عارف ھىتۇ
109 - ۋەلاتى من شەنگە ۋەلات
قادر ھەسەن عىدۇ
112 - ل بن دارا ھە
بلىد مەھمەد

چىرۆك

- 94 - فەگەر
..... - ھىسەن تاھا ھىرۆرى
101 - كولى
..... - ھكىم عبداللا

قەگەر

حسین تاھا ھەروری

ئەلمانیا

نەرى باشە، ھەكوژ نەكئە نەم روو پروو نەك بووین و چافین مە بەكەفن نەك، نزانم خوە پەئ بېنم دەر و سلاف بكم وئ یان ئەو دئ سلافی مەكت؟ بو بگرنژم یان خوە دلمای نیشا بدم یان ژى پشتا خوە بدم وئ و پووتە پەئ نەكم؟ ھەكو تاییەت بو دیدارا مە هات و داخوازا لیپورینى ژ مە كر، رەفتارا مە د گەل وئ چەوا بت؟ نزانم بېژم وئ پەئ ل تە بۆریم و تە ئەو پیرۆز بت. بەس دەرەو، نەشتم لئ ببۆرم و نەشتم پیرۆزباییى ژى لئ بكم، دەرەوئ ل خوە ژى بكم و ل وئ ژى بكم. نەخیر دئ راستییى بو بېژم، دقیت بو دیار بكم كو ھێژ مە ئەو ژ بېر نەكریە و ئەقینا وئ د دلى مە دا ھێژ یا گەرم بوو، تاكو وئ كلیكا دلى مە شكاندی و بېژم وئ تە نەشق و ئەقینیا مە یا سالان دایە ب زېر و دراف، تە چ روو ھەئە دەئى بەرانبەرى مە داخوازا لیپورینى دكى؟ ما پەئ بئ ھش و ھەستم. نەنە، ھەلیەت ئەو نزانم ب سالان مايمە د كەمپان دا ل ھیقیا وەرگرتنا مافى پەنابەرییى، رەوشا مە یا ویران چ ھایا وئ ژى ھەئە، ئەو نزانم شەف و رۆژان مە كار دكر دا نەختى بابى وئ ژ مە خواستى بو كۆمقە بكم، ما كى دبیژت ناهییت و یا تۆرە و ھێژ ئەو نەھین خوە

ب سەر دههین من بیخت و من تاوانبار بکت و بیژت ب سالان مایمه ل هیفیا ته و نه‌هه‌گه‌ریایی، لهو ژ ته بهیقهی بووم، پینج سال دربار بوون پشتی ته زانی من شووکره و سه‌نگۆلکه‌ک ژ ی کهفتیه د مالچووکی من دا تو ژ نوو فه‌دگه‌ری، هیژ نهو نفرینان ل من بکت و بو من رووندکین تیمساحان ببارینت و بیژت ته دره‌و ل من کر و ته‌هه‌ژ من نه‌دکر، یان چاقشین و پورزه‌ران و دیسکۆیین نه‌لمانیا چ زوو ژ بیرا ته برم...

ده‌نگی بلند یی کارمه‌ندا فرۆکه‌یین، ژ ناڤ فان هزر و خیالان دا فه‌جنقاند: “ریفینگین هیژا، هه‌می ناگه‌دار بن، که‌مه‌رین ئیمناهییی بشدینن، پشتی چاریکه‌کا دی دئ گه‌هین فرۆکخانه‌یا دیاربه‌کر و هیفیا مه‌ نه‌وه فرۆکه ب سلامه‌تی دابدت...” پشتی پینج سالین نژاندنا خه‌م و کوفانان د دلی دا ل وه‌لاتین بیانی ب دله‌کی تژی هزره‌ت و خه‌ریبی بو جارا نیکی یه‌ چاقین راگری ب دیتنا ناخا وه‌لاتی گه‌ش دینه فه، ده‌می ل تخوویی درباری ناڤ ناخا هه‌ریما کوردستانی بووی و ژ تورمبیلی ب خارکه‌فتی، نیکسه‌ر خوه هافیت سەر چۆکان و مسته‌کا ناخی راگر دا به‌ر دفنا خوه و سی جاران ب وئ ناخی فه‌ ماچی کر و ناخینه‌که‌ک کوور راهیلا و دگه‌ل ناخی ناخفت؛ “سپاس بو خودی، کو هیلا جار هک دی بیه‌نا ناخا خوه به‌لکیشم، ناخ ناخی بیه‌نا ته‌ چهند یا خوه‌شه، ل چهند وه‌لاتان گه‌ریام، ل چهند دریا و چیاان به‌ریقه بووم، لی من بیه‌ن ژ بیه‌نا ته‌ خوه‌شتر نه‌ه‌لکیشان، بیه‌نا خوونا بابی من و جانگوریین وه‌لاتی یا ژ ته‌ ده‌یت، کیفه‌ بچم هه‌ر دگه‌ل منی، تو ناخه‌کا پیروزی، من نه‌ دخواست پیروزییا ته‌ ب خوونا براکوژیین به‌ه‌رمینم، لی مخابن شه‌ری براکوژیین ژ ناڤ ته‌ و خوه‌شقییان دوور کرم، بزانه‌ چهند پتر ژ ته‌ دوور دکه‌فم، تو ل به‌ر من شرینتری، ل سەر سۆز و په‌یمانین خوه مه‌ و پشت نادم ته، هه‌ر ده‌می خوونا من ب خوازی ل دژی داگیرکه‌ران، ل جهی بابی خوه پینشمه‌رگه مه، لی بو شه‌ری براکوژیین هیچ جار هکی نه‌ یی ناماده مه.” پشتی ده‌رینا وان گۆتینن به‌زه‌ت یین ژ کانییا ناخی راگری زاین، سه‌ری خوه راگر شوقیری ته‌کسییی یی کو نه‌و ژ نامه‌دی گه‌هاندی سەر تخوویی هه‌ریما کوردستانی، چانته و که‌لوپه‌لین وی ژ ته‌کسیین ئینابوون ده‌ر و ل هیقییی بوو خواترا خوه ژئ بخوازت، ل شوقیری زقیری و گۆتی:

- گه‌له‌ک سپاس بو ماندیوونا ته، باش بوو ته‌ نه‌م ب سلامه‌تی گه‌هاندین.

- گه‌له‌ک سپاس بو ته‌ ژ، ل بن سیبه‌را نازادییی و نالایا وه‌لاتی روژی یا ره‌نگین ده‌مین خوه‌ش ببۆرینی، هیفیا مه‌ نه‌وه نه‌ف نازادییه به‌ره‌ف باکوژیی فه‌ به‌یت و سه‌رانه‌ری کوردستانی به‌ه‌گرت.

پشتی خاترخواستنی و هه‌ر نیک که‌فتی سەر رییا خوه، بووبوو نیقارییه‌کا دره‌نگ ده‌می راگر ژ ده‌رگه‌هی سه‌ره‌کی یی نافاهییی گومرکی ده‌رکه‌فتی، گوره‌پانا پیشه‌وازبیان یا پر بوو ژ وان مروقان یین هاتینه پیش که‌سوکارین خوه فه، سه‌ری

خوہ راگر چار گافان پینشقه چۆ زفری ل کۆما مروقتین ملی چەپین نیری، کەسی نیاس ب بەر چافان نەکەفت. د وئ نافبەرئ دا ل ملی وی بی راستی دنگەکی بلند هات گوہان: “یئ هات، خالی من هات، خالی من گەشت...”، ل وی دنگی زفری، دیت گەلەک ژ مالباتا وی هاتینە پیشەوازیی، پشتی سلاقی و دەستگفاشتن و ھەمبیزکرنی و ماچ و رامووسائین کەسوکاران و بخیرھاتنن گەرم ھەمیان لی کری، ل تورمبیلان سوار بوون ب دلین شاد و گرنژین و کەنی فە بەرف مال فە ھاژۆت، ھەتا درەنگی شەف مال یا پر بوو ژ مێھفانان، دیوان یا گەرمە و راگر د ناف پرس و پرسیارین مەزن و زاڕۆکان دا ھێر بوویە، ھەتا بووی دەمی نقتستی گۆتتا (ل دەف مە ھۆسانە، ل دەف وە ھۆسانە) سەد جارکی دەفی راگری دا دوبارە دبوو، ب شەف ژ ی بەر خەوان دگۆت: “ل دەف مە، لدەف وە”، پشتی نیقشەف مێھفان ھەمی فەرەقین و یین مالباتی تنی ماین، راگری چانتەیی خوە فەکرن و نەو دیارییین د گەل خوە نیناین ھەمی ل سەر نەندامین مالی بەلاف کرن، دیارییا ژ ھەمیان ب بەاتر پیشکیشی خووشکا خوە یا نافی ھەلینی کر یا وی ژ ھەمیان پتر ھەز ژ دکر و ب پیلک گازی دکر وئ، نەوا ھەمی دەمان د گەل وی وەک ھەفالان و گەلەک باوہری پی ھەمی و باش د نیکودو دگەشتن، ژ خوەشیان دا وئ شەفی ھەمی کەس نەنفت ھەتا بەرئ سپیدی.

راگر نیکە ژ نەقیندار و شەیدایی دیمەنن وەلاتی خوە، ھەز ژ گەریانین چۆل و چیا دکر، ھەمی تشتی کوردستانی ل بەر وی بی جوان و شرین بوو، باشترین کامیرە د گەل خوە نینایە و ژ وینەگرین بژارە یە، وی ھەز دکر ھەر تشتی ب بەر چافین وی کەفتبا وینە کربا، ھێژ ل نەورۆیا گەلەک تشت دابوون بەر دلن خوە و بو خوە د سەرئ خوە دا پلان کر بوون، بگرە ژ گول و کولیلکان، دار و باران، کەفر و بەران، رئ و ریباران، کانی و رووباران، پیلە و سوولافان، نھال و گەلیان، نزار و بەرۆژان، پەسار و کیریان، پیر و زاڕۆکان و ھەر جوانییەکا کەفتا بەر چافکی کامیرا وی ژ نەبۆریا ھەمی کران کەفال و تابلۆ، یا ژ ھەمیان پتر دای بەر دلن خوە نەو بوو، چەند دیدارەکان د گەل ھەفالین بابی خوە پیک بینت و بیرھاتنن خوە یین پیشمەرگاتییی بو وی فەگنیرن و ھەمیان تۆمار بکت، لی یا وی بو خوە دانای د شیان دا نەبوو، دلگرانییا بارین خەما نەشقا وی یا کەقن ھێژ ل سەر زال بوو و ژ بەر سەرەدان و مێھفاندارییان ژ، ھیچ دەمی گەریانین چۆل و چیان و دیدارین د گەل ھەفالین بابی خوە نەبوو.

رۆژا دوئ دەمی ھەلین و راگر ل سەر بانن ماینە ب تنی، ھەلینی چافین راگری د خواندن، خەمەکا بژان د چافین وی دا ددیت، تن نینادەر یی ل راستییەکی دگەرت و ھزرەتەکا کوور د دلن دا یە، ھەلینی دەست ب ناخفتنی کر:

- برا دزانم ژ سەر فە یی دلشادی ب دیتنا مە و ھەمی کەسوکارن، لی دیارە

که‌ده‌ره‌کی گێانی ته‌ هه‌می داگیر کرێه و مالا خوه‌ ل ناف مێرگا ژيانا ته‌ دانایه‌، لی
 دفت بزانی دووماهییا هه‌ر پینگاهه‌کی ده‌ستیگا هافیتنا گاهه‌ک نوو یه‌...
 بیهنا راگری ته‌نگ بوو گۆته‌ هه‌لینی:

- بیۆره‌ من ناخفتنا ته‌ پری، گه‌له‌ک درێژ نه‌که‌ زوو وه‌ره‌ سه‌ر مژاری کا چ دلی
 ته‌ دا هه‌یه‌ بیژه! هه‌لین به‌رده‌وام بوو:

- باشه‌ برالی هه‌قییا من نه‌وه‌ نارام بی وه‌ک نافێ خوه‌، خوه‌ راگر بی، بابوی نافێ
 ته‌ کرێه راگر دا نه‌م ل سه‌ر هه‌می نه‌خوه‌شییان خوه‌ راگر بین.
 راگری ب دلگرانی قه‌ گۆت:

- باشه‌ دێ بیده‌نگ بم و خوه‌ نارام کم، تو یا به‌رده‌وام به‌ ل سه‌ر ناخفتنا خوه‌.
 هه‌لینی جار هه‌ک دی ده‌ست ب ناخفتنی کر قه‌:

- ده‌ربه‌ره‌ی نارینی هه‌ده‌ک تشت هه‌بوون د تیله‌فونین کابینه‌یان دا ژ به‌ر
 وئ بۆشاتییا ل دۆرین مه‌ نه‌یین گۆتنی بوون، ده‌لیقه‌ نه‌بوو بیژم ته‌، ل پشت مه‌
 خه‌له‌که‌کی مشه‌ د ریزی دا هه‌بوو و گازنده‌ ژ تیله‌فونین درێژ دکرن، نه‌و نامه‌یا من
 بو ته‌ فریکری ژ، من ب رۆندکان و ب که‌ده‌ر بو ته‌ نفیسی بوو، من مرنا خوه‌ پین
 خوه‌شتر بوو ژ وئ مزگینییا نه‌خوه‌ش کو بدم ته‌، دلی مه‌ هه‌مییا گه‌له‌ک ب ته‌ و
 نارینی قه‌ بوو...

برای نه‌هیلا هه‌لین ناخفتنا خوه‌ ب دوماهی بینت:

- وئ خیانه‌ت ل من کرێه و خوه‌ ل من نه‌گرتییه‌ هیژ دلی وه‌ ب وئ قه‌یه‌؟
 - نه‌ برا بیۆره‌ وه‌سا نه‌بوو وه‌کی من بو ته‌ د نامه‌ین دا نفیسی، بیهنا خوه‌ فره‌ه
 بکه‌ دا بو ته‌ ب دورستی راستییا چیرۆکی قه‌گێرم، ماده‌م دێ هه‌ر زانی ژ ده‌ف من
 بزانه‌ باشتره‌!

- که‌رم بکه‌ بیژه!

- ده‌می مه‌ زانی بابی وئ ب زۆری دایه‌ شوو و بو خوه‌ دایه‌ ب نه‌خته‌کی گران،
 لی یا ژ هه‌مییا نه‌خوه‌شتر دایه‌ کوڕی سه‌رۆک جاشه‌کی، ژ به‌ر وئ سته‌ما بابی
 وئ لی کری، که‌رین مه‌ هه‌مییا گه‌له‌ک ژ بابی وئ قه‌دبوون و مه‌ هه‌مییا نفرین
 لی دکرن، لی نفرین مه‌ ناگه‌ن چو جهان خودی ژ ل پشتا سته‌مکار و خودان
 هیزا نه‌...

راگری هه‌ده‌ک هه‌قۆک ب سه‌ر یا وئ قه‌ زیده‌کرن:

- پشتی سه‌رهلدانی مه‌ هزر کر سه‌رۆکجاش و سه‌رۆکه‌هۆزین خاین نامین و
 کوڕدینی دێ که‌فت د ده‌ستین خه‌باتکه‌ر و کوڕدیه‌روه‌ران دا، مه‌ نه‌دزانی دێ ژ
 نوو رۆلی خاین و خوه‌فرۆشان هیت و ژ نوو کۆچک و ته‌لاران نافاکن و به‌ردلکین
 کوڕین شه‌هیدان بو خوه‌ ل به‌ر پاره‌ و زیران کیشن.

هه‌لینی لی قه‌گێرا:

- مخابن وەسایە کۆچکین وان ژ بەرئ دگەرمترن، رەشەکین وان ل سەردەمی رژیما سەدامی چار بوون، نەه چلن و هەمی هەیفان خەرچیین وان د بنهجهن و هیژ گەلەک مالباتین شەهیدان دبی مووچەنە... ژ بەر وە ل مالا مە بوو شینی و نیهار مە نەزانی دئ چەوا فئ مزگینیا نەخووش گەهینن تە، ل من ببۆرە دەستی من پینفیس نەدگرت فئ چەندئ بۆ تە د نامەیی دا بنفیس، من زانی تو دئ گەلەک هیرس بی و کەفییە د خەمین وئ دا، من هیفی ژ خودئ دکرن تو فئ چەندئ نەزانی، ببۆرە بۆ وئ درەوا من د نامەیی دا د گەل تە کری من ژ دلپنقەهی بوو و بۆ بەرژەو نەدییا تە و ساخلەمییا دەروونی تە بوو، لەو من نفیسی؛ (ل هیفیا نارینی نەمینە ئەوئ تو یی ژبیرکری مالی دنیا یی و زیرا چاقین لی تاری کرین و یا شووب دەولەمەندەکی کری...)

پشتی راگری گوھ ل راستیی بووی، نەشیا خوھ رابگرت و رۆندکین خوھ نیدی بقیشت، د سەر رەوشا خوھ را دلئ وی ب رەوشا نارینی دسۆت، خووشکی ژ ی ب چاقین تژی رۆندک قە برایی خوھ هەمبیز کر:

- دلئ تە ب وئ قە نەبت رەوشا وئ یا باشە و چو کیماسی لی نینن، ل دەستپیکێ گەلەک یا تۆرە و ب هیرس بوو چەندین جارن ژ ویرئ رەفییە دەف مامی خوھ، لی جارەکا دی ب زۆری قەگەراندیە قە، ئەو ژ ی نەشیت تە ژبیر بکت و گازندا وئ ژ ی ژ تە هەییە، دبیت: "هەکو راگر زووتر قەگەر یابا قە و خواستبام نەفرۆ ئەفە نەدەواتە سەرئ من..."

راگری ب دەنگەکی مەلوول بەرسقا هەلینی دا:

- هەند پیرا گەهشتم چۆن ب دەستین من بوو، لی قەگەر یان نە ب دەستین من بوو...

هەلین کچەکا ژیر و رەوشەنبیر بوو ب ناقلەندییا خوھ بزاف دکرن برایی خوھ ژ فئ دۆزەخی دەر بینت، پشتی بپههکی هزرین خوھ کرین و گۆت:

- گەلەک خەمان نەخوھ، هەندەک تشت نە ب دەستین مروقئ نە، مروقئ یی نەچارە دەستان ژئ بەردت، هەندەک جارن ژان ب سەر بەختەوهرییی دا دزالن، لی دەرگەهی بەختەوهرییی چو جار ناهیت گرتن، ل سەر فئ چەندئ (هیلن نادەمس کیلەر)* ئ گۆتەک جوان و ب سۆد بۆ مە ل پاش خوھ هیلا یە دبیت: "دەمی دەرگەهی بەختەوهرییی دەیت گرتن، دەرگەهەک دی ل بەر مروقئ قەدبت، لی پتیرییا جارن نەم ل دەرگەهی گرتی دنیرین، لەوما نەم دەرگەهی قەگری نابینن"، تو ژ ی سەرەقسارئ قەدەرئ بەردە و یا روودای نەم نەشین بگوهورین، چ ژ کچان مشەتر، هەر کچا تو تیلا خوھ بۆ دریز بکی دئ هیقییان ژ تە کت...

پشتی سوخبەتەکا دریز راگری ب نەنیا خووشکا خوھ قە ماچی کر و ژ دلەکی ب هیفی سپاسییا وئ کر:

- هەکو من تو نەبای، دبت من ژ هیسری تاوانەکا مەزن کربا، دا وئ رەفینم، یان

ژى تۆلا وئى ل ھەفژىنى وئ بابى وئ قەكم. سپاس بۆ خودى من خووشكەكا ھندە ژىر و زانا ھەى...

پشتى پازدە سالان ژ سەرەدانا نىكى بۆ كوردستانى رەوشەكا نەچاھەرئىكرى روودانەكا ناخەژىن راگر نەچار كر بەرى وى بەكەفت قە وەلاتى، لى قى جارئ نە بۆ گەريان و نە بۆ سەرەدانا كەسوكارن لى بۆ جەننانا وەسپەتا بابى خوە. دەمن ل بەر تىلەفزیونى نەو دیمەنن دلشكەستى دیتىن و گوھل قى نووچەيا بلەز بووى؛ “ھۆقین پەرودەيا ببابانى شنگال داگیر كر و ب هزاران خورت و كچىن نىزدى كەفتىنە دەستىن وان ھۆفان و ب سەدان گەنج و زەلام كوشتىنە و ب هزاران پىر و ژن و زارۆكىن پىخاس و برسى بەرھەف چىابى شنگالى رەقینە”.

ھەدارا وى ل ھىچ جەھكى نەھات، رابوو سەرىيان و ل نىقا ئۆدئ ھات و چۆ و ھەوار كر و د گەل خوە ناخفت؛ “باوەر ناكم، ھىقىيا من نەو نەف نووچەيا درەو بت، يان خەون بت...”، د گەل فان گۆتنان يى ژ خوە ب باوەر نەبوو، رووین خوە دان بەر تەپۆلان ھەتا ھەست ب نازارا درىن خوە كرى، زانى نەخەونە و راستىيە، ب دەنگى بلند بەردەوام بوو د گەل خوە؛ “ھەوارە خودى ما نەفە چەوا چىدبت، ھەكو راستە تو ھەى تو بۆچى ل ھەوارا فان بىگونەھان ناھىي، نەفە چ چامەيا جارەك دى دەھىت سەرى فان كوردان، خودى ما تو ل كىفەى؟”، ل دەنگى وى يى بلند ھەفژىنا وى پەرىشان ژ لىنانگەھى ھات:

- تە خىرە چ چى بووئە تو بۆچى ھندە دەنگى خوە بلند دكى نارام ببە؟!

راگرى ب ھىرسى قە بەرسقا ھەفژىنا خوە دا:

- ما زىدەتر دئ چ چى بت، تەماشەى نووچەيان بکە، پاشى بىژە من نارام ببە! ھەردو ل سەر پىيان راوەستىان و چاقى وان مال وئ نووچەيا گران و دیمەنن دلسوژ، پشتى ھەفژىنا وى تىگەھشتى چ چى بووئە، ما حىبەتى و ھشك بوو نەدزانى دئ چەوا ھەستىن خوە يىن برىندار دەرىت، خوە ل سەر پىيان نەگرت، ھند گەھشت خوە بەردا سەر قەنەپەيى نىزىك و ھەر ب رانىن خوە دادا و نفرىن ل دووھ نفرىن ژ دل و ناخان دەرىوون و ناراستەى ھۆقین رەشاتىيى كرن.

- خودىبو... دى بلا نەرد بەكەلژىت و داعەش ھەمى تىدا بچن خوار و بەرزە بىن، خودى دئ نەسمانى قەكە و ھەمىيان بەلكىشە بۆ ناف ناگرئ دۆزەخى، خودى ما نەف رەف و مالویرانى دئ ھەر باھرا كوردىن بىگونەھە بىن، ما مە چ كرىە نەف دنىايە ھەمى ل مە بووئە دۆژمن...؟!!

نەو چەند رۆژ بوون نەف نووچەيىن دلسوژ د بەردەوام بوون و رۆژ بۆ رۆژئ شەر بىن دژوارترە، چەند رۆژان پشتى روودانا شنگالى نىقارىيەكى پشتى راگر ژ سەر كارى قەگەرياي قە مال ل سەر شىقن د گەل مالباتا خوە ناخفت:

- من دقیت بۆ وە تىشتەكى بىژم، دزانم دئ گەلەك پى نىشن، لى يى نەچارم!

ھەممى پىنكفە گوھشىن و بىدەنگ مان راگر بەردەوام بوو ل سەر ناخفتنى:
 - بابىن من خودى ژى رازى جارەكى شىرەتەك ل من كرىه و من ژى وەك پەند
 كرىه گوھار ل گوھى خودە، دەمى ھىژ نەز سننلە من جارەكى ل بابىن خودە پرسى،
 تە بۆچى چەك ھلگرتىيە و رىيا پىشمەرگاتىيى ھلېزارتە، بۆچى كارەكى دى ناكى،
 بابىن من ب گرنزىن قە بەرسفا من دا: “كوپرى من، دقەت ھندەك ھەبن بەرگريپى ژ
 قى ناخى بكن، ھەكو من نەكر و بى دى نەكر و مە ھەمىيان چەك دانا و پىشتا خودە
 دا ناخا خودە نەقە وەلات رزگار نەبوو و يا مە ھەى ژى دى ژ دەست مە چت، دى
 شىرەتەكى ل تە كم، ھەكو جارەكى ملەتى تە يان ناخا تە كەفت د دەلىقەن تەنگ دا،
 ب ھەر رەنگى بت دقەت تو بەرگريپى ژ وەلاتى خودە بكى و ملەتى خودە بپاريزى،
 لى ھشيار بى چەكى بۆ چو تاكە كەسان و بۆ براكوژىيى نەھلگري!”، نەقە شىرەتا
 بابىن من بوو و من ژى ھەر ھىنگى بۆ وى سۆز داىه، پىشتى من باش ھزرىن خودە
 كرىن من پرىار داىه سوبەھى بچم كوردستانى و چەكى ل دژى ھوقىن تارىپى ھلگرم،
 ھىقىيا من نەو ھوون ل من بپورن...

ھەر دو زارۆكىن وى يىن د ژيىن دەھ و دواز دە سالىپى دا خودە د بابىن خودە وەركر
 و ھەمبىز كر، ب گرى و رۆندك قە:

- باب تو ناچى مە نەھىلە ب تنى، مە ھىقى ژ تە ھەيە نەچە!

ھەقزىنا وى ژى خودە نەرازى كر:

- بلا كورپىن دز و گەندەلان، بلا خودانىن فيلايىن سەرىن ملان، خودانىن مووچەيىن
 بندىواران بچن شەرى، يىن نىك رۆژ تنى ژى پىشمەرگاتى نەكرى...
 پىشتى راگرى ب نەنيا ھەر دو زارۆكىن خودە قە ماچى كرى، ناخفتنا ھەقزىنا خودە
 پرى:

- بۆ وان ناچم شەرى، دى بۆ قان ھەژار و بەلەنگازىن بىگونەھ چم، سۆزى ددم
 وە ب سەركەفتن قە قەگەرم، نەقە نەركە ل سەر ملين مە، مروف بۆ خودە ب تنى
 نازىت، ھندەك دمرن دا ھندەك دى بژىن، ھندەك شەھىد دىن دا نەشى پىشتى وان ب
 ناشتى و نازادى بژىت، ھندى نەف دىمەنىن ستمەكارىيا داعەش ل بەر چافىن من
 بن، كەس نەشيت من ب راوەستىن، ژ شەرمزارى ھەر رۆژ چەند جاركى دمرم، بلا
 مرنا جارەكى بت ب سەربلندى، دى ھەر چم و دقەت بچم...

رۆژا پاشتر راگرى خاترا خودە ژ مالباتا خودە خواست و بوو خاترخواستنا
 دووماھىيى، پىشتى تۆماركرنا چەند داستانان د گەل پىشمەرگەيىن قارەمان، رۆژا
 رزگاركرنا شنگالى نەو ژى دگەھت كاروانى نەمران.

* ھىلن نادەمس كىلەر، نقيسەرەكا نەمريكى يا نافدارە، د ناقبەرا سالىن (۱۸۸۰ - ۱۹۶۸) ئ
 دا ژيايە خودەدانا بەر ھەمىن مەزن و پەرتووكىن گەلەك نافدارە.

كولى

كورتە جېرۇك

حكيم عبدالله

دەستى وى ل بن نەرزىنكا وى يە و ب دەستى دى جارچار كەفیکا خۇ ژبەرویکا پەنتەرۋنى دىنىيەتە دەرى و خوھى ژ نەنيا خۇ قەدماليت. خارنا خۇ ھىژب نىقى نەكر بوو ھەكو دەوروبەرىن وى تارى بووين. چاقىن وى رك ورك ل قى پىلا رەش بوون... رۇژ دناڧ عەسمانى تارى دا بەرزە بوو... خودانى خارنگەھى روناھى ھلكرن. ۋەكى نوكال بەرى داي، ھەر ھندەك پىرەخەكىفە چوون. ھندەك ژى ھاتنە دخارنگەھىقە و ۋەكى ھوقا ھىرش كرە سەر قازانا و داخازا خارنى كر. چ نەمايە ژبەر وئ ژمارا مەزن يا ترۇمبىلان رىكا گەلى بەھتە گرتن. شاگردىن خارنگەھى ۋەكى ناعورئ دزقېن و دەھىن و دچن دا ھندى زووترە قى ژمارا مەزن برىبىخن. دەنگى سترانان ژى دناڧ قى گىلەشۇكى دا جار بلند دبوو، جار ژى بەرزەدبوو. نەقېن دبوورين و ژ ترۇمبىلان نەدھاتنە خارئ ل دوريانا كورا بژالە دبوون... ھندەك بۇ رۇژھەلاتى و بىن دى بۇ لايى چەپى دچوون. ھەويا وى نەھات ل مال بمىنىت و ۋەكى خەلكەكى دى ب بىدەنگى پىشوازا قان گوھورينا بكتە. نەقە چەندىن ھەيقە دەقەر يا دكەلېت... تەرۋەشك پىكفە دەھىنە سۇتن... گوند كافل دىن... رويبار و كاتى ھشك دىن... فىقىي چەم و بىستانا دەھتە تالانكرن و سۇتن. ھەى لە ل وى و بابى وى خۇ قۇرتال كەت. دىبىژن ھندەك شىيان خۇ بگەھىننە سنوران و بى نەشيا ژى چارەنقىسەكى رەش ل پىشيا وى يە. نىقارەكا درەنگ دگەل چەند ھەقالەكا ل چايخانا دكەقېتە تەنشت نامادەيا كاۋە و ل بەر لىقا رويبارى، بەرامبەر پىرى بىن روينشتى بوو. بەرى وى دكەتە وى دىوارئ مەزن نەوئ كەلا پىرى ھوق. چاقىن وى بىن ل رىزكا ترۇمبىلان زىل نەوئ تى ژن و زارۇك ژ رۇژناڧاى قە بەرەف رۇژھەلاتى دچوون. دىمىن دامامى و پىرچىن قزاقز و كراس و كورەكەين دىرپاى و قىرئى... ل ھەر لايەكى ترۇمبىلان ژى، كۇلاڧ

سۆرەك ل ھىنداق وان راوھىستايە و تىلا وى ل سەر جەلھەبكا تەنھىگى يە. نىك، دو، سى، چار، ھەشت، يازدە، بىست... چاقىن وى ب ھۇمارتتا ترومبىلان قە ۋەستىيان... دەھا قەيتكە... بۇ من بىستا... سىيە و نازنىف... قەرەبالغا ھەقالتىن وى، ئەوین مژوئىلى دومىنى و ھاي ژ بايىن دونيايى نە، ۋەكر كو بەرى خۇ ژ جاددى بۇزىنىت و دەستورىيى ژ وان بخازىت و قەستا جەھكى بەكت و بنتى روينىت، بەلكى ھەر چ نەبىت تىر بەكتە گرى و كەس رۇندكىن وى نەبىت چونكى يىن پىشتراستە دى بىتە پىترانك.

جارەكا دى دەنگى سترانىبىژى بلند بوو قە و ب سەر ھەر دەنگەكى كەت. نەو دەنگى زەلالى چەندىن لافزە و ستران بۇ فان دۇل و نھالان گوتىن، لى يىن بەخت سىيى بوو كو نەگەھشتە رۇژەكا ۋەكى نەقرو و زوى خاترا خۇ خواست.

دى بىژى كولىبە ... چ نەمايە دى سىنىكا ژى خۇن. نەقەن ژ خارنى ب دوئىماھى دەھىن، جارەكا دى شوىتكىن خۇ باش گرېدەن و قەيتانىن پىستالىن خۇ دىشدىن و دەنەنە دوئىف وان و قەستا ترومبىلان دكەن و سوئار دىن.

ژ جەھى خۇ رابوو... ناگرى د دلى وى دا... نزانىت چ بەكت... پىرسىارا كى بەكە كا گەھشتە كىرى... ھەمى يىن ژىھەل دچن و كەس ژوور دا ناھىت. بەلى ما ھەتا ھەندەك ژووردا ژى بەھىن، كى دى وىرېت بەرسقا وى دەت و دل و ھاقىن وى ھىن كەت. كى دى وىرېت بىژىتى دەقەر نە ھاتىيە بەردان و ل چەندىن جەھان درىن كۆژەك ل پىلا رەش داينە. بەرى بگەھىتە تاخى گەلى، ل ھىنداق شىنوارىن چەمكى عەلى گىزى راوھىستا و تىر د رويبارى فوكرى... بىدەنگىكە ب سەھم ب سەر چەمىن دۇرىن وى دا گرتىوو. بەلگىن دارا د زەر پەتخى و مەلوئىل بوون. ل دۇر خۇ زقرى، زەلامەك دىت يىن نىژىكى وى دبىت، ۋە ديارە وى ژى دقيا قەستا تاخى گەلى بەكت. ل بەر دەرى بنگەھى ساخلەمىن گەھشتى و ب دوو دلى پىرسىار ژى كر:

- نەرى زەھمەت نەبىت تو ژ كويقە دەھى؟

- نەزى يى ژ تاخى قەرەچا دەھىم و دى چمە مال...

- باشە تە نە زانى نەو ترومبىلېن سەربازى يىن تىژى ژن و زاروك ھەتا كويقە چوون؟

- من ژ ھەندەكا زانى كو ھەمى چوونە كەلا نزاركى... لى ژ وىرې وىقە نەز چ نزانم...

بەرى خۇ ژ كابراى زفراند و د گەرى فوكرى... بەرى چەند سالان چەندىن جاران مەلەقانى تىدا كرىنە و نوكە ناف كىم بوويە و د سەردا سكرەكى مەزن ھاتىيە چىكرن و ناقا رويبارى بۇ دەقەر سىمىلې ھاتىيە قەگۇھاستن. ژ خارنگەھى دەركەت و چەند پىنگاقەكا ژىھەل چوو، لى وى ھىند دىت نىكى رەشى دەقداى بىك وى قە ھات و لى خۇرى:

- كويقە... بۇزقەر نەگەر نە دى تە كەمە تەشابەت...

بىتنى وى دقيا ھەتا لايى دى يىن گەلى بچىت و بزانىت كا ئەف خولياقەتە ھەمى چ لىھات... زقرى قە و جارەكا دى ل جەھى خۇ روينىشتە خارى و پالى خۇ دا كورسىكى و پىن خۇ درىژكرن و چاقى وى مال دەرى گەلى... د وئى گاقى دا دەنگى سترانىبىژى ب شىوھكى سەير بلند بوو... (وار و زۇم نەخشىن، مىرگ و قەرەشىن، چىاكىن كوردستانى، دقېت ھەر بىمىن)!!!

ھاقىنا ساللا ۱۹۸۸

دھوك

زۆمبى

عارف ھىتۆ

ل سەر بەرەكەت بەر لېڭا كانىيەت رۈنۈشتىمە و
گەردىلەيىن بۆتكە ئاقى بەر دېۋونە ئەنيا ھەتاقى...
دارستانەك كەسك د چاقاندا ھەركى و دەنگى كەنينا پېژنەك
ھەمى دەردۆر متكرن و گوھىن رادار بۆ خۈە برن
ئەو جانى ھىژ نەبوۋى دوقەد..

ب تېرامانى ھىڭ دكرە وئ نھاللا كور و بى بن
خەونىن "خانى" بژالەنە و ل قىدانى دەقودەف كەفت
مارشەكا ل بەر ژانين بوونى ژى قەپەشى...
دەنگفەدانا وئ د ھەوايدا دېۋھىت و
قەدگەرپتە ناڧ دويكىلا وئ جگارا مشت ژ بەنگى
من نەدزانى، يان من ژ خۈە باۋەر نەدكر
ئەو پېژنا ب بەر گوھان كەفتى و خى ئاقىقان جنقاندين
رەشەپەكە..

ئەو رەشەپە، رەشى منە و خۈە ب چ تىستان نەدئىنادەر

ل مەیدانا خوەلێكدانا ل دژی تەرگی
 ئەو ب سەرئەكەفت كو د جانێ مندا قەژیت
 نە شكەست ژى، كو بارەكێ ئاخێ لێ بكەم
 بێتە خۆلى و ب بنێ نەالا كووور وەرکەم!
 من چاڤین خوە زلقوتاندن
 قورنجیکەك ل زەندا خوە دا و خوە لفلاندا
 نە دلشادین دادا بوو ھزرین رېبار و نە خەمگینین،
 خوە ژ دارکاژا من ھەلوەراند
 ھەبیت نەبیت.. ئەف بەنگا دناڤ لێڤین مندا یا سەختەپە!
 تێقەلیقا وی رەشەى مەشتى گەلى بوو
 كەفر و تراش ب بەرفە ھاتن
 دەنگێ خودی ژ ئاسمانى كەفت:
 ھەمى ئەوین چووین نا زفرن..
 تو د چوارچۆڤى نەھاتنیدا نۆچەپەكێ ژبیركرییى
 كەسەك ھزرا تێكدانا زەوقى تە ناكەت
 ئەوى زەوقى وەك بەلگەك تەر ژ دارى وەرپایى
 ھەكو دسوژن.. دوێكێلەكا سپى و بى ناگر
 ژى بلند دبیت و پر دكەت خەمكێن باى
 تو نە ژپایى.. لى سەردەمێن تەبیسۆك ژیان
 تو نەمى.. لى رۆژ مرن!

* * * *

من ھای ژپە...
 ”مەمۆپەكێ قۆمارى ب یارا خوە دكەت“ (1) و
 ل بەر دەرگەھى مالىن ھەرفتى خازۆكە
 ئیشین دلى، خەزالانى ل سەر سینگى دكەن
 ھەر پێنگاڤا لەزگینا بەر ب سالانڤە، خاف دبیت و
 سەمتا من یا بەر ب چوونپە فرەھ دبیت

1- فادلى عەمەرى د چیرۆكەكا خوەدا دبێژیت: «كەسەك قۆمارى ب یارا خوە ناكەت، مەمۆ تى نەبیت».

رەشى من يى ۋەروەرەكى ل سەر جىنيكى دكەتە زاڭا
 ئەز ژى ل ھىشيا دوعايەكا دوبارەبووى دكەتمە داڭا
 ئەف دوعايە...
 درەوہكا كەفن كەقنە، ژ نقيژەكا سونەتقە ماى
 ل سەر شەملكا داىكا من، خوە دچەمىنيت
 نالينين جەرگى نھال د بژكىنيت...
 من نەزانى تو يى ژ خەزالان توورەيى!
 لەو ب ھاتنىقە شەپلىم...
 كى دى خەون و پەستە و ئاوازن ھەلگريت؟
 كى دى كزگريوڭكا ھەفكىن برى ھەمبىزكەت و
 كى دى من ژ كوڭكا ۋەروەرەي، تم ھەگريت و ڤاگريت؟

* * * *

جانى دگوت: ژيان گەلەك ب ترستەرە ژ رەشى مرنى
 پانورامايەكا پيژنين مرييە، ئەف ژيانە!
 ل وى بەرزەخا دناقبەرا ئاگرى گەرم و بەخچەيدا
 سترانين ھەمەجى بو سەقايەكى ھوين ديژيت
 ھەكو شەيتان دناڭ ەوراندا بەرزە بووى...
 پرسىار ژ كەوہكى چيپى كر:
 - دى كيقە باركەي؟
 - بەرەف باكورى دويلكى دنيپى.
 - ئو پاشى چ؟
 - دى زڤرم دا باركەمەقە.
 رەشى من يى بوويە بازنە و
 ب زڤرنا ل دۆر مەدارى خۆقە گىژ بوو
 سەردەمەكى مت و سەردەمەكى دى پريژ بوو
 نەشيا رازين گولەكا ديم بەليكەت و
 دەنگى زيمارا ميڤرگەكا ب خەم نەفيكەت.
 ژانين ەردى د مندا قەدەن...
 ئەزى زۆمبى ب ژيانا بۆريقە بەلگم
 تىشابەتى كەشەفرىت، ھەمى ھەزىن كەل دئارينيت

كو ناقى من ل سەرى ديوانەكى روينيت
يان د كاروانى وەغەرەكا سەراييدا، خوە بخەملىنيت
لى يى لەنگم...
كادىيا ئاگرەكى نوو قەمريايمة و بى چەنگم
خىقزانكى ھۆ نەگۆتبوو من، لى قەدەرى ھۆسا قىيا!
چە ژبىركرن تىدا نىنە ژ بلى چرايى ژبىركرنى
ھەوجە ناكەت بېقن چيا
ھەمى ھەز و خەون و پىژن يى ل بەر پيا...
* * * *

ل دارستانى راوہستام و پياسەيىن تەنا دكرن
رەشى من ژى دناف مژىدا بەرزەكرم
ھەكو ب رىقە، ب پىترانكىقە دگۆتە من:
- ئىرۆ چە رۆژە؟
- ئەينىيە.
- دوھى چە بوو؟
- ئەينى!..
- پا دى سوباهى بىتە چە؟
- ھەر ئەينىيە.

ھەمى رۆژيىن مە ئەينىنە و بى كەينىنە
مەلایەكى ل سەر مینبەرى بەحسى خىر و فەتھان دكەت
لى چە جا من دەرەفەت نەبوو، يان نەشيامە
توخيپىن شوپىرھا ژنەكى فەتھ بكم...
من ھەسپى خوە بەر ب ئاسمانىقە ھاژۆت
دا رەشى خوە دانمە ئاستانا ئاھوراي
ئەز و رەشى خوە دو قانىن زەقىيەكەينە،
مشتانەيا ھەستىن كەلى...
ھەكو ئەز خەتابار، ئەو فرىشتەيە
دەمى كراسى ئەھرەمەنى دەر، ئەز دىم وەلى
ئاھورا ژى ب مەقە وەستيا
ژ عەرشى خوە دابەزى خوار...

وى ب چرىسەت، دەستى خۇە ب سىنگى خۇە ۋەنا و
 ب دلۇۋقانى، ل سەر سەرى من كرە چادر
 ھەر ل ھادر، ئادووويان خۇە د خەوۋە بر و
 ژ بەرخكان.. بلند دبوو بارىنەك در
 ھىشتا ھەيۋى ژ چاۋىن من بار نەكر بوو
 ھىژ نىرگزان خۇە د قافكاندا پار نەكر بوو
 خەونرۇژكېن سادە يىن كوركبووى ل قورنەتى
 د تەولخانا شافەيۋە بوونە ھافر...
 * * * *

پەلاتىنك.. ل سەر سەرى خەونى بوونە تانج
 ئاراستەيى بياۋى دىتنى ھەلنگفت...
 دەمامكا من بپەرتىنە و كەربا دللى من خوياكە... ئاھورا
 من بكة گورگ و ب كىلپىن تىژ موبتەلاكە... ئاھورا
 من بزفرىنەۋە مشك و بەرەللاكە
 دناۋ تەلىسىن ھاشىنا گەنمى دورىدا
 رەشى من يى نەبىزار ب دويف گولپن منۋە
 ماينى خۇە د گوليا گەنمى دكەت:
 - ب چەندى بوو؟
 - ب چەندىيە؟
 - دى ب چەندى بيت؟...

ئەو رۇندكىن ب مەر مەرىدا دەھنە خوار، خەمەكە
 چە جھال نىن بنخىۋن!
 ئەو خۇدىكىن ب دىوارانۋە ماتمايى، تەمەكە
 چە لاپۇر نىن بىشىۋن!
 ل بەر خۇدىكان رادوھستىن و ل خۇە مېزە دكەين
 تە تىرا دىبىن ئاھورا...
 دىمى تە يى د مژ و مۇرانى ھەلاندى
 ھەزەكا شەبەقى.. دىۋختە پەرمويچكىن كەفتنى
 نى تو ب تنى دزانى، چە رى دچنى

بەس تو دزانی...
 كا دى چەوا كەشى يىن بەفرى ئاخقىنم و
 لايى گەشى قى باژىرى لەيلانەكە، ماىە ب تنى
 ب پفا دەقى تە ئاھورا...
 شنبەبا دىتە باھۆز و باران دبارىت
 جان دچىتە بەر ھەلامەتا و مرى رادبن
 بەروىياف خويا دبن و خويا نابن!...
 ئەزەك زۆمبى ھىژ ل توخىبى ھاتوباتى
 شەلەزان و نەدەربازم.

* * * *

ھەمى زامىن شەھى گرتى، ل دىلاننى زورنايىژن!
 ب زورنايىقە گىژم و ب خەرفتنيقە نەدارم
 ل بەندا چىنگا ژ جھچوو، خاف و سارم
 ما ھەتا كەنگى عەشق دى يارىيا ب ھەستين من كەت و
 يا ژ منقە دى من بەرەف فىردەوسى بەت؟!...
 د عەشقا تەدا مت و ملخويل و پاپۆسقان
 بەلا رەشى من ژ من قەكە و
 كەربەكا ھار د لاتين دلى مندا بچىنە...
 مينا كەريا مروقان بيت، نە يا ھوقان!
 ھوق.. تەبەقىن ئاسمانى ناھژىنن ئاھورا
 ھوق.. زكى عەردى نادىرینن ئاھورا
 تنى مروقن مروق.. تەر و ھشكان دشەوتينن
 من ژ كوركى من دەرىپخە و بکە ئالا
 د رىكا تىپين تەنگەزار و كەرافتيدا
 بکە شعر دناف كۆمەكا پەيفين كەلپن ھەرفتيدا
 ئەز يى خەونا ب گولەكىقە دىبنم شىن
 د دەرازينكا تاقىيەكىدا، يا دىتە كىن
 رەشى من ژى يى من دىبنىت،
 گولەكم يا خەونى دىبنىت، ژى درژيىت خوين.

* * * *

2023

زۆمبى

وھلاتى من شەنگە وھلات

قادر ھەسەن عىدۇ

وھلاتى من شەنگە وھلات

ژيانا من بوو كىفەرات
* * *

ب چاڭيىن زل وھكى دينا
دنيىرم ئەز ل برينا
دنالينم وھك گۆيينا
تەمەن بۆرى ب كىش و مات
* * *

ژى بۆرى ب ئاھ و زارى
ب نالين و ژىر و ژارى
ترس و برس و ستەمكارى
بوونە دەرد و ئەز كرمە تات
* * *

تات و سەرمەست و بىزارم

وھلاتى من، شەنگە وھلات
ل تە گەپىم، ئەز لات ب لات
ھەتا ھەبوون ھىز و شيان
من بو تە كىر، كار و خەبات
* * *

بو تە دكر كار و بزاف
ھەتا ھەبوون من چاڭ و گاڭ
من دانە تە گول و گولاف
تە جەرگ و دل كرنە شەوات
* * *

تە جەرگ و دل كرنە ئاگر
خان و مان مانە بى راگر
رەنگى فەرھادى خوراگر

دل تەف بوويە برين و داغ
گەر گوننەھە، ئەگەر ياساغ
دل د گەل ئەشقا تە راھات
* * *

دل ئاشقى چيمەنن تە
سەرخوشە ب ديمەنن تە
شاخ و داخ و بەتەنن تە
بۆ خوە دکەم برچ و کەلات
* * *

ئەشقا تە بۆ من ژيانە
گەشت و شاھى و سەيرانە
دخـوازم بمرم ميرانە
نەک بژيم بى وار و سابات
* * *

دخـوازم بمرم نەمينم
يان وارى خوە بخەملىنم
روومەتا خوە شەگەرینم
يان بمرم بیدەنگ و مات
* * *

تیدکوشم ب دژواری
برا ناھیتە بەر بارى
پایەدار دکەت نەيارى
ئەز مارسى بى خەرابات
* * *

نەمارسى رى وندامە
دەرویشى رپيا رەوامە
شەيدايى شاخ و چيامە
باوەريا من ئاخ و وولات
* * *

وەرە برا دا برا بين

ب ئاھ و قير و ھەوارم
ئيرۆ شىست و دوو بەھارم
پايىزا سەخت و نەمەرد ھات
* * *

پايىز ھات ب با و باھۆز
من نەشکاندن پەيمان و سۆز
ئاخ و بەرین تە يین پيرۆز
بۆ خوە کرنە پووتک و لات
* * *

بۆ من تو پووت و رووگەھى
بھارەكى قەت نابەھى
پيرۆزترین وار و جھى
تەف گول و گولزار و شمشات
* * *

وان گولزار و باخ و چەما
بەختەوهرى دا مە ھەما
دوژمنى در لى بوو تەما
وہكى گورگى دەفب خوین ھات
* * *

گول و گولزار شەھتاندن
باخ و بيستان شەوتانندن
ب دلئ رەش لەوتانندن
ديجلە و خابوور و فورات
* * *

شارين رەنگين، بورجین بەلەك
ویران کرن وى يەك ب يەك
مەرگەسات مە دیتن گەلەك
ھى سەرکەشم وەك ئارارات
* * *

سەرکەشم وەك ئاگریداغ

كانى مھابادا نوو بووك؟
كانىيە شنگالا پەپووك؟
ئەو سۆرگولا ھىژ ترح و كات
* * *

نەھامەتان ئەم دىنين
گىللىن خوە تىناگەھىنين
دووبەرەكىيى دچىنين
ب ئەفسانەيىن بىبنيات
* * *

ئەفسانەيىن بى بنەتار
كرنە رېبەر بو مە نەيار
ھشتىن بندەست و دىل و ژار
وولات تم تالان و بەربات
* * *

بەسە كوردو ژ خەو رابە
ھشياربە بەس د خەودابە
نەزانىنە خەو خرابە
بو تە بوويە دەرد و نەھات
* * *

وولاتى من، شەنگە وولات
ل تە گەريام ئەز لات ب لات
نە من شيا تە ئازاد كەم
نە برىنا من ژى داھات!

شاريا

۲۰۲۴/۲/۲۷

شەقىن تارى شەقچرا بين
بەرامبەر دوژمن تەبا بين
بەسن فەرمان و مەرگەسات
* * *

دوژمن مەژيى مە دشۆت
مشەخۆرە ئەو مە دخۆت
بوو ئاگر و جەرگى من سۆت
تالان كرن مەر و مالات
* * *

تالان كرن: ئاخ، ئاف و دار
رۆژ و پەيف و زمان و زار
مىژوويا من يا پىرشنگدار
بو قىرالان كره خەلات
* * *

ئەفسانە و چىقانوكا
وولات چۆل كر ژ كەقوكا
ھەرچ و ھۆف و پىرھەقوكا
بنپى كرن عورف و عادات
* * *

عورف و عادات بنپى كرن
پىكفە ژيان بىھىز كرن
ئەقىندار پىشتەرى كرن
بووم فەرھادى بىدەستھەلات
* * *

سىابەندى ئەقىندارم
دل ب كول و برىندارم
ژ ئەشقا تە دىن و ھارم
ھەوار! كا سىپان و خەلات؟
* * *

كا عەفرىن و كانى كەركووك؟

ل بن دارا ھە

بلند محەمەد

ل بن پەڕپن پازەكۆ
 گەریانیڤن بەیھۆدەیی
 ل بن سەبەرا زفستانەكۆ
 خەمپن قەرەقۆدەیی
 ھەپارنە و
 ل جفینەكا خرش
 ل كۆلانەكا سەرخۆش
 مە دەم دپیفئا و ئاخۆ ئەم
 رادكیشاپن
 و دكرینە بېرھاتنەكا بارۆفەیی.

تە دگۆت:
 دا ل سەر ھێلا ترپنۆ بېھن
 فەدەین
 تویتنەكۆ بەردەینۆ
 خۆشافەكۆ فەخۆین
 د ھەمبیزا سەبەرا چنارەكۆ دا
 بېینە گیانەكۆ گەریدەیی
 پیتا ناخۆ تە ل بنكرینم
 دا پتر ژ ئەفینۆ، ئەفینۆ بکەیی.

دوو زارۆکین
 دوو بېناف
 د بېگونەھییا تۆزۆ دا
 کەنییۆ دكەینە دەم
 و چپکین ھەزان د پاخلا مە دا دبنە خوناڤ،
 ل وئ ریکا درپۆ
 تە گول دوەراندن
 و باژپۆ دبوونە گولاڤ،

ل بن دارا ھە

دارا خو بو تە دتەواند
 دەریا دبوونە دەراف
 جانگۆرییەکی ب لفکا تەفە ھشکم
 کا ببە کەفالهکی خودایی و
 ببە سەراف
 ببە باران
 ببە باروڤە
 ببە لیھمشت و من نقوویی دەریا ھەزان بکە.
 ل بن سیھا قی شەقی
 جگارهکی ب لیقین من فە بکوژە
 ھەمی چیرۆکان بکە خوولی
 و د گەمییا دەمی دا بکە چیت
 بکە لاقژە و
 نقیژەکا درێژ د جانی ژبیرکرنی دا بکە.

من ژ تە پیقەتر کەس دی نینە
 سەندویچەکی ل گەل کەرکەم
 تەزیاتییەکی ل گەل پارفەکەم
 ل گەل بگڕیم
 بکەنم
 و خەما قالا بکەم
 تو ئاخەکی و ئەز چپکەکا دامایی
 ب دەلنگین دەمی فە شر خوە قاری دکەم.

ل بن دارا ھە
 ببە بەلگ ،
 سیبەرێ ل ھەناسەیا مە بکە
 ئاسمانەک ژ ھەزان یی دەوڑیت
 یی دبیتە قەلین
 یی دبیتە دەرویش
 یی دبیتە کەفر و
 ل فی جانی ئیش ،
 ھیش
 ھلمەکا گەرمم
 من فیۆری سەمای بکە
 من فیۆر بکە بتەقم

ل بن شاکان خۆ قېدەم
 قیانى بکەمە شۆرەش و
 تژی دەستین خۆ ستیر بکەم
 ل بەر پین تە بکەمە بەرک
 ل سەرايا شاھانە
 ببیە ساندیلا
 نى لەشى حەزان، بارانەکا فەیتە
 گومتەکی سار و ئاقارەکی شیتە
 و پیرۆزیین تە بەھانە و
 ئەز پەلەکا قەمرى و حەزەکا مرن نەقیتە.

ل بن دارا ھە
 د گەریانین بەیھۆدەیی دا
 من فیرى ژیانى بکە
 حەز د ئاسمانى ژبیرکرنى دا تەرمەک مرارە،
 قى سپیدەھیى ھند ژ تە غەریبم،
 کا ببە باران و ل من بیارە
 ببە گزۆک
 ببە رم و د کلۆخى عشقا من دا بچکلە.

ھەمى سپیدەھیى تە
 ب بېھنا قەھوئ دەینە پینچان
 چ کورسیکین ئالا نینن
 من و تە ھەمبیز بکەن
 و ل سەنگەرین ئاقابوونى
 خۆ سۆر بکەین و ببینە کفان
 ببینە ھەیف و تارىین ژ بەر پین شەقى راکەین
 شەران بکەینە گولدان،
 ئاشتیی رانیخین
 سۆزەکا گەرم ب مۆما دەمى قە بکەینە قوربان
 ریکین مە ببە بەھار
 ژ سپیدەھییا جوانى برژییت
 و بقەتن کەلا و زیندان.

کا ل بن دارا ھە وینەیهکی بو تە بگرم
 ببە ئاسمان

ل بن دارا ھە

ببە بەلگ و
ب من دا ببە وەریان
دا ژ سپیڤدەھییان جوانیی بچنم
و د بیردانکی دا ببیە باران

ل بن دارا ھە
ھلما پایزی
ھەناسەییڤن دارا دکەتە قورمک و
ب پەنجەرەن ڤە
دوهریپت خوناڤ،
ئەم ژى ب پینگاڤین خاڤ
دچین، دجەنگین، دبینە مژ
دبینە سیلاڤ.

ل بن دارا ھە
دا سپیڤدەھییەکی راجنین
قەھووەیەکی ل ژیر داگرین
پیزایەکی کەر بکەین و
وی ئاقاری خړی بکەینە گرنژین
کو ئەڤ باژیرە ھشیار ببیت
ل سەر جاددەیان
ل بەر پەنجەرەن
د بەلەکوۆنن تۆزکەوی دا
گریبا زارۆیان ببیتە بشکورین
نۆ ئاوریین تە ل سەر ھەستین ئاریایی
خەونەکی درپسن
بوچی ئەم جگەرەکی ل سەر ڤی شوستەیی ناسۆژین؟
تاسەکی باقلکا بکەینە کزۆت
لاین تارى ژ دیرۆکی بەیته نخافتن و
رووی عەردی ببیتە روژ
کا ستیرا بو تە بقرینم
چیا بکەمە دەشت
دەریا بدۆشم
رپکا بکەمە ئاڤرمیش
تلین من ھەز دکەن لەشی تە بکەنە گیتار
ئاوازا ژ بژەنن و

ژيانى تىر سەما بىكەن.

ل بن دارا ھە
دا ب مۆمەك، بىكەينە جەژن
چۆل بىيىتە سەما و بەلگ بەھژن
مەزن مەزن
كىكەك بىرىن و
بلند بلند بۆ ئاسمانى بىبەزن.

وەرە سىپدەھىيەك ل نك وئ دارى
فنجانەك تىكىن
تەقنەك ژ خوزىيان داربەست
بىكەينە ھەلبەست
د سىناھىيىن سنۆران را سەربەست
ب پىنگاڧىن فر
پىخاس و سەرمەست
سەرچەمكى شۆرەشا ئالزى
بەرىڧىن،
رۆناھى بىزىت و دىدارىن ب ھەست
قى ئاقارى ڧەگرن و
ئىدى د بن پەرىن تارىيىن را نەمىنن مەبەست.

چ بىكەم
كۆبارىيىن تە رىسانە و
دل من پاپۆرەكا ڧەتسى
نىڧرۆيى د تەحرە بارن
سىبەرى درەڧىن،
مە دڧىت باران بىارىت نم نم
ئاخ بىيىتە نھانى و
تەر د بىگۈنەھىيا ژيانى دا
ب دىدەيىن تە، تژى شىكەستىنم،
لەوا ل بن دارا ھە
من بىژنە
بۆ تە،
سۆڧىيەك تژى مرنم.

ل بن دارا ھە

دېدار

118

- موټهيهه تهيب: شيعر ل نك من ژ همى تشتان گرنكتره
جهگر كهمال ريگاني

مونهیه د تهیب هۆزانهکی ههفچهرخ و نافداری کورده و هۆزانی و جیهی خۆ د دلی ههمیمان دا کرینه، نهخاسمه ژێ د دلی دهستهکا بهری سههرهدانا باشووری کوردستانی دا، کووی دهمی وهکی نوکه نهبوو و ترس ههبوو، لێ گهنج و خوینگهرمان هۆزانی و یین بیهنا کوردینی و ژێ دفری، ژ نیکدو و هردگرتن و بو خۆ دنقیسین و ژ بهر دکرن، نهو ژێ دبیزیت: (من دهه دیوانین ههلبهستان ههته، هندهک پهرتووکی دێ ژێ من وهرگهراینه سههر زمانی کوردی، ههروهسا ژ بلی وان، رهنگه من ههفت - ههشت پهرتووکهکین دی ژێ چاپ کرین، لێ قن دووماهیین من پتر گرانییا نقیسین خۆ دانایه سههر ههلبهستن)، (بادینان) پین خۆش بوو قن چاڤیکهفتنی ل گهل و هۆزانهکی بکهت.

مونهیه د تهیب: شعر ل نک من ژ ههمی نشتان گرنگتره

چاڤیکهفتن: جهگهر کهمال ریگانی

شیر دسپیکر و دوی و مختی دا من یین نقیسین، بهس و مکو دسپیکا دروست نهز دشیم بیژم کو پشنتی سالا ۱۹۷۵ ئ بوویه، نیکه پهرتوکا من یا هاتیه چاپ کرن ژێ دیوانهک بوو ب ناڤی (ستران و بهفر و ئاگر) کو کومهکا ههلبهستان بوو.

- شیرێ چ رامانا خۆ ل دهف ته ههیه و ژبلی شیرێ چ یین ته نقیسایه؟

مونهیه د تهیب: من بههرا پتر شیر یا نقیسای، ئانکو شیر ل نک من ژ ههمی نشتان گرنگتره، د شیرێ دا، ئانکو د قی فورمی دا نهز دشیم ههمی هزر و ههست و سۆزین خۆ ههمیان د فورمی شیرێ دا دهربهرم، بهس و مختی نهز قوتایی

- سالا چهندهی چوویه د ناڤ بیانی نقیسین دا و نیکه بهرههمی ههوه یین هاتیه بهلاف کرن کیژ بوو؟

مونهیه د تهیب: نهز هیشتا قوتایی بووم ل قوناغا ناڤنجی، پشنتی بهیانا ۱۱ ئ ئاداری وانهیا کوردی ژ نوی هاته د ناڤ پرۆگرامی خواندنی دا، هینگی بیرا من دهیت سهیدایی (وارکیس) وانه د گۆنته مه، ل وی و مختی بهری وانهیا کوردی ژ بهیت من دزانی ب کوردی بخوینم و بنقیسم، رۆژمکی سهیدایی وارکیس گۆت: دئ بو ههوه بهحسی شیرێ کهم کا و مز و قافی و شیر چیه، نهو بوو من پشنتی هینگی ئانکو ل سالا ۱۹۷۳ ئ

مونهیه د تهب: شعر ل نک من ژ همی
تشتان گرنگتره، د فورم شیعری دا دشیم
همی هزر و ههست و سوزین خو دهربرپر.

هندهک تشنتین دی ژی مه بین نفیساین.

- ژ بلی ته، نهری ل مالباتا ههوه دا شاعر
ههپوینه؟

مونهیه د تهب: نهخیر نه، ب تنی نهم.

- نهری ههمی کهس دشین بینه ههلبهستفان؟

مونهیه د تهب: نه، چونکی هونر ب
گشتی، ومختی نهم دبیزم هونر نانکو موزیک،
شپوهکاری، نهدیبیات و نفیسینی فان تشتان
همیان ب خو فهدگریت، هونر بههریهکه
ههکه نهم بههره ل دهف نیکی نهیبت نهشیت بیته
ههلبهستفان، مروف دشیت خو فیری زمانان یان
ژی جورمکی زانستان بکمت، بهس تو دشیی خو
فیری ههلبهستی بکهی کو بنفیسای کا چاوا چی
دکن و کا کیش و سهروا چ نه، بهس کو تو بییه
ههلبهستفان دقیت ته بههریهکه ههیبیت، بههره ب
تنی ژی تیرا هندئ ناکمت، پندقییه ژ بلی بههری
کو خو دی هونری دا شههرهزا ژی بکهی،
مه بین ههین بههره یا ههی و ل ههمی گوندان
هندهک ههنه ناخفتنین وان لیکهاتینه و تشتهکی
ومک شیعری دبیزن، بهس نزانن شاعر چیه، ژ
بهر هندئ وان بههره یا ههی، بهلی رهوشهنبیریا

زانکوی ل بهغدا من ومکی روژنامهفان

ژی بی کارگری، ل وی دهمی من ل روژنامهیا
(هاوکاری) کار دکر و ل ویری هندهک جاران من
تشت بین ومگر این ژ زمانئ عمرهیی و سویدی،
پشتی نهم چوویمه سویدی نانکو پتر من کاري
روژنامهفانی و ههلبهستی بی کری، من کوتار
بین بهلاف کرین و سمینار بین داین، بهس ل دهف
من تشتی کو بهرهههیی من بی دروست شاعر،
نانکو گرانییا نفیسینین من شاعر.

- هون چاوا بابهتین ههلبهستین خو ژی دگر
ونهو بابهتین هون ژی دگر د چهند فونانغان را
دهرباز دین ههتا دینه ههلبهست و زیدهتر تهوهرین
ههلبهستین ههوه ل سهر چ بابهتن؟

مونهیه د تهب: نهم ب خو نهم دشین بهحسی
ژیدهرین نیلهامی بکهین، بنگومان پشکهکا مهن
ژ ههلبهستی نیلهامه و بی نیلهام ههلبهست
ناهیته نفیسین، بو هس نفیسر و ههلبهستفان و
هونرمهندهکی ژیدهرین خو بین نیلهامی ههنه،
ژیدهرین نیلهاما من ژی گلهک ژ وان

یا بیرمهوری و ژیانان من ب خو نه و نهم تشنتین
نهم د ناغ را دهرباز بوویم یان ژی من گوهر لی
بووین یان ژی خواندین یان ژی گلهک ژ وان ژ
خهیالی هاتی، نانکو نهفه ژیدهرین سهرمکی بین
نیلهامی نه، گلهک جاران بابهتی سهرمکی بی
ههلبهستین من بین بهری و ههتا نوکه ژی بهردوام
هس رهوشا نهتهوهیی یا کورد و کوردستانی به،
نانکو نهم خهسا سهرمکییه، قیجا مل ب ملی وی

ژ راست بو چهپ:
 محممه
 موکری،
 د. بهدرخان
 سندی،
 فوئاد حمه
 خورشید،
 فکرت عزت،
 موئهبه تهب،

سال ۱۹۷۹ئ
 بهغدا.

کو ههلبهستی چ من ستانديه، چونکی نهر وهک کوردهک خو بهرپرسيار دببن ل بهرامبهر نهتهوهيا خو و دقبت خزمهتي بگه، نهو بوو گهف ل سهر ژيانا مه ههبوو و نهو رهقن چووینه ناف شورهشي و ۱۴-۱۵ سالان ژ مروف و کس و کارين خو دوپر بووين، نهفه نه بهس ههلبهست بوو، بهلي نهو کوردايهتي و راستگويا مه بوو کو ههلبهستا من زي ل دويف ههلوپستي من بوويه، نهفي وه کريه کو نهو دهر بهدر ببين و مالين مه نهزيهتي ببين و ومختي نهو گههشتيمه شورهشي بابي من و داياک من دانعهمر بوون، هس رورژ نهو دهاتن و رهوشا وان و برايین من بين دي نهخوش دکر، نهفه زي پتر ههلوپستي من بوويه نهگه، نهک ههلبهست.

- چهند ژ وان شيعرين ههوه بووينه سروود

شيعري نينه نابيته شاعر، ژ بو هندي کو نيك ببينه شاعر دقبت بههره ههبيت و پندقيه وي بههرهيا خو بهرهف پيشقه بيهت و شههرهزاييهک د وي هونري دا ههبيت نهوي تيدا دنقيسيت، نانکو د ههلبهستي دا دقبت ههلبهستا خو يا کلاسيک و نوخواز و ههلبهستا جيهاتي ناس بگهت، ههلبهست چيهه؟ گهلهک فهکولنين ل سهر ههلبهستي هاتينه نقيسين، بو شاعرهکي نهو نينه ههبا کو بههره ههبيت و تيدي خلاس شاعره، دقبت بهردهوام بخوينيت، ههکه نهو بهردهوام نهخوينم، نهو نهشيم تيدي شيعرا بنقيسم.

- شيعري چ دايه ته و چ ژ ته ستانديه؟

موئهبه تهب: شيعري نهو تشتي کو دايه من، نهزي شيايم هزروبير و ههست و سوزين خو بينمه سهر کاغزي و بهلاف بگه، نانکو خهلهک بين هه، کو پتر ژ من بين نيشاي و پتر دژواري بين ديتين و تشتي مهزنتري بي ب سهري هاتي، بهلي نهشيايه بگههينيه خهلي، چونکی نالافهک نهجوو بين بگههينيت، مروفي ههلبهستفان و هونرمهذ نهفه دشين نهو تشتي وي ديتي و ب سهري هاتي و تيدا ژياي تومار بگهت و نهمر بهليليت، نهفه ب خو تشتهکي باش بوو ههلبهستي دايه من، تشتي کو ژ من ستاندي ب راستي زي نهو نهشيم بيژم

موئهبه تهب: هندهک ههنه
 تاخفتنين وان ليکهايتينه و تشتهکي
 وهک شعري ديژن، بهس نزانن
 شعر چيه، وان بههره ههيه، بهلي
 رهوشهنبيريا شعري نينه.

و ستران و ب دهنگی کیژ هونهرمه‌ندان هاتینه گوتن؟

مونه‌یه‌د ته‌یب: بین بووینه سروود و ستران گه‌له‌کن ژ وان ژى وه‌ک ته‌حسین تاهای (هۆ بی‌ریبی) یا کرینه ستران، حه‌سه‌ن شه‌ریف ژى حه‌فت هه‌شت شه‌یرین من بین کرینه ستران، عه‌بدوللا زی‌رین، شاکر محه‌مه‌د نه‌مین، محه‌مه‌د تاه‌ا ئاکره‌یی، عومه‌ر گوندی، دیسان هنده‌ک سترانیژین کورد بین پارچه‌یین دی بین کوردستانی ژى شه‌یرین مه‌ کرینه ستران.

- ته‌ هۆزان بۆ زارۆکان ژى

نقیسینه، نه‌رئ چه‌ند یا گرنگه هۆزانفان بۆ زارۆکان ژى بنقیسیت؟

مونه‌یه‌د ته‌یب: ومختی نه‌ز چوویمه سویدی، ده‌ه سالان من ماموستایه‌تی یازمانی کوردی کر، قیجال ویرئ ومختی من په‌رتووکن سویدیان بین بۆ زارۆکان دیتین، کا چه‌ند په‌رتووک هه‌نه، دلئ من ماب من فه‌ وه‌کی نه‌ز

زارۆکی کوردان، کو مه‌ په‌رتووک بین گری‌دای زارۆکان نه‌دیتبوون، قیجا ده‌می مه‌ ده‌زگه‌هی سپیریژ فه‌کری، من هزر ل هندئ کر کو نه‌م په‌رتووکان بۆ زارۆکان و گو‌فاره‌کی ژى بدانین، مه‌ ده‌ست ب گو‌فارا (که‌پر) کر، د وئ گو‌فاری ژى دا هه‌ما ژمارین ده‌سپیکئ و هه‌تا دووماهیین ژى هه‌می من دنقیسا، چونکی ومکو گو‌فار دقیا هه‌لبه‌ست ژى بۆ زارۆکان تیدا بن، من ده‌سپیکر و هه‌لبه‌ست بۆ زارۆکان نقیسان، ژ به‌رکو ب راستی ژى د کرمانجی دا مه‌ د فولکلوری دا هه‌لبه‌ستین گه‌له‌ک جوان بین زارۆکان هه‌نه، به‌س د نه‌ده‌بیاتا مه‌ یا نوی دا مه‌ گه‌له‌ک نه‌بوون، ژ به‌ر هندئ مه‌ ده‌سپیکر و بوونه دوو کۆمین هه‌لبه‌ستان و مه‌ چاپ کرن ئیک ژ وان ب نا‌قی (ناشتی و قیان) و یا دی

ژى (مه‌ نه‌قی‌ت توندوتیژی) بوو.

- چه‌ند شه‌یرین هه‌وه چووینه د نا‌ف

پروگرامین خواندنی دا؟

مونه‌یه‌د ته‌یب: ئیک ل پۆلا شه‌شی ناماده‌یی د وانه‌یا نه‌ده‌بیاتی دا هه‌یه‌ نه‌و وه‌ک نمونه‌یه‌ک بۆ شه‌یرا به‌رگریبی، وه‌کی دی ل سه‌رمه‌تایی ل قوناغا ئیکئ و چواری ژى به‌لافبووینه، نانکو نه‌م دشین بیژین کو سئ - چار شه‌یرین مه‌ د پروگرامین خواندنی دا به‌لاف بووینه.

- نه‌رئ هه‌وه به‌ره‌هاتین خو نقیسانه‌ و چه‌ند

یا گرنگه به‌ره‌هاتن و به‌ره‌وه‌ری به‌ینه

نقیساین؟

مونه‌یه‌د ته‌یب: ب راستی ژى ئیک ژ وان تشتین کو گه‌له‌ک گرنگه، خوزی هه‌ر کورده‌کی سه‌ربۆره‌کا ده‌وله‌مه‌ند د ژیانئ دا هه‌ی به‌ره‌وه‌ریین خو بنقیسیت، دا چه‌ندا خو‌ش بیت نه‌حمه‌دی خانی و مه‌لایئ جزیری و نه‌حمه‌دی ناله‌ند و ژ سیاسین مه‌ وه‌ک شه‌خ عه‌بدوله‌سه‌لام بارزانی به‌ره‌وه‌ریین خو نقیسان، بنگومان گه‌له‌ک گرنگه، به‌س نه‌ز ب خو د سروشتی خو دا بۆ من یا ب سانه‌ی و خو‌ش نینه نه‌ز به‌حسا خو بکه‌م، ژ به‌ر هندئ، ب راستی من به‌ره‌وه‌ریین خو نه‌نقیسانه‌، به‌س هه‌قاله‌ک ب نا‌قی (زار عه‌ندان) گوته من نه‌ز دئ پرسیارا ژ ته‌ که‌م ل سه‌ر ژیانا ته‌ ژ زارۆکاتیین هه‌تا نوکه و پرسیارین نه‌ده‌بی

مونه‌یه‌د ته‌یب: من ده‌ه دیوانین

هه‌لبه‌ستان و حه‌فت - هه‌شت په‌رتووکی

دی ژى هه‌نه، لئ قئ دووماهیین من پتر

گرانییا نقیسیین خو دانایه سه‌ر هه‌لبه‌ستی

هۆزانەکا موئەبەد تەیب

چارن چار

تەهران کەرنیە

نەنقەرە زەرنیتکەکا دەر

شام و بەغدا دو میشین شەر

هەر چارا داداینە سەر برینەکی ژ خوینی پر

فنی برینی

نە دەست هەنە ژ خو کش بکەت

نە پنی هەنە ژ وان برەفت

نەف برینە

نە تەنا دبیت

نە زوھا دبیت

نە رۆژ لی دەهلیت نە نانا دبیت

نەف برینە دلی منە

نەف برینە جانی منە

نەف برینە

کوردستانا منە

موئەبەد تەیب

* ل سالا (۱۹۵۷) ئی ل باژیری دھۆکی هاتیە

سەر دنیایی.

* ل سالا (۱۹۸۲) ئی دچیتە د ناڤ ریزین

پیشمرگە دا.

* ل سالا (۱۹۸۳) ئی بوویە پەنابەر ل سویدی

و ل سالا (۱۹۹۶) ئی ب نیکجاری فەگەرپایە

کوردستانی و ل دھۆکی ئاکنجی بوویە.

ژ وان کارین د ژیاناً خو دا کرین ئەقەنە:

* مامۆستایەتیا زمانێ کوردی ل سویدی.

* رۆژنامەفانی.

* وەشانگری.

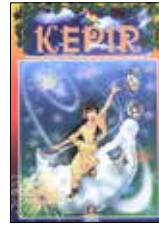
* سەر نەیسەرییا گۆڤاران.

* ئەندامی ئەکادیمیای کوردی.

* ئەندامی پەرلەمانی عێراقی ژ ۲۰۱۰ - ۲۰۱۴.

* نۆکە بەرپرسی دەزگەها سپیریژە یا چاپ

و وەشان.

نقیسم و پەرتووکی ئەز دئ دەریخم، هەر چەندە
بیرەمەری نینە، بەس پال سەر ژیاناً منە و ئەز
دبێژم ئەو تیرا هندی دکەت، ئەز دبێژم خوزی من
نقیسابا ژێ، بەس ئەز نزانم کا دئ نقیسم یان نە،
بەس یا راست هەتا نۆکە من نەنقیسابە.

- تە چەند پەرتووکی چاکری هەنە و نۆکە
مژوولی چ بەرەمەکی؟

موئەبەد تەیب: من دەه دیوانین هەلبەستان
هەنە، پەرتووکی ژ ب ناڤی (پارزینکی شعر
و چیرۆکان) یا زارۆکان بوو، هەندەک پەرتووکی
دی ژێ من وەرگیراینە سەر زمانێ کوردی،
ژ بلی وان دەه پەرتووکان هەفت هەشت
پەرتووکی دئ ژێ رەنگە من چاپ کرین،
بەس ل فنی دووماهیکی من پتر گرانییا نقیسین
خو دانایە سەر هەلبەستی.

ژ چەپ بۆ راست:
موئەبەد تەیب، جەگەر کەمال ریکانی
ل دەزگەها سپیریژ یا چاپ و
وەشانێ 2024/2/12

ئابۇر

124

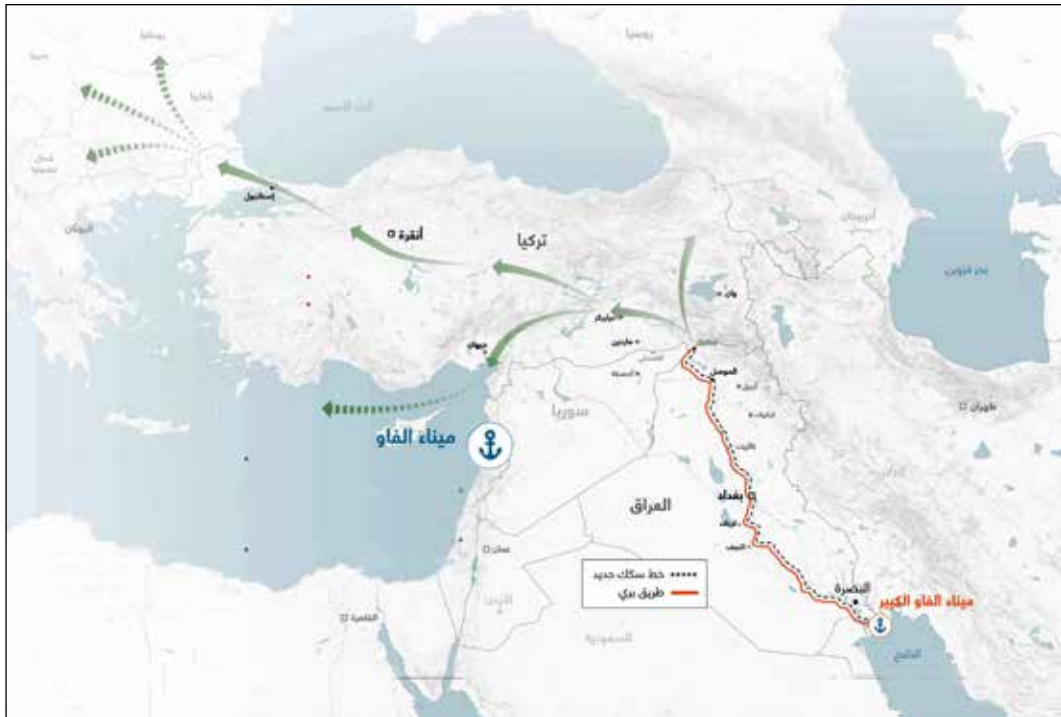
- رەھەندېن سىياسى و ئابۇرى ل پشت دروستكرنا رېئا گەشەپېندانى
د. ھاشم زېبارى

رهه‌ندین سیاسی و ئابوری ل پشت دروستکرنا (رییا گه‌شه‌پیدانی) و بهه‌فرا گریدانان ده‌فهری ب بازارین جیهانی فه

رییا گه‌شه‌پیدانی بۆ وی پرۆژه‌ی دنیتته گۆتن یی کو که‌نداقی عه‌ره‌بی ب کیشوه‌را نه‌وروپا فه گریددهت ب رییا هیلین ناسنین کو د ناخا عیراق وتورکیا را دبوریت. نه‌ف پرۆژه ب رییا نوی یا حه‌ریری دنیتته نیاسین یا کو ل ده‌مه‌کی دریز دا هیلا پیگه‌یشتنا رۆژن‌اقایی ناسیا و رۆژه‌لاتا نافیین وده‌فهری بوو، دریزاها فی پرۆژه‌یی نوی (1200) کم 2 کو ژ به‌نده‌ری (فاو) ل ژیریا عیراقی ده‌ستپنده‌که‌ت تا سنوورین تورکیا، پاشان گه‌هشتن ب ده‌ریه‌ندی (میرسن) ئ. تیچوونا وئ (17) ملیار دولارن کو لسالا 2024 ده‌ستپیکریه تا سالا 2028 دئ ب دوماهی نیت وه‌کو قوناغا نیکی، لی قوناغا دووین لسالا 2033 ئ دئ بدوماهی نیت لدویف نه‌خشی بۆ دانایی ب ته‌مامکرنا کارئ دروستکرنا هیلا

ده‌ه‌اشم زبیری

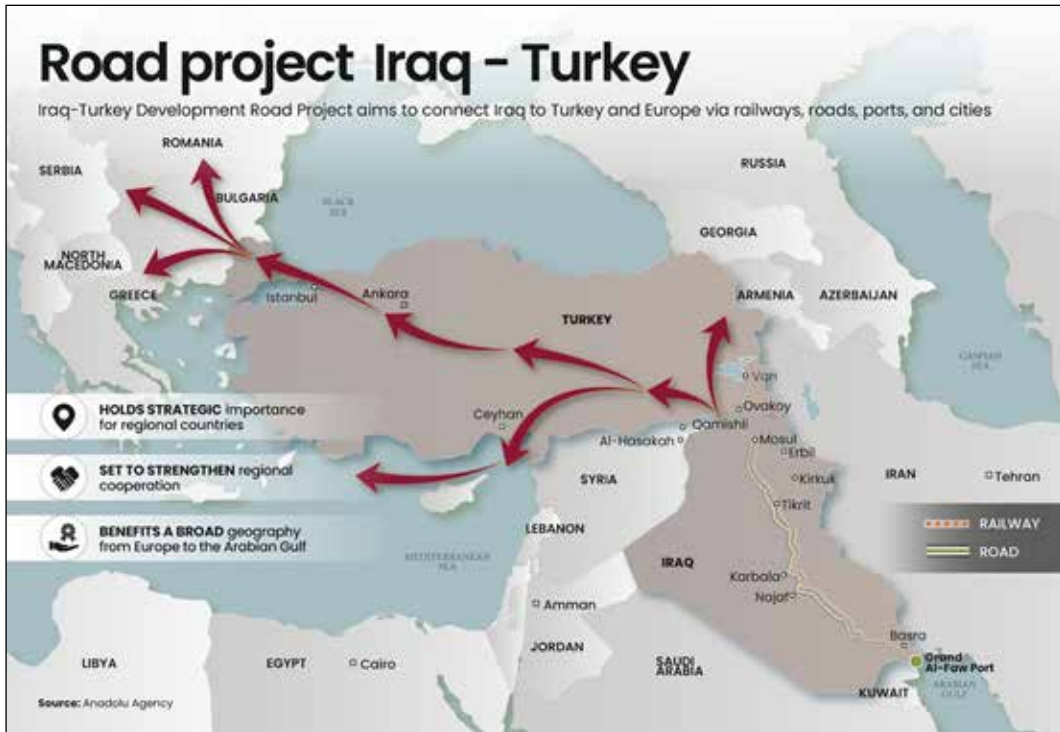
گرنگيا پروژى رىيا گەشەپىدائى:

رىيا گەشەپىدائى گرنگىيەكا مەزن ھەيە سەبارەت دەستىپىشخەرىيا پروژەيى وى كەمەرى يا كو ژ لايى وەلاتى چىنى قە لسالا 2013 ھاتىە راگەھاندن، لى گەف وئاستەنگىن مەزن بۆ تەمامكرنا قى پروژەي دروستىبون ژ ئەگەرى شەرى روسيا - ئوكرانيا ونەبوونا سەقامگىرى ل دەقەرا ناسيا پىشتى خوەقەكىشانا ئەمىرىكا ژ ئەفغانستانى كو بووینە گەفین ئاشكرا.

سەركەفتتا پروژى دەربەندى (فاو) يى مەزن ورىيا گەشەپىدائى پىدقى ب ھەقكارى وھەماھەنگىي ھەيە نە بنتى ل ناقبەرا عىراق وتوركيا، بەلكو ل گەل لاپەنن كارا بىن ھەرىمى وجىھانى، چونكە ئەم دىبىنن ئەف ھەماھەنگى وھەقكاريا ھەرىمى وئىف دەولەتى يا ئەستەمە بجه بەئىت ل بن روناھيا بارگرتىن ئەمنى وناكوپىن ناڧخوى و دوسەپىن پەيوەست ب ئاڧى

ئاسنىن وھەمى رىكىن ھىكاتى وقوناغا سىن ودوماھىن، برىارە ل گەل ھاتتا سالا 2050 ھەمى قوناغىن پروژەي ب داوىي بىن.

چاقەرى دنىتە كرن كو ببىتە مەزنىترىن پروژە ل دەقەرى كو ژ دەيان جاددە رىكىن بەز (نوتوبان) وھىلنن ئاسنى پىكدنىت. ھەروەسا پلانەك ھەيە ژ بو جىبەجىكرنا پروژىن پىشتەقان ب درىژاھيا رىكا قى تورا پروژەي ژ زانا رىيا ھىكاتى ل ناقبەرا دەربەندى (نوم قەسر) و دەربەندى (فاو) يى مەزن، زىدەبارى دروستكرنا زونىن نوى بىن پىشەسازى ل سەر قى رىكى وئافاكرنا فرۇكخاتەكى بو باركرنى ژ پىخەمەت زىدەكرنا كارىگەرىيا قى پروژەي. ھەروەسا نارمانجا قى پروژەي ناڧاكرنا (15) وىستگەيىن شەمەندەفرايە ب درىژاھيا قى پروژەي.

(3) ملیار دولاران ژ وان خزمهتگوزاریین کو ژ چالاکین فی پروژهی بدهستفهدئین، ژ بلی بواری وزه ونهفتی کو رهنکه عیراق بکاریت بکرین زور بو سامانین سرؤشتی پهیدابکت وبهئته هئاردهکرن.

رئیا گهشهپیدای دئ شیانین عیراقی بو هممهجؤرکرن ژیدهرین داهاتی زیدهکهن وپشتبهستن ب پترؤلی ژی دئ کیم کهن، زیدهباری دبتنهفهیا دهلیفهیین نوی بین کاری وکیمکرن بیکاری، چونکه لدویف بودجا سی سالان یا عیراقی (2023، 2025، 2024) داهاتین نهفتی نیزیکی (90) ملیار دولاران هاتینه خهملانن وداهاتین غیره نهفتی ژی ب نیزیکی (13) ملیار دولاران کو ئهغه چهنده ژی نیشانین لاوازییا نابووری یا عیراقیه بو هممهجؤرکرن ژیدهرین بدهستفهنانا داهاتان، لهورا ب تمامکرن (پروژی گهشهپیدائی) دئ

وناسایشا همریمی. سبهرمت وهلاتهکی ومکو (عیراقی)، کو نوکه نازناقئ (رئیا ئارمیشییا عیراقی) ل سهر هاتیه دانان گرنگیهکا جیو - سیاسی یا مهزن ههیه، ب حوکمی وئ ئیکئ ئهف وهلاته دئ بیته خالا پیکگهیشتنئ ل ناقبهر وهلاتین کهنداقئ ل ناسیا ونهوروپا ل دهمن سهرکهفتنا پروژهی. دهربهندئ (فاو) یا کو نهخسه بو دئته دانان دئ بیته مهزنترین دهربهند ل رؤزهلاتا ناقین ودئ بیته ویستگههکا سهرکی بو فهگوهاستنا بهرههه وشمهکا. ههروهسا عیراق دئ مفای ژ دامهزاندنا پروژین ژیرخانا نابووری بین گرنگ بینیت مینا هیلا ناسنین ورئیکئن هشکاتی ودهربهندان.

سبهرمت داهاتی چاقهرئیری ژ فی پروژهی، ههمی پیشبینی بو وئ چهندی دچن کو رهنکه داهاتی سالانهئ فی پروژهی بو عیراقی بگههئته

نورويي هزر ل لنگرياني دکر ل ژيدهرين ووزها جنگير ژ روسيا، وئف چنده بويه نهگري زیده بونا گرنگيا ریکا بازگانی يا نيغ دولهتي يا کو دهقرا روژ هه لاتا نافين ب نوروي فہ گریددہت.

يگومان تورکيا دئ رولهکئ ميحوري ههبيت ل سسر پروژهي، ودئ ئف وه لاته بيته دهرگهئ وه لاتين کهداقئ ب کيشومرا نوروي فہ، وئف چنده ژي گروقيہ ل سسر گرنگيا جيوپولوتيکيا في پروژهي ژ بر کو نيزيکه ژ سسرچاوهين وهزي وئيرجبي ل روژ هه لاتا نافين ودهقرا قهفاس وهف سنوروي وان ل گهل وه لاتين نوروي، وتورکيا دئ قازانجهکئ معزن بدهستفئيت ژ داهاتين ئابوري وهکو باج ورسوماتين قهگواسن وهاتنا وبهرهينان و ژ نهگري گرنگيا ئابوري يا پروژهي، تورکيا دئ کاريجريا خوه ههبيت ل سسر

خالهکا وهچرخاني ل پيکمر بهندئ ئابوري بي في وه لاتي دروست بيت.

سسرکردهين عيراقئ بهري خوددن پروژي (رتيا گهشپيداني) کو چار سسريهکا سيحري يه بو گرفتين في وه لاتي، لي پرسگر يکين زور هه نه ل بهردم سسرکهفتنا في پروژهي ژ وانا به لاقه بونا گندهلي ل ناف دامهزراوهين حکومتئ ونه تمويلکرنا پيدفي بو في پروژهي، ههروسا هه بونا پيشبرکيهکا توند سهارهت پروژين ريکين بازگانی بين هريمي، رامانا في ژي ئهقيہ دوير نينه هندهک وه لاتان تيبيني ونازايي ههبن يان بخوازن دهستکهفتين مهزتر ههبن ومهرجين خوه ل سسر عيراقئ دا بسهپين.

سهارهت تورکيا، رهنکه في وه لاتي پتري هه ميا يا سوود مهند بيت ژ پروژهي، چونکي هر ل گهل چيبونا شهري روسيا - ئوکرايا، وه لاتين

گهشه پیدانی:

بیګومان هرېما کوردستانی تا رادهیه کی مزمن لدمرغه ی باز نهیا فی پروژهی دایه و حکومتا عیراقی رهنګه ل پلانا خودا وب شیوهیه کی پراکتیکی ههولا دویرخستنه قهیا رۆلی هرېما کوردستانی بدهت ، وئەف چهنده ژ ی ل قهبارئ تیچووینن پروژهی دا خوه دبیینته قه کو بنتی (17) ملیار دولارن وچهنین جاران حکومتا عیراقی گوئیته نهګر هرېما کوردستانی دناقا پروژهی دا بیت پندفی یه نهخشی فی پروژهی بهیته گوهارتن ورپورهوا وئ ژ ی بجیته ل ناف دهقهرین سخت وچیبایی کو بیګومان دئ (3) ملیار دولارین دی ژ ی ل سهر تیچووینن پروژهی زیده بن.

دهسته لاتدارین کورد باوهر دکهن کو دورخستنا هریمی ژ پروژهی پالدمرین خومیین سیاسی وئابووری ههنه ژ پیخه مهت لاوازرنا دهقهر کوردی ورهنګه ههنهک لایهنین کوردی گهفال سهر ناسایشا فی پروژهی دروست بکهن، یان ههتا ریکی نه دن نهخشه وکارین نافا کرنا فی پروژهی بهینه جیهه جیکرن ل دهقهرین نیزیك ژ هریمی، ههروهسا وهلاتئ تورکیا ژ ی گو مان ههنه ل سهر بهرفه رهه بونا ههژمونا هیزین رۆژ نافیایی کوردستانی وشهنگالی نهقین نیزیك ژ PKK لایئ سیاسی وفیکری قه ل دهقهرین ههفسنوری ل نافهرا سوریا وعیراقی ودور نینه نهف چهنده ژ ی گهفال سهر نهخشی پروژهی دروست بکهن یان پشتی دروستبوئی ژ ی حساباتین ههموو لایهنین سیاسی وهریمی بهینه پیش.

لهورا هینستا زوی یه کو حوکمی ل سهر سهرکهفتنا فی پروژهی بدهین وتا چهند سالین داها تی دقیت کیشه وپرسگر یکن ل نافهرا ههموو لایهنین نافخوویی وهریمی یین پشکار بهینه چاره سهر کرن تا مفاینن فی پروژهی بو ههمی لایه کی مسوګر بن.

گوره پانا سیاسی یا جیهانی ب تاییه تی دئ باندورا خوه هه بیت ل سهر هه وهلاته کی دی بی کو بخوازیته سه قامگیری یا تورکیا ژ لایئ سیاسی وئابووری قه تی کبدهت.

ب کورتی، ژ بلی گرنگیا سیاسی وئابووری یا فی پروژهی بو تورکیا، ل ههمان دم تورکیا تیبینی ل سهر فی پروژهی ههنه ژ بهر کو ل هندهک دهقهرین کو نهف پروژه تیدا دبوریت سیګوشهیا سنوری یا هرېما کوردستانی وروژ نافیایی کوردستانی یه کو تورکیا ههمی ههولا ددهت کو فی دهقهرئ بی بهر بکهن ژ مفا ودهسته قهفتن فی پروژهی، و ب فاکنه رئ گهفکرئ دزانیت ل سهر ناسایشا نهتموویی یا خوه.

تیچووینن پروژهی:

ژ بلی کو تیچووینن پروژهی زور دگرنگن وهک (ژماره)، لئ نهو ره ههن دین ل پشت پروژهی کو پلانهک ههیه بو پهراویزخستنا هرېما باشورئ کوردستانی و بی بارکرنا وئ کو هیچ شوین دهست ورولی خوه نه بیت ل فی پروژهی زور گرنگ وسترانیژی دا. وهکو دیاره قهبارئ نهو کوژمی بو پروژهی هاتیته تهرخان کرن ژ لایئ عیراقی قه دگه هیهته (17) ملیار دولاران وچاقریی دنیه کرن کو تورکیا وچهند وهلاتین کهنداقی ژ ی بهشداریی ل تهمویلکرنا فی پروژهی بکهن، زیدهباری کو وهلاتئ چینئ ژ ی نامادهیه بو بهشداریکرن ل پارهدار کرن وتهمویلکرنا پروژهی، چونکه (ریبا گهشه پیدانی) دئ ماوئ قهگوهاستنا بهرهم وشمهکا ژ چینئ بو نهوروپا بو ماوئ (20) رۆژان کیم کهتن ب بهراورد ل گهل نهو ریکا کول دهریا سور وکنالی (سوئیس) قه پئ دنیهته قهگوهاستن.

هرېما کوردستانی وپروژئ ریبا

گشتى

- 130 - ديمۆكراسىيەتا ژ (داب و نەرىتان بۇ سۆشپال مېدىيائى)...
عبدالرحمن بامەرنى
- 138 - رەنگ د جفاك و ئۆلپن كوردى دا
دپاكۇ خاتوون
- 141 - توندوتىژىيا خىزانى د گەل زارپۇكى
رېژىن نەحمەد

دیموکراسیہ تا ژ (دابونہریتان بو سوشیال میدیائی) د ناقبہرا پیشقہچوونئ و پاشداچوونئدا

پوخته:

سوشیال میدیا بقی چہندئ دہیتہ ناسکرنئ، کو گرنگترین ریکارین پہیوہندیکنئ یه لقی دووماہیئ خوه فہرزکری، ژبہر رولگیرانا وی د بلافکرنا نوویاتیان و بابہتین گہرما و گہرم د بیاقین جودا و گشتیدا و شایہ بییتہ خہلہکہکا بہیز دناقبہرا خہلکی و خودانین بریاریدا ل سہر بابہتین گریدایی کومہلگہہی و بہریخوہدان و گرنگیدانین وی. فہکولینا مہ ژئ بو قئ چہندئ یا تہرخانکریہ، رولگیرانا سوشیال میدیایی د دروستکرنا راییا گشتیدا، د ناراستہکرنا کومہلگہہیدا ل سہر پرسین تایبہت یین گریدایی رورہقا وی و گریدایی نایندهیئ وی یئ سیاسی و کومہلایہتی و رہوشہنبیری و بو فہکولینا خوه ژئ، مہ پشتبہستن ل سہر ہہریمہ کوردستانی کریہ و دیموکراسیہتال ہہریمہ کوردستانی دہیتہ پہیرہوکرنت، ماف و نازادیین خہلکی و چاوان ئەف خہلکہ دہیتہ ناراستہکرن و چاوان دکہفیتہ بن باری نہجندایین حزبی و رولگیرانا سوشیال میدیایی چاوان دئ خزمہتا دیموکراسیہتی کت و ماف و نازادیین خہلکی پاریزیت.

عبدالرحمن بامہرنی

بیاڤهکئی ژبیانی ڤهکمت و ئیدی نهو بریاری ل سهر دروستی و نهروستییا بیروباوهران بدهت کا چ راسته و چ نه راسته.

نارمانجا ڤهکولینی:

د ڤهکولینا خودا ل دور پندادانا هیزان دناڤهرا دابونهریت و سوشیال میدیاییدا نهو ب سهر گهلهک تشتان هلبوون، کو خودانین بریاری دابونهریت دئیخستنه د خزمهتا خودا و ئیدی سوشیال میدیا چاڤین خهلکی ڤهکرینه و دشیت نهو بخوه بریاری ل سهر داهاتویی خوه بدهت.

گرنگیا ڤهکولینی:

کارکرن و دیڤچوونا مه ل سهر دیموکراسیها ل ههریما کوردستان دهنیه پیرهوکرن، نهو گه هاندینه ڤی یهکی کول سهر گرنگی و کارتیکرنا تورین سوشیال میدیایی راوستین د دروستکرنا راییا گشتیدا و ناراستهکرنا کومهلگههی بهرهڤ بابهتین تاییهت و ل دهمهکی دابونهریت د ناراستهکرنا خهلکیدا دهاتنه بکارئینان و نوکه کار یی دهنیهکرنی، کو ب ریڤخستن سوشیال میدیایی

کلیکین ڤهکولینی:

دیموکراسیهت، راییا گشتی، سوشیال میدیا، دابونهریت.

پیشهکی:

کومهلگهه و مک تابلویهکی هونهریه و پیکه گریدانهکا کومهلایهتی دناڤهرا واندا هیه و نهو گریدانه ژی، بو میژوویی و پیکه ژبیانی و سروشتی خهلکی بخوه دزفریت و پهیوهندیکرنین وی دناڤ کومیدا، ب دریزاهیا میژوویی، دابونهریتان کونترول ل سهر ڤان پهیوهندییان ههبوویه و تاك دناڤ کومیدا دهنیه بهرزهکرن و گهلهک جارن ژی نهو دابونهریته بو مههستین تاییهت دکهڤنه د خزمهتا خودانین بریاریدا و ئیدی دهم هات، تاك ژبن کونترولا دابونهریتان دهرکهڤیت، سوشیال میدیایی ژی نهو پنجهریه ل بهر خهلکی هیلابه ڤهکری و دشیت بوچوونا خوه ل سهر ههر روودانهکی و ههر پینشهاتهکی ههبییت و دشیت راییا گشتی ل سهر گهلهک بابهتان دروست بکمت و چاڤین تاکی ل بهر ههمی

همماهنگی و پیوه‌ندیکرنی و به‌شداری د دروستکرنا روودانان و دیچوونا واندا بکهن و دیوارئ ترسی بشکینن.

- دیموکراسیەت ل هەریما کوردستانی:

ئەم دئ دیموکراسیەتی ژ روانگەیی (پنکفەژیان، ئیکدوو قەبیکلرن، یەکسانی، نازادیا مافان، نازادیا رادەربریی) وەرگرتن و دا کو ئەقین من گوتین پەیدا بین، دقیت مە دادومریا کومەلایەتی هەبیت و یاسا سەرور بیت و هەمی تاک ل بەرامبەری یاسایی و مافان د یەکسان بن، پرسیارا گریمانەیی ژئ ئەوه، نایا ل هەریما کوردستانی، دیموکراسیەت دەیتە پەیرموکرنی؟ ژ ئەقا ل هەریما کوردستانی دەیتە دیتتی، وەک هەلیژارتنا پەرلەمانی ب ریکین دیموکراسی و دەنگدانا سەرانسەری یا هاولاتیان، ناماژمیین بەرچاقن، کول هەریما کوردستانی دیموکراسیەت دەیتە پەیرموکرن و هاولاتی دشتت ب دەنگی خوه گوهورینی دروست بکەت و بەشداری ریزه‌وئی سیاسیەتی ببیت و وەک بەرچاق ژئ، هەر ژ سالای 1992ئ ب ئەنجامین وئ دەنگدانن، حکومەت دەیتە دامەزراندنی و تا نوکە شەش گەڕین پەرلەمانی هاتینە هەلیژارتن، ئەو ژئ ل سالین (1992، 2005، 2009، 2013، 2018، 2024) (2). لئ دراستیا خوه‌دا ژبەر ناکوکیین سیاسی و تەقەبوولنەکرنا ئیک و دوو، ئەف پروسەیه‌نەشیایە ل دەمین دەستنیشانکری یا بەرموام بیت و نە بتنی ئەو، بەلکو ئەگەر ل یاسایین ژفی پەرلەمانی دەرکەفتین ژئ بنیرین، یاسایین جوان هەبوون، یاسایا مافین ب دەستقەئینانا زانیاریان و یاسایا تایبەت ب کریکارانقە و یاسایا کارئ روژنامەفانی... هتد وەک نمونە، لئ ئەف یاسایە بتنی ل سەر کاغەزا بووینە و ناکوکیین سیاسی گرفت بو دروستکرینە و لایەنی جییه‌جیکار نەشیایە لئ خودان دەرکەفتت و

بو فی چەندئ بکار بینن.

رینازا قەکولینی:

ئەف قەکولینە دچیتە د خانا قەکولینین سالوخەتی (وەسفی) دا، ژبەرکو گرنگی ب وینەکرنا تشتەکی دەت یان تشتەکی هەمی یان روودانەکی.

پشکا نیکی:

- تیگەه و زاراقین هەر ئیک ژ: (دیموکراسیەت، دابونەریت و سوشیال میدیا).

- دیموکراسیەت ل هەریما کوردستانی.

- دابونەریت.

- سوشیال میدیا.

- تیگەه و زاراقین هەر ئیک ژ: (دیموکراسیەت، دابونەریت و سوشیال میدیا):

نیک: دیموکراسیەت:

دیموکراسیەت یانکو (دەستەلاتا گەل)، ئەفە ژئ ئیک ژ جورین دەستەلاتی یه و هەمی هاولاتی ب یەکسانی دشتن بەشداریی تیدا بکهن، لدوور زاراقی دیموکراسیەتی ژئ، قەکولەرەک دبیزیت: "رهوریشالین دروستبوونا میژووی یا دیموکراسیەتی بو چەرخ یونانی دزقرن، کو (برۆکسل) دامەزرینەری سبستەمی دیموکراسیەتی داخوازکر کو گەل بخوه دەستەلاتی لخوا بکەت و هاولاتی هەمی پنکفە د یەکسان بن (1)".

دوو: دابونەریت:

کومەلگەهین روژەلاتا نافین و هەریما کوردستانی ژئ ئیک ژوان کومەلگەهەیه، ب کومەلگەهین دانئخستی دەینە نافکرن و دقان کومەلگەهاند، عەشیرەت، ئاین رولئ سەرەکی د ئاراستەکرنا رابا گشتیدا دگیرن.

سئ: سوشیال میدیا:

تورین کومەلایەتی ببافی ل بەر هەمی بەشداربوویان خوش دکهن، کو ب نازادانە

1- ا.م. امجد زین العابدین طعمة، الديمقراطية، 2017-2018.

2- مالپەری پەرلەمانئ کوردستان.

کوردستان، بارزانی و بنه‌مالا بارزانی سرکیشیا قی حزبی دکهن و پارتی ب وئ چهندی دهئته ناسکرئی، کو حزبهکا مرکزى بنه‌مالیه.

2- یهکئتی نیشتمانی کوردستان ل سهر دهستی (مام جه‌لال) هاته دامه‌زراندن و تا وه‌غرا دووماهیئى ژى کرى، مام جه‌لال سکرئیرئى حزبی بوو و پشئی هنگی (بافل تاله‌بانى) کورئى مام جه‌لال بو سهرۆکئى یهکئتی نیشتمانی کوردستان.

3- یه‌کگرتوى ئیسلامی کوردستان کول سالا 1994ئى ئەف حزبه دروستبووی، سه‌لاحه‌ددین محمه‌د به‌هائه‌ددین بو پینچ کونگران ل سهر ئیک ئەمیندارئى قئى حزبی بوو و ل سهر داخوازیا خوه، ل کونگرئى شه‌شى خو فه‌کیشا و (محمه‌د فه‌ره‌ج) ل جهئى وى هاته هه‌لبزارتن و پشئی چار سالان دوباره و ب ریزا 75% دوباره سه‌لاحه‌ددین محمه‌د به‌هائه‌ددین بو ئەمیندارئى قئى حزبی فه (5).

4، کومه‌لا دادگه‌رى کوردستان ل سالا 2001ئى هاتیه دامه‌زراندن و تانوکه چار کونگره به‌ستینه و ل ههمیان ژى عه‌لى باپیر ئەمیرئى وئیه 5- گوران ل سهر دهستی ناوشیروان مسته‌فای فه هاته دامه‌زراندن و دگهل وه‌غهرکنا وى، گورانئى پینگه‌یی خوه یئ جه‌ماهرى و ده‌نگین خوه ژ ده‌ستدان.

5- نه‌وه‌ی نوئى کول سالا 2017ئى وه‌ک حزبه‌کا سیاسى هاتیه دامه‌زراندن، شاسوار عه‌دولوواحد سهرۆکئى وئیه و چ به‌حسا گهورینئى وى سهرۆکئى نینن.

لدویف دیموکراسیه‌تا حزبین سیاسى بین ههریما کوردستانئى ژى بییت، گومان دکه‌قیته سهر پرۆسا سیاسى ههمیئى و دقئى ده‌رباره‌یدا فه‌کوله‌ره‌ک دبئیزئیت: “جوداهیه‌کا مه‌زن دناقه‌بره‌ا هه‌لبزارتن د

ئه‌گهر به‌راوردیه‌کئى دناقه‌بره‌ا به‌رى سهرهلدانئى و پشئی سهرهلدانئیدا بکه‌ین، دیموکراسیه‌تا ل ههریما کوردستانئى ده‌ئته په‌یرموکرن، نه‌شیاپه‌ دوو خالان چار سهر بکه‌ت کو به‌رى سهرهلدانئى هاوالاتئى کورد د عیراقتیدا ژ به‌ر دنالی، ئەو ژى (هاوالاتئى دهرمه‌ج2 و ده‌سته‌ه‌لاتا عه‌شایرئى). دقئى ده‌رباره‌یدا (که‌مال محمه‌د)، دبئیزئیت: “له ههریمی کوردستان سیسته‌مى دیسپۆتیزمى وای کردوه، که بابته‌ی یاسا گشتئى نه‌بیئت و دور نه‌بیئت له خواستئى حیزب و بنه‌ماله‌کان، ئەمه‌ش وایکردوه چه‌مکئى چاکه‌و یه‌کسانئى و خو‌شگوزهرانى نه‌هینئته نیو کو‌مه‌لگاو سیسته‌میکئى دیموکراسئى، که ئه‌رکئى بریئى بیئت له مافه‌ سروشتئى و یاساییه‌کان. (3)“.

ئه‌گهر ل ههریما کوردستانئى بنئیرین، چه‌ند پارتئین سیاسى ده‌سته‌ه‌لاتئى دگئیرن و ئەف پارتئین هه‌ئى هنده‌ک ژئى به‌رى سهرهلدانئى دروستبووینه و خه‌باتا چپای و شوره‌شگئیرئى هه‌یه و هنده‌ک ژئى پشئی سهرهلدانئى دروستبووینه و ل دور سروشتئى حزبین سیاسئى ل ههریما کوردستانئى و چاوان ئەف حزبه ده‌ئینه دامه‌زراندن و چئیدن، فه‌کوله‌ره‌ک دبئیزئیت: “ههریمی کوردستانئى عئیراق خاوه‌ن سیسته‌میکئى فرمه‌زبیه‌ که ئاماژه‌یه‌کئى گرنگه‌ بو فرمئى سیاسئى و دیموکراسئى له ناوچه‌که (4)“.

ژ لایه‌ک دیفه‌ ئه‌گهر ل دیموکراسیه‌تا حکومه‌تا ههریما کوردستانئى بنئیرین و د دامه‌زراندنا ههمئى کابینئین حکومه‌تئین ههریما کوردستانئى، پارتئى و یه‌کئیتئى رولئى سهره‌کئى گئیرینه و دا بزانیان دیموکراسیه‌تا حزبین مه‌ل ههریما کوردستانئى ل چ ئاسته، کو دئى چه‌ند حزبین خودان پینگه‌یی جه‌ماهرئى وهرگئیرین:

1- ههر ژ دامه‌زراندنا پارتئى دیموکراتئى

3- که‌مال محمه‌د، هاوالاتئى له نیوان دیموکراسیه‌ت و سیسته‌مى دیسپۆتیزمیدا، ووتارى کورد، رۆژنامه‌یه‌کئى ئەله‌کترونئى سهربه‌خۆ و نازاده، 2021.

4- هاوئى حه‌سه‌ن و فه‌هاد حه‌سه‌ن، سروشتئى حزبه‌ سیاسیه‌کان له ههریمی کوردستاندا، زنجیره‌ بلاوکره‌و مکانئى ناوه‌ندئى کوردستان بو توئیزئینه‌وه له مملانئى و قه‌یرانه‌کان، 2020.

5- زانیارى (<https://zaniary.com>).

فزاہیکئی دیموکراسیدا بھینہ نھجامدان یا ہمی دگمل ہلیژارتھکی ل بن فزاہیکئی نہ دیموکراسی بھینہ نھجامدائی و ہینگئی پارتین سیاسی دبنہ مقالین سیاسی و بھشدار بوویان ب بھشدار یا وان، د یاریہکا سیاسی یا نہ دادپہر و ہرانہدا، و ہک نامیرمکی بوب دستفہئینانا دمنگان بکار دئینن (6)۔“

ہر لدور دیموکراسیہتی و رایبا

گشتی، نفیسہر مکی عہر ب

دبیزیت: “دیموکراسیہت

نہ بنتی سیستہمہک

بو حوکمگیرانی،

بہلکو سیستہمہک

بو مافان ژی و

بھشداریا سیاسی

یا ل سہر یہکسانیا

دناقبرہا ہاولاتیان دا

دروست دبیت، ب دیتنا

وان ئہو دشین جوداکاری

دناقبرہا باشی و خرابییدا بکن و

ئہو ب مافی خوه دزان بھشداریی د چارنفیسی

خوہدا بکن و کارتیکرنی ل بریارین گشتی

بکن، ئہفین گریدایی ژیا نا وان (7)۔“ و ہر

سہبارہت بہر خوہدانا کومہلگہہان بو چہمکی

دیموکراسیہتی، نفیسہر مکی دبیزیت: “دیموکراسیہت

ل و ہلاتین پاشکفتی نہ و ہک دیموکراسیہتا ل

و ہلاتین روژئاقاییہ، دیموکراسیہتا لدہف مہ ژی

بنتی ماددہیکہ بو گوتار خواندنی و تیکستہکہ دناق

برگین دستوریدا و کس گرنگی ب پنگیریا وئ

ناکمت (8)۔“

- دابونہریت:

دابونہریت بقی چہندئ دھینہ ناسکرنی، کو

کومہلگہہ بنہما و تیگہہ و پپقر و بہہایین کومہلایہتینہ و ہمی ل سہر د ریکہفتینہ و لدہف ہمیان ژی د مہقبولن و پرائیا جاران ژی و ہک تینالہک خہلک ل سہر راہاتینہ و دگمل دہمی دبنہ یاسا و خہلک نھشیت خوه ژی دہرباز بکمت، د قہکولینہکا مہیدانیدا لدور

ہاولاتیپوونئی، ہوسان دبیزیت:

“ہاولاتیپوون پھیونہدیکہ

کومہلایہتییہ، گریدایی ب

وی روئیقہ ئہوی تاک

دگیریت و کارلیکا

وان دگمل کھسین

دی و دہولہتی،

ہاولاتیپوون ژی نہ

بہخشینہ، بہلکو مافی

ہر ہاولاتیہکیہ

و ہاولاتینہ دہولہتی

دروست دکھن، دا کو مافین

تاکین کومہلگہہی بھینہ پاراستن (9)۔“

لدور دہستہلات و ہیزا دابونہریتان ژی،

دئ بینین کو مہزنترین ہیزا دابونہریتان، ئاین

و عہشیرمتن، چہند پنگہہی عہشیرمتی یی

ب ہیزا بیت، کیشین جقاکئی لدویف پپقرین

عہشیرمتی دئ ہینہ چارمہرکرن، چ ئہو

کیشیہ د (پوزمتیف بن یان نہگتیف) و ئہگہر

ئہم خواندنیہکی ژی بدہینہ ئہقرؤیا کومہلگہہی

خوه، ہیشنا ئہف پنگہہہ یی خورتہ، خہلک ب

ناقئ عہشیرئ دھینہ ناسکرنی، کیشین جقاکئی ب

عہشیرئ دھینہ چارمہرکرنی، ہر بوویہرہک،

پیشہاتہک ژی دروست بیت، تاک پھنایی بو ہر

عہشیرمتی دبہت و ئاین ژی ہوسا و پنگہہی وئ

6- (جواد الرباع، السلطوية الانتخابية وديمقراطية الواجهة، شبكة الجزيرة الإعلامية، ٢٠١٦).»

7- عزمي بشارة، الانتقال الديمقراطي وإشكالياته، المركز العربي للابحاث و دراسة السياسات، ٢٠٢٠.

8- عباس عبود سالم، ما أسباب غياب الديمقراطية عربيا؟، ٢٠٢٢.

9- د. صبري بديع عبد المطمب، المواطنة ودورها في بناء ثقافة الديمقراطية في مصر: دراسة ميدانية، ٢٠١٧.

تورین کومه لایمتی د دهستیدا بن، نهی شیانین دهسته لاتی بین هین ل سر رایا گشتی و نهفه ژی ب وئ رامانی، کو تورین کومه لایمتی جیهان کریه گوندهکی بچوک و پروسا په یوه نندیکرنی و گه هاندنا پیزانین و لیکگوهارتنا پیزانین و شاره زایان ب ساناهی کریه (11) " سوشیال میدیا نه بنتی بو لیکگوهارتنا پیزانین و بسپوریان دهیته بکارینان، بهلکو دکیمترین دمدا دشتیت مزترین خرغه بوونا فشاری دروست بکمت و نمونا بهارا عهره بی نمونه کا جوانه و نفیسهره کی کو فه کولینا خوه ل سر بهارا عهره بی دروست کری، هوسا دبیزیت: "ل سر دهمی بهارا عهره بی، رولی نهنرنیتی گلهک بوو ل سر رایا گشتی و نه بنتی نهو، بهلکو رولی وئ د گوهورینا ناراسته یی روداندان ژیدا هه بوو و نیخستنا رژیمه کی ب تهمامی و نهم دشتین بیژین شوره سا تونسی پیشکفتن بخوه نه ددیت، نه گهر لیکگوهورینا وینه و پارچه فیدویان نه با بین کوشتی و برینداران ب گوله یین پولیسان و نهفه ژی بریکا چالا کفانین نهنرنیتی (12) " و ژقان گوهورینین نهنرنیت و سوشیال میدیا دشتیت دیموکراسیه تی ب چه سپینیت، پرسیارا گریمانه یی نه فیه، بوچی نهنرنیت و سوشیال میدیا شینا رایا گشتی لدور دیموکراسیه تی دروست بکن، که فته د خزمه تا حزباندا و نیدی نه جندایا حزبی رایا گشتی د نیخیته دخزمه تا خوه دا؟

پشکا دوی:

- بهرنیکه فتنا هیزان (دابونه ریت یان سوشیال میدیا؟)

- شوره سا نهنرنیتی

بهرنیکه فتنا هیزان (دابونه ریت یان سوشیال میدیا؟):

نه گهر دابونه ریتان و سوشیال میدیا یی وهک

یئ خورتنر لیدهیت و خورتبوونا فان همدوو هیزان ژی، نه بنتی بو کومه لگه می مه، بهلکو بو کومه لگه هین روژ هه لاتا نا فین هه میی تشته کی ناسایینه و نهفی ژی سهدمین خوه هه نه. و نهو گوتنا بهر به لافا دبیزیت (وه لاتین شهرین نافخوی دنافدا دروست دین، نهو وه لاتن بین د قوناغین دیموکراسیدا دهر باز نه بووین⁽¹⁰⁾) و نهف گوتنه ل سر هریم کوردستانی دگونجیت.

- سوشیال میدیا:

دقان دهکین دووماهیندا پیشکفتنن مزین زانستی و تهکنولوجیای ب سر جیهانیدا هاتن، ژوان پیشکفتن ژی، په یادبوونا شورشا پیزانینان و نهف شورشا هه می بهر دهوام د پیشکفتن چونه دایه و کس نه شیت خوه ژئ لادمت و یا رولی خوه دگیریت چ باش بیت یان ژی خراب، سوشیال میدیا ژی نیک ژ دهره افیژین فی شورشی یه و شاره زایین تهکنولوجیای ب رایا گشتی یا نهله کترونی ناف دکهن و لدور کا سوشیال میدیا دشتیت چ رول بگیریت، فهکوله رهک و بسپوره کی زانستی تهکنولوجیای دبیزیت: " ژ نه گهری پیشکفتن ریکارین تهکنیکی بین نهله کترونی، نهفا ب نافی رایا گشتی یا نهله کترونی سهری خوه هلدای، کو دشیاندا یه بقی رنگی بهیته پیناسه کرنی، رایا کومه کا مرو فانه بهر امهر که یسه کی یان بابه ته کی دهستیشانگری، کو دهیته بهر چا فکرنی بو دانوساندنی ل سر ب ریکا تهکنیکین نهله کترونی... و مالپهرین نهله کترونی بیاف ل بهر جه ماوه ری هیلیه فه کری کو دهر برینی ژ بوچوونین خوه بکن و دانوساندنی دگمل نیکبکن و نهف فهزایی هه می ب پیشوازیفه هاتیه قهیلکرن ژ بو گه هاندنا نامین خوه بو جه ماوه ری و کارلنکرن ل وان و نوکه هر که سه کی کلینن دهسته لاتی ل سر

11- محمد خلیل، مفهوم الرأي العام الإلكتروني...، 2004

10- گوتنه کا بهر به لافه بی ژیدم ری وئ بهیته زانین.

12- إسماعیل عزام، الرأي العام في قبضة الإنترنت، 2017

کربایه، ئەفرو ژن و زارۆك ژى دشین برییا تیفی و موبایلێ گۆهدارییا باشی و خرابیان بکەن.

- ژ رووی جفاکیه:

دەما بەحسا ئەنترنیتی دەیتەکرنی، هەمی گازندا وئ چەندئ دکەن، کو سەرەدان و هەفگەهشتن بین کیم بووین، لی ئەگەر تو برمخەکی دیفە لی بنیری، بەرۆقاژی بین زیدەبووین و تاییهتی ئەگەر بەحسا ژنان بکەم، کو رۆژانه دشین دانوستاندی و پرس و سلاقین خوه و سەح و سییان ل چەندین کەسان بکەن، خوه چەند ددوور بن، ژبلی کو چاف روونیەك ژى ل دەف خەلکی فەکریه. مرۆف رۆژانه پەيوەندیی دگەل چەندین کەسان دکەت و دان و ستاندى دگەلدا دکەت، ئەگەر ددەمەکیدا مه پەيوەندیین خوه ل سەر بنەمايی تەمەنی بتنی کرین، ئەفرو وەك سەرچاڤ و رەگەز ژى مرۆف نابینیت، بتنی کا ئەو چ دنفیسیت و گرنگ نینه باوەرناما وی ل چ ئاست بیت، ژبەرکو ئەوا ئەو دنفیسیت ئاستی وی دیار دکەت.

- ژ رووی زانستییه:

تەکنەلوژیایی گەلەك تەشت دگەل خوه ئینان، کو ژایانا مه ئاسان بکەت و بکەفنه دخرمەتا مەدا، ئیدی بو گەلەك تەشتان پندقی ناکەت تو پارەه ب مەزێخی و تو دشیی بریکا ئەنترنیتی باشترین و نووترین ریکارین جوتیاریی و پێشەسازیی و هەمی بواریکی وەرگری، ناسیاریکی مه هوسا دگوت: ئەز بریکا کورئ خوه یی شیايم گەلەك مفای ژ جوتیاریی و چاندنی وەربرگرم، چاوانیا چاندنی و زیدەکرنا بەرەمی، ئەو قان هەمیان ب قیدبو و دەنگ و رەنگ نیشا من ددەت، ئەز باوەر دکەم ئەگەر بەری نوکه مه ئەفە زانیا، مه گەلەك زەحمەتی نەدیرن.

- ژ رووی پەيوەندیانفە:

گەلەك دبێژن ئەنترنیت کوشتا پەيوەندیین جفاکییه، لی بەرۆقاژی، ئەز بەحسا وان ناکەم ئەفین بی پلان و ب کوراهي ئەنترنیتی بکار

دوو هیزین دکەفنه بەرئیک وەربرگین، دقبت ئیکەم جار جوداهیا دناقبەرا هەردوو هیزاندا دیار بکەن، هەفژیا هەردوو هیزان، ب بەرئیکەفتنا هەردوو هیزان، ئاراستی هەردوو هیزان.

- هیزا دابونەریتان:

مەزنترین هیزا دابونەریتان، عەشیرەت و نایین، چەند پینگەهی عەشیرەتی یی ب هیز بیت، کیشیین جفاکی لدویف پیفەرین عەشیرەتی دی هینه چارەسەرکرن، چ ئەو کیشیه د (پوزەتیف بن یان نەگەتیف) و ئەگەر ئەم خواندنهکی ژى بدەینه ئەفرویا کومەلگەهی خوه، هیشتا ئەف پینگەهە یی خورته، خەلک ب نافئ عەشیرئ دەینه ناسکرنی، کیشیین جفاکی ب عەشیرئ دەینه چارەسەرکرنی، هەر بوویەرەك، پێشەتەك ژى دروست بیت، تاك پەنایی بو بەر عەشیرئ دەت و ناین ژى هوسا و پینگەهی وئ یی خورتنر لیدهیت، ژبەرکو پارتین مه بیین سیاسی مفای ژ هیزا ئاینی و عەشیرەتی وەر دگرن، دی بینی پاری کوچکا ئاغای دەیتە دان، حیمایه بو هاتینه دامەزراندن، پوستین ئیداری و حزبان پی دەینه دان، کیشه پی دەینه چارەسەرکرن و تاییهتی ژى کیشین کومەلایهتی و ژلایی ئاینی ژیفه، پارت لدویف وان کەسان دگەریت، کو کانیدی بکەت بین پینگەیی ئاینی یی وان خورت و مه گەلەك نمونه ژى ل هەریما کوردستانی هەنه.

شورەشا سوشیال میدیایی:

سوشیال میدیا وەك پێلەکا رامالینی دشیت دیموکراسیەتی پەیدا بکەت، ئەفە ژى بریکا چاف فەبوونی و بەشداریا راستەخو یاوی د جومگەیین ریفەرنیدا، لی ئایا ل هەریما کوردستانی تاك شیايه مفای ژ فئ شورەشی وەربرگیت؟ دا بزانی سوشیال میدیا دشیت چ پێشکیش بکەت.

- ژ رووی ناینفه:

خەلک زیدەتر د ئاینی و باشی و خرابیان دگەهیت و ئەگەر ل دەمەکی بتنی برییا بلندگووین مژگەفتی و بتنی زەلامی گۆهدارییا مەلای

5- سوشیال میدیا په نجره په هکله څه کړی،
 ښه گهر مه بقیت دیموکراسیېت و په کسانو و مافین
 ههمیان د پاراستی بن.

6- ب سوشیال میدیایې ښه دشتین بهر هف
 باژیری بوونې و دنیا بښنې څه بچین.

7- ښه جامدانا څه کولینن بهر د هوم ژ لایې
 زانکوینځه ژبو گو هورینن کوم لگه هې و سلوکې
 وان، رهفتارین وان، پښه اتین نوی، گو هورینن ب
 سر چ دابونریتان یان ژ سوشیالی و ښه نریتې
 ب گشتی دا دهین، ژ بهر کو ښه و ښه نریت بله
 یا بهر ب مهفه دهیت و وک له هیهکې یه، جههکې
 رادمالیت و ل جههکې دی نښته جیدکمت.

ژبده:

ژبده رین کوردی

1. مالپیرې په لمانې کوردستانې.
2. کمال محمد، هاولاتی له نیوان دیموکراسیېت
 و سیستېمی دیسپوتیزمیدا، ووتاری کورد، روژنامه یکی
 ښه لکترونی سر به خو و نازده، 2021.
3. هاورې حهسن و فرهاد حهسن، سر وشتی
 حزبه سیاسیه کان له هریمی کوردستاندا، زنجیره
 بلاکراوهکانی ناوهندی کوردستان بو توژینهوه له
 مملانی و قیرانهکان، 2020.

4. زانیاری (<https://zaniary.com/>).

ژبده رین عره بی:

1. ا.م امجد زین العابدین طعمة، الديمقراطية،
 2017-2018.
2. (جواد الرباع، السلطوية الانتخابية و الديمقراطية
 الواجهة، شبكة الجزيرة الإعلامية، 2016). “.
3. عزمی بشارة، الانتقال الديمقراطي و إشکالیاته،
 المركز العربي للابحاث و دراسة السياسات، 2020.
4. عباس عبود سالم، ما أسباب غياب الديمقراطية
 عربیا، 2022.
5. د. صبری بدیع عبد المطمب، المواطنة و دورها فی
 بناء ثقافة الديمقراطية فی مصر: دراسة میدانیة، 2017.
6. محمد خلیل، مفهوم الرأي العام الإلكتروني..!، 2004.
7. إسماعیل عزام، الرأي العام فی قبضة الإنترنت،
 2017.

دښن، ښه به حسا وان دکمه ښه ښن ب زانابون
 دچنه دناقا فان مالپیراندا و باشترین په یوه نښن
 هه قالینی بین دروست کړین، بو لیکگوهارتتا
 پښانینان، تا بابه تی دلاری و هه څرینې ژې.

- ژ رووی خواندن و رهوشه ښیرینځه:

ښه نریت باشترین ژبده رې بده سته ښانانا
 په رتووکانه، ښه په رتووکین رهنگه ل په رتووکخانان
 بده سته کهن، یان ژ بهر گرانییا وان هه می
 خویندکار نه شین ب کرن، ښه و ب کلیکه کي
 دې ښه قوتابیه چیه ناډ په رتووکخانه کي کو ب
 هزاران ناډ و نښانین په رتووکان تیدا هه بن. ب
 کلیکه کي دې چیه ناډا ده هان مالپیران، نووترین
 فلم و شانو بینیت و نه بتی ښه، دې خیزانی ژې
 به سدارې بینر بیا وئ کمت.

- ژ رووی دابونه ریتانځه:

قهبارې دابونه ریتان ب قهبارې کوم لگه هیه
 و دنیا بښنا و یه گریدایه، ده ما می شکي خه لکی ژ
 گوندې وې و باژیری وئ دوور تر دبښیت، دې
 ژبانه کا دی و برهنگه کي دی بینیت و ښه بخوه
 هوکارن کو گوهورین ب سر دابونه ریتانځه دهین
 و سوشیال میدیا یا قیدکمت.

نه نجام:

- 1- ل هریم کوردستانې دوو هیز دشتین
 کاریگرې ل ریرموئ سیاسه تی بکن، ښه ژې
 (دابونه ریت و سوشیال میدیا).
- 2- حزبین مه بین سیاسی ل هریم
 کوردستانې، بهر د هوم کاری ل سر وئ چندی
 دکم خه لک ژ باز نه یې ښه نښانې وان دهر نه کهنیت
 3- د بهر یکانا مفا و مرگرتنې ژ شورشا
 سوشیال میدیایې، حزبین مه سر پشکن.
- 4- چاوان ناین و عه شیرمه خزمه تا نیک دکم
 و دابونه ریت ژې دروست دین، ښدی مه ترسی
 یا ل سر وئ چندی هه می سوشیال میدیا ژې
 بگه هته وان و هر سې پیکه بکهنه د خزمه تا
 بهر نامین سیاسی بین حزباندا.

رهنگ

د جفاک و نۆلین کوردی دا

دهقەرا مەزۆپۆتامیایی و زاگرۆزئ ب گشتی دهقەرەکا تژییه ژ رهنگان، بگره ژ دارۆبار و باران، دۆل و نهال، چهەم و بیستانا، بهفر و کانی و رۆبارا، گیانهوه رین کیفی و گۆلین ههمەرەنگ. دناف قاپ و گۆسک و نیگار و بهرکا و بیناسازیی ژی دا کاریگه ریه کا مەزن هه بوویه ژ بهر هندی جۆگرافیا یی کاریگه ری ل سەر مرۆقان ههیه و ل گوری وئ، کاریگه ری ل سەر دهنگ و رهنگ و میشک و دهروونی مرۆقی دکهت، تا وی رادهی کاریگه ری ل سەر جل و بهرکان و شیوازی هه لیزارتنا وانا ههیه. ههروهسان نهفان رهنگان کاریگه ری ل سەر چاند و نۆلین قی دهقەرئ ژی ههیه، رهنگه دانا وئ گه هشتیه هندی نۆلین کوردی یین نهزدا یی و کاکه یی و زه رده شتی د داب و نه ریتین خوه دا بکار بینن بۆ میناک رۆناهی و تاری یان رهش و سپی د نۆلا زه رده شتی دا ، ههروهسا د نۆلین سامی ژی دا رهنگان شین تیلین خوه هیلاینه. کورد وهکو نه ته وهیه کئی دیرینی دهقەرا مەزۆپۆتامیا و زاگرۆسی کو زیده تر گریدای خوه زایی بوون و دهقەرەکا باشا خوه زایی هه بوویه و تژی بوویه ژ رهنگان نهوان زیده تر رهنگ بکار ئینا یه بتاییهت رهنگین گهرم. دناف نۆلین کوردی تاییهتی نهزدا یی و کاکه یی و زه رده شتی دا په یومندییه کا باش دگهل رهنگان ههیه و دناف دا جهی خوه گر تییه، رهنگان فهلسهفه

دیاکو خاتون

وان دا نهگهر روژ نهبیت ژيان ل سهر نهردی ژى نابیت.

رهنگان هند واتايهکا گرنک و پيروژ هميه همتا گهشتيه وئ چهندي ناکف و جهين نهدايان ژى پهيوهندي ب رهنگان فه همبیت ميناک (شيشمس، رهشو، شينو، مام رهشکا) ناکف گوند و دهفران (کانبیا سپی، سورگا، تربا سپی، کيله سپی، خانه سور، گوهار زهر، گر زهرک و..... هتد) ناکف نهديران (رهشکا، گا بهلهک، گهردهن زهری، مام رهشی و ... هتد).

جفاک:

هندهک داب و نهریت ههنه کو پهيوهندي ب رهنگان فه ههنه و ئولی بکارئینانه ژ وانا موراک شين: شين ل فیرئ ومکو رهنگی هیزئ هاتيه بکارئینان، موراک شين ب سهرئ زاروکان فه دکهن بیان خانبيان دا کو بهينه پاراستن نهفه دناک گلهک گهل و ئولان دا ژى بوويه نهریت. ههروسا زایدا رهش: تهنیا رهش ب شيوهیی (+) ل سهر نهبیا وان د نهخشين دهما زاروک توشی کیمکا ههقی دبيت. ههروسا (دهق) دهما دهاتنه چيکرن پتريا وان رهنگی وئ کسک بوون.

جک:

ههلبت کاریگهريا رهنگان ل سهر شيوازی جل و بهرکان ژى ههبوويه و گرنکی پنهاتيه دان، د ههر دهمهکی دا واتایا خوه ههبوويه و دهر ههلهکفتهکی دا رهنهکی تايهت ب خوهفه ههبوويه ومکو شاهی و نهخوشيان.(خهرق) رهنگی وئ رهشه و فهقير دکهنه بهرخوه. توک بیان گريشان(رهنگی وئ سپيه) تانج و جل (رهنگی وئ رهشه فهقيرئ سهردریي پهرسنگهها لالش دکهنه بهرخوه دهما سهما و گوهندئ دکهن.

و واتايين خوه بين تايهت ههنه، ههروسا پيروژبیا خوه ژى هميه. رهنگين مينا (سپی، سور، رهش، کسک، زهر و هندهک جار شين بکارئینانه). د کهفن دا د وئ باومرئ دا بوون رهنگ ژ ژیدهرئ روژئ چیدین. ميناک دناک زهردهشتيهتی دا جهژنا چلهی هميه کو ب شهقی دمان همتا روژ بهلبیت ب واتایا سهرکهفتنا روناهیی ل سهر تاريی د دیتنا نهدايان دا ل سهرئ قوبهیان پارچه قوماشين رهنکا و رهنگ پنهکهن، ههروسا دبیزن کو ئولی نهدايی ئولهکی خوهزاييه.

رهنگی سپی ژ بووی داب و نهریت و

پهرسنگههان بکارئینن و کهسانين

ئولدار رهنگی سپی دکهنه

بهرخوه. ههروسا قوبهين وان

ژى د سپينه و ب رهنهکی

پيروژ دهينه نیاسين، سپی

رهنگی ناشتی و پیکفه ژيان

و روناهی و پاقرئيه. دناک

زهردهشتيان دا ژى دهما بوون

و ههلهکفتان سپی ل بهرخوه

دکهن و کفنی سپی ژ بووی مريان

بکارئینن، کهسین ئولدار سپی دکهنه

بهرخوه و شينکين واناژى د سپينه، ل دهق وان ژى

رهنگی روناهیی و پاقرئ و ناشتی يه، ههروسا

دناک کاکهيان دا ژى کهسانين ئولدار سپی دکهنه

بهرخوه. گلهک بوچوون ههنه پهیفا سپههی کو د

گلهک دهقرين کوردستانى د کورمانجی دا دهينه

بکارئینان کو ب واتا جانی دهیت کو بنگهها وئ ژ

رهنگی سپی هاتيه.

ههروسا رهنگی کسک ژى ئیک ژ رهنگين

پيروزه د بونهیا تاوس گيرانی دا یان د گهرا

قهوالان دا لهمپهیا کسک بکارئینن و پارچهیهکا

پهروکی کسک پنه دکهن و رهنگی کسک ب

واتایا خوهزا و شينبونئ دهیت و رهنگی ژيانی

و دووباره فهگهراندنا ژيانی يه.

رهنگی زهر ژى دربرینا روژئ يه و د دیتنا

ب لهفنهکي بچوک فه دکهن و ب خاني فه دکهن. د ديتنا همدویر کاکهیی دا کوردین کاکهیی د نیک ژ ناهنگ و جهژنین خوه دا، هیکا د کهلین و ب رهنگین سور، شین، کسک، زهر، پیفازی و مور رهنگ دکهن.

رهنگ دناق تیکست و قهولین نهژدایان دا گلهک هاتینه بکارینان و همر نیکي و اتا و فلهسهفیا خوه همیه و گلهک ژ وان رهنگان گریډای چوار توخمین ئاف، ئاخ، ئاگر، بایه. ئه رهنگین زیدمتر هاتینه بکارینان ژ وان سپی، سور، زهر، کسک و رهش، هندهک جهان

سهرمرای دیتنین جودا دهربارهی

شیني هاتییه بکارینان.

ئهم گلهک بهحسا وان
قهولا ناکهین بنتی دئ نیک
میناک ئینین:

هات چوارشه مېووا

سوره

نیسان خهملاندبوو ب

خوره

ژ باتن دایه ب موره (ق).

چوارشه مېووی. رهنگان گرنکی و باندوورمکا مهن ل سهر تاکي کورد همیه. د جهژن و داب و نهریتین ئولی دا هاتینه بکارینان و ل سهر دیواران و کوچکان رهنگ هاتینه دانان، قاپ و گوسک پی رهنگ کرینه و تا وی رادهی مفا ژ گیا و ناخ و بهران و خولیی و هرگرتینه، ههروهسا لسه لسه لسه مروشان و هکو دوق نهخشاندینه. جل و بهرگین خوه پی خهملاندینه. همر رهنگهکی و اتایا خوه ههبوویه جار بو کهیفی جار ژ بو نهخوشیی.

ژیدهر:

1- هونهری پیرۆز: همه هاشم.

2- رهنگ له فولکلوری کوردیدا: همدوئل کاکهیی.

3- فلهسهفه و دهلالاتین رهنگان و پراکتیزه کرن ل

سهر جفاک و تهکستین نیزدیان: کوفان خانکی.

ههروهسا رهنگي سور نیک ژ رهنگین گرنکه چونکی رهنگي ناگریه ههتا د جهژنین خوه ژی دا ناگری بکار دینین و نهف رهنگه دناق زهردهشتیان ژی دا یی گرنکه. دناق نهژدایان دا نهفین پلهیین ئولی و هر دگرن شیتکا سور دکهنی ب و اتایا پله بلندییه دهیت. مهرۆو بین وان کهسانه یی سهمایین دکیش و پارچهکا دی یا سور د سهر ملین خوه را دکیشن. جهمه دانیا سور دکهنه بهر خوه کو یا تاییهته ب وان فه. خیلی و بهندکی بووکی رهنگي سور بوو، نهفه دناق زهردهشتیان دا ژی ههبوو دقیا یا سور بایه و تانها دناق ههمی کوردان دا ئه بهندک د

زماوندان دا دهیته بکارینان و سئ

جاران ل دوور کهمهر بووکی فه

دینین و دبهن و همر سئ جاران
گریددهن. ژن شالین سور و
سپی بکار دینین. ههروهسا
کراسی رهش بو مرن و تازی
دهیته بکارینان.

رهنگ دناق جهژنا دا:

ههلبهت دناق جهژنان

ژی دا رهنگی باندوورمکا ههری

مهن ل سهر همیه. (چوارشه مېووا)

سهری نیسان) یان جهژنا سهر سالی نیک ژ جهژنی ههری گرنکه دناق نهژدایان دا، دیاره کو دق جهژنی دا هیک دهینه رهنگ کرن و گولا بهاری دق جهژنی دا دهیته بکارینان، رهنگ کرنا هیکا ب و اتایا هندئ دهیت نهر د یی هاتییه خهملاندن و د وئ رۆژی دا خوهزایی رهنگي خوه و هرگرتیه.

جهژنا خدرلیاس، دق جهژنی دا نابیت خوین

بهینه رینن و دق جهژنی دا حمز ژ رهنگي سور ناهیته کرن و ومکی کا چهوا د رۆژین زهردهشتیان د ههقی دا چوار رۆژ ههنه کو تیدا ب ههمی ئاوی نابیت گوشت بهیته خوارن و گیانهومر بهینه سهرژیکرن و نابیت خوین بهیته ریشتن. تهرکهرمیا بو قهتار: پارچهکا سورا بچیکه خهک

توندوتیژییا خیزانی د گهل زاروکی

توندوتیژی نهو رهفتاری ههقدزه یی تاک ل ههمبهری تاکی نهانجام ددهت، د شیانداپه ناماژهی پی بدهین کو رهفتارهکی یا بهربهلافه د ناف پرائییا جفاکان دا و تاکین کو دبنه قوربانین توندوتیژیی، پرائییا جارن کهسین بی دهسهلاتن مینا زاروک، سنبله.. هتد. لهوا ب فسر دزاین کو د فی بابتهی دا تهکهزی لسهر توندوتیژیی ل ههمبهری زاروکی د ناف خیزانی دا بکهین.

هزرا کو هسره بهربهلاف د ناف هندهک ژ خیزانین مه دا نهوه کو پهروهده و نافاکرن و پهیداکرنا ژیانهکا ریخستی بو زاروکی ب ریکا لیدان و گوتتین نهشرینه سهرهراي ترساندنا

رژین لهمحمد

badinan

و بابان فه یان نهدامین خیزانی بین تهمه نئی وان ژ تهمه نئی زاروکی مهزنتر، گومان تیدا نینه کو توندوتیژییا خیزانی هممهر زاروکی کاریگه ریین نیجگار نه رینی لسهر دهر وون و که سایه تییا زاروکی ههیه:

1- ترسیانا زاروکی ژ خیزانی.

2- باوهری بخونه بوون ل نک زاروکی

دروست دبیت.

3- زاروکی قیری توندوتیژیی دبیت ژ بهر وی

توندوتیژییا خیزانی د گهل نهجام دای.

سهمرای چه ندين خالین دی بین نه رینی، تشتی کو دبیته نه گهری نهئارامیی ل ناڤ خیزانی و دبیته نه گهری پیدابوونا خیزانه کا بهرمللا و پری ئاریشه یین دهر وونی و جفاکی توندوتیژییه، گرنگه د بهر وهرده کرنا زاروکی دا دووری توندوتیژیی بن نه ب تنی توندوتیژییا لیدان (قوتان) بهلکو ههتا گوتنا گوتنن نه شرین زاروکی دهمی دگه هیته ژییی پیگه هشتتی شیانین ناخفتن و لفینی و دهر برینا ههست و سوزان ل نک پیدای دین و وهراری دکهن، ژ بهر هندئ گرنگه د سالین دهست پیکی بین ژییی زاروکی دا خیزان رفتار هکی توند د گهل زاروکی ب کار نهئینیت و سهمره درییهاک باش و ههژی د گهل بکته.

سهمرای کو توندوتیژی رفتار هکا مهتر سیداره، گرنگه پتر همول بهینه دان ژ بو کیمکرنا توندوتیژیی ب تایبعت د ناڤ خیزانی

دهمی دبیزین توندوتیژی، مهروم پی لیدانا جهسته یه، قوتان و ئیشاندنه، ههروه سا پاشقه برن و ب کارئینانا په یف و گوتنن نه شرینه

زاروکی ب شیوه یه کی نیک جار زور، لهورا ژی نهو زاروکی تووشی توندوتیژییا خیزانی دین تووشی گهلهک ئاریشه یین دهر وونی - جفاکی - خیزانی دین، توندوتیژی نیک ژ وان کریارین هه ره کاریگه ره لسهر دهر وون و جهسته یین تاکه که سی، دهمی دبیزین توندوتیژی، مهروم پی لیدانا جهسته یه، قوتان و ئیشاندنه، ههروه سا پاشقه برن و ب کارئینانا په یف و گوتنن نه شرینه

کو کاریگه درییهاک نیجگار مهزن لسهر دهر وونی تاکی ههیه، گهلهک جو رین توندوتیژیی هه نه، وهکی: قوتان گوتنن نه شرین توندوتیژییا نا بوری، سیکسی و.. هتد.

دهمی زاروکی دگه هیته ژییی پیگه هشتتی، شیانین ناخفتن و لفینی و دهر برینا ههست و سوزان ل نک پیدای دین و وهراری دکهن، ژ بهر هندئ گرنگه د سالین دهستییاک ژییی وی دا سهمره درییهاک باش د گهل بهینه کرن.

د فی بابته دی لسهر توندوتیژییا خیزانی راهستین نهوا هممهری زاروکی دهیته ب کار نینان، مهروم ژ توندوتیژییا خیزانی نهوه زیده پاشقه برن و لیدانا زاروکییه ژ لاین دهیک

داکو بشپین زارۆکهکی خودان دهررونهکی ساخلم و خودان کهسایهتییهکا بهیز ئاڤا کهین، گرنکه خو ژ ب کارئینانا توندوتیژیی دژی زارۆکی دوور بئخین.

ئایینی بهینه پهرورده کرن دا کو ب شیومهکی ههره باش سهرمه رییی د گهل خیزان و زارۆکین خو بکن.

7- گرنکه ژینگهها خیزانی ژینگهههکانارام و

سهقمگیر بیت ههر ژ دهما زارۆک

د قوناغا کورپهلهی دا ههنا

بهرهف تهمنی مهزنبوون

و پیگههشتنی قه دچیت.

8- گرنکه ریکین

پهروهدهکرنا

زارۆکی د ساخلم

بن و(دهیک و باب)

ب ئیکجاری ژ

توندوتیژیی دوور بن

و ههرا ژینگهها خیزانی

یا نارام و سهقامگیر ل نک

ههردو لایان هه بیت.

داکو بشپین زارۆکهکی خودان

دهررونهکی ساخلم و خودان کهسایهتییهکا

بهیز ئاڤا کهین، گرنکه دووری توندوتیژیی بین

ههمبهر زارۆکی و ئەهف ئەرکی ههره پیروژ

لسهر ملین (دهیک و بابان) ب شیومهکی ههره باش

بهینه بجه ئینان.

گومان تیدا نینه کو ئەهف بابته و گهلهک

بابهتین دی بین هوسا پیدقییه ب هورتر و کورتر

دووچون بو بهینه کرن و لیکولین لسهر بهینه

کرن، مه قیا د فی بابتهی دا پهیامهکا پهرومردمی

و دهرونی ئارستهی خیزانین هیزا بکهین.

دا و گوتتین زهر و بهراوردکرنا زارۆکی د گهل زارۆکین دی و زیده لادانا زارۆکی و ترساندنا زارۆکی دهرئهجامین نه ریینی و پاشهروژهکا ترسانک و کهسایهتییهکا توندو رهو ل نک زارۆکی پهیدا دکته.

گهلهک جارن دهما نهزانینا زارۆکی

ژبابهتهکی یان ژ نهگهری نهزانینی رهفتارهکی نه

د جهی خودا دکته، گرنکه خیزان ب ناویهکی

سهردهریی د گهل بکهت داکو بشپیت باوهرییی ل

نک زارۆکی پهیدا بکهت ب گهنگهشه و بهرسفدانا

پرسارین زارۆکی و ریدانا زارۆکی داکو

دهربرینی ژ هزر و ههست و سوزین خو بکهت،

ئهف رییین ل خواری هاریکارن

بو کیمکرنا توندوتیژیی ل نک

زارۆکی:

1- خیزان دویچونا

قان جوره بابتهان

بکهت و مهترسییا

وان ژ لایی دهرونی

قه بزانیی چونکی

گهلهک جارن خیزان

هزر دکته کو لیدان

و ترساندنا زارۆکی

چارهسه رییه، لی ئەو ب خو

نهمسایه.

2- کچ و کور بهری ژینانا

ههقرینییی پیک بینن و بینه خودان بهرپرسیاری،

پیدقییه لسهر قان جوره بابتهان بهینه هشیار کرن

3- ل جهی بکارئینانا توندوتیژیی، پیدقییه

خیزان سهرمه رییهکا باشتر د گهل بکار بینیت.

4- ل جهی توندوتیژیی، پیدقییه سنور و

یاسایی ههزی د جهی خو د خیزانی دا بهینه ب

کار ئینان و پیدقییه ههر ئیک سنورین خو بزانیی

5- خیزانی شارهزاییهکا ههره باش د بابتهتین

دهرونی جفاکی دا هه بیت.

6- خالا ههره گرنک کچ و کور لسهر بنه مای

كاتبان

BADINAN

ب

badinan

www.badinan.org

كەلا شېروانە

كەلا شېروانە دكەفېتە باشوورې رۆژھەلاتې باژېركې كەلار ل دەفەرا گەرميان ل پارېزگەھا سلېمانىي، ل سەر رووبەرى 400 م 2 ل سەر گرەكى ھاتىە ئاڧاكرن، ئەفە ئېكە ژ شوونوار و كەلېن دىرۆكى يېن كوردستان، پترييا ژېدەرېن دىرۆكى دىرۆكا ئاڧاكرن وى دېنە سەردەمى محەمەد پاشايى جاف (1814- 1881ز) و دىيژن وى ل سالا 1866 ئى بەرى بنىاتى كەلا شېروانە دانايە و ل سالا 1876 ئى ئاڧاكرن وى ب دووماھى ھاتىە.

ئەف كەلا سى ئەۋمى ل سالىن 1925 ئى، 1988ئى، 1998 ئى ھاتىە نووژەن كرن، ھەروەسا د بېفەلەرزا سالا 2017 ئى دا زيان گەھشتبوونى و پشكا سەرى يا وى ھەرفى بوو و ل سالا 2022 ئى نووترىن نووژەنكرنا كەلا شېروانە ب دووماھى ھاتىە.

BADINIAN

8

2024

Kovareka Rewşenbîrî
Gîştî Werziye

Kevalê Şewekar Şêrwan Hesên